This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

Mason.

P. 103.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SANCTI CHROMATII

EPISCOPI AQUILEJENSIS

SCRIPTA, SIVE OPUSCULA,

QUÆ SUPERSUNT;

ADDITIS BINIS EPISTOLIS,

EIDEM OLIM AC SANCTO HELIODORO ALTINATI AFFICTIS.

ACCEDUNT,

praeter Praefationem, et alia quaedam,
Duorum illustrium Virorum,
Justi Fontanini Archiepiscopi Ancyrani, et
Bernardi Mariae De Rubeis Ordinis Praedicatorum,
De eodem Sancto Aquilejensi Praesule
Lucubrationes,
ex eorum Operibus depromptae.

EDITIO ALTERA

AUCTIOR, ET ACCURATIOR.

UTINI,

ANNO M. DCCC. XXIII.

APUD FRATRES MATTIUTIOS

IN OFFICINA PECILIANA.

Digitized by Google

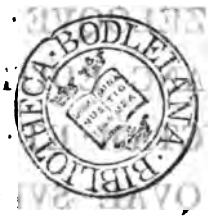
BIBLIOTHECA BODLEIANA

Digitized by Google

EMMANVELI · LODIO

EX · SODALI · FRATRVM · PRAEDICATORVM

VTINENSIVM · ANTISTITI

IN · ORDINEM · QVOQVE · ADSCITO · PRAESVLVM · INTIMORVM

PONTIFICIS · MAXIMI

NECNON · EPISCOPORVM · EIVSDEM · THRONO · ADSTANTIVM

QVI · POPVLVM · SIBI · CREDITVM

DOCTRINA · INFORMAT · PIETATE · FOVET

PRVDENTIA · ZELOQVE · REGIT

ALTERAM · HANC · EDITIONEM

NOVIS · CVRIS · ADAVCTAM · ET · EMENDATAM

SCRIPTORVM · QVAE · SVPERSVNT

SANCTI · CHROMATII

AQVILEIENSIS · EPISCOPI

IDEOQVE · SVI · OLIM

IN · HOC · IPSO · MODERANDO · GREGE · ANTECESSORIS

PETRVS · BRAIDA

IN · SACRA · AEDE · PRINCIPE · CANONICVS

REVERENTIS · ANIMI · ERGO

DICABAT

Digitized by Google

Digitized by Google

PRAEFATIO AD LECTOREM. (*)

Nihil novi Litterariae Reipublicae afferimus, dum hic Sancti Chromatii Aquilejensis Episcopi Scripta, quae supersunt, seu mavis Opuscula exhibemus. Ab Anno enim MDXXVIII., quo primum Basileae lucem publicam *Chromatii Scripta* adspexerunt, pluries haec, tum seorsim aliquando, tum maxime in Collectionibus Patrum, edita fuerunt: ac novissime in *Bibliotheca Patrum Scriptorumque Ecclesiasticorum* Andreae Gallandii, quae Venetiis prodiit, locum obtinuerunt Tomo VIII.; meliori certe atque aptiori forma, quam unquam antea nacta fuerint. Nihilominus a justis rerum aestimatoribus probatum iri consilium nostrum confidimus, novae hujus peculiaris instituendae *Chromatii Scriptorum* seu *Opusculorum* editionis, si eae, quae nos ad id impulerunt, tum generales, tum singulares rationes animo perpendantur.

Compertum in primis est, in Collectionibus Patrum, neque veteribus tantum, sed etiam recentioris curae ac laboris, non pauca desiderari, quae ad Auctorum et Operum illustrationem pertinent; seu quia Collectores id sibi proposuerunt, ut brevitatis caussa multa consulto omitterent, quae fusiori calamo ab Eruditis scripta essent; seu quia nondum reapse aliquid eruditionis emerserat, quod recudi ibidem mereretur; seu demum, quia Collectores ipsi Patrum Operibus edendis intenti, et Operum ac Opusculorum multitudine veluti obruti, satis habuerunt communiora colligere, et textus interim integritati consulere; quod certe praecipuum in laboribus hujuscemodi semper fuit. Praeterea Opera quaedam, ac ea maxime quae non multis constant paginis, vix unquam edita fuerunt extra Bibliothecas Patrum, seu alias Monumentorum veterum Collectiones; aut si quando separatim typis data fuerunt, vix editiones ipsae perviae sunt: et interim Bibliothecas easdem, aut cujuscumque nominis plurium voluminum Collectiones sibi comparare, paucorum profecto semper fuit. Multa demum Sanctorum Patrum, seu Opera, seu Opuscula, sunt Bibliothecis aliisque Collectionibus inserta, et vix aliquando seorsim edita, quae non parum honoris et glo-

(*) Quae in hac Editione accesserunt, vel immutata sunt, his lineolis includuntur " .... ".

Digitized by Google

riae conferunt tum Provinciis, et Regionibus, tum Civitatibus, aliisque locis, in quibus auctores, dum viverent, inclaruerunt; quorumque omnium propterea interesset, ut vulgatiora, saltem penes suos, communiorisque forent usus. His addas Religionis praesertim caussam, in iis maxime Sanctis Patribus, qui priscis Ecclesiae Saeculis floruerunt; quorumque cura et opere Christiana res illis in Regionibus, Provinciis, Civitatibus, locisque aliis aut initium sumpsit, aut postea adolevit, prospereque se habuit. Nemo enim, qui Christi Religionem amore debito prosequatur; nemo non jucundissime suismet oculis pro libito videat, aut saltem ab aliis qui facile viderint pronus intelligat, quid Majores olim sui audierint ab iis Sanctissimis Viris, eorum in Christiana disciplina Praepositis, qui primi, aut non ita procul a primis, inter eos loquuti sunt Verbum Dei; quorumque proinde institutione atque labore in accepto ab eisdem Fidei deposito ipse quoque adhuc firmus et incolumis, Divina favente gratia, post tot Saecula perseverat. Quis igitur inficias jerit, multis de caussis saepe fieri posse, ut actum reapse minime agat, immo ut laudem quoque mereatur et gratiam, qui sibi, edita etiam in Collectionibus et Bibliothecis Sanctorum Patrum *Scripta* quaelibet, seu *Opuscula*, nova luce separatim donare proponat?

Ut vero haec, quae scribimus, ad *Chromatii* nostri *Scripta* referamus, nuda haec propemodum semper, aut satis levibus indumentis amicta in Bibliothecis ac Collectionibus veteribus prodierunt: atque demum Clarissimus ipse Gallandius, qui multo certe decore ornata haec eadem *Chromatii Scripta* dare potuisset (prout tot alia minoris etiam voluminis dedit), contractione quadam delectatus, in qua tamen et viri ingenium et diligentiam admireris, non pauca desiderari permisit, quae non Eruditi solummodo, sed omnes ut ita dicam Lectores, in unum collecta apteque disposita libenter vidissent. Quin ipse quoque, pro multigena eruditione sua, qua plurimum valuit, multa ex proprio pœnu erutre potuisset, unde horum *Scriptorum* Editio magis magisque nitesceret, et gratior atque utilior fieret. Quid enim dicimus, dum *Chromatium* Aquilejensem Episcopum nominamus? Virum nempe suae aetatis inter Occidentis Episcopos praeclarissimum: cujus *sanctam mentem* in Divinorum eloquiorum studio Divus Ambrosius admirabatur; quem Divus Hieronymus (cui adulationis nota inuri certe non potest) *Episcoporum sanctissimum atque doctissimum* appellavit; quem Rufinus alterum sui *temporis Beseleelem* dixit; cui scribens ipse quoque Sanctus Joannes Chrysostomus, *vehementissimam, atque igne plenam caritatem, sinceramque et ingenti libertate ac fiducia perfusam linguam, atque adamantinam contentionem* praedicabat; cuique tandem plurimum sane debemus, quod ipse Hieronymus, in exponendis Sacris Scrip-

Digitized by Google

turis Doctor maximus a Deo datus Ecclesiae suae, tantopere in eisdem adlaboraverit, ut notum est omnibus. Dignus itaque erat *Chromatius*, qui in hac litterarum luce omni cultu ornatus prodiret, licet cœteroquin pauca sint quae de illo supersunt: quae tamen pauca, simul ac e tenebris erupere, maximi semper facta fuerunt a viris doctissimis, tum ob orationis nitorem, tum ob rerum gravitatem doctrinaeque praestantiam, tum ob ea quae passim suppeditant ad Christianae institutionis vigorem, et ad Catholicorum dogmatum confirmationem.

Nostra vero quod interest, qui Aquilejenses sumus, atque de tanto Viro, a laudatissimis tum sui tum posterioris aevi tantopere laudato, merito gloriamur; quique eundem, post Sanctum Valerianum, Quarto labente Quintoque ineunte Saeculo, Sacrorum Praesulem, Religionis Magistrum, Christianae vitae ductorem, Fideique ab Apostolis traditae adsertorem strenuum habere meruimus: nostra, inquam, quod interest, pati profecto ulterius fas non erat, ut ipse in *Bibliothecis Patrum*, aliisque veteribus monumentorum consimilium Collectionibus veluti delitesceret; et iidem illi, quibus hujusmodi voluminibus potiri datum esset, hinc et illinc petere cogerentur, quae ad ipsius illustrationem pertinerent. Quid autem, quod ea quae ad *Chromatii* nostri illustrationem faciunt, etsi ab aliis quoque eruditis viris, ac praecipue Tillemontio atque Ceilliero, tractata sunt, non aliunde tamen quam a Scriptoribus nostris plenius ac luculentius peti possunt; a Viris nimirum Clarissimis, omnique eruditione praeditis, Fontanino atque De Rubeis, qui ex proposito in suis Operibus, multoque rerum omnium apparatu de *Chromatio* scripserunt, eaque omnia enuclearunt summo studio atque labore, quae ad illius aetatem, patriam, episcopatum, virtutes, merita, et scripta spectant; licet non semper sibi in omnibus consentiant ambo: quod tamen Lectoribus non incommodum; quinimmo jucundum quandoque occurrit, ipsis hoc pacto veluti judicibus constitutis inter tantos Viros de eodem argumento in re aliqua discrepantes?

En igitur, benigne Lector, quod tibi in hoc volumine exhibemus. Divi *Chromatii* Aquilejensis Episcopi *Scripta* seu *Opuscula* damus, quae supersunt. *Scripta* vero *seu Opuscula* ea diximus, non *Opuscula* absolute. Praeter enim primum *Sermonem* (sive *Tractatum*, aut *Concionem* dixeris) *De octo Beatitudinibus*; quod vere *Opusculum* integrum atque perfectum est: caetera omnia, neque unum, neque plura *Opuscula* reapse sunt, sed reliquia potius unius iusti *Operis*, quod *Commentarium* constituere debuisset in totum Matthaei Evangelium, ut infra dicendum erit; ideoque potius quam *Opuscula* simpliciter, quae de eodem Sancto Praesule nunc habemus, ea convenientius, ut

Digitized by Google

putamus, *Scripta seu Opuscula* nuncupavimus. Animadverte vero quo ordine, quove cultu ea prodire jubemus.

Post Praefationem hanc nostram, in qua nonnulla etiam suo loco ventilamus, quae Eruditorum nostrorum aut diligentiam effugerunt, aut aetatem superarunt, adsunt primo adspectu *De Sancto Chromatio Episcopo Aquilejensi Veterum Testimonia selecta*; in quibus gratissime praesertim videas quid Divus Hieronymus aut de *Chromatio* aut ad *Chromatium* scripserit, quid Divus Ambrosius, quid Rufinus Aquilejensis, quid Sanctus Joannes Chrysostomus. Quantos porro, quantaeque auctoritatis Viros! Accipias secundo loco *Lectiones proprias*, a viro Clarissimo Francisco Florio Comite, Sacri Ordinis nostri Praeposito, conditas, et ab Apostolica Sede approbatas, quae in Diœcesi Utinensi recitantur ad Matutinum Officium in *Festo Sancti Chromatii Episcopi Aquilejensis* Die II. Decembris; quaeque cum hactenus patuerint dumtaxat in *Libello proprio Sanctorum Diœcesis*, communes nunc fiunt Eruditis, qui eas libenter excipient, tum ob dictionis praestantiam, tum ob historiam Sancti Viri purissimis e fontibus haustam, et brevi sermone contractam. " Addidimus vero in hac altera Editione etiam Martyrologii Romani mentionem de eodem Sancto *Chromatio* sub eadem Die II. Decembris, una cum Cardinalis Baronii erudita, ipsique *Chromatio* honorifica Notatione; necnon Lectiones ad Tertium quoque Nocturnum super Evangelio: *Vos estis sal terrae*: ex ipsius *Chromatii* Tractatu IV. in Matthaeum desumptas „. Accedit tertio *Titulus primae Editionis Scriptorum* Sancti *Chromatii*, Basileae peractae Anno MDXXVIII., ejusque rarissimae, una cum *Epistola* nuncupatoria Joannis Sichardi, ex qua discimus quanti haec *Scripta* facta fuerint a primo ipso tempore quo detecta, et luce publica donata fuerunt. Quarto loco Andreas Gallandius venit, qui in *Prolegomenis* ad Tomum VIII. suae *Bibliothecae Veterum Patrum* etc., cui inserta Divi *Chromatii* nostri *Scripta* sunt, diligenter de eodem Sancto Viro et erudite disseruit, ex iis delibans quae Duumviri nostri superius laudati, Fontaninus atque De Rubeis, uberrime scripserunt. Haec sunt, quae hic *Scripta* sive *Opuscula* Sancti *Chromatii* antecedunt; quae tum eorum, tum Auctoris meritum praedicant: quaeque eorumdem legendorum desiderium magis magisque incendunt.

Sequuntur *Scripta* ipsa, quae ad nos pervenerunt, quaeque non aliunde, quam ex citato Tomo VIII. *Bibliothecae* Gallandii sumenda decrevimus, ubi primum dispertita apparent in tot *Tractatus*, quot sunt numero *Doxologiae*, seu *Glorificationes*, quae passim in eisdem leguntur: nam antea in partes duas tantummodo aut tres, neque eodem modo ac ordine ubique tributas, dividebantur; uti ex prima consta'

Digitized by Google

eorumdem editione Basileensi quam indicavimus, atque ex altera itidem Basileensi posteriori quam consuluimus, ac demum ex *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi; ut nihil de editionibus aliis intermediis dicamus, quas videre non licuit. *Tractatus* titulum in singulis libenter retinuimus, quem Gallandius ipsis imposuit, etiamsi existimemus, ut infra palam fit, hos omnes, si unum excipias, a Sancto Viro non fuisse in usum praedicationis conscriptos. *Tractatus singularis*, qui in nostra hac Editione primus est, quem *Sermonem* etiam appellavimus sub titulo *De octo Beatitudinibus*, utpote reapse a Sancto Episcopo in auditorum frequentia habitum, in Editione Basileensi prima admodum incongrue, tum quoad materiam, tum quoad dicendi modum, *Declamatio* nuncupatur. Reliqui omnes ibidem continenter editi, minus quidem improprie, sed etiam minus apta indicatione, dicuntur *In V.* et *VI. Caput Matthaei Dissertatio.*

Etiamsi vero *Tractatus* vocabulum a Gallandio usurpatum retinuerimus, ab ordine nihilominus, quem hi *Tractatus* in sua *Bibliotheca* obtinent, recedere coacti fuimus. Nam praeter *Tractatum singularem*, seu *Sermonem De octo Beatitudinibus*, quem primo quidem loco ut Gallandius ipse, sed a caeterorum numero separatum, et extra ordinem omnino posuimus, utpote nihil habentem commune cum ipsis, excepta materia, quae, ita exigente Evangelii explanatione, in alio quidem *Tractatu* pene eadem est, sed alio modo, alio etiam stylo, alioque nexuum usu prolata: praeter hunc *Tractatum* seu *Sermonem*, nos in reliquis initum duximus a *Tractatu*, qui apud Gallandium est XVII., eumque *Primum* diximus *in Caput III. Evangelii Sancti Matthaei*, prout etiam *Secundum* diximus *in Caput III. Sancti Matthaei*, qui apud eundem Gallandium est XVIII. et ultimus; et *Tertium* nuncupavimus *in Caput V. Sancti Matthaei*, qui ibidem numeratur II.; et ita etiam reliquos eodem ordine in idem *Caput V. et in Caput VI.*, usque ad *Tractatum* XVII., qui apud nos ultimus est, quique apud Gallandium, qui duos nostros priores ultimo loco posuerat, est XVI.

Hujus nostri consilii ratio ipse textus Evangelii est: nam expositiones in Caput Tertium Matthaei, quaecumque demum eae sint, seu mutilae, seu lacuna aliqua a reliquis intercisae, jure debere antecedere existimavimus quae sunt in Caput Quintum et Sextum. Gallandius vero qui hoc non animadvertere minime potuit, nimium fortasse tribuit auctoritati, seu potius errori praecedentium Editionum, et maxime *Bibliothecae Patrum* Lugdunensis, ubi reapse duo nostri *Tractatus* priores in unum compacti, sub *Fragmenti* nomine, ultimo loco sunt positi. Caeterum Sixtus Senensis, cujus Articulus de Sancto *Chromatio* in *Bibliotheca* Lugdunensi legitur, haec illius *Scripta* optime recensuerat, memorans primo loco quae hujus Sancti praesulis habe-

Digitized by Google

mus in Caput Tertium Matthaei, secundo vero quae supersunt in Caput Quintum et Sextum, ac tertio *Homiliam*, quam jure *elegantem* etiam appellat, *De octo Beatitudinibus*. Haec Editorem *Bibliothecae Patrum* Lugdunensis monere debuissent, ut hunc saltem et ipse servaret modum in ordinandis *Chromatii Scriptis* seu *Opusculis*, quae collectioni suae inserebat. Nos autem a *Tractatu* seu *Sermone singulari De octo Beatitudinibus* initium sumere maluimus, tum ut a praestantiori et absoluta Sancti Viri lucubratione inciperemus, tum ut evitaremus exordium ducere a re quodammodo capite truncata, prout est *Tractatus*, qui in hac nostra Editione, uti jam diximus, numero *Primo* exhibetur.

Curam insuper nostram in eo praecipue posuimus, ut quam emendatiora Sancti *Chromatii* nostri *Scripta* daremus: quod factum maxime fuit collatione habita eorundem *Scriptorum* cum prima Basileensi Editione superius memorata, quae nunc, deficientibus Manuscriptis Codicibus, ad instar praestantissimi Codicis est; necnon cum Editione Joannis Grynaei inter sua *Monumenta Sanctorum Patrum Orthodoxographa*, Basileae MDLXIX. Tomo II. pag. 1192. Id vero in hac cura nostra nobis obtigit optatissimum, ut genuinae rectaeque lectioni redderemus textum insignem Sancti hujus Episcopi, qui est de Trinitatis Mysterio, et exstat *Tractatu* II. numero II. nostrae Editionis; quique depravatissimus, erroneaeque sententiae legitur tum in *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi, tum similiter in *Novissima* ipsius Galandii; quamvis hic, ut ipse testatur, non parum adlaboraverit, ope maxime *Excerptorum Combefisianorum*, ut mendosas etiam lectiones aliorum exemplarium in *Chromatii Scriptis* corrigeret.

Praecitata Editio Basileensis Prima, sicuti etiam subsequens altera Joannis Grynaei, viam nobis aperuerunt ad textum hunc integritati reddendum: adjutrices dehinc manus nobis obtulit Alcunius Abbas, seu Flaccus Albinus, qui textum eundem retulerat, una cum aliis plurimorum Sanctorum Patrum, in *Libello* suo *adversus Haeresim Felicis Episcopi;* nosque usi sumus tum textu ab eodem relato, qui exstat inter *Opera* Alcuini Editionis Clarissimi Abbatis Frobenii Tomo I. Vol. II. pag. 767., tum eo quoque, quem ex Manuscripto Codice Vaticano ejusdem Alcuini eruit Clarissimus Fontaninus, inseruitque *Historiae* suae *Litterariae Aquilejensi* Lib. III. Capite IV. num. II. ubi de Sancto *Chromatio* apposite disserit, quem infra suo loco videre poterit Lector. En autem Textum ipsum, tum depravatum, tum integrum, ut facta collatione quisque cognoscat, quid lectum hactenus fuerit in *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi, ac in *Novissima* quoque Gallandii; quidve legendum potius fuisset, prout in nostra *Editione* legendum praebemus.

Digitized by Google

Celebris Textus Sancti CHROMATII Episcopi Aquilejensis de Sanctissimo Trinitatis Mysterio.

Ex Bibliotheca Patrum Lugdunensi, atque ex *Novissima* Andreae Gallandii.

„ Unde igitur quale Patris de Filio
„ testimonium sit, dicentis: *Hic est Fi-*
„ *lius meus.* Suus utique, non per ado-
„ ptionem gratiae, neque per religionem
„ creaturae, ut haeretici volunt, sed sui
„ proprietate generis et veritate naturae.
„ Multi enim Sanctorum Filii Dei di-
„ cuntur, et sunt: sed hic sine compas-
„ sione unus Deo Patri Filius unigeni-
„ tus, et verus, et proprius, non aliun-
„ de quam de Patre natus. Quia tam
„ verus Pater, Pater est, et Deus est:
„ sicuti etiam verus Filius, Filius est
„ Trinitatis ostensus; cum et Pater Chri-
„ tum Dominum ac Deum nostrum Fi-
„ lium suum esse testatur; et Spiritus,
„ id est Paracletus, in tanto fidei sacra-
„ mento Patri Filioque conjungitur; ut
„ verum Patrem, verum Filium, verum
„ etiam Spiritum Sanctum crederemus:
„ tres personas, sed unam divinitatem
„ Trinitatis, unamque substantiam „.

In nostra Editione suae integritati restitutus.

„ Vide igitur quale Patris de Filio
„ testimonium sit, dicentis: *Hic est Fi-*
„ *lius meus.* Suus utique, non per ado-
„ ptionem gratiae, neque per religionem
„ creaturae, ut haeretici volunt, sed sui
„ proprietate generis, et veritate naturae.
„ Multi enim Sanctorum Filii Dei di-
„ cuntur, et sunt: sed hic sine compa-
„ ratione unus Deo Patri Filius unigeni-
„ tus, et verus, et proprius, non aliun-
„ de quam de Patre natus. Quia tam
„ verus Pater, Pater est, quam verus et
„ Deus est: sicuti etiam tam verus Fi-
„ lius, Filius est, quam verus et Do-
„ minus est. Perfecta ergo fides est Tri-
„ nitatis ostensa; cum et Pater Chri-
„ stum Dominum ac Deum nostrum Fi-
„ lium suum esse testatur; et Spiritus
„ Sanctus, id est Paracletus, in tanto
„ fidei sacramento Patri Filioque conjun-
„ gitur: ut verum Patrem, verum Fi-
„ lium, verum etiam Spiritum Sanctum
„ crederemus: tres personas, sed unam
„ divinitatem Trinitatis, unamque sub-
„ stantiam „.

Restituto hoc Textu Sancti *Chromatii*, qui fidei ipsius de sacratissimo Trinitatis Mysterio testimonium praebet luculentissimum, aliisque paucis minoris momenti correctionibus hic atque illic factis; Notatiunculas praeterea omnes ad *Chromatii Tractatus* ex Gallandio accepimus, easque ad imam paginarum partem collocavimus; quibus etiam nos ipsi unam aut alteram addidimus. Atque haec sunt, quae de *Scriptis* sive *Opusculis* Sancti *Chromatii*, quae nunc edimus, scire Lectorem oportebat, ut instituti nostri ratio illum non lateret.

Post *Scripta* Sancti *Chromatii* Episcopi Aquilejensis, non inutile judicavimus duo ipsius, brevissima quidem, sed magni ponderis *Dicta* exhibere, quae protulit in Aquilejensi Concilio sub Sancto Valeriano Episcopo habito Anno CCCLXXXI. adversus Palladium et Secundianum Episcopos Arianos, dum ipse Aquilejensis ejusdem Ecclesiae Pre-

Digitized by Google

sbyter esset. Magnorum Virorum, etiam brevissima quaeque, sunt maximi facienda: atque haec quidem *Chromatium* Presbyterum jam tunc tantae virtutis ac fidei, tantique Apostolici roboris ostendebant, qui dignissimus esset Valeriano futurus in Episcopatu Successor.

Decem et octo Annos, aut etiam undeviginti, in Episcopatu Aquilejensi, ut communis fert computatio, exegit *Chromatius*. Multa propterea eundem scripsisse ad gregis sibi crediti informationem, multa ad Fidei defensionem adversus maxime Arianorum aliorumque vigentes errores, necnon Paganorum late adhuc patentem superstitionem, non incongrue existimamus. Quid vero ipse scripserit, praeter ea quae habemus, absque teste, et absque idonea ratione asserere non licet. Interim et testes adsunt, et idoneae non desunt rationes, quae illum alia quoque peculiaria, qua interierunt, scripsisse affirmant et suadent: ideoque brevem elenchum horum saltem *Deperditorum*, post edita, subjicimus.

Quod Magnis Viris, primae praesertim, eidemque proximae antiquitatis, non semel contigit, ut nonnulla sub eorum nominibus scripta apparerent, quae fœtus essent hominum obscurorum, et indigna prorsus quae tanta auctoritate gauderent; id profecto accidit et Sancto nostro *Chromatio*, sub cujus nomine, necnon simul et Sancti *Heliodori* Episcopi Altinatis, amicitia *Chromatio* conjunctissimi, duae Epistolae prodierunt ad Sanctum Hieronymum, una cum duabus ejusdem Hieronymi ad ipsos responsionibus, quae pluries pluribusque in locis editae fuerunt, quae genuinae etiam aliquando sunt habitae, quaeque nunc, atque jampridem, communi eruditorum suffragio, inter Opera tum *Chromatii*, tum Hieronymi spuria recensentur. Has Epistolas nihilominus, simul cum Divi ejusdem Hieronymi fictis responsionibus, operae pretium duximus hic ultimo loco praebere Lectoribus una cum animadversionibus criticis duorum illustrium Virorum; ut nihil *Chromatianae* nostrae Editioni desit eorum, quae et desiderari et praeberi solent in Sanctorum Patrum novissimis editionibus. Atque haec de *Chromatii Scriptis*, quae hoc volumine exhibentur, deque apparatu et ordine quo prodeunt.

Sed quid de Sancti *Chromatii* vita; de aetate nimirum qua floruit, de rebus ab ipso gestis, de annis seu vitae seu episcopatus illius: quid de Ecclesiae Aquilejensis eo tempore statu, aliisque similibus, quae in quolibet vetusto auctore inquiri solent, atque illustrari debent ab eo, qui ejusdem *Operum* editionis curam suscipiat? Hanc spartam Duumviri nostrates eruditissimi, inter Scriptores proxime praeteritae aetatis primi subsellii, ornandam susceperunt, Justus Fontaninus Archiepiscopus Ancyranus, et Bernardus Maria De Rubeis Ordinis Prae-

Digitized by Google

dicatorum. Probatum iri propterea confidimus a Lectoribus humanissimis consilium quod cepimus; pro iis scilicet quae dare potuisset super hac re imbecillitas nostra, *Lucubrationes* integras exhibendi clarorum horumce Virorum, quae licet antehac editae inter Opera utriusque, quae amplioris argumenti sunt, hic tamen, veluti suo proprio loco, post *Scripta* videlicet Sancti Praesulis, de quo apposite agunt, recudi quodammodo gaudebunt.

Damus itaque in primis *Lucubrationem* Clarissimi Fontanini, quam ipse Romae degens exarabat Anno MDCCXIII., ut ibidem ipse testatur, quaeque exstat in sua *Historia Litteraria Aquilejensi* Libro III.; quod tamen Opus nonnisi post ejus obitum lucem vidit Romanis typis Anno MDCCXLII. Omnium primus post Tillemontium, multo eruditionis et critices apparatu, hoc Sancti *Chromatii* argumentum omni ex parte tractandum ibidem suscepit Fontaninus, eoque rem perduxit, ut, pro eo tempore quo scribebat, absolutius nihil, nihil diligentius desiderari posset, ipso etiam judice Andrea Gallandio in brevi illa scriptione sua de *Chromatio*, quam superius memoravimus, quamque infra subjicimus. Notatiunculas nihilominus nostras complures huic *Lucubrationi* Fontaninianae supponere coacti fuimus, tum ut nonnulla explanaremus, quae non satis fortasse dilucide a Viro Clarissimo enuntiata fuerunt, tum ut alia notaremus, quae Eruditis posterioris aetatis non placuerunt; tum demum ut aliqua reapse corrigeremus, vel quae ipse dum scriberet nosse non poterat, vel quae etiam aliquando aliis certe gravissimisque curis implexus minime animadvertit.

Hoc idem argumentum Sancti *Chromatii* post Fontaninum, sed antequam Fontanini *Litteraria Aquilejensis Historia* evulgaretur, pertractavit Clarissimus De Rubeis a Capite X. usque ad XIII. suorum *Monumentorum Ecclesiae Aquilejensis*, quae edita fuerunt Argentinae (seu Venetiis) Anno MDCCXL. Haec itaque Capita Fontaninianae *Lucubrationi* subjunximus, quasi alteram hujus eruditi Viri de eadem re *Lucubrationem*; in qua multa quidem desideres de *Chromatio*, quae Fontaninus ampliori eruditionis apparatu congessit, sed in qua etiam multa invenias, quae pressius ille absolvit; ac praesertim quae ad *Origenianorum Operum* vices pertinent, quaeque ad personam *Rufini* Presbyteri Aquilejensis, horum *Operum* caussa adeo exagitati; quem nihilominus Sanctus noster *Chromatius*, quoad vixit, semper impense coluit. Capitibus hisce *Monumentorum Aquilejensium* aliquid aliud ex eodem De Rubeis addidimus; quae nempe ipse scripsit Numero V. et VI. Capitis XVIII. suarum *Dissertationum Variae Eruditionis* etc.; quae Venetiis prodierunt Anno MDCCLXII., postquam scilicet Fontaninianum *Opus* perlegerat *Litterariae Aquilejensis Historiae*;

Digitized by Google

ubi animadversiones illius intelliges super ea, quae scripserat Fontaninus tum de *Chromatii* Ordinatione in Episcopum Aquilejensem, tum de *Romani Episcopi* appellatione, qua *Chromatius* donatus fuit in prima ejus *Scriptorum* Basileensi editione. En itaque tibi, benigne Lector, prospectum nostrae *Scriptorum seu Opuscolorum* Sancti *Chromatii* Aquilejensis Episcopi Editionis: en simul rationes, quae fortasse non inutilem operam nostram ostendent in eorum editione adornanda; quaeque novi aliquid quodammodo a nobis datum fuisse significabunt, etiamsi non nova tulerimus.

Hic exitum habere posset haec praelocutio nostra: sed ne prorsus a nobis intactum argumentum hoc videatur; et quia, post ea quae Fontaninus atque De Rubeis ad illustrationem illius contulerunt, nonnulla quoque supersunt, quae aliquo modo perpendi atque illustrari merentur; non gravate feras, si, quamvis tantis longe impares Viris qui nos in hac alea praecesserunt, aliquid nos quoque arripiamus, vel quod eorum effugerit diligentiam, vel quod ab ipsis, pro tempore quo scribebant, aut non satis, aut minime prorsus pertractari potuerit.

Ut a *Chromatii* Familia incipiamus, in qua duo tantum Fratres, *Chromatius* et *Eusebius*, absque ullo tertio anonymo quem voluerat Fontaninus; quid censendum de *Eusebio*, quem constat Diaconum fuisse Aquilejensem, dum Presbyter esset *Chromatius*, ac postea Episcopatus honore cumulatum? Id nempe testatur Rufinus *Apologiae in Sanctum Hieronymum* Libro I. num. 4. scribens: " Ego .... ante annos fere „ triginta .... per gratiam Baptismi regeneratus, signaculum fidei con„ secutus sum per sanctos Viros Chromatium, Jovinum, et Eusebium, „ opinatissimos et probatissimos in Ecclesia Dei Episcopos, quorum „ alter tunc Presbyter beatae memoriae Valeriani, alter Archidiaco„ nus, alius Diaconus, simulque pater mihi et doctor Symboli ac fi„ dei fuit. „ Haec scribebat Rufinus Anno circiter CCCC. aut CCCCI., juxta De Rubeis in Dissertatione *De Rufino* Capite III. et IV. Factum idcirco Baptismatis sui, quod Aquilejae locum habuisse scribit *ante annos fere triginta*, quo tempore Diaconus erat *Eusebius Chromatii* tunc Presbyteri frater, ad Annum pertinet, ut recte idem De Rubeis supputavit, CCCLXXI. vel CCCLXXII. Post hoc igitur factum, cum Episcopus creatus fuerit, juxta Rufinum ipsum, etiam *Eusebius*; cujus Sedis, aut cujus loci Episcopus censendus ipse est? Sanctum *Eusebium* Bononiensem Episcopum interfuisse Concilio Aquilejensi habito sub Sancto Valeriano Episcopo Anno CCCLXXXI. adversus Palladium et Secundianum Arianos Episcopos, in quo *Chromatius* quoque adhuc Presbyter Aquilejensis aderat, constat ex Actis illius Concilii, quae exstant Tomo II. Operum Sancti Ambrosii editionis Parisiensis Maurinorum,

Digitized by Google

et in Conciliorum Collectionibus. Fuerit ne igitur Bononiensis Ecclesiae Episcopus frater *Chromatii* nostri *Eusebius*? Si ratio temporis habeatur, inquit Tillemontius *Memoires pour servir a l' Histoire Ecclesiastique* etc. Tomo XI. *Nota* I. ad Sanctum *Chromatium*, nihil est quod vetet hoc credi posse: ipse tamen arbitratur *Chromatii* nostri *Eusebium* fratrem, nequaquam fuisse *Eusebium* Episcopum Bononiensem, ea ductus ratione, quod *Eusebius* Bononiensis Episcopus aliquando fortasse conjugio vacavit, uti eruitur ex Sancto Ambrosio; quod dici nequit de *Eusebio Chromatii* nostri fratre, quandoquidem duo hi fratres a Divo Hieronymo appellantur, *geminus Samuel nutritus in Templo*, Epistola VII. in editione Vallarsii *ad Chromatium, Jovinum, et Eusebium*, quae ad Annum refertur CCCLXXIII. Duos *Eusebios* Bononienses ejusdem aetatis numerant eruditi Benedictini editores *Operum* Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi, alterum nobilem Civem uxoratum cum prole, quocum familiaritatem colebat ipse Sanctus Doctor, alterum vero Bononiensem Episcopum. In hac hypothesi cessaret Tillemontii difficultas; et *Eusebius* Episcopus Bononiensis posset esse *Eusebius* ipse *Chromatii* nostri frater. Quis tamen hoc unico fundamento asserat eundem reapse fuisse Episcopum Bononiensem?

Clarissimus noster Franciscus Comes Florius, quem superius memoravimus, in quadam Notatione ad Bacharium ab ipso Romae editum Anno MDCCXLVIII. pag. 57. proclivitatem quamdam ostendit agnoscendi in *Eusebio* Episcopo Bononiensi *Eusebium Chromatii* nostri fratrem, scribens: " Chromatius Aquilejensis Ecclesiae Presbyter, „ et Eusebius illius frater Diaconi munere insignitus .... uterque .... „ Episcopalem dignitatem adeptus est: prior nimirum Valeriano nostro „ successit; alter vero incerti nominis Ecclesiam (nisi Bononiensis fue„ rit) sanctissime rexit „. Quinimmo ex schedis ipsius, quae supersunt apud Nobilem Virum Comitem Philippum Florium, ejusdem Fratris Filium ejusdemque eruditionis haeredem, quem honoris et grati animi caussa hic nominamus; ex schedis, inquam, ipsius aperte intelligimus eundem postea proclivitatem illam suam ita extendisse, ut pene pro certo habuerit, *Eusebium Chromatii* nostri fratrem, fuisse *Eusebium* ipsum Episcopum Bononiensem: ita enim manu propria scriptum reliquit. " Mi è venuto in pensiero di render palese un ornamen„ to della Chiesa di Bologna, benchè assai ricca di antichi e nuovi. „ Ma nel tempo stesso ciascun vedrà, che senza offesa del vero io „ servo dirò così alla mia causa, ed adempio un ufficio di pietà ver„ so quella nobilissima Chiesa, che da gran tempo mi fu madre, e „ che mi nodrì finchè visse. In poche parole io propongo la mia con„ gettura. Santo Eusebio Vescovo di Bologna è quell' Eusebio Diacono

Digitized by Google

„ di Aquileja, di cui parlano, come vedremo, con molta lode San „ Girolamo e Rufino. Nulla vi ha, che si opponga a questa conget- „ tura; e molte osservazioni concorrono a renderla assai verisimile „. En itaque opinionem Viri Clarissimi scripto patefactam, et ita prolatam, ut satis declaraverit, se rem jam tunc funditus perpendisse, nihilque illi reliquum fuisse, quam ea proponere argumenta, quae illum ad eandem amplexandam induxerant; quod curis aliis proculdubio impeditus non fecit, nisi potius intercidisse dicamus quod super hac re lucubraverat. Tanti Viri opinionem nos quoque libenter amplectimur, ab ea moderatione minime separatam qua auctor usus fuit, *conjecturam* illam appellans: et interim *Chromatio* nostro nobisque gratulamur de *Eusebii* hujus, similiter nostri, sanctitate; sicut etiam de Cultu quem apud Bononienses obtinet sub Die XXVI. Septembris, et de quo admodum erudite (licet nihil omnino de Aquilejensi hujus Sancti Viri origine) Prosper Lambertinus, postea Benedictus XIV., in suis *Annotazioni sopra gli Atti d' alcuni Santi, de' quali si celebra l' Offizio e la Messa, per lo più senza le Lezioni proprie, nella Diocesi di Bologna* etc. *Bologna* MDCCXXXX.: quod Opus Latino etiam sermone donatum videas Tomo X. *Operum* ejusdem *Benedicti Papae XIV. Romae* MDCCLI.

Dissimulare hic tamen, data occasione, non licet Sancti hujus *Eusebii* epochas, quas ibidem signat laudatus Lambertinus *juxta accuratiorem*, uti scribit, *Chronologiam*; initi scilicet ab *Eusebio* Bononiensis Episcopatus Anno Christi CCCLXX., decessus vero ipsius Anno CCCC. Nostra quidem documenta Aquilejensia, ut candide fateamur, cum epochis his non apprime conveniunt: Diaconus siquidem erat Aquilejensis Ecclesiae *Eusebius Chromatii* frater, non modo, uti vidimus, Anno CCCLXXI., aut etiam CCCLXXII., quo eodem administro Baptismum Aquilejae suscepit Rufinus, sed Anno etiam CCCLXXIII., quo ad ipsum simul et *Chromatium* et *Jovinum* Aquilejae positos, et nullo indicatos Episcopatus honore, Litteras dedit Hieronymus: mortem vero *Eusebius* Aquilejensis, Episcopus postea factus ut Rufinus testatur, jam oppetierat Anno CCCXCVI., uti ex alia ad *Heliodorum* Episcopum Hieronymi ipsius Epistola ejusdem Anni; quas omnes semper ex editione et Chronologia Vallarsii hic nominamus. Quomodo ergo cum hac epocharum diversitate conciliari potest Episcopatus Bononiensis *Eusebii* nostri Aquilejensis, *Chromatii* fratris; ut unus omnino et idem *Eusebius* sit Aquilejensis, qui Episcopus fuit Bononiensis?

Verum enim vero diversitas haec epocharum, tanta, ut nobis quidem videtur, non est, quae *conjecturam* Clarissimi Florii nostri, quam amplexavimus, valeat labefactare, et nos a concepta pro eadem opi-

Digitized by Google

opinione dejicere. Ubi enim Monumenta non adsunt, in incerto semper versamur, dum Christi Annos assignare contendimus seu rebus seu hominibus priorum quinque et amplius Saeculorum, ut notum est omnibus. Monumenta vero nulla profert Lambertinus in citato Opere pro epochis Sancto *Eusebio* Bononiensi attributis. Et interim haec ipsa Annorum CCCLXX. et CCCC. absoluta, et, ut ita dicamus, rotunda, a Chronologis etiam *accuratissimis* facta signatio, absque ulla neutrubi alterius numeri additione seu imminutione, praejudicium facile ingerit incertitudinis habitae a Chronologis ipsis in hisce epochis adsignandis. Monumenta autem nostra, quae habemus firmissima, minime vetant, quominus *Eusebius Chromatii* frater inaugurari potuerit Episcopus Bononiensis post Annum CCCLXXIII. indicatae Hieronymi Epistolae ad *Chromatium Jovinum* et *Eusebium*, aut etiam eodem ipso Epistolae illius Anno currente: et eadem monumenta nos monent, ut Anno CCCXCVI. vita jam functum *Eusebium Chromatii* fratrem existimemus. Quid igitur conjiciendum post haec?

Accuratior illa *Chronologia*, quam nominat Lambertinus, monumentis fortasse propriis atque invictissimis destituta, sollicita quidem fuerit in assignando saltem praeter propter Episcopatus tempore *Eusebii* Bononiensis; quod tempus scilicet decurrerit inter Annum Christi CCCLXX. et CCCC.; quin strictim ac praecise asserere voluerit, eos ipsos esse vere ac proprie Annos, tum initi ab ipso Bononiensis Episcopatus, tum morte relicti. Et ecce, ni fallimur, brevi facilique modo, ac prorsus hisce rebus magna ex parte incertis consentaneo; ecce sublatam chronologicam difficultatem, quae fortasse in hoc negotio potissima est; ut propterea in *Eusebio* Bononiensi propensius agnoscamus *Eusebium* ipsum *Chromatii* nostri fratrem: quod profecto, si nobis Aquilejensibus perjuncundum atque decorum, Bononiensibus ipsis gratissimum futurum sit; quibus haec gloria quoque novissime accesserit, ut non immerito credant Episcopum suum, *Eusebium* nomine, Quarto Ecclesiae Saeculo sanctitate clarum, e Clero prodiisse Aquilejensis Ecclesiae tantopere a Divo Hieronymo laudato, et fratrem habuisse ipsius Ecclesiae Episcopum *Chromatium*, cujus solum nomen pro laude plenissima est.

Interim ipsius *Eusebii* quoque nomen, quod *Chromatii* Aquilejensis Episcopi frater gerebat, quidni *Eusebiorum* etiam Familiam indicet, et eam quidem Aquilejensem, unde uterque oriundus? Aquilejensem Patria *Chromatium* nostrum asseruit firmissime Fontaninus; nec ita procul ab illius sententia abiit De Rubeis, dum Romatinum eundem aut Concordiensem facile fecit: quae duo tunc loca Aquilejensis erant Episcopatus propria, et ab Aquileja urbe non ita longe posita. Postquam

Digitized by Google

tamen Duumviri illi de *Chromatii* Patria scripserunt, ex feracissimis Aquilejae ruderibus Monumenta aliquot, eaque praeclara, in apricum venere, quae *Eusebianae* cujusdam Familiae, et absque dubio Aquilejensis, mentionem nunc primum faciunt, quaeque a viro Clarissimo Angelo Maria Cortinovio, Utinensis hujus Collegii Sancti Paulli Praeposito, nuper apud nos vita functo, et illustrata, et publici etiam juris facta fuerunt. Ipse vero ex his Monumentis simul sumptis, sicuti *Eusebiorum* Familiam quamdam, et illustrem quidem, Aquilejae extitisse Quarto et Quinto Christi Saeculo arguit; ita ad hanc eandem Familiam *Chromatium* nostrum, atque *Eusebium* fratres, aliquo saltem modo pertinuisse, non aegre suspicatur. Ab avis siquidem et patribus in filios et nepotes nomina tunc quoque propagabantur, quae veluti Familiarum cognomina quaedam jam tunc constituebant: et *Eusebius* noster, etsi post *Chromatium* a Divo Hieronymo nominetur Epistola VII. et VIII. in editione Vallarsii, quia *Chromatius* tunc Presbyter Aquilejensis, *Eusebius* vero Diaconus tantum erat; *Eusebius* tamen natu major *Chromatio* fuisse videtur, ut ipse propterea *Eusebianae* Familiae nomen obtineret, quia et Anno Christi CCCLXXXI. in Aquilejensi Concilio ipse jam Episcopus erat Bononiensis, uti ex superius dictis conjicimus, dum *Chromatius* adhuc Presbyter tantum esset Aquilejensis; et ante *Chromatium* ipse quoque excessit e vita, uti ex eodem Hieronymo habemus Epistola ibidem LX. num.° 19. *ad Heliodorum*, quae, uti jam diximus, ad Annum pertinet CCCXCVI. Ex *Eusebiana* igitur Aquilejensi Familia, et quidem in primis clara, uti eadem Monumenta nos docent, *Chromatium* nostrum prodiisse facile credimus: unde non modica eidem laus accedit, quod originis claritatem vitae sanctimonia, doctrinae splendore, et virtutibus omnibus Episcopo dignis, una cum *Eusebio* fratre, exornavit. Exstant typis edita a Cortinovio *Eusebianae* Aquilejensis Familiae Monumenta in Dissertatione sua italice scripta, cui titulus: *Sopra una Iscrizione Greca d' Aquileja*, seu potius in praevia ejusdem Epistola nuncupatoria ad Eminentissimum Cardinalem Borgia, *Bassano* 1792.; necnon in Dissertatione altera, similiter italice scripta, cui titulus: *Sopra un Bassorilievo di Costanzo e Giuliano*, quae locum habet in litterariis fasciculis, inscriptis: *Memorie per servire alla Storia Letteraria e Civile. Venezia, presso Pasquali* MDCCXCIX. *Marzo e Aprile* pag. 3. et sequentibus.

Aliud nunc nos urget, quod *Chromatium* ipsum, de quo scribimus, singillatim respicit; suntque *Scripta*, sive *Opuscula* ejus, quae nova Editione donamus. Ac primo quidem: sunt ne genuinus fœtus illius, quae sub ejus nomine edita fuerunt, et nunc denuo edun-

Digitized by Google

tur? Fatendum est cum Tillemontio, Ceilliero, aliisque, altum de *Chromatii* scriptis Operibus quibuscumque esse silentium apud veteres, qui nobis data opera notitiam reliquerunt Auctorum, seu aetatis suae, seu etiam praecedentium saeculorum; quique ipsorum *Scripta* indicarunt, sive omnibus nota, sive deperdita, vel latentia: neque dissimulari quidem potest, tunc tandem primo innotuisse Litterariae Reipublicae *Chromatium* nostrum aliquid scripto exaratum reliquisse, quum ex Manuscripto quodam veteri *Scripta* illius Basileae prodierunt Anno MDXXVIII. merito et opera Joannis Sichardi; licet *Scriptorum* horumce mentionem quamdam fecerit multo ante Beatus Albinus Flaccus, seu Alcuinus Abbas, in *Libello adversus Haeresim Felicis Epicopi*; " et licet Gratianus quoque Monachus Saeculo XII. in suo *Decreto* nonnulla *Chromatii* nostri inseruerit, ab ipso tamen *Joanni Chrysostomo* attributa, et veluti Chrysostomi communiter habita usque ad Romanam *Decreti* ejusdem correctionem sub Gregorio XIII.; de qua re inferius sermo erit „. Et Tillemontius quidem, Opere ac Tomo supra citato pag. 539. editionis Venetae Pitterianae, necnon *Nota* II. pag. 653., etsi ingenue fateatur *Scripta Chromatio* nostro attributa digna esse celebritate nominis ipsius, neque *Chromatium* alterum notum esse, cui possint dignius assignari; subdit nihilominus, quod „ il se„ roit à souhaiter qu'on eust des preuves plus fortes, qu'elles sont de „ lui, que n'est le titre des manuscrits qui les attribuent à Chroma„ ce Evêque Romain „. Vim horum Tillemontii verborum intellexit Fontaninus noster; ac propterea totus fuit in *Lucubratione* de *Chromatio*, quam post *Scripta* seu *Opuscula* damus, ut modis omnibus confirmaret ea apprime convenire nomini, quod praeferunt, *Chromatii* nostri Episcopi Aquilejensis; et ut objecta refelleret; quae ex silentio veterum, et Hieronymi praesertim, vellet quispiam urgere.

" Non unus tamen Tillemontius fuit, qui solidiora monumenta desideraret ad *Chromatio* asserenda *Scripta*, quae sub illius nomine Basileae primum prodierunt. Ceillierus quoque, qui Tomum X. suae *Histoire Generale des Auteurs Sacrés et Ecclesiastiques* Parisiis typis mandabat anno 1742., eodem scilicet quo Romae posthuma edebatur Fontanini *Litteraria Historia Aquilejensis*, quamque propterea, dum Tomum illum scriberet, prae oculis habere non poterat; Ceillierus, inquam, parum dissimilis a Tillemontio, Capite III. ejusdem Tomi „ ita scribit: " Nous ne trouvons rien des écrits de Saint Chromace „ dans aucun de ceux qui nous ont laissè des catalogues des Ecrivains „ Ecclesiastiques. Il y a néanmoins quelches manuscrits ou l'on trouve „ le nom de Chromace à la tête de trois discours que l'on a impri„ més dans la Bibliothéque des Peres .... Ce qu'on peut dire de

Digitized by Google

„ mieux, c'est que les écrits qui portent le nom de Saint Chromace „ ne sont point indignes de lui, et que l'on ne connôit point d'Evê- „ que de ce nom à qui ils puissent être attribuits avec plus de ju- „ stice „. En igitur a Ceilliero recoctum quod praebuerat Tillemontius; ut adhuc certum exploratumque, etiam juxta illum, non sit, *Scripta* illa, quae sub *Chromatii* nostri nomine circumferuntur, ipsius esse reapse; et hoc ea praesertim de caussa, quod nulla eorum mentio in veterum Catalogis habeatur.

Nos itaque Ceilliero quoque reponimus, quod Fontaninus super Tillemontii animadversione exaratum reliquit; et silentibus etiam Catalogis veterum, qui Scriptorum Ecclesiasticorum Opera recensuerunt, indubium et certum nihilominus esse tenemus, Sanctum *Chromatium* nostrum Aquilejensem Episcopum vere auctorem esse *Scriptionum*, quae sub ejus nomine editae habentur; quidquid sit de *Romani Episcopi* titulo, quo a prima Basileensi editione insignita fuerunt, de quo titulo et Fontaninus ipse et De Rubeis abunde dixerunt, et nos quoque infra nonnihil addere proposuimus. Nihil aliud propterea inquirendum, nihil desiderandum ulterius; quasi silentibus veterum Catalogis adhuc de *Chromatii Scriptis* sub judice lis esset, et quasi Catalogorum veterum defectui nulla alia critices regula ad veritatem agnoscendam suppleri potuerit, prout a Fontanino plene suppletum fuit. Catalogorum veterum auctoritatem in sinceritate Operum judicanda agnoverat acutissimus criticus Joannes Clericus in sua *Arte Critica* Parte III. Sectione II. Cap. III. num.° 1. hunc sanciens *Aphorismum*: „ Scripta „ quorum nulla mentio in priscis Catalogis, quae nec memorata sunt „ ab ullo Scriptore sequentium proxime Saeculorum, ut plurimum „ aut ficta judicanda sunt, aut minimum suspecta habenda „. Verum ecce quid idem ipse addiderit num.° 15. „ Quamvis *Aphorismi* nostri „ auctoritas plerumque illibata maneat, non diffitebimur tamen egre- „ gios nobis aliquot superesse Scriptores; quorum suppares, qui qui- „ dem supersint, nullam mentionem fecere „. Viro igitur critico persuasum fuit, non tanti semper esse ponderis veterum Catalogos; ut ipsis silentibus, aliis Critices regulis inveniri veritas non possit in dijudicanda sinceritate Operum, quae alicui auctori in Manuscriptis Codicibus tribuuntur. Exempla ibidem protulit Fontaninus Auctorum et Operum toti Ecclesiae notissimorum, de quibus apud Criticos dubium nullum; quorum tamen nec Gennadius, nec Isidorus, neque alii nomenclatores exteri meminere. Clericus vero citato nuper loco, inter auctores Ecclesiasticos, addit etiam celebrem Athenagoram; cujus tamen et nomen et Opera, ut ipse ait, Eusebio Hieronymoque ignota fuere.

Digitized by Google

Unum super hac re hic addere liceat, quod auctorum *Ephemeridum Litterariarum*, etiam celebriorum, supinitatem quandoque et indiligentiam probet, non sine studiosorum incommodo, nec sine rei Litterariae detrimento, cujus immo juvandae gratia sunt institutae. In percelebri Gallicae Litteraturae Diario, cui titulus *Journal de Sçavans*, Mense Martio Anni MDCCXLV. datur synopsis seu compendium Tomi Decimi superius memorati Operis Remygii Ceillieri, in quo Capite III. agit ipse de Sancto *Chromatio* Episcopo Aquilejensi, deque *Scriptis* illius. En vero quid et quomodo scribat hujus Diarii, seu potius Articuli hujus Diarii, auctor, de Ceillieri sui sententia super *Chromatii* nostri *Scriptionibus*. „ Dom Remy Ceillier se trouve encore ici „ en contradiction avec M.r Fontanini. Ce Sçavant dans l'Ouvrage que „ nous venons de citer, et ou il se montre fort jaloux de la glorie des E- „ crivains d'Aquilée, attribue à S. Chromace 18. Homélies sur S. Mat- „ thieu, et s'efforce de prouver que c'est sans fondement que M. de „ Tillemont, qui les a cruës néanmoins d'un ancien, et sçavant Au- „ teur, revoque en doute qu'elles soient de Saint Chromace. Dom „ Remy Ceillier au contraire, parmi 18. Homélies n'en trouve que „ trois qu'on puisse donner a ce Saint; encore montre-t-il qu'il est tres „ incertain qu'il en soit l'Auteur „. Ita Diarii hujus Gallici, seu Articuli hujus Diarii, auctor. Verum quis ita scribere possit, qui accurate legerit et Fontaninum et Ceillierum ipsum; quique prae oculis saltem habuerit *Scripta Chromatii*, qualia exhibentur in *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi, ad quam Ceillierus respiciebat? Nequaquam siquidem somniavit Ceillierus ex decem et octo *Homiliis* a Fontanino memoratis tres tantum seligere, quae genuinus fœtus censeri possent Sancti *Chromatii*: " sed ne Fontanini quidem facta mentione, quem certè, dum illa scriberet, nondum nosce poterat, in iis saltem quae in sua *Litteraria Historia Aquilejensi* de *Chromatio* ipse exaraverat, uti superius innuebamus; neque *Homiliarum* numero indicato, quem primus idem Fontaninus eruditis ibidem significavit; omnia Ceillierus *Chromatii Scripta*, quae supersunt, recensuit, qualia nempe exstant in *Bibliotheca Patrum Lugdunensi*, in tres scilicet partes tantum divisa; deque iis, prout ibidem habentur, quaeque totas duodeviginti *Homilias* Fontanini constituunt, judicium suum protulit; quale suismet verbis attulimus, nulla prorsus facta alicujus horum *Scriptorum* partis separatione aut distinctione „. Sed haec obiter; et ne Ceillierum quisque, ex hac Gallici Diarii infideli et prorsus inepta relatione, veluti in crimen vocare velit iniquioris critices in *Chromatii* nostri *Scripta* quae habemus. Scire interim non inutile quoque judicamus, accuratissimos super hac re sane fuisse, et prorsus ad Ceillieri mentem scripsisse Mense Novembri

Digitized by Google

praecedentis Anni MDCCXLIV. Trevoltienses alterius notissimi ac praestantissimi operis Litterarii conditores, cui titulus, *Memoires pour l'Histoire des Sciences et des Beaux Arts:* quorum sinopsim, genuinam ac simplicem, Ceillierani Capitis de *Chromatio* Aquilejensi si prae oculis habuisset auctor praecitati Articuli Diarii Gallici, *des Sçavans* nuncupati, nunquam fortasse Mense Martio Anni subsequentis MDCCXLV. tam longe et a rei veritate et a Ceillieri sensu abiisset.

Sed jam nunc de *Scriptis* sive *Opusculis* ipsis inquirendum; quid reapse sint, cur, et quo ordine, et qua occasione elucubrata a Sancto *Chromatio* nostro? Vetustior horum *Scriptorum* indicatio ea est, quam habet Beatus Flaccus Albinus, seu Alcuinus Abbas, in *Libello adversus Haeresim Felicis Episcopi*, ubi omnia haec simul sumpta *Chromatii Scripta* vocat *Chromatii Libellum de octo Beatitudinibus.* Hunc fortasse titulum gerebat Manuscriptus Codex *Chromatii*, quo Alcuinus Abbas utebatur; licet aliud sit quod *De octo Beatitudinibus* apposite *Chromatius* scripsit, et aliud in quo locus continetur ab Alcuino relatus, inter alia Sanctorum Patrum testimonia, adversus Haeresim Felicis Episcopi.

Prima horum *Scriptorum* editio, quae, uti vidimus, Basileensis est Anni MDXXVIII., in duas partes ea distribuit, et primam, quae in medio secta apparet, appellavit *Dissertationem in V. et VI. Caput Matthaei*, licet in fine continenter habeat quod *Chromatius* scripsit etiam in Caput Tertium; alteram vero, quae peculiaris Sermo est De octo Beatitudinibus, *Declamationem* unice dixit *in eodem genere.* Horum titulorum editionis hujusce Basileensis obscuritatem saltem, ne dicamus etiam improprietatem, quis non videat? Quo prodierint ordine, quove titulo indicata fuerint *Chromatii* nostri *Scripta* in *Micropresbytico veterum quorumdam brevium Theologorum* Martini Lipsii, Lovanii primum edito MDXLVI., dein Basileae MDL. pag. 412., necnon inter *Orthodoxographa Theologiae Sacrosanctae* Joannis Heroldi, Basileae MDLV. Tomo I. pag. 430., sicut etiam in *Bibliotheca Homiliarum* Laurentii Cumdii, Lugduni MDLXXXVIII. Tomo II. pag. 1170. (quas Collectiones in *Lucubratione* sua eruditissima memorat Fontaninus, quasque nobis hodie, post luctuosam praesertim illam, quam Italico Regno stante passi sumus, barbaricam cladem tot Bibliothecarum, et quidem optime instructarum, Sacrorum Cœtuum Regularium hujus Civitatis suis aedibus exturbatorum, videre datum non fuit) asserere omnino non possumus. Vidimus tamen *Monumenta* saltem *Sanctorum Patrum Orthodoxographa* Joannis Grynaei, Basileae impressa Anno MDLXIX.: ibique Tomo II. pag. 1192. conspeximus *Chromatii* nostri *Scripta* tributa in partes duas; quarum priorem constituit *Sermo*

Digitized by Google

ille, qui etiam apud nos primum locum obtinet, titulumque satis proprium ibidem gerit, *De octo* nempe *Beatitudinibus Concio elegans*, licet in superiori parte paginae *Declamationis* quoque vox appareat, quam hic *Sermo* a priori editione Sichardi habuerat; alteram vero constituunt *Chromatii* reliqua quae habemus, sub titulo: *In Quintum Caput Matthaei, et in partem Sexti Tractatus aliquot, eruditione pariter ac pietate insignes*, quibus subjungitur, absque peculiari separatione, quod restat in Caput Tertium, sub simplici indicatione *Fragmenti Tractatus alterius, qui nondum totus in lucem prodiit*; quamvis et hic quoque in superiori paginarum parte *Dissertationis* vox addatur, a priori scilicet Sichardiana editione sumpta. In *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi Sancti *Chromatii Scripta* exhibentur divisa in partes tres; quarum duae priores sub uno primum indicationis titulo nuncupantur, *De octo Beatitudinibus Conciones II.*, deinde altera alium proprium gerit titulum, nempe, *In quintum Caput Matthaei et in partem Sexti Concio, eruditione pariter ac pietate insignis*; etsi ambae in superiori paginarum parte inscribantur semper, *De octo Beatitudinibus.* Tertia vero dicitur: *Tractatus in illud, Ego a te debeo baptizari etc., Matth. III. 4. Fragmentum.* In novissima demum *Bibliotheca Veterum Patrum* etc. Andreae Gallandii, melius quidem et accuratius quam unquam antea, licet nondum ad rem satis, haec *Scripta* appellantur, *Tractatus XVIII. in Sancti Matthaei Evangelium. Homilias duodeviginti* dixerat pridem Fontaninus in *Lucubratione* sua de Sancto *Chromatio*, quam infra damus.

Post hos varios titulos, quos hic indicare neque prorsus injucundum neque inutile judicavimus; ecce quid nobis reapse videantur esse *Chromatii nostri Scripta*, *Tractatus*, quem Gallandius *Primum* dixit ex decem et octo quos primus ipse divisit, quemque nos quoque primo loco posuimus, etsi *Primum* non dixerimus, est *Tractatus singularis*, seu *Sermo* aut *Concio*, et quidem reapse *elegans*, ut eam dixere Sixtus Senensis et Joannes Grynaeus, quae proprie appellari debet singulari titulo *De octo Beatitudinibus*, quaeque partem nullo modo constituit *Tractatuum* caeterorum. Haec certe habita fuit oretenus a Sancto Episcopo occasione alicujus *mercatus*, cujus caussa adesset frequentia populi, ut ex ipsius lectione satis aperte colligitur. Nihil hoc *Scripto* praeclarius inter ea Sancti Episcopi, quae supersunt, sive orationis scopum intuearis, sive stylum, sive ingressum progressum et exitum. Inter praeclariora quoque ejusdem aevi et ejusdem generis Patrum scripta merito haberi potest. Quid vero de reliquis sentiendum? Cum Tillemontio aliisque censemus, *Tractatus* reliquos, qui in hac nostra editione non octodecim, sed septemdecim numerantur,

Digitized by Google

nequicquam esse peculiares *Homilias*, seu etiam *Tractatus* distinctos, sed reliquia potius videri integri, *Commentarii* quem *Chromatius* scripserit in Matthaeum. Censemus quoque *Commentarium* hunc scripsisse *Chromatium*, non absolute in usum suae praedicationis ad populum, quemadmodum *Tractatum* seu *Concionem De octo Beatitudinibus*, sed in usum praesertim piae ac fructuosae fidelium lectionis. Id vero eruimus ex verbis ipsius, quae habet *Tractatu* apud nos V. alias IV. num. II., ubi ita scribit: " Et multa similia quae praetermisimus, ne taedium legentibus faceremus ". Hoc, quod sciamus, ab aliis qui de *Chromatio* scripserunt perpensum non fuit. Quidni clarius mentem suam aperuerit super hac re Sanctus Episcopus in exordio *Commentarii* sui, quod cum aliis ejusdem partibus desideramus?

Si licet vero etiam occasionem divinare, qua fortasse ductus fuit Sanctus *Chromatius* ad hoc lectionis pabulum suo populo accurandum, non aliam fuisse dixerim, quam eam, quae illum impulit ad cogendum Rufinum quoque Aquilejensem, Presbyterum suum, ut Graecam Eusebii Historiam Ecclesiasticam latinis litteris donaret. Alarici nempe irruptio in Italiam per Aquilejensium fines Anno Christi CCCC. *agros, armenta, viros longe lateque vastavit*, ut Rufinus ipse praefatur ad *Chromatium* in Eusebii latinam a se factam Historiam, *populisque a Deo* Sancto Episcopo *commissis ferale exitium* minitabatur. Ut igitur *remedium aliquod* afflictae plebi conquireret, *per quod aegrae mentes*, ut idem subdit, *ab ingruentis mali contagione subtractae, melioribus occupatae studiis tenerentur*, Rufino Presbytero suo injunxit, ut Ecclesiasticam Eusebii Historiam e graeco in latinum sermonem verteret; *cujus lectione animus audientium vinctus, dum notitiam rerum gestarum avidius petit, oblivionem quodammodo malorum quae gererentur acciperet.* Quidni igitur ad hunc eundem finem operam quoque suam, pro ea doctrinae ac sanctitatis laude qua excellebat, conferre voluerit Sanctus Praesul *Chromatius*; ideoque opus Episcopo dignum susceperit, *Commentarium* nempe *in Sancti Matthaei Evangelium*, quem legendum fidelibus eo potissimum tempore traderet; atque ea maxime caussa, quod ejusmodi operibus minime tunc latina saltem Ecclesia abundaret?

Caeterum, etsi Anno Christi Quadringentesimo latinis explanationibus Evangelii non abundarent Christi fideles in Occidentis partibus constituti; quorum fortasse plerisque vix notae tunc forent vel ipsae Hilarii Pictaviensis *in Matthaeum*, et Ambrosii Mediolanensis commentationes *in Lucam*: hic certe meminisse juvat, Aquilejensem quoque Ecclesiam jam tunc habuisse *Commentarios in Evangelia*, opus Fortunatiani, ejusdem Ecclesiae ante Sanctum Valerianum Episcopi; quos

Digitized by Google

quos sibi in Orientem mitti a Paullo Concordiensi postulaverat, *margaritam de Evangelio* eosdem appellans, Sanctus Hieronymus Epistola X. num. 3. in editione Vallarsii, quae ad Annum spectat CCCLXXIII.; quorumque meminit ipse, Sanctus Doctor *de Viris illustribus* Capite XCVII., asserens Fortunatianum scripsisse *Commentarios in Evangelia, titulis ordinatis*, sed *brevi et rustico sermone*, seu ut alias, *breues rustico sermone*; quique jamdiu interierunt. Male quidem vulgo audit Fortunatianus, Ariani dogmatis, et Liberii Romani Pontificis fractae constantiae accusatus: sed eum ab utriusque impacti criminis labe jam egregie purgatum a clarissimo Fontanino *Historiae Litterariae Aquilejensis* Libro III. Capite I., novissime repurgavit defenditque luculenter eruditissimus Zaccaria in *Dissertatione, De commentitio Liberii lapsu*, quae VII. est Tomi I. suarum *Dissertationum Latinarum, De rebus ad Historiam atque Antiquitates Ecclesiae pertinentibus*, Fulginiae MDCCLXXXI.; necnon eodem etiam tempore diligentissimus aeque ac laboriosissimus noster Joannes Petrus a Stua peculiari Dissertatione Italice scripta, *Se Fortunaziano Vescovo d' Aquileja sia d' annoverarsi tra gli Ariani, o no*, et typis edita Anno MDCCLXXII. in Calogeriana, seu potius Mandelliana *Nuova Raccolta d' Opuscoli Scientifici e Filologici* Tomo XXXVII. Nihil igitur optatius Aquilejensibus suis praestare tunc temporis potuisset *Chromatius*, quam Evangelicum *Commentarium* a seipso concinnatum eisdem tradere; ut in eodem ipsi sese utiliter exercerent doctrinae ac pietatis argumento, quod sibi jam esset quodammodo familiare; et in quo nihilominus ob veteris Scripti brevitatem, indisertamque dicendi rationem, uberiori ac nitida oratione cuperent erudiri.

Id vero nos admonet, ut facile conjectare possimus, Sanctum *Chromatium* nostrum *Commentarium* suum non modo inchoasse ab ipso Evangelii Matthaei exordio, et absque ullo hiatu perduxisse usque ad locum Capitis Sexti, ubi desinit *Tractatus* noster Decimus septimus; sed ultra quoque fuisse progressum, et integrum reapse Matthaei Evangelium *Commentario* suo illustratum dedisse, quod etiam Tillemontius post Sixtum Senensem aliosque sensit. Eadem enim ratio quae suadet, illum proculdubio *Commentarium* inchoasse ab ipso Evangelii exordio, et perduxisse usque ad locum ubi nunc desinit praedictus *Tractatus* apud nos Decimus septimus; eadem ipsa nos urget, ut censeamus Sanctum Episcopum opus suum minime imperfectum reliquisse; praesertim vero quum necessitas plebis informandae, atque in tot adversis erigendae instaret, et tempus praeterea illi defuisse non videatur ad opus perficiendum quod inchoaverat, etiamsi illum operi manum posuisse dixerimus Anno tantum CCCC., quo Alaricus in Ita-

Digitized by Google

liam irrupit. Cur vero integer *Commentarius* ad nos usque non venerit, non est quid dicamus; cum tot alia Sanctorum Patrum aliorumque Auctorum veterum Opera ad nos pervenerint mutila; cumque notiora sint, quam ut hic explicari mereantur, fata durissima quae post *Chromatium* subiit Aquileja, totusque Aquilejensis ager, unde fortasse integra evadere *Chromatii Scripta* non potuerunt, sicuti neque tot alia quae proculdubio reliquerunt caeteri Praesules qui eum praecesserunt, quique sequuti sunt.

Sed quid de *Doxologiis*, seu *Glorificationibus*, quae in fine *Homiliarum* sive *Tractatuum* singulorum leguntur? Inde nimirum, Fontaninus praesertim, necnon etiam De Rubeis, eruere conati sunt, veri nominis *Homilias* has esse reapse, seu in unum opus conflatas, seu ex opere jam exstante dissectas, et ad praedicationis usum aptatas. Neutrum nobis arridet, qui jam professi sumus reliquia haec nobis videri integri in Matthaeum *Commentarii*, quem data opera Sanctus *Chromatius* scripserit, ut a fidelibus legeretur. Nihil vero *Doxologiae* nos movent frequentius repetitae in fine cujuscumque *Tractatus*, seu *Homiliae*: uti exempli gratia: *unigenitus Dei Filius, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen*; aut *per Christum Dominum nostrum, qui est benedictus in saecula*; sive simpliciter: *per Christum Dominum nostrum*; aut etiam: *cui laus et gloria, in saecula saeculorum. Amen*; seu demum productior illa: *cui est honor, laus, et gloria, una cum Spiritu Sancto, ante omnia saecula, et nunc, et semper, et in saecula saeculorum. Amen.* Neque enim *Homiliae*, seu *Tractatus* complementum aut conclusionem *Doxologias* hujusmodi apud *Chromatium* nostrum esse putamus. In Scripturis namque eruditissimus Sanctus Episcopus noverat proculdubio quam saepe hujusmodi *Doxologiis* utatur in Epistolis suis Sanctus Apostolus Paullus, necnon etiam Petrus, et uterque sane in Epistolarum decursu, veluti ad animae effusionem erga Deum omnium Creatorem, et erga Dominum Jesum Christum Salvatorem nostrum; quin signum sint ullius complementi, seu Epistolarum, seu etiam non semel peculiaris cujusque rei, de qua tunc in Epistola ageretur. Hinc legimus Rom. I. 25.: *Et servierunt creaturae potius quam Creatori, qui est benedictus in saecula. Amen;* quin Apostolus ibidem, non modo Epistolam, sed neque sermonem suum claudat de inani veterum Philosophorum sapientia, de qua agebat. Similiter Rom. IX. 5. habemus: *Quorum Patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen*; quin pariter aut Epistolam, aut sermonem suum concludat de promissionibus Abrahae factis, de quibus ibidem loquitur. Aliam *Doxologiam* videas Rom. XI. 36., ubi certe, etsi desinat materia de

Digitized by Google

qua ibidem agit, minime desinit Epistola. Aliam similiter 2. Cor. XI. 31., ubi neque Epistola desinit, neque materia. Alias demum, quas indicasse sufficiat, 1. Tim. VI. 16., 2. Tim. IV. 18., Gal. I. 4., 1. Petr. IV. 11.

Quid aliud igitur videri possunt *Doxologiae* quoque a *Chromatio* usurpatae in *Commentario* suo, quem pro lectionis usu exaravit, nisi quaedam animi sui, et ferventissimae caritatis effusiones inter scribendum prolatae, ad Dei, et Domini nostri Jesu Christi laudem, prout Apostoli Petrus et Paullus in suis Epistolis factitarunt? Et alia quidem exempla non desunt hujusmodi *Doxologiarum*, etiam ante finem seu *Epistolarum*, seu *Tractatuum*, seu *Sermonum*, in veterum Patrum Operibus; ut eas propterea facile intelligas Sanctorum eorumdem Virorum animi inter scribendum effusiones, non vero locutionis aut scriptionis simpliciter conclusiones. Adeatur tantummodo Epistola I. Sancti Papae Clementis *ad Corinthios*; et ibidem *Doxologiae* frequentes praesto erunt in toto illius prolixae *Epistolae* cursu, nimirum num. XX., num. XXXII., num. XXXVIII., num. XLIII., num. L., praeter alias duas in exitu *Epistolae* num. LVIII. et LIX. Apud *Patres Apostolicos* Cotelerii, ubi Volumine I. prostat haec *Epistola* Sancti Pontificis, videas quoque eruditam *Notationem* quae rem hanc illustrat, et ibidem exstat sub num. 4. pag. 161. editionis Amstelaedamensis 1724.

Sed aliam hujusmodi *Doxologiarum* usus rationem, quam conjectando arguimus, in *Chromatio* nostro afferre praestat, quae priorem tamen non excludit. Cum pro pia Fidelium lectione, ut antea dictum confirmatumque fuit, *Commentarium* suum in Evangelium Sancti Matthaei scripserit Sanctus Episcopus: quidni *Doxologias* hic atque illic posuerit, veluti ad Lectorem quoque admonendum, ut ad singulas, aut pausam faceret, aut etiam finem pro ea vice lectioni daret, ne nimia lectione gravatus, lectionis fructum amitteret? Et sane *Doxologiae* a *Chromatio* usurpatae ita sunt dispositae, ut unam inter et alteram lectio sufficiens habeatur, et ut earum nulla ordinem sermonis intercipiat, aut materiam scindat. Quinimmo ne materia quodammodo scinderetur, duplo et amplius longiores, absque ulla intermedia *Doxologia*, fecit partes duas in reliquiis quae habemus *Commentarii* sui; priorem nempe, quae Tertium *Tractatum* nostrum constituit, ubi de Octo Beatitudinibus juxta ordinem Sacri textus sermo est, quam *Doxologia* profecto clausit, sed nulla interjecta voluit separare; alteram vero, qua *Tractatus* noster Decimus quartus constat, qui est praeclara Expositio Dominicae Orationis, quique *Doxologia* quidem, sicut et caeteri, terminatur, sed nulla prorsus interjicitur.

Verum *Doxologiae* ipsae a *Chromatio* usurpatae aliquam nostram

Digitized by Google

animadversionem requirunt. Earum aliae Deum respiciunt, nulla Personarum facta peculiari mentione, ut illa *Tractatus* XIII.: *perveniens ad Deum qui orantis precem audire consuevit, qui est benedictus in saecula. Amen.* Aliae diriguntur ad Christum Dominum Salvatorem nostrum, velut illa *Tractatus* XII.: *ante Dominum ac Salvatorem nostrum, qui est benedictus in saecula. Amen.* Aliae demum et Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum distincte nominant; uti ea *Tractatus* II.: *et donis Sancti Spiritus munerandi: per quem est Patri, et Filio laus et gloria in saecula saeculorum. Amen*; et alia quoque *Tractatus* XIV.: *aperte Dominus* (Jesus Christus) *manifestat: cui est honor laus et gloria, una cum Spiritu Sancto, ante omnia saecula, et nunc, et semper, et in saecula saeculorum. Amen.* Quid igitur sibi vult haec *Doxologiarum* diversitas in Sancto *Chromatio*, atque in una eademque ipsius Scriptione? Fortasse non abs re fuerit conjicere, id consulto factum a Sancto Praesule, ut fideles ab eodem discerent varias *Glorificationis* formulas, quibus etiam ipsi in communi sermone uterentur, quum maxime de rebus divinis colloquerentur. Id etiam ab eo factum fuisse non immerito arbitramur, ut modo fidem profiteretur unicae Deitatis contra stultitiam Paganorum, quibus circumdati adhuc tunc erant Christifideles: modo Divinitatis Filii adversus Haereticos Arianos, qui tunc fidem Catholicam oppugnare non cessabant; modo Trinitatis Personarum adversus Sabellianos, quorum errores nondum eo tempore prorsus obsoleverant: modo demum Divinitatis etiam Spiritus sancti contra aetate sua exortos, atque a Constantinopolitano Generali Concilio damnatos Anno CCCLXXXI. Haereticos Macedonianos.

Quod autem ad hosce postremos spectat, pergratum est nobis hic meminisse viri omnigena eruditione clarissimi, Stephani Antonii Morcelli; qui in quadam ex eruditissimis Notationibus suis ad Sancti Gregorii Agrigentini *Explanationem super Ecclesiaste* a se G. et L. Venetis typis editam pag. 42., sermonem habens de *Clausulis*, seu *Doxologiis*, quibus veteres Patres Epistolas suas ac caetera Scripta concludere solebant, *vix aliter*, inquit, id eos fecisse, *quam una Jesu Christi invocatione*; raro facta mentione *Patris*, et *rarius Spiritus Sancti*. „ At ex quo (ita prosequitur) ex quo Macedonius haeresiarches deli„ rare cœpit, et pravam impiamque illam de Spiritu Sancto doctrinam „ spargere institit; reclamantibus ubique sanctis Episcopis, in consue„ tudinem paullatim venit, ut catholicae professionis instar libros quis„ que suos et orationes homiliasque trium divinarum Personarum ap„ pellatione concluderet „. In exemplum deinde affert *Clausulas* Sanctorum Graecorum Patrum Athanasii, Cyrilli Hierosolymitani, Gregorii Nazianzeni, et Basilii; ac demum concludit: „ jam his similes *Clau-*

Digitized by Google

„ *sulàs* passim leges apud caeteros Patres, qui hos consequuti sunt „. En igitur, inter hos caeteros, etiam *Chromatium* Aquilejensem, qui fortasse eadem mente, et certe eadem ac illi fide, bis in *Doxologiis* fragmentorum, quae supersunt, *Commentarii* sui in Matthaeum, Spiritus Sancti meminit. Atque haec de *Chromatii Scriptis*, seu *Opusculis* generatim.

Peculiaria nunc quaedam enucleanda veniunt, quae Appendicis loco haberi poterunt, ad ea praesertim quae Fontaninus atque de Rubeis in suis *Lucubrationibus* exhibuerunt. Atque ne multis Lectorem moremur, " primo loco animadvertimus, neque Fontaninum, neque de Rubeis monuisse, sententias quasdam e *Chromatii* nostri *Commentario* excerptas Gratianum Monachum in suum *Decretum* invexisse; licet primarum litterarum similitudine fortasse deceptus in Codice, qui primas tantum tres litteras nominis exhiberet, *Chrysostomum* dixerit potius quam *Chromatium*: quod Romani correctores *Decreti* Gratiani opportune notarunt. Primam itaque *Chromatii* nostri sententiam in *Decreto* Gratiani videas Parte I. Caussa XXII. Quaest. V. Can. XII., quae apud *Chromatium* in nostra Editione habetur *Tractatu* X. *in Evangelium Matthaei* num.° II., ubi de Juramento sermo est; et refertur a Gratiano ipsissimis ejusdem verbis hoc prorsus modo. „ Juramenti haec caussa est, quia omnis qui jurat, ad hoc jurat, ut quod „ verum est eloquatur. Et ideo Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam vult esse distantiam: quia sicut in juramento „ nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum „ debet esse mendacium, quia utrumque, et perjurium et mendacium, „ divini judicii pœna damnatur, dicente Scriptura: *Os quod mentitur,* „ *occidit animam.* Quisquis ergo verum loquitur, jurat; quia scriptum est: *Testis fidelis non mentitur* „. Gratianus vero etiam Canonem sequentem XIII. priori auctori tribuerat, idest *Chrysostomo* juxta ipsum, verbo *Idem* Canoni apposito; qui tamen neque *Chromatii* est, immo neque *Chrysostomi*, uti apposite notat Carolus Sebastianus Berardus in praeclaro Opere *Gratiani Canones* etc. Parte III. Cap. XVII. pag. 245. Editionis Taurinensis; nisi quis *Operis Imperfecti in Matthaeum*, ubi illius Canonis sententia legitur, *Chrysostomum* esse credat auctorem. Quapropter illud *Idem*, quod post praecedentis nomenclationis correctionem *Chromatium* respiciebat, Romani correctores expungere debuissent, ac potius *Chrysostomum* ponere, si eundem illius *Operis Imperfecti* maluissent auctorem agnoscere; quod tamen clarissimis *Chrysostomi* Operum Maurinis editoribus minime probatur. Alteram *Chromatii* sententiam refert Gratianus, sub eodem *Chrysostomi* nomine, *Decreti* sui Parte II. Caussa XXXII. Quaest. III. *De Pœni-*

Digitized by Google

tentia, Distinctione I. Can. XLI.; quam eandem repetit Parte III. *De Consecratione*, Distinctione IV. *De Baptismi Sacramento* Can. IV. Haec autem *Chromatii* a Gratiano relata sententia, non ipsissimis verbis apud *Chromatium* exstat, sed veluti breviarium quoddam est *Tractatuum* in nostra Editione I. et II. *in Evangelium Matthaei*, quin propria *Chromatii* verba proferantur, ut idem Berardus monet loco citato. Tertiam denique sententiam *Chromatii* Gratianus profert, *Chrysostomi* retento nomine, eadem *Decreti* Parte III. *De Consecratione*, Distinctione IV. Can. X., quae in nostra Editione habetur *Tractatu* I. num.° I., et ipsissimis *Chromatii* verbis exhibetur ita scribentis: „ Nunquam aquae Baptismi purgare peccata credentium potuissent, „ nisi tactu Dominici corporis sanctificatae fuissent „. Ad interiora nunc *Chromatiani Commentarii* transeamus.

Scripturae Sacrae textus nobis praesto sunt, quibus *Chromatius*, in Divinis *Scripturis* vere *eruditus*, tam frequenter, tamque apposite utitur in *Commentario* suo. Hôs porro, ex more veterum Patrum, antiquae Italae versionis esse animadvertebat Clarissimus Fontaninus in sua *Historia Litteraria Aquilejensi* Lib. III. Cap. IV. num. III., quem in fine hujus voluminis exhibemus. Hic vero addere pretium operis existimamus, Petrum quoque Sabatierium ex Maurinorum coetu in Praefatione sua ad veterem Italam Latinam versionem a se typis datam, Num. CLIX. *Chromatium* nostrum memorare, una cum pluribus aliis ejusdem aevi Scriptoribus, ex quibus textus Scripturae Sacrae congessit ad eandem antiquam Italam restituendam.

Ceillierum nunc audiamus, qui in *Chromatio* rem notat a Tillemontio praetermissam „ sicut etiam a Fontanino aliisque minime indicatam: dignam tamen quae in auctore tanti ponderis, Quarti nimirum Saeculi desinentis, Hieronymi amico, et Divinarum Scripturarum studiosissimo, recenseatur. „ Il cite, ait Ceillierus, l' Histoire de Judith „ sans marquer aucun doute sur l' autenticité du livre où elle est re- „ portée „. Ita namque scribit Sanctus *Chromatius Tractatu* XV. num.° II. „ Nam sanctissima Judith, cum magno mœrore pro populo „ esset afflicta, post solemnitatem triduani jejunii, capite uncto et lo- „ ta facie, ita internae afflictionis tristitiam texit, ut simulato gaudio „ laetari hostibus videretur etc. „. Porro non unum tantummodo, sed tria hic animadvertenda veniunt in *Chromatii* verbis, quae adversus praesertim heterodoxorum placita faciunt; nimirum celeberrimae illius Viduae sanctitudo praedicata, veritas illius historiae adserta, et Divina auctoritas Libri *Judith*, qui ab haereticis inter Apocryphos ponitur, dum in Catholica Ecclesia Libris Canonicis adnumeratur. Quidquid disputent Theologi atque Interpretes, etiam inter Catholicos, de ver-

Digitized by Google

borum et actuum honestate, quibus Herois illa fœmina usa fuit ut conceptum opus perficeret; quidquid insuper de rei gestae veritate, num scilicet commentum sit atque parabola, pie quidem, sed sero etiam excogitata, ad erigendum Judaici populi animum in tribulationibus, puta Antiochi tempore, perferendis, an potius vera ac genuina prodigiosi eventus enarratio (prout communiter a Catholicis habetur), quocumque tandem in loco Judaicae historiae collocanda sit: hoc profecto *Chromatii* nostri testimonium ad asserendam hujus *Judithae* Libri Divinitatem merito accenseri poterit tot aliis Sanctorum Patrum Scriptorumque veterum testimoniis, quibus hactenus hujus Libri *Deuterocanonici* Divinitas adversus haereticos a Catholicis Theologis vindicata fuit.

Post Judithae mentionem, illico etiam *Estherem Chromatius* nominat, dicens: „ Similiter Hesther sanctissima, dum lota facie et capite uncto, post triduanum jejunium intelligi a Rege potuit, Aman „ illum populi sui inimicum nequissimum interemit „. Hunc *Estheris* Librum Canonicis adscribunt etiam heterodoxi; septem tamen exceptis postremis Capitibus Vulgatae nostrae, a versiculo quarto Capitis decimi. *Estheris* nihilominus historiam hoc Divino Libro comprehensam Lutheranorum quidam atque Anabaptistae, ut scribit Vir clarissimus Joannes Franciscus Marchinius *De Divinitate et Canonicitate Sacrorum Bibliorum* Parte II. Articolo IX., tragœdiam asserunt, et parabolicam commentationem dignitate carentem. En itaque *Chromatium* Aquilejensem, qui Divinitatem simul hujus Libri, et veritatem *Estheris* historiae agnoscit; ut proinde numerum etiam augeat eorum, qui, praeter Libri Canonicitatem, veritatem quoque hujus historiae post Synagogam a primis Ecclesiae saeculis agnoverunt. Sed quid de septem postremis Capitibus hujus Libri, quae odioso *Additamentorum* vocabulo ab haereticis appellantur, quaeque ab eisdem inter *Apocrypha* Scripta numerantur? Ex allatis *Chromatii* verbis non immerito deprehendimus, haec quoque postrema Capita, seu *Additamenta*, ipsum agnovisse ceu ejusdem *Estheris* Libri partem, ac proinde ejusdem Divinae cum Capitibus prioribus auctoritatis. Quod enim ait, *lota facie et capite uncto*, potuisse *Estherem* a Rege intelligi, minime eruere poterat ex primis novem aut decem illius Libri Capitibus, ubi nihil omnino de istiusmodi faciei et capitis praeparatione; sed eruit proculdubio ex *Additamentis* ipsis quae respuunt heterodoxi, nimirum ex Capite XIV. Vulgatae nostrae, ubi versu 2. legitur, quod, audito *Esther* Judaicae nationis periculo, et volens ad Dominum orationes suas fundere pro salute ipsius, *cum deposuisset* humilitatis caussa *vestes regias ...., pro unguentis variis, cinere et stercore implevit caput*; unde sponte se-

Digitized by Google

quitur, quod cum die tertia, post fusas ad Dominum preces, aditura esset Regem, ut eum pro populo deprecaretur, ideoque *regalibus* iterum *induta* esset *vestimentis*, prout in Textu Capite V. 1., *faciem* primum *laverit* suam sordibus ex capite decidentibus inquinatam, et *caput* ipsum, excusso cinere et stercore, *unguentis* variis de more delibuerit, prout accedentem ad Regis solium Reginam decebat.

Quae de Judithae atque Estheris Libris in *Chromatio* animadvertimus, monent nos ut de duobus aliis nonnihil dicamus, qui aeque pro Canonicis ab haereticis non habentur, de Libris nempe *Sapientiae*, atque *Ecclesiastici*. *Sapientiae* Liber a *Chromatio* nostro semel tantum, in *Scriptis* quae de eodem supersunt, citatur, nimirum *Tractatu* X. num. II.; citatur tamen veluti auctoritatis Divinae, et Scripturae Sacrae partem constituens: ait enim: „ perjurium et mendacium, „ divini judicii pœna damnatur, dicente Scriptura: *Os quod mentitur*, „ *occidit animam* „: quod scilicet legitur Sap. I. 11. Liber vero *Ecclesiastici*, non semel tantum aut iterum, sed saepissime ab eodem *Chromatio* in *Scriptis* quae habemus affertur, semperque Divinae auctoritatis censetur; ut verba illius verba *Domini* quandoque dicantur, quandoque etiam *Spiritus Sancti*, ut videre est *Tractatu* III. num. V., Tractatu VI. num. II., alibique frequenter. Adeo verum est quod Marchinius in Opere supracitato Parte II. Articulo XVI. de Libro *Ecclesiastici* asserebat; quod inter *Deuterocanonicos* „ certe nullus est „ Scripturae Sacrae liber, cujus auctoritati Patres suffragentur magis, „ tametsi publico decreto Ecclesia universa nondum eam sanxisset „. Verum quidem est *Chromatium* nostrum existimasse Librum *Ecclesiastici* auctorem habuisse Salomonem, ut ipse frequenter scribit dum ejusdem Libri loca commemorat. Hujus vero sententiae alii quoque Sanctorum Patrum fuerunt: nisi potius dicamus, et *Chromatium* ipsum, et reliquos qui eodem modo scripserunt Patres, ideo *Ecclesiastici* Librum Salomonis dixisse, quia Libri illius auctor Salomonem est imitatus, et quia in *Ecclesiastico* nonnulla quoque leguntur, quae Salomon ipse in suis, *Proverbiorum* praesertim atque *Ecclesiastes* Libris, jam pridem docuerat.

Ad alia nunc progrediamur, eodem, qui prius, Ceilliero ductore. De Sancto Joanne Baptista loquens Sanctus *Chromatius Tractatu* I. num. III., haec habet: „ Et baptizavit quidem Joannes Dominum „ ac Salvatorem nostrum, sed potius ille baptizatus a Christo est: quia „ ille aquas sanctificavit, hic aquis sanctificatus est; ille gratiam do- „ navit, hic accepit; hic peccata deposuit, ille remisit .... Joannes „ baptismo egebat, quia sine peccato esse non poterat „. Duo hic, aut etiam tria, in *Chromatii* verbis notanda veniunt: Sanctum Joan

Digitized by Google

nem Baptistam a Christo Domino, juxta *Chromatium*, baptizatum fuisse; eundemque Baptismo reapse indiguisse, quia sine peccato esse non poterat; sive hoc de peccato originis asserere voluerit, sive de peccato aliquo actuali quo Praecursor etiam Domini obstrictus esse potuerit. Singula videamus.

Sanctum Joannem Baptistam a Christo Domino baptizatum fuisse, aperte asserunt inter Patres Graecos Sanctus Gregorius Nazianzenus *Oratione* XXXIX. pag. 633. edit. Paris. 1609., et inter Latinos Sanctus Augustinus *Sermone* CCXCIII. §. 12. edit. Maurinorum. Negant tamen, aut saltem dubitant, Sanctus Joannes Chrysostomus *in Matthaeum* Homilia XII., Sanctus Hieronymus *in Caput* III. ejusdem *Matthaei*, Sanctus Maximus Taurinensis *Homilia* XXXI., quae est *De Baptismo Christi* III. pag. 92. novissimae editionis Romanae, aliique. Res est, quae in utramque partem absque piaculo disputari potest; licet probabilius fortasse videatur, necnon Evangelico textui conformius, ipsum quoque Baptistam a Christo Domino baptizatum fuisse statim ac ipse eundem baptizaverat; uti maxime ex illis verbis ejusdem Domini ad Baptistam, *sine modo*, Matthaei III. 15., quibus responderat ad Baptistam ipsum dicentem, *Ego a te debeo baptizari*; uti, inquam, ex verbis illis nonnulli Interpretum deprehendunt. Partis interim affirmativae, de Baptismate a Joanne suscepto a Christo Domino, post Nazianzenum atque Augustinum, adsertorem habemus etiam *Chromatium* nostrum; quod dixisse sufficiat.

At quomodo indigebat Sanctus Joannes Baptismate, *quia sine peccato esse non poterat*, ut ait *Chromatius*? Aliud namque est baptizatum Joannem fuisse; et aliud Baptismo indiguisse. Lex Baptismi Christiani nondum tunc lata fuerat: quinimmo, antequam lex hujusmodi a Christo diceretur, Baptista jam Martyr excesserat. A peccato vero Originis omnes tunc Judaei, seu per parentum fidem in Venturum, seu etiam per Circumcisionem, mundabantur; unde altero saltem ex his modis mundatum jamdiu fuisse Baptistam ab originali labe, quam in conceptione contraxerat, nemo negaverit. Quamquam, quis etiam dixerit his eisdem indiguisse veteribus modis Joannem Baptistam ut a labe originis mundaretur, cum *Spiritu Sancto repletus fuerit adhuc ex utero matris suae*, uti Angelus Gabriel Zachariae Patri praenunciavit Lucae I. 15.?

Nonnulli quidem Sanctorum Patrum dubitare visi sunt, num ea sanctificationis gratia, qua in utero cumulatus fuit Joannes, regenerationis etiam fuerit; qua nimirum absterso originis vitio renatus in Christo sit, qui in Adam carnalis conceptionis lege mortuus erat. Inter hos est Sanctus Augustinus in Epistola *ad Dardanum* CLXXXVII. al. LVII.

Digitized by Google

num. 31. et 32., necnon Sanctus Bernardus Epistola CLXXIV., quae est *ad Canonicos Lugdunenses*, cujus etiam verba referre libet. „ Cer- „ tissime, inquit, Spiritus Sanctus, quem replevit, sanctificavit. Cae- „ terum quatenus adversus Originale peccatum haec ipsa sanctificatio „ valuerit, sive pro isto (Sancto Joanne), sive pro Jeremia, sive quis „ alius simili praeventus est gratia, non temere dixerim. Sanctificatos „ tamen non dubitaverim dicere, quos Deus sanctificavit, et cum ea- „ dem sanctificatione prodiisse ex utero, quam acceperunt in utero: „ nec reatum, quem in conceptione traxerunt, valuisse ullatenus ho- „ rum natali jam donatam praepedire, seu praeripere benedictionem. „ Attamen quis dicat: Spiritu Sancto repletum manere adhuc filium „ nihilominus irae, et si mori in utero contigisset, cum hac plenitu- „ dine Spiritus pœnas luiturum damnationis? Durum est. Minime ta- „ men ausim, hinc quidpiam mea sententia definire „. Haec Sanctus Bernardus.

Plurimi nihilominus Sanctorum Patrum adeo praeclare de Joannis Baptistae sanctificatione in utero matris loquuntur, ut dubium nullum relinquant, quin tali sanctitate tunc idem fuerit perfusus, quae omni antiquae praevaricationis labe protinus ipsum mundaverit. „ Sancta erat „ anima Beati Joannis; et adhuc in matris utero clausa, venturaque „ in mundum, quasi per experientiae sensum sciebat, quae Israel igno- „ rabat „: ita Origenes *Homilia* X. in Lucam. „ Joannes .... ille „ Divina gratia adhuc in utero matris impletus „: Ita Sanctus Cypria- nus Epistola LXXIII. *ad Jubajanum* prope finem. Concinit Sanctus Athanasius *Sermone* IV. *contra Arianos*, Sanctus Cyrillus Hierosoly- mitanus *Catechesi* III., Sanctus Ambrosius Libro II. *in Lucam*, San- ctus Maximus Taurinensis *Sermone* LVI. *in Natali Sancti Joannis* V. pag. 554. praecitatae editionis, Sanctus Gregorius Magnus *Moralium* Libro III. Cap. V. Omnium vero Sanctorum Patrum sensum de Joan- nis sanctificatione in utero matris magnificentissime expressit Beatus Petrus Damianus *Sermone* I. *De Sancto Joanne Baptista*, ita loquens: „ Neminem unquam mortalium intra materna viscera sanctificatum le- „ gimus, praeter Joannem Baptistam et Jeremiam. Sed longe minor „ Jeremiae sanctificatio, quam Joannis. Ille quidem in utero matris „ sanctificatus est, hic repletus Spiritu Sancto fuisse cognoscitur. Mul- „ to quippe excellentius est Spiritu Sancto repleri, quam sanctificari. „ Ibi enim sanctificatio emundationem, hic repletio inundationem si- „ gnat. Denique et Apostoli, qui manibus suis tractaverunt de verbo „ vitae, cum Spiritum Sanctum accepissent de Salvatoris afflatu, vix „ quinquagesimo a Resurrectionis die ad illum gradum potuerunt per- „ venire, ut diceretur de eis: *Repleti sunt omnes Spiritu Sancto.* Et

Digitized by Google

„ licet Spiritus Sanctus largiori tunc munere credentium corda reple-
„ verit; hoc tamen Joannes legitur in utero assecutus, quod Aposto-
„ lica celsitudo tandem longiori permissione potuit obtinere „. Ita Sanctus Petrus Damianus. Peccato itaque originis, quo mundabantur Hebraei, seu per fidem parentum in Venturum, seu per Circumcisionem (quae duo Joanni minime defuerunt), per sanctificationem praecipue in utero matris acceptam, infectus ipse esse non poterat cum a Christo Domino esset baptizandus, ut hac de caussa eo baptismate indigeret: certissime enim constat, non posse quemquam sanctitate donari, simulque Originali peccato teneri; Dei per gratiam amicum fieri, simulque per Originale peccatum irae filium remanere; Divinae naturae participem fieri, simulque diabolo mancipari. Haec fusius apud virum Clarissimum Jacobum Hyacintum Serry, *Exercitationes* ec. *De Christo ejusque Virgine Matre*, *Exercitatione* XXVIII. num. X. et XI., unde nonnulla eorum, quae diximus, mutuati sumus. Hinc si *Chromatius* noster Joannem Baptistam ajebat indiguisse Baptismate, *quia sine peccato esse non poterat*; hoc illum nequaquam dixisse fatendum est, quia Baptistam Originali macula adhuc crederet inquinatum; sed potius quia, ut homo, sine aliqua actualis culpae labe non erat.

Neque hoc quidem sanctitati tanti Viri adversatur, neque pugnat cum plenitudine illa Sancti Spiritus, quam in utero matris accepit. „ Excepto quippe baptismatis munere (ajebat Sanctus Augustinus in
„ *Enchiridio De Fide, Spe, et Caritate* Cap. LXIV.), quod contra
„ Originale peccatum donatum est .... hac excepta magna indulgen-
„ tia, unde incipit hominis renovatio, in qua solvitur omnis reatus
„ et ingeneratus et additus; ipsa etiam vita caeterae jam ratione utentis
„ aetatis, quantalibet praepolleat fecunditate justitiae, sine peccatorum
„ remissione non agitur. Quoniam filii Dei quamdiu mortaliter vivunt,
„ cum morte confligunt. Et quamvis de illis sit veraciter dictum,
„ *Quotquot Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei*: sic tamen Spiritu
„ Dei excitantur, et tamquam filii Dei proficiunt ad Deum, ut etiam
„ spiritu suo, maxime aggravante corruptibili corpore, tamquam filii
„ hominum quibusdam humanis motibus deficiant ad seipsos, et ideo
„ peccent „. *Ego* itaque *a te debeo baptizari*, ajebat vir sanctissimus Joannes ad Jesum venientem ad se, ut ipsius Baptisma susciperet: *Ego a te debeo baptizari.* „ Ille autem (subdit idem Sanctus Augu-
„ stinus in superius citato *Sermone* CCXCIII. num. 12.) ille autem
„ quare diceret, *Ego a te debeo baptizari*, mundus ab omni penitus
„ noxa, si non in eo erat quod sanaretur, si non in eo erat quod
„ mundaretur? .... *Ego a te*, inquit, *debeo baptizari*: opus est mihi,
„ necessarium est mihi. Et hoc illi ibi praestitum est „. Atque haec

Digitized by Google

eadem verba Sancti Praecursoris exponens Clarissimus Estius, ita scribebat. „ *Ego a te debeo baptizari*, idest ablui, mundari a peccatis. „ Ex quo bene colligitur, Joannem Baptistam non fuisse sine venialibus peccatis, juxta illud alterius Joannis I. Capite I. *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Unde et Augustinus Joannem vult comprehendi inter eos justos, qui non vivunt sine peccatis „. En igitur quid sibi velit *Chromatius* noster, dum asserit Sanctum Joannem Baptistam indiguisse Baptismate Christi, *quia sine peccato esse non poterat.* Plura qui forte cupiat super hac re, adeat, de Sancto Joanne Baptista deque rebus ad eum pertinentibus, Scriptores tum Catholicos, tum externos, quos indicat bene multos pro amplissima eruditione sua Clarissimus Paullus Maria Paciaudius in *Praeloquio* ad suas *De cultu Sancti Joannis Baptistae Antiquitates Christianas, Romae* MDCCLV. pag. 2. et 3.

Aliud, et quidem laetissimum, atque aedificationis plenum argumentum, Ceilliero duce, nobis praebet *Chromatius* in ea *Commentarii* sui parte, in qua Dominicam Orationem dissertissime atque piissime exponit, *Tractatu* videlicet in nostra editione XIV. num. V., ubi de *Pane nostro quotidiano* disserit. Facta nempe distinctione duplicis modi, quo verba illa Dominicae Orationis, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, intelligenda sunt, habitoque sermone de pane quotidiano litteraliter accepto, et ad praesentem vitam sustentandam necessario; en quomodo se convertit ad sensum spiritualem illorum verborum, unde praeclaram quoque eruimus disciplinam, quae tunc in Aquilejensi ipsa Ecclesia vigebat, frequentissimae nimirum, immo etiam *quotidianae* fidelium *Communionis*; a qua, proh dolor! tam longe absumus hodie, non sine rei Christianae dedecore, et vitae spiritualis detrimento. „ Hoc autem, inquit, spiritaliter nobis praeceptum esse debemus advertere, ut panem quotidianum petamus: id est panem illum cœlestem et spiritalem, quem quotidie ad medelam animae, et spem aeterne salutis accipimus, de quo ait Dominus in Evangelio: *Panis cœlestis, caro mea est, quam ego dabo pro mundi hujus vita.* Et hunc ergo panem quotidie postulare jubemur: id est, ut praestante Domini misericordia, quotidie panem accipere corporis Domini mereamur. Ait enim Sanctus Apostolus: *Probet autem se ipsum homo, et sic de pane Domini manducet, et de calice bibat.* Et iterum: *Qui manducat panem Domini indigne, et calicem bibit, reus erit corporis et sanguinis Domini.* Unde non immerito semper orare debemus, ut hunc panem cœlestem quotidie mereamur accipere; ne aliquo interveniente peccato, a corpore Domini separemur „. Ita Sanctus *Chromatius.*

Digitized by Google

Quotidianam, aut certe frequentissimam, Corporis Domini sumptionem in more positam novimus apud fideles priorum Ecclesiae Saeculorum. Rerum Liturgicarum, et Ecclesiasticae Disciplinae Scriptores ex Graecis atque ex Latinis Patribus multa congerunt testimonia, quae morem hunc praestantissimum tum in Orientali tum in Occidentali Ecclesia vigentem confirmant: maxime vero, quoad Italiam, in Ecclesia Romana, atque in Mediolanensi. Nemo vero unus, quod sciamus, quidquam protulit de Ecclesia Aquilejensi, Mediolanensi proxima, eidemque, ac caeteris omnibus Occidentis, antiquitate atque celebritate minime secunda. Ecce nunc itaque *Chromatium* nostrum, qui veluti testis novus accedit hujus sanctissimae veterum Saeculorum in Occidente disciplinae; quique morem simul Ecclesiae suae (hoc est Ecclesiae Matris nostrae) nobis tradit, Quarti nimirum jam labentis, et Quinti ineuntis Saeculi, dicens: *quem quotidie ad medelam animae, et spem aeternae salutis accipimus:* itemque, *ut praestante Domini misericordia quotidie panem accipere Corporis Domini mereamur;* ac iterum, *ut hunc panem cœlestem quotidie mereamur accipere:* quae verba nonnisi morem proculdubio eorum designant, ad quos, vel pro quibus scribebat. Similia videas apud Cyprianum *De Oratione Dominica* pag. 209. ejus Operum editionis Parisiensis Baluzii, quae hic referre non piget, et ut *Chromatium* nostrum intelligas in eodem argumento paria cum tanto Doctore scripsisse, et ut simul advertas, eandem, quae tunc, persecutionibus saevientibus, in Carthaginensi Ecclesia vigebat, disciplinam, in Aquilejensi quoque, tempore pacis, ac duobus pene a Cypriano Saeculis, in usu perseverasse. „ Hunc panem da„ ri nobis quotidie postulamus, ne qui in Christo sumus, et Eucha„ ristiam quotidie ad cibum salutis accipimus, intercedente aliquo gra„ viore delicto, dum abstenti et non communicantes a cœlesti pane „ prohibemur, a Christi corpore separemur, ipso praedicante et monen„ te: *Ego sum panis vitae qui de cœlo descendi. Si quis ederit de „ meo pane, vivet in æternum. Panis autem quem ego dedero, caro „ mea est pro saeculi vita.* Quando ergo dicit in aeternum vivere si „ quis ederit de ejus pane, ut manifestum est eos vivere qui corpus „ ejus attingunt, et Eucharistiam jure communicationis accipiunt, ita „ contra timendum est et orandum ne dum quis abstentus separatur a „ Christi corpore, procul remaneat a salute, comminante ipso et di„ cente: *Nisi ederitis carnem filii hominis, et biberitis sanguinem „ ejus, non habebitis vitam in vobis.* Et ideo panem nostrum, id est „ Christum, dari nobis quotidie petimus, ut qui in Christo mane„ mus et vivimus, a sanctificatione ejus et corpore non recedamus „: ita Sanctus Cyprianus.

Digitized by Google

Dum ea tamen, quae retulimus, scriberet *Chromatius* noster apud Aquilejenses de quotidiana Fidelium Communione, apud Afros Divus etiam Augustinus dabat Epistolas illas duas *Ad inquisitiones Januarii*, quae ad Annum CCCC. referuntur a Maurinis illius Operum editoribus: ex quarum priore, quae apud eos LIV. est al. CXVIII. Cap. III. deprehendimus, inter ipsos tunc probos piosque Christianae vitae cultores, ac praesertim fortasse in Africanis regionibus degentes, varietatem quamdam sententiarum obtinuisse circa quotidianum Eucharistici cibi usum; varietatem tamen a fide ac religione, utraque ex parte, profectam: dum alii scilicet quotidianum tuerentur, veluti necessarium in dies singulos animae pabulum ac medicamen; alii non quotidianum potius suaderent, *quoniam*, uti ajebant, *eligendi sunt dies, quibus purius homo continentiusque vivat, quo ad tantum Sacramentum dignius accedat.* Pulchre atque apposite, de more suo, quaestionem diremit Sanctus Doctor, partes ambas in concepto proposito commendans, atque haec scribens, quae hic referre, pro rei de qua agimus gravitate ac dignitate, non injucundum fore Lectoribus neque prorsus inutile arbitramur. „ Rectius, inquit, inter eos fortassé quispiam dirimit „ litem, qui monet ut praecipue in Christi pace permaneant: faciat „ autem unusquisque quod secundum fidem suam pie credit esse fa- „ ciendum. Neuter enim eorum exhonorat corpus et sanguinem Domi- „ ni, sed saluberrimum Sacramentum certatim honorare contendunt. „ Neque enim litigaverunt inter se, aut quisquam eorum se alteri prae- „ posuit, Zachaeus et ille Centurio, cum alter eorum gaudens in do- „ mum suam susceperit Dominum, alter dixerit, *Non sum dignus ut* „ *intres sub tectum meum*: ambo Salvatorem honorificantes diverso et „ quasi contrario modo: ambo peccatis miseri, ambo misericordiam con- „ secuti .... Nam et ille honorando non audet quotidie sumere, et „ ille honorando non audet ullo die praetermittere „. Haec Sanctus Augustinus. Nihil vero apud Aquilejenses hujusmodi discrepantiae obortum fuisse *Chromatii* tempore; idest eodem circiter, quo Epistolam hanc Augustinus scribebat, ex *Chromatio* ipso deprehendimus: hic enim locus fuisset sane opportunissimus Christiani populi edocendi super utroque modo honoris habendi sacratissimo Eucharistiae Sacramento, seu quotidiano ejusdem usu, seu potius intermisso. Unde apparet quotidianum prorsus, vel saltem frequentissimum, uti asserebamus, ibidem in more positum, absque ulla opinionum diversitate; ubi nullis tamen fideles ipsi removerentur labefactatae conscientiae stimulis, prout ex ejusdem *Chromatii* verbis intelligimus.

Sed numquid Fideles illi, qui quotidie, aut saltem pluries in hebdomada, ad sacram mensam accedebant; numquid singulis quoque

Digitized by Google

vicibus Confessionem peccatorum apud Pœnitentiales Presbyteros praemittebant? Ut hoc quoque hic inquiramus, *Chromatius* ipse allatis verbis in caussa est, necnon Cyprianus, quocum *Chromatius* concinit; ubi a mundis tantummodo a peccatis Eucharistiam sumi debere apertissime docent. Respondemus itaque, quod operosissimum illud sane fuisset; et ita quoque, ut prae multitudine Fidelium communicantium, quotidiana illa Eucharistiae, aut etiam frequentissima perceptio, nullatenus locum habere posset. Quapropter Confessionem illam, quam dicimus Sacramentalem, Fideles illorum saeculorum, qui quotidie, aut frequentissime Eucharistiam percipiebant, minime praemittebant; nisi aliquo peccato se obstrictos aliquando sentirent, quod grave esset, aut saltem grave esse formidarent, quodque idcirco, nonnisi habita Confessione sacramentali, et Pœnitentia accepta, esset expiandum. Hoc nimirum videntur innuere ipsa *Chromatii*, quae retulimus, verba, ubi ajebat: „ unde non immerito semper orare debemus, ut hunc panem „ cœlestem quotidie mereamur accipere: ne aliquo interveniente pecca„ to, a corpore Domini separemur „. Debemus scilicet semper orare, ut quotidie munda sit conscientia nostra, et sic quotidie cœlestem panem mereamur accipere; ne aliquo interveniente peccato, quod a divina gratia nos separet, a quotidiana illa participatione abstinere debeamus, quoad nempe purgationem peccati commissi per Pœnitentiae Sacramentum consequamur. Conferantur cum his *Chromatii* nostri etiam Cypriani verba quae addidimus. Minora igitur peccata, quae pro naturae imbecillitate quotidie fere subrepunt, quaeque *Venialia* appellamus, et a quibus nec justi ipsi spectataeque virtutis viri immunes prorsus evadunt; haec, inquam, non impediebant, quemadmodum neque hodie impediunt, quominus Eucharistia quotidie, etiam absque praemissa Sacramentali Confessione, sumeretur: hisque expiandis sat erat, sicuti est etiam hodie, vel privata apud Deum humilisque confessio, quae maxime eliciebatur ante Sacramenti participationem, tum a laicis, tum a Clericis et Sacerdotibus ipsis in precibus illis, quae tunc idcirco appellabantur *preces sub silentio*; seu etiam in publica quadam generalis confessionis et pœnitudinis formula, cujus hodie quoque in prece illa solemni, *Confiteor* dicta, et ante Eucharistiae sumptionem semper adhibita, viget institutio.

Diximus porro antiquos Fideles, quotidie, aut certe frequentissime communicantes, non consuevisse Confessionem Sacramentalem praemittere, *nisi aliquo peccato se obstrictos aliquando sentirent, quod grave esset, aut saltem grave esse formidarent.* Hoc vero ut compertius adhuc fiat, alium ejusdem Cypriani superius laudati locum afferimus ex ejus Libro *De Lapsis* pag. 186. praecitatae editionis. Eos hic

Digitized by Google

objurgans Sanctus Episcopus, qui nimia quorumdam ministrorum facilitate ac benignitate decepti, Eucharistiam accipere non verebantur absque praevia ac publica Pœnitentia, licet recens essent in Deciana persecutione aut *Sacrificii* aut *Libelli* publico atque immani facinore polluti, quique a *diaboli aris*, ut ipse ajebat, *revertentes, ad Sanctum Domini sordidis et infectis nidore manibus accedunt*; illos e contra pag. 190. mirifice laudat, „ qui quamvis (en verba illius digna no-
„ tatu) qui quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti, quo-
„ niam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud Sacerdotes
„ Dei dolenter et simpliciter confitentes, exomologesin conscientiae fa-
„ ciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam parvis licet
„ et modicis vulneribus exquirunt „. En igitur graviora, et maxime publica, delicta, quae a Communione arcebant, donec Confessione, et Pœnitentia etiam publica, pro eorum gravitate, purgarentur; en leviora, eaque etiam occulta, quae Communionem quotidianam minime impediebant, sed de quibus nihilominus, ob rei momentum et ob temporum acerbitatem, sibi quandoque Christiani illi anxio animo metuebant, et quorum caussa sine exomologesi conscientiae ad Communionem accedere non audebant.

Sed aliud ad eandem rem illustrandam praesto est monumentum, quod ad ipsam *Chromatii* nostri spectat aetatem; ideoque minime praetereundum. Apud Divum siquidem Augustinum, loco superius relato Epistolae ipsius *Ad inquisitiones Januarii*, pars ea Christianorum, quae quotidianum Eucharistiae usum commendabat, adversus partem alteram, quae non quotidianum potius, uti vidimus, suadebat; pars ea, inquam, ex communi proculdubio tunc vigente probataque doctrina, in sententiae suae favorem ajebat, quod „ peccata si tanta non sint,
„ ut excommunicandus quisque judicetur, non se debet a quotidiana
„ medicina Dominici corporis separare „: quod propterea de gravibus tantum, laetalibusque, uti vocant, peccatis intelligi debet, quae sola Confessionem Sacramentalem exigebant, et pro reatus modo Pœnitentiam, ut quis ad Eucharistiam accedere posset; unde fiebat, quod quotidiana illa Communio necessario interdum a Christianis illis intermitti deberet, qui peccatis hujusmodi essent obnoxii. Libere itaque Fideles antiqui ad sacram Communionem, vel quotidie, vel certe frequentissime, accedebant absque Sacramentali Confessione, *nisi aliquo peccato se obstrictos aliquando sentirent, quod grave esset, aut saltem grave esse formidarent*, prout superius asserebamus. Atque haec de insigni *Chromatii* loco, ubi *quotidianae*, aut certe frequentissimae Fidelium Communionis, eo tempore in Aquilejensi quoque Ecclesia vigentis, sermo habetur.

Digitized by Google

Textum nunc alium Sancti *Chromatii* nobis indicat Ceillierus, qui ad Matrimonium pertinet; cujusque propterea hoc loci meminisse Leges quaedam Civiles super Matrimonii argumento, quae praeteritis hisce annis in Gallia conditae, atque huc quoque cum Gallico Dominatu mox allatae, non sine gravissima Religionis injuria et bonorum omnium indignatione obtinuerunt, nos quodammodo impellunt. Textus itaque est hujusmodi. „ Ipse enim (Dominus) ait: *Quod ergo Deus* „ *conjunxit in unum, homo non separet* .... aperte demonstrans, eum „ contra Dei agere voluntatem, qui Matrimonium a Deo junctum il- „ licita divortii separatione temerare praesumpserit. Unde non ignorent, „ quam grave apud Deum damnationis crimen incurrant, qui per ef- „ frenatam libidinis voluptatem (absque fornicationis caussa) dimissis „ uxoribus, in alia volunt transire conjugia. Quod idcirco se credunt „ impune committere, quia humanis et saeculi legibus id videtur per- „ missum, nescientes in hoc se gravius ac magis delinquere, quia hu- „ manas leges divinis praeferant; ut quod illicitum Deus esse consti- „ tuit, ideo licitum credant, quia ab homine sit libere permissum „. Ita Sanctus *Chromatius*, *Tractatu* in hac editione X. num. I. Duas habet partes hic Textus: primam nempe, in qua simpliciter exponit *Chromatius* Servatoris nostri doctrinam Matthaei V. 31. 32.: *Ego autem dico vobis: quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis caussa, facit eam mœchari*; alteram vero, in qua eos arguit, qui humanarum Legum praetextu, Divinam constitutionem de Conjugii religione solvebant, quique inde etiam crimen suum augebant, quod Leges humanas Divinis sanctionibus anteferrent.

De priori hujus Textus parte nihil est quod dicamus. Tillemontius enim, atque post eum Fontaninus, et novissime quoque Ceillierus animadverterunt, nequaquam *Chromatium* ibidem ita loquutum fuisse, ac si novum Matrimonium, dimissa uxore adultera, contrahi posse existimaret; sed Evangelistae verbis nihil ipsum addidisse, nihil super hac re sententiae suae protulisse, hac quaestione, de Matrimonio ob Adulterium, si lubeat, dissolvendo, nondum fortasse tunc excitata. De altera vero parte nonnihil dicamus oportet, postquam postremis Gallo-Italae dominationis Legibus temerata Matrimonii sanctitas fuit. De antiquis, seu Romanae Reipublicae, seu Romani Imperii Legibus loquebatur Sanctus *Chromatius*, dum scriberet: *quod idcirco se credunt impune committere, quia humanis et saeculi legibus id videtur permissum.* Hae porro Leges, ut norunt Romani Juris periti, Matrimonii solutionem permittebant, exempli gratia, ob mortem quoque civilem, seu fictitiam, unius partis, qualis intercedere dicebatur, ubi quis in captivitatem seu servitutem redigeretur; permittebant etiam ob deportationem,

Digitized by Google

quasi deportatus effectus fuisset servus pœnae. Permittebant insuper Matrimonii solutionem per mutuum partium consensum; quae solutio *bona gratia* fieri dicebatur, ad distinctionem aliarum solutionum, quae dicebantur fieri *ex caussa*. Cum Leges hujusmodi ab Ethnicis dominatoribus conditas, qui Deum non noverant, invenisset Christiana Religio in universo Romano Imperio vigentes, Christiani gregis Moderatores in eo proculdubio toti fuerunt, ut qui Christo nomen dabant, Civiles Leges Matrimonia respicientes insuper haberent, Divinamque indissolubilis Matrimonii originem ipsi intuerentur, novo etiam, ea ipsa de caussa quia solvi non potest, Sacramenti honore a Christo Domino cumulatum.

Corinthios propterea, qui ex Gentilitate ad Ecclesiam venerant, en quomodo super Matrimonii vinculo ex Christi Domini doctrina, contra ac Civiles Ethnicorum Leges permitterent, monebat Apostolus 1. *Cor.* VII. 10. 11. „ Iis, qui Matrimonio juncti sunt, praecipio non „ ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem „ non dimittat „. Hinc ad *Polycarpum* scribens etiam Martyr Ignatius in sua Epistola Genuina num. V. apud Cotelerium *Patres Apostolici* Vol. II. pag. 41. supracitatae editionis Amstelaedamensis 1724. ita praecipiebat. „ Sororibus meis dicito, ut Dominum ament, et maritis contentae sint carne ac spiritu. Similiter et fratribus meis manda, in nomine Jesu Christi, diligant conjuges suas, sicut Dominus „ Ecclesiam .... Decet vero ut sponsi et sponsae, de sententia Episcopi conjugium faciant; quo nuptiae sint secundum Dominum, et „ non secundum cupiditatem „. In hanc posteriorem Ignatii sententiam en quomodo eleganter scripserit etiam Tertullianus Libro II. *ad Uxorem* num. VIII. „ Unde sufficiamus ad enarrandam felicitatem „ ejus Matrimonii, quod Ecclesia conciliat, et confirmat oblatio, et „ obsignat benedictio, Angeli renuntiant, Pater ratum habet „? In *Constitutionibus* autem *Apostolorum*, vulgo *Clementis Romani*, sed veteribus illis quidem, et sua auctoritate praeditis, haec Apostolorum nomine dictata de Matrimonii nexu indissolubili habentur Libro VI. Cap. XIV. apud citatum Cotelerium *Patres Apostolici* Vol. I. pag. 346. ejusdem editionis. „ Significamus vobis .... Matrimonium legitime con„ trahendum: tale enim culpa vacat: quia et *a Domino aptatur uxor* „ *viro* .... Non ergo post nuptias liceat ejicere inculpatam .... Nam „ Dominus dicit; *Quæ Deus junxit, homo non separet:* Uxor quip„ pe, consors est vitae, ex duobus in unum corpus a Deo adunata: „ qui autem unum rursus in duo dirimit, hostis est creationis Dei, et „ divinae providentiae adversarius „. Hinc et Principibus ipsis paganis,

Digitized by Google

Christianae Religioni infensis, Christique fidelium insectatoribus, Sanctus Justinus Martyr *Apologia* I. num. 15. pag. 52. editionis Maurinae Parisiensis 1742., allata prius Evangelica illa lege *Matthaei* V. 32. et XIX. 9.: *qui ducit repudiatam ab altero viro, mœchatur*, seu ut Vulgata nostra habet, *qui dimissam duxerit, adulterat*, sive *mœchatur*, aperte scribere non metuebat, quod „ etiam ii, qui ex lege humana duplex Matrimonium ineunt (idest, qui, prima dimissa uxore, „ alteram ducunt, prout leges illae Romanorum permittebant).... peccatores sunt apud Magistrum nostrum „.

Ex his itaque intelligimus priorum Saeculorum Christianos, ex Gentilitate profectos, et jamdiu Romanae Legislationi assuetos, apprime edoctos a suis Pastoribus fuisse de Christiani Matrimonii dignitate, ac de praecipuis ejusdem legibus, quae certe cum legibus aut Romanae Reipublicae aut Imperii stare non poterant. Jam satis igitur appareret, quid sibi voluerit *Chromatius* noster, dum suae aetatis admoneret Christianos, *quam grave apud Deum damnationis crimen incurrerent, qui per effrenatam libidinis voluptatem, dimissis uxoribus, in alia volebant transire conjugia; et hoc idcirco se credebant impune committere, quia humanis et saeculi legibus id videbatur permissum; nescientes in hoc se gravius ac magis delinquere, quia humanas leges divinis praeferebant; ut quod illicitum Deus esse constituit, ideo licitum crederent, quia ab homine fuerit libere permissum.* Hic autem adnotare pretium operis existimamus; nimirum paullo ante quam haec *Chromatius* pro Aquilejensibus suis scriberet, eadem Mediolani docuisse gregem sibi creditum etiam *Chromatii* amicum, ejusdemque uti perhibetur ad Episcopatus apicem initiatorem, Ambrosium Episcopum, quoad easdem Romanas leges ad connubia pertinentes; quae, praeter ea quae superius memorabamus, hoc quoque contra Divinam legem habebant, ut adulterii judicio non teneretur conjugatus cognoscens solutam, quamvis adulterii crimine damnaretur conjugata solutum admittens. „ Vos, inquit, moneo viri, maxime qui ad gratiam Domini tenditis, non commisceri adulterino corpori .... Nemo sibi blandiatur de „ legibus hominum. Omne stuprum adulterium est, nec viro licet quod „ mulieri non licet. Eadem a viro, quae ab uxore, debetur castimonia. Quidquid in eam, quae non sit legitima uxor, commissum fuerit, adulterii damnatur crimine. Ergo advertistis quid debeatis cavere, ne quis Sacramentis se indignum praebeat „. Ita Sanctus Doctor *de Abraham* Lib. I. Cap. IV. num. 25., qui liber, juxta Maurinos editores, exaratus fuit circa annum CCCLXXXVII.

„ Atque haec quidem ad *Chromatii* nostri illustrationem sufficiunt, in eo quod de Matrimonio Christianorum scripsit, accepta ex lectione

Digitized by Google

Evangelica, quam explanabat, occasione. Plura nihilominus ut hic addamus rei gravitas exigit, necnon timor quoque, quod ex memorata, cui obnoxii fuimus, Gallica legislatione nonnulli adhuc decipiantur, ut Principibus Christianam religionem colentibus, et fidem Catholicam profitentibus, in Catholicorum subditorum Matrimonia jus adserant, quod sibi Romanorum leges vindicabant. Argumentum igitur ut prosequamur post allata veterum testimonia, quibus curam ostendebamus Magistrorum nostrorum in erudiendis fidelibus quae Lex divina doceret contra ac humanae Leges Paganorum de re connubiali sanxissent; animadvertere primo juvat, nulla, quod sciamus, trium priorum saeculorum, et quarti quoque adulti, exstare exempla, quae Christianum aliquem ostendant, qui sciens, ac volens, vigore Legum saecularium, quas superius memorabamus, ac proinde captivitatis praetextu, servitutis, deportationis, mutuive consensus, conjugii semel, ac legitime Christiano more initi solutionem fecerit, aut tentaverit, novumque inire praesumpserit.

Fabiolam quidem Romanarum mulierum nobilissimam prodit Sanctus Hieronymus Epistola in Editione Vallarsii LXXVII. *ad Oceanum*, quae sub finem saeculi quarti, dimisso criminosissimo viro, alteri, eo superstite, nupserat, earumdem similiter Legum mundanarum favore, quae id permittebant: „ quia, inquit, persuaserat sibi, et putabat a „ se virum jure dimissum, nec Evangelii vigorem noverat, in quo nu„ bendi universa caussatio, viventibus viris, fœminis amputatur „. Sed hic Fabiolae lapsus, ex ignorantia potius, quam ex animi pravitate ortus, in Ecclesiae tandem rediit utilitatem, ob publicam hujus Faeminae, sollemnemque Pœnitentiam tota spectante Romana urbe peractam, de qua tam praeclare Sanctus Doctor in citata Epistola post illius decessum scripta, quae ad annum pertinet CCCXCIX.; ubi etiam de Christianorum Connubiis ea occasione verba faciens respectu Legum Romanarum, celebre illud protulit, quod nempe super hac re, „ aliae „ sunt Leges Caesarum, aliae Christi; aliud Papinianus, aliud Paulus „ noster praecipit „.

Abusus itaque aliquot in Christianorum Matrimoniis serius, ut videtur, irrepserunt: et *Chromatius* noster aut primus, aut certe e primis videri poterit, qui eorum meminerit, eosque objurgaverit, qui illarum Legum favore, in casibus fortasse ab eisdem memoratis, impune credebant se posse uxores dimittere, et ad nova conjugia convolare. Probabiliter in hanc sententiam aliqui facillime tunc ruebant, quia vetustas illas Leges, ab Ethnicis Principibus olim dictas, neutiquam abrogatas a Constantino Magno, aliisque Christianis Imperatoribus viderant; minime interim attendentes, nihil posse Leges hominum adversus Legem

Digitized by Google

Dei, simulque veteres Leges ipsas humanas Matrimonium respicientes, quae sub Christianis Imperatoribus adhuc vigebant, eos tunc tantum afficere, qui Paganis superstitionibus erant implicati, quique diu post Ecclesiae pacem in Romano Imperio, tum Orientis, tum Occidentis, et auctoritate, et numero valuerunt.

Temporis progressu, et frigescente Christianae institutionis fervore, irruentibus etiam, quinto praesertim Ecclesiae Saeculo, in Romanum Imperium Barbarorum agminibus, necnon ingruentibus simul ubique terrarum calamitatibus, morum illa castitas, quae fideles aetatis praeteritae distinguebat, desiderata fuit, et Matrimoniorum maxime Sanctitas labefactari hac atque illac caepit; ut propterea Episcopi per orbem constituti conquererentur de violatis super hac re Evangelii legibus, et Romani Pontifices non semel debuerint Apostolico robore pro divina lege de Matrimoniorum indissolubili firmitate pugnare. Ecce igitur vel ab initio Quinti Saeculi Exuperium Episcopum Tolosanum requirentem Sanctum Innocentium Papam Primum, quid de his censeri deberet, qui, interveniente repudio ab humanis Legibus permisso, alii se Matrimonio copularunt: et ecce Romanum ipsum Pontificem eidem ad hoc postulatum in haec verba respondentem Epistola VI. Cap. VI. apud Coustantium *Epistolæ Romanorum Pontificum*, col. 794., 795. quae Epistola refertur ad Annum CCCCV. „ De his etiam, inquit, requisivit „ dilectio tua, qui interveniente repudio, alii se Matrimonio copularunt. „ Quos in utraque parte adulteros esse manifestum est. Qui vero vel „ uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse conjugium, ad aliam „ copulam festinarunt, neque possunt adulteri non videri, in tantum, „ ut etiam hae personae, quibus tales conjunctae sunt, etiam ipsae adul„ terium commisisse videantur, secundum illud, quod legimus in Evan„ gelio: Qui dimiserit uxorem suam, et duxerit aliam, mœchatur: Si„ militer et qui dimissam duxerit, mœchatur. Et ideo omnes a com„ munione fidelium abstinendos. De parentibus autem, aut de propin„ quis eorum, nihil tale statui potest, nisi incentores illiciti consortii „ fuisse detegantur „.

Doctrinam hanc praedicaverat paullo pridem etiam Divus Augustinus in Libro *de bono Conjugali*. Cap. VII. et VIII: (quem Librum juxta Maurinos editores scripserat anno circiter CCCCI.); et hoc mentione facta quoque Jurium Gentilium, quae aliter se habebant ac Evangelica dictata. „ Interveniente, ajebat, divortio, non aboletur illa con„ fœderatio nuptialis; ita ut sibi conjuges sint, etiam separati; cum il„ lis autem adulterium committant, quibus fuerint etiam post suum „ repudium copulati, vel illa viro, vel ille mulieri. Nec tamen nisi in „ civitate Dei nostri, in monte sancto ejus, talis est caussa cum uxore.

Digitized by Google

„ Caeterum aliter se habere jura Gentilium, quis ignorat; ubi inter„ posito repudio sine reatu aliquo ultionis humanae, et illa cui volue„ rit nubit, et ille quam voluerit ducit „. Idem Sanctus Doctor Libro II. *De conjugiis Adulterinis* Cap. VIII. (quos libros scripsit Anno Christi CCCCXIX. ut iidem adnotant Maurini Editores) idem, inquam, Sanctus Augustinus eos redarguebat Christianos, qui, uti ajebat, „ potius eligunt, maximeque in hac caussa (de qua tunc scilicet disse„ rebat, eratque de repudio uxorum ob adulterium) potius eligunt, „ maximeque in hac caussa, mundi legibus subditi esse quam Christi, „ quoniam jura forensia non eisdem, quibus faeminas, pudicitiae ne„ xibus viros videntur obstringere „. Et Libro I. *De Nuptiis, et Concupiscentia* Cap. X. (qui Liber ad eundem Annum nuper citatum pertinet iisdem auctoribus Maurinis) de repudio loquens ob uxoris sterilitatem, ita docebat. „ Hoc custoditur *in Christo et Ecclesia*, ut vi„ vens cum vivente in aeternum nullo divortio separetur. Cujus *Sa„ cramenti* tanta observatio est in civitate Dei nostri, in monte san„ cto ejus, hoc est in Ecclesia Christi, quibusque fidelibus conjugatis, „ qui sine dubio membra sunt Christi, ut, cum filiorum procreando„ rum caussa vel nubant fœminae, vel ducantur uxores, nec sterilem „ conjugem fas sit relinquere ut alia faecunda ducatur. Quod si quis„ piam fecerit, non lege hujus saeculi, ubi interveniente repudio sine „ crimine conceditur cum aliis alia copulare connubia .... sed lege „ Evangelii reus erit Adulterii; sicut etiam illa, si alteri nupserit „.

Non solum autem repudii abusum, novumque inde Conjugium, seu Adulterii, seu sterilitatis caussa, ex saeculi legibus licitum sibi faciebant interdum infirmi quidam in fide, maleque morati Christiani; sed ad novas etiam nuptias earumdem legum subsidio quandoque convolabant, si altera ex partibus in captivitatem duceretur. Accidit et hujusmodi casus superius citato Sancto Papae Innocentio, uti colligimus ex ejus Epistola apud Coustantium XXXVI. col. 909. 910.; quae Epistola ibidem *incerti temporis* dicitur, licet accuratius fortasse *incerti anni* dici debuerit, ob indicatum ibidem *procellae barbaricae tempus*, idest, ut videtur, Italiae ab Alarico invasionem, et Romanae urbis direptionem, quae duae calamitates Anno CCCCIX. et CCCCX. contigerunt, et post quas Epistola illa verisimiliter data fuit, ob casum ea occasione facile natum. En autem quomodo Sanctus Pontifex super hac re scripserit cuidam *Probo*, qui Vir in auctoritate saeculari constitutus fuisse videtur, et fortasse hoc super negotio Judex a parte noxia invocatus; cujusque certe de ea re cognoscere maxime interesset. „ *Innocentius Probo.* Conturbatio procellae barbaricae facultati legum „ intulit casum. Nam bene constituto matrimonio inter Fortunium et

Digitized by Google

„ Ursam captivitatis incursus fecerat naevum, nisi sancta Religionis sta-
„ tuta providerent. Cum enim in captivitate praedicta Ursa mulier te-
„ neretur, aliud conjugium cum Restituta Fortunius memoratus inisse
„ cognoscitur. Sed favore Domini reversa Ursa nos adiit, et nullo dif-
„ fitente, uxorem se memorati perdocuit. Quare, domine fili merito il-
„ lustris, statuimus, fide catholica suffragante, illud esse conjugium,
„ quod erat primitus gratia divina fundatum; conventumque secundae
„ mulieris, priore superstite, nec divortio ejecta, nullo pacto posse es-
„ se legitimum „. Haec integra Innocentii Papae Primi super hoc even-
tu Epistola est. Hic porro videas humanas leges (Romani scilicet Im-
perii legislationem) facultatem Fortunio dedisse, Uxore Ursa captivita-
te detenta, aliud ineundi cum Restituta conjugium. Videas prius cum
Ursa conjugium dici a Sancto Pontifice bene constitutum, et gratia
divina fundatum; id est jure divino firmatum, et gratia Divina, Sa-
cramenti scilicet, roboratum, ut proinde nulla posset humana constitu-
tione dissolvi. Videas demum Religionis statutis, et catholicae fidei re-
gulis imponi silentium Legibus saeculi, et Pontificis auctoritate illegiti-
mum judicari, quod illae probabant.

Alium *casum* alia *procella barbarica* obtulit postea Apostolicae se-
di, Sancto Leone Magno Pontifice. Haec Attilana clades fuit, quam
subiit Aquileja, urbs Venetiae princeps, anno CCCCLII., unde Aqui-
lejensium multitudo in captivitatem a Barbaris abducta fuit. Quod fe-
cit supra Fortunius ex *facultate Legum* mundanarum ob *captivitatem*
Ursae uxoris, hoc sibi faciendum putarunt Aquilejenses quaedam mu-
lieres, quae viros suos captivos habebant; ut scilicet solitudine cogente,
necnon veterum etiam Legum suffragante favore, alios sibi maritos lo-
co captivorum cooptarent; quorum tamen nonnulli, statu rerum in me-
liora converso, remearunt, et uxores suas, licet aliis conjunctas viris,
repetebant. Novitas procul dubio hujus casus in Aquilejensi Ecclesia,
ratione etiam circumstantiarum, effecit, ut Sanctus Nicetas, qui tunc
Aquilejensium erat Episcopus, Sedem Apostolicam sibi consulendam
proponeret. Hoc autem fecit, tum per Adeodatum Romanae Ecclesiae
Diaconum, qui tunc Aquilejae aderat; tum etiam per Epistolas suas,
aut aliud scriptionis genus, uti conjectando propugnavimus cum de Ni-
cetae Scriptis ageremus.

Quid vero Sanctus Leo Papa respondit? „ Quia novimus scriptum,
„ inquit Sanctus Pontifex, quod *a Deo jungitur mulier viro;* et ite-
„ rum praeceptum agnovimus, ut *quod Deus junxit, homo non se-*
„ *paret:* necesse est ut legitimarum fœdera nuptiarum redintegranda
„ credamus, et remotis malis, quae hostilitas intulit, unicuique hoc,
„ quod legitime habuit, reformetur; omnique studio procurandum est,

Digitized by Google

„ ut recipiat unusquisque, quod proprium est „. Deinde postquam pro casus singularitate, et pro circumstantiis in supplicatione enarratis, quae ex responsione apparent, culpabiles tunc, et usque ad id temporis, eos non judicavit, qui personas assumpserunt maritorum, qui jam non esse existimabantur, et in mulieribus quoque eadem ipsa de caussa rem excusabilem dixit quod novos sibi maritos comparaverint; haec de ipsis mulieribus, quorum viri redierant, easque in consortium pristinum revocabant, subjecit. „ Si autem aliquae mulieres ita posteriorum viro„ rum amore sunt captae, ut malint his cohaerere, quam ad legiti„ mum redire consortium, merito sunt notandae; ita ut etiam Eccle„ siastica communione priventur; quae de re excusabili contaminatio„ nem criminis elegerunt, ostendentes sibimet pro sua incontinentia pla„ cuisse, quod justa remissio poterat expiare. Redeant ergo in suum „ statum voluntaria redintegratione conjugia; neque ullo modo ad op„ probrium malae voluntatis trahatur, quod conditio necessitatis extor„ sit: quia sicut hae mulieres, quae reverti ad viros suos nolunt, im„ piae habendae sunt; ita illae quae in affectum ex Deo initum re„ deunt, merito sunt laudandae „. Haec Sanctus Leo Magnus Epistola *ad Nicetam Episcopum Aquilejensem*, quae CLIX. est in Editione Fratrum Balleriniorum, et ad annum pertinet CCCCLVIII., qui est Annus ab Aquilejae fato sextus. Atque haec quoque ex Divinae legis praescripto, simulque ex Evangelica institutione, contra ac Romanae Reipublicae, Romanique Imperii Leges, tantopere celebratae, aliquando sanciverint.

Siluerunt postea Romanae leges super Matrimoniorum dissolvendorum libertate, atque tunc maxime cum Christiana Religio, Idololatria tandem extincta, in toto orbe Romano sola Religio fuit. Imperatores ipsi Christiani post Constantinum Magnum, etiam Ethnicorum cultu superstite, modum aliquem pro temporum ratione posuerunt antiquae Repudiorum, ac Divortiorum ex Romana legislatione licentiae: ac demum eo tandem prostrato, Leges ipsae antiquatae fuerunt, Jurisperitorum deinde eruditioni, ac Litteratorum ingenio unice relictae. Post Romani Imperii occasum, cum tot undique Dominatus ac Regna surrexerint, aliisque vicissim cadentibus emerserint alia, cumque ex Romano praesertim jure, veluti ex veteri, ac celeberrimo fonte aequitatis, atque justitiae, in his quae mere humani sunt juris, Leges sibi sanciverint; nulla Christianorum, et maxime Catholicorum, dominatio fuit, quae contra legem Dei, et Evangelicam doctrinam reviviscere fecerit, quae Romani legumlatores antiqui tradiderant de Matrimoniorum solutione per repudium, atque divortium, et caussa captivitatis, servitutis, deportationis, aut ex mutuo partium consensu. Id nostrae serae aetati

Digitized by Google

tandem fuerat reservatum, ut ex Dominatione nuperrima, quam rerum vicissitudines, justo Dei judicio permittente, in potestatem amplissimam ex principiis exiguis extulerunt, quaeque se ad fallenda hominum studia Christianam atque Catholicam praedicabat; ut, inquam, ex ea Codicem Legum haberemus, Dominatoris nomine *Napoleonem* communiter nuncupatum, et toti pene Europae, qua vi, qua blanditiis, qua negotiatione indictum; in quo posthabito Divino jure, neglectisque Evangelicis institutis, revocarentur in usum, quae tamdiu obsoleverant, Romanorum veterum, qui Deum non noverant, Leges Matrimonii sanctitatem afficientes. Quis non exhorruit, quis non ingemuit, dum ibidem, exempli gratia, *pœnam infamiæ, mortem civilem appellatam*, intellexit caussam dici solutionis vinculi conjugalis, *Adulterium* quoque alterutrius partis; immo *mutuum* etiam, atque constantem consensum Conjugum? Mittimus caetera super hac re ab eodem Codice constituta, et divinis legibus, doctrinaeque Ecclesiae Catholicae repugnantia, quae addere hic possemus, si singula persequi esset animus, aut instituti nostri ratio pateretur.

Non paucos ibi unde prodiit, paucos vero Deo auspice inter nos, habuit Codex ille, qui eo jure uti voluerint ad Matrimonii sanctitatem violandam: atque hi demum vel ex eorum numero fuerunt, qui perditissimi hominum appellari possunt ob profligatos mores, religionemque penitus e corde excussam; vel ex eis, qui pro quadam ingenii mentisque levitate facile decipiuntur, et a recto tramite, non sua quidem sponte, sed impiorum potius vafrorumque perversis consiliis avelluntur. His porro miseris, qui Matrimonii sanctitatem non mentis cordisque improbitate, sed deceptione correpti prostituerunt, aptissime *Chromatius* noster hac etiam aetate dixisset: „Quod idcirco se credunt impune committere, quia humanis, et saeculi legibus id videtur permissum, nescientes in hoc se gravius, ac magis delinquere, quia humanas leges Divinis praeferant; ut quod illicitum Deus esse constituit, ideo licitum credant, quia ab homine sit libere permissum„.

Sed gratiae tandem immortales Deo optimo Maximo, sospitatori, ac vindici peragantur; quod proxime praeteritis Annis MDCCCXIV., et MDCCCXV., accitis in unum, suo divino numine, semel et iterum totius Europae viribus, mireque compactis omnium Principum, ac populorum, licet natione, lingua, moribus, Religione negotiisque sejunctorum, in eumdem scopum voluntatibus, Dominationem illam procacem, quae se contra Deum, ejusque leges sanctissimas, et contra Ecclesiam Catholicam Divinarum Legum propugnatricem, superbissime erexerat, contrivit demum, prostravit, penitusque delevit; ut exemplo saeculis omnibus esse possit, quam vere scriptum sit, quod *non est Sa-*

Digitized by Google

pientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum, Prov. XXI. 30; et quod ipse *Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, et reprobat consilia Principum*, Psal. XXXII. 10. *Et nunc Reges* itaque *intelligite: erudimini, qui judicatis terram;* ita Rex sanctissimus Divino spiritu afflatus, Reges omnes Orbis terrarum, qui futuri essent, admonebat, Psal. II. 10.; quos meminisse quoque juvabit illud Isaiae X. 1. *Vae qui condunt leges iniquas: et scribentes injustitiam scripserunt.* Sed de hoc jam satis. „

Post dicta quaedam, quae expendimus, Sancti *Chromatii*, praeterire nunc silentio non licet Elogium, quo eundem Sanctum Praesulem exornavit Rufinus Presbyter in *Prologo* ad *Chromatium* ipsum, in *Tractatum Origenis super Librum Jesu Nave*, quodque inter *Veterum de Chromatio Testimonia* collocavimus. *Chromatium* nostrum, *Sanctum Papam, Venerabilem Papam*, pluries dixerat Sanctus Hieronymus; communi tamen illorum temporum dicendi scribendique ratione, cum de Episcopis sermo esset: dixerat quoque (quod commune non erat) *Episcoporum doctissimum;* immo *Episcoporum sanctissimum atque doctissimum*, uti in eisdem *Veterum Testimoniis* videre est. Ipse autem Rufinus *Venerandum Patrem* appellaverat *Chromatium*, necnon una cum Eusebio ejus fratre, atque Jovino, *opinatissimum et probatissimum in Ecclesia Dei Episcopum*, prout in citatis *Testimoniis*. Verum multa et magna *Chromatii* merita ipse simul congerit, atque eodem tempore quae illius quodammodo merita praecipua fuerint ostendit in citato *Prologo*, dum eum simpliciter *Beseleheli* Israelitae comparat, et *Beselehelem nostri temporis Chromatium* dicit. *Beselehelem* porro nemo ignorat, *Exodi* XXXI, a Deo vocatum, et impletum *Spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro, et argento, et aere, marmore, et gemmis, et diversitate lignorum*, in exstructione Tabernaculi, quam Moysi Deus ipse mandaverat. Spirituali itaque sensu haec intelligit de *Chromatio* Rufinus, dum ipsum *Beselehelem* sui *temporis* nominat. Quid igitur ex hoc Rufini Elogio in laudem *Chromatii* eruamus? Quod Rufinus de *Chromatio* scribebat in *Prologo* in *Tractatum Origenis super Librum Jesu Nave*, hoc ipsum Sanctus Gregorius Nazianzenus de Sancto Basilio Magno *Oratione in laudem* ejusdem pag. 346. editionis Parisiensis Morellianae 1609. eundem nimirum et ipse *Beselehelem* spirituali sensu appellans, atque hoc pacto sermonem instituens. „Deinde quoniam „ aeque imperfecta res est, actio sermone destituta, et sermo ab ac„ tione remotus, idcirco actionis subsidium sermoni adjungebat (Basi„ lius), alios nimirum adiens, ad alios legationem mittens; alios ac„ cersens, *admonens*, *arguens*, *increpans*, minis insectans probris in-

Digitized by Google

„ cessens, pro gentibus, pro urbibus, pro singulis etiam hominibus „ certamen suscipiens, omne salutis genus excogitans, undecumque me„ dicinam morbo adhibens; *Beselehel* ille, ille, inquam, divini fabri„ cator Tabernaculi, materiam omnem et artem ab opificium accomo„ dans, atque omnia contexens, ad eximiam quamdam unius operis „ pulcritudinem et concinnitatem „. Haec sub *Beselehelis* figura de Basilio Nazianzenus.

Haec eadem itaque voluisse Rufinum de *Chromatio* praedicare, dum ipsum *Beselehelem* sui *temporis* appellavit, merito inferimus. Sunt quidem aliqua *Chromatii* Episcopi satis nota, quae Fontaninus atque De Rubeis expenderunt, quorumque meminere Tillemontius quoque atque Ceillierus; ex quibus *Chromatium* nostrum dignissimum intelligimus, qui spirituali sensu *Beseleheli* illi antiquo, divini Tabernaculi fabricatori, compararetur. Ejusmodi nimirum sunt quae gessit dum Presbyter esset sub Episcopo Valeriano, maxime vero in Concilio Aquilejensi Anni CCCLXXXI. contra Arianos Episcopos Palladium et Secundianum. Ejusmodi sunt quae post Valerianum egit Episcopus ipse Aquilejensis, et verbo et exemplo; cujus testimonia prostant in *Sermone* qui superest *De octo Beatitudinibus*, et in reliquiis *Commentarii* quem scripserat *in Matthaeum*; ut nihil dicamus de aliis quae proculdubio elucubravit, quaeque injuria temporum perierunt. Addamus operam, quam ipse adhibuit apud Hieronymum, suppeditatis etiam pecuniarum subsidiis, ut studia sua in Sacrae Scripturae Libris ad totius Ecclesiae utilitatem prosequeretur; necnon stimulos quos admovit Rufino, quem ex Oriente reducem Presbyterorum suorum Aquilejensium albo ipse adscriptum voluit, ut Graecam Eusebii Historiam Ecclesiasticam latinis litteris donaret, et ut alia quoque ex Graecorum opibus conferret ad aedificationem divini Tabernaculi, prout sunt Origenis *Homiliae*, seu *Oratiunculae* in Librum Josue. Susceptum vero a *Chromatio* nostro pro Joanne Chrysostomo patrocinium, fervorem pietatis illius et vigorem fidei ostendit, qui nulla locorum distantia coerceretur, nullis difficultatibus atterreretur, nulla quoque temporalis potentiae acerbitate frangeretur; quominus justitiae jura defenderet, Ecclesiae utilitatem, Dei honorem et gloriam in omnibus procuraret. Haec itaque celebria sunt, et publica *Chromatii* nostri merita in divini Tabernaculi constructione: sed ad haec sola respexisse Rufinum non arbitror, dum eundem *Beselehelem nostri temporis* appellavit. Ita scribebat Rufinus Aquilejae positus apud *Chromatium*, uti De Rubeis in Dissertatione *De Rufino*; ideoque testis ipse erat totius et publicae et privatae vitae *Chromatii*: videbat nimirum, praeter ea quae publice nota erant; videbat, inquam, quid ad divini Tabernaculi constructio-

Digitized by Google

nem, veluti in suae officinae latebris, etiam absque testibus, operabatur; videbat labores *Chromatii* diurnos atque nocturnos, instantia illius quotidiana, et sollicitudinem totius amplissimae Diœcesis; quomodo scilicet susciperet in fide infirmos, quomodo debiles adjuvaret, quomodo obsecraret et admoneret, quomodo argueret increparet, quemadmodum de Basilio Nazianzenus ajebat. Haec omnia simul sumpta *Chromatium* nostrum in Aquilejensi Ecclesia *Beselehelem* sui temporis constituebant in divini Tabernaculi aedificatione; atque haec omnia *Chromatii* merita proculdubio respiciebat Rufinus, dum *Chromatium Beselehelem* sui *temporis* appellavit. Si fides autem habenda est Anonymo et antiquo auctori Libelli, cui titulus: *Cantuum et cursuum Ecclesiasticorum origo*; cujus Textum in *Testimoniis* ultimo loco posuimus, et de quo in *Lucubratione* sua etiam Fontaninus, *Chromatium* nostrum dixerimus de Ecclesiastica quoque Liturgia bene fuisse meritum in Ecclesia Aquilejensi, atque hac etiam de caussa *Beselehelem nostri temporis* jure fuisse a Rufino Presbytero suo appellatum: quod innuisse sufficiat.

" Adest nunc aliud elogium de *Chromatio* nostro, quod paullisper expendamus; quodque a viro clarissimo nostri temporis venit, Carolo nimirum Sebastiano Berardo, cujus notissimum ac praestantissimum Opus superius memoratum: *Gratiani Canones genuini etc.* Quisquis hoc Berardi Opus vel leviter attigit, satis cognoscere potuit, quanta fuerit viri doctissimi in omni Ecclesiasticorum monumentorum genere exercitatio, et quanta maxime in Sanctorum Patrum operibus experientia atque solertia, ut solidissime indicare valuerit Gratiani errata fere perpetua, sicut in Canonum Conciliorum auctoritatibus, ita et in Patrum sententiis afferendis, eumque emendare, seu sententias ipsas tribuendo veris eorum auctoribus, seu depravatas corrigendo, seu sensum ad auctorum eorumdem mentem explicando. Quid autem de *Chromatio* Aquilejensi vir tantus, tamque in Patrum Operibus evolvendis cognoscendisque exercitatus? Hoc nimirum, quod sane mireris. *Nonnulla* scilicet ait, ex *Chromatii* Opere in Matthaei Evangelium, *deprompsisse Sanctum Augustinum, facile percipiet is, quicumque Augustini Opera cum eo Chromatii sermone* (idest cum ejusdem in Matthaeum Scriptis) *contulerit studiose.* Ita praeclarus auctor Berardus Operis indicati Parte III. Cap. XVII. *De Chromatio* pag. 244. editionis Taurinensis. Quam porro magnifica haec *Chromatii* laus; quod ejusdem *Scripta* ita placuerint Augustino, Sanctorum Patrum Latinorum disertissimo, ut nonnulla ex eisdem ipse deprompserit suis lucubrationibus opportuna!

Et *Chromatii* quidem in Matthaeum *Scripta*, seu integra et perfecta uti, verisimilius videtur, seu mutila uti ad nos pervenerunt, videre

Digitized by Google

potuit Augustinus, qui ad Annum CCCCXXX. vitam perduxit; etiamsi dicamus, nonnisi post *Chromatii* mortem, idest post Annum CCCCVIII. ut infra videbimus, *Scripta* ejusdem in Africam transfretasse. Quae vero Berardi judicium probant, ipsa sunt Augustini Opera, quae hic indicare operae pretium duximus, ut ea unusquisque consulere valeat. Quaedam tantum ex *Chromatio* seligimus, brevitatis caussa, ac praecipue binam ipsius *Beatitudinum* Evangelicarum, necnon *Orationis Dominicae* explanationem. Mittamus Augustini Libros *De sermone Domini in monte secundum Matthaeum*, ubi Beatitudinum, et Orationis Dominicae explanatio invenitur: nam cum Opus hoc ad Annum CCCXCIII. referant Maurini Ascetae; nondum fortasse, uti conjecimus superius, *Commentarium* suum in Evangelium Matthaei scripserat *Chromatius*, etsi *Sermonem*, seu *Tractatum* singularem *De octo Beatitudinibus*, quem primo loco ante *Commentarium* sive *Tractatus* illius *in Matthaeum* ponimus, jam scribere potuisset, et hic quoque maturius ad Africanas oras appellere. Ad *Beatitudines* vero quod attinet, seu in *Sermone* singulari de ipsis, seu in *Tractatu Chromatii* III. explicatas, videatur Augustini Sermo LIII. al. 14. *De verbis Evangelii Matthaei V.*, et Sermo CCCXLVII. al. 17. *De Sanctis. Dominicae* autem *Orationis* complures explanationes apud Augustinum inveniuntur, tum prolixae, tum breves, pro loci et temporis ratione. Hujusce *Orationis* prolixam exhibet explanationem Sermo LVI. al. *De diversis* 48., qui reapse est *De Oratione Dominica ad Competentes.* Similiter Sermo subsequens LVII. al. *De diversis* 9., qui pariter *De Oratione Dominica ad Competentes* titulum exhibet; et alius ejusdem tituli LVIII. al. 42., et inter Homilias 50. Caeteris breviorem *Orationis* ejusdem praebet explanationem Sermo LIX. al. *De tempore* 135. ad eosdem *Competentes*; brevissimam vero Epistola CXXX. al. 121. *ad Probam*, quam juxta eosdem Maurinos scribebat Sanctus Doctor Anno CCCCXII; necnon Liber *Enchiridii de Fide, Spe, et Caritate* Cap. CXIV, quem Librum ex eorundem Maurinorum sententia Anno CCCCXX. Augustinus exarabat. Atque haec de *Beatitudinibus*, et de *Dominica Oratione.* Addimus hic Trinitatis mysterium, de quo praeclarum exstat *Chromatii* testimonium, nostra cura suae integritati restitutum: atque super hoc videatur Augustinus Sermone LII. *De verbis Evangelii Matthaei III.* al. 63. *De verbis Domini.* Super quotidiana quoque Communione, de qua *Chromatii* locum expendimus, videatur ejusdem Augustini Sermo CCXXVII. in die Paschae IV. *Ad Infantes de Sacramentis*, al. *De Diversis* 83. In his vero indicatis Augustini Scriptis, non verba quidem ipsissima *Chromatii* nostri invenire semper datum erit; sed sensus ejusdem, una cum multiplici Augustini ipsius

Digitized by Google

eruditione, et cum uberrima, qua pollebat, dicendi facultate, facile cognoscentur; ita ut verissime dictum a Berardo deprehendatur, *nonnulla deprompsisse Augustinum* ex iis *Scriptis*, quae de *Chromatio* Aquilejensi supersunt. „

Alia nunc nos manet dicendi materia, quae plurimorum quidem ursit ingenia, et de qua praecipue scripserunt Fontaninus atque De Rubeis in *Lucubrationibus*, quas *Chromatii Scriptis* subjicimus; cur nimirum *Chromatius* hic noster Aquilejensis in prima Basileensi ejus *Scriptorum*, quae supersunt, editione Anni MDXXVIII. appellatus fuerit *Episcopus Romanus*; et cur tamdiu ante editionem illam eundem appellaverit *Sanctae Romanae Antistitem Ecclesiae* etiam Beatus Flaccus Albinus, seu Alcuinus Abbas in *Libello adversus Haeresim Felicis Episcopi* §. XXVI., ubi Textum ejusdem *Chromatii* refert de Sanctissimo Trinitatis Mysterio. Tota difficultas in nomenclatione Alcuini esse videtur: nam Joannes Sichardus, qui editionem illam Basileensem adornavit, ideo *Romani Episcopi* titulum *Chromatio* posuit, aut certe in suo quoque Codice scriptum ipse ratum habuit, quia ita appellatum ab Alcuino Abbate *Chromatium* invenit. Alcuinum vero nequaquam putaverim sponte sua appellasse *Chromatium Episcopum Romanum*, seu *Romanae Ecclesiae Antististem*; sed id fecisse, quia ita dictum invenit in Codice *Scriptorum* sive *Opusculorum Chromatii*, quo utebatur. Quid igitur de hac appellatione censendum?

In varia abierunt super hac re Eruditi, prout videre est in citatis *Scriptionibus* Duumvirorum nostrorum. Ipsi vero quid senserint, paucis accipe. Fontaninus in *Romani Episcopi* appellatione intellexit Episcopum *Ecclesiae Latinae*, ad discrimen Episcoporum *Ecclesiae Grœcæ*, seu *Orientalis*. De Rubeis vero in suis *Monumentis Ecclesiæ Aquilejensis* verisimile putavit *Episcopum Romanum* dictum fuisse *Chromatium* per amanuensium, aut aliorum errorem; ac dici potius et scribi debuisse *Episcopum Romatium*, aut *Romatinum*; ex Patria nimirum, quam *Chromatius* habere potuerit in *Portu Romatio* seu *Romatino*, Diœcesis tunc Aquilejensis, et ab Aquileja non ita longe dissito. Cum ante editionem Fontaniniani Operis posthumi *Monumenta* sua vulgasset Clarissimus hic auctor; hinc, cognita eruditi Praesulis opinione, in suis postea *Dissertationibus Variæ Eruditionis* momenta omnia expendere voluit, quibus Fontaninus suam opinionem fulcierat, eaque ad illam tuendam infirma esse monstravit: addiditque e vestigio, ubi opus esset, hypothesim aliam; ut scilicet *Episcopi Romani* appellatione, quae maxime existimetur *Chromatii* tempore, aut non ita post illius decessum, *Scriptis* ejus apposita, intelligi debeat *Episcopus Catholicus*, ad differentiam Episcoporum Arianorum, qui

Digitized by Google

tunc plurimi erant, atque etiam in Italia, postquam Gotthorum gens barbara, quae Arianismum profitebatur, eam invaserat.

Novissimus etiam Editor *Operum* Alcuini, Clarissimus Abbas Frobenius in Notatione ad *Chromatii* Textum ab Alcuino relatum in *Libello adversus Hæresim Felicis Episcopi*, et hic inter *Veterum Testimonia* situm, licet *incertum* dixerit *quo sensu Chromatius* Aquilejensis dictus fuerit *Episcopus Romanus* in Codicibus Manuscriptis illius *Scripta* continentibus, addit nihilominus cogitatum suum, quod et nostro quoque de Rubeis in mentem venerat; nimirum in appellatione *Episcopi Romani forte descriptores* inde *deceptos* fuisse, quod Sanctus Hieronymus eundem *Chromatium* Episcopum, *Sanctum Papam*, et semel et iterum appellaverit. „ Sed nemini vetus illa ac passim obvia „ honoris compellatio fraudi esse potuit „; ajebat Clarissimus Vallarsius, idipsum animadvertens in Notationibus suis ad Aquilejensem Rufinum; ubi insuper *Chromatium* nostrum, non modo *Episcopum Romanum*, et *Romanæ Antistitem Ecclesiæ*, sed vere et absolute *Pontificem Maximum* nuncupatum observat in *Præfatione Rufini ad Chromatium in suam, et Eusebii Cæsariensis latinam ab eo factam Historiam*, ex editione Renati Laurentii De la Barre, et absque dubio ex Manuscripto exemplari Rufiniano, quo usus hic editor fuit: decepti enim *Antiquarii*, ut Vallarsius scribit, neque assequuti qua ratione quove sensu diceretur *Chromatius* et *Romanus Episcopus*, et *Romanæ Antistes Ecclesiæ*, existimarunt hisce dicendi modis denotari proprie Episcopum urbis Romae, et Romanae Ecclesiae Cathedram obtinentem; ideoque non sunt veriti Exemplaria sua interpolare, ut etiam *Pontificem Maximum* eundem *Chromatium* dicerent. Videantur Rufini Aquilejensis *Opera* ex editione Vallarsii col. 209. et sequentibus, in subjectis eruditi Viri Notationibus. " Relicto nunc tamen titulo *Pontificis Maximi Chromatio* tributo, de quo inferius data opera sermo erit; quid nobis interim de *Episcopi Romani* appellatione, quae in Basileensi prima ejusdem *Scriptorum* editione visitur? „

Placuit quidem semper, atque iterum placet, in hac tam incerta ac disceptata re, excogitatus Clarissimi praelaudati viri Bernardi Mariae De Rubeis in *Monumentis*; ut scilicet in *Episcopi* seu *Antistitis Romani* vocibus Amanuensium errorem suspicemur, qui *Romanum* facillime scriptitaverint, ubi *Romatium*, seu *Romatinum* legere ac transcribere debuissent; licet interea non aeque arrideat quod ipse subdit, dictum nempe *Romatium* sive *Romatinum Episcopum* facile fuisse *Chromatium*, quia *Portum Romatinum*, seu non longe dissitam Concordiam urbem, habuerit Patriam. Cur vero *Romatius* seu *Romatinus* Episcopus appellari potuerit *Chromatius* noster, qui dubio procul Epi-

Digitized by Google

scopus Aquilejensis fuit? Rem late enucleavimus in Sancto *Niceta* Episcopo Aquilejensi, qui pariter et *Romanæ Civitatis Episcopus*, uti in aliquo Gennadii Codice MS. ibidem indicato, ac in vetustissima quoque, immo *prima editione rarissima* Gennadiani Operis (cujus exemplar apud Clarissimum Maurum Boni exstabat, qui hoc nobis humanissime significavit), et *Romatianæ* et *Romatitianæ*, et *Romaticiæ Civitatis* dictus legitur. Non est hic tamen cur ad *Auxiliariorum* Episcoporum morem in Ecclesia tunc temporis obtinentem recurramus, prout in Sancto *Niceta* actum fuit: ordinatus namque a Divo Ambrosio Mediolanensi *Chromatius* perhibetur Aquilejensium Episcopus statim ab obitu Sancti Valeriani antecessoris: et certe *Chromatii* Episcopalis gradus mentio nulla, nullum indicium, immo nulla conjectandi aut occasio aut necessitas, antequam Aquilejensis Sedis Episcopus esset. Sedisse itaque *Chromatium* nostrum, in Episcopali jam Aquilejensi Cathedra constitutum; sedisse, inquam, aliquando autumamus, potius quam Aquilejae, in *Portu Romatio* seu *Romatino*, qui tunc ad Aquilejensem Episcopum pertinebat, quique tunc etiam ad *Romatii* seu *Romatini* fluvii ostium stabat, uti ex Plinio habemus; ideoque facillime appellatum *Episcopum Romatium* seu *Romatinum*, potius quam Aquilejensem, a loco nimirum, ubi, circumstantiis ac vicissitudinibus compellentibus, et pluries fortasse adesse, et diutine quoque commorari debuerit. Rem itaque probabilem, ex alibi praesertim dictis de *Chromatio* ipso apud Sanctum Nicetam, quam brevissime ostendamus.

Praemittere juvat, nondum *Chromatii* tempore ita *Residentiæ*, uti ajunt, Episcopalis loca ubique fixa atque veluti sancita fuisse, prout sequentibus Saeculis; ideoque liberum tunc Episcopis, relicto etiam loco principali, intra propriae Diœcesis fines quocumque vellent divertere, ibique quamdiu vellent commorari. Id vero obtinere maxime consueverat, ubi ratio adesset aliqua, quae eos reapse ad id consilii impelleret. *Chromatius* noster, post obitum Valeriani, Ecclesiae Aquilejensis clavum accepit Anno cadente CCCLXXXVIII., uti conjicit De Rubeis in *Monumentis*, et confirmat in *Dissertationibus Variæ Eruditionis*. Hic autem ipse Annus fuit, quo Aquilejensis Urbs obsidionem pertulit ab Exercitu Theodosii Magni Augusti, qui tyrannum *Maximum* insectabatur Aquilejam ingressum cum copiis suis, ibique brevi etiam ab Augusto ipso victore captum et capite damnatum. *Chromatii* tamen inauguratio Aquilejae probabiliter locum habuit post Augusti victoriam et Maximi necem, tranquillitate restituta. Cum non ita post Maximi casum tyrannidem arripuisset *Eugenius*, idem Theodosius in Italiam rediens Anno CCCLXXXXIV. cum magna militum copia, ad Aquilejensem agrum pervenit, ubi commissum praelium fuit, quod exi-

Digitized by Google

tium et mortem novo tyranno intulit. Anno CCCC., et ab Eugenii internecione sexto, Alaricus Gotthorum Dux in Italiam irrupit; et Aquilejensis regio prima omnium patuit cupiditati Barbarorum, qui tunc, non tam dominii acquirendi, quam praedae abducendae caussa advenerant. Post Alaricum, tunc demum Italia pulsum, eadem qua ille improba mente, etiam Radagaisius, alter Gotthorum Dux, "et quidem *paganus et scytha*, uti Orosius scribit Lib. VII. Cap. XXXVII, ac *omnium antiquorum praesentiumque hostium longe immanissimus*, Anno CCCCIV. aut insequente, *repentino impetu* Italiam ingressus„ Aquilejensem itidem agrum tentavit, multisque locis vastatis, in Thuscia tandem occubuit. Quid porro in illis angustiis *Chromatius* Episcopus Aquilejensis? Nihil certe mirum, ab Aquilejensi Civitate et agro illum et semel, et iterum atque iterum recessisse, ac duabus praesertim postremis hisce vicibus moram etiam diuturniorem eo loci protraxisse, quem sibi praetulerat incolendum; atque ita id factum, ut ejus loci Episcopus, potius quam Civitatis Aquilejensis, quodammodo videretur. *Romatium* vero *Portum*, seu *Romatinum*, ad fluvium ejusdem nominis, locum reapse fuisse secessioni *Chromatii* tunc temporis opportunum, sive illius *Portus* nomine locum intelligamus, qui nunc *Portus-Gruarius* supra Concordiam, sive alium post Concordiam, a Plinio memoratum, ad fluvii ejusdem ostium, quod probabilius quoque videtur; locum hunc, inquam, secessioni *Chromatii* opportunum fuisse, tum ad bellicas Romanorum turbas vitandas, tum ad barbarorum incursus declinandos, facile quisque, ni fallimur, intellexerit, qui Romanas Vias tunc celebres noverit, maxime vero illam, sive *Flaminiam* dixeris, sive *Postumiam*, quae ab Aquileja per Venetiam atque Æmiliam ad primas Italiae Urbes, ac demum ad ipsam Orbis Metropolim ducebat; et a qua, tum *Romatius* seu *Romatinus Portus*, tum fluvius ejusdem nominis, ad levam ejusdem Viae ab Aquileja venientibus, quasi ignotus, aut minus certe a Barbaris tunc alio tendentibus expetitus, distabat. Ex hoc igitur *Romatio* seu *Romatino Portu*, ad quem probabiliter *Chromatius* noster, et bellicas turbas, et Barbarorum incursus devitans, identidem ventitabat, et ubi aliquandiu fortasse commoratus fuit; ex hoc, inquam, *Romatii* seu *Romatini Episcopi* nomen obtinuit, quod amanuensis aliquis minus intelligens, facillime, aut una dempta syllaba, aut altera in unam litteram immutata, in *Romani Episcopi* titulum convertit, qui tantae disceptationis caussam eruditis tandem posterioris aetatis praebuisset.

Neque vero singulare hoc exemplum in *Chromatio* Episcopo quispiam crediderit; ut pro nomenclatione *Episcopi Aquilejensis*, aliam obtinere potuerit, *Episcopi* nempe *Romatii* aut *Romatini*, ex mora quam

Digitized by Google

in *Romatio* seu *Romatino* veteri *Portu* fortasse fecerit aliquando, ad pacatius et securius domicilium capessendum. Aquilejensis ipsa Ecclesia insigne hujusce rei nobis exhibet argumentum, quod revocari nequit in dubium. Constat Aquilejenses Antistites, Aquileja ob cœli malignitatem relicta, diu sedem stabilem in Civitate Fori Julii habuisse, Octavo praesertim Saeculo atque Nono, prout de Rubeis in *Monumentis* ostendit Capite XXXVI. Atqui ex hoc Forojuliensi domicilio Aquilejensium Antistitum, et ipsi quoque *Episcopi Forojulienses*, eo tempore, etiam in publicis monumentis, potius quam *Aquilejenses* dicti fuere; et Aquilejensis ipsa Ecclesia denominationem accepit *Ecclesiae Forojuliensis*. Videantur hujus rei documenta in *Sancto Niceta* Capite VI. pag. 133. et seq. Neque deest aliud vigens exemplum in Aquilejensi olim Provincia, "in uno nempe ex Episcopatibus Aquilejensi jam Metropolitae addicto, et Utinensi nunc huic Diœcesi contermino. Concordiensis Civitas Episcopalis, quae Cathedralem habet pervetustam „, et Ædes etiam Episcopales prope eam positas; raro tamen, statisque tantum per annum horis potius quam diebus, videt Episcopum suum, qui perpetuum ac stabile habet domicilium, et Episcopalem sedem fixam in proxima Civitate Portus-Gruarii; ubi et alia Ædes sacra Cathedralis loco, et Episcopium, et Curia Episcopalis, et Collegium Canonicorum, et Seminarium Clericorum. Ipse quidem *Episcopus Concordiensis* in publicis actibus semper appellatur: at in communi loquendi et scribendi quoque usu, tum apud incolas, tum apud exteros, veluti antiquata *Concordiensis Episcopi* appellatione, *Episcopus* vulgo dicitur *Portus-Gruarii*. Quid igitur mirum, si et *Chromatius* Episcopus Aquilejensis, Quarto labente et Quinto ineunte Saeculo, cum et semel et iterum, atque etiam tertium, gravissimisque urgentibus caussis, ab Aquilejensi urbe recesserit, atque in *Romatinum* seu *Romatium Portum*, securitati ac quieti opportunum, atque in Diœcesi tunc sua positum, se receperit, ibique aliquandiu moram fecerit; quid, inquam, mirum, si nomen quoque *Romatii* seu *Romatini Episcopi* obtinere potuerit, quod *Scriptis* seu *Opusculis* ab eo relictis facile praeponeretur?

Quid vero si in hoc *Romatio* seu *Romatino Portu* diem quoque *Chromatius* ipse clauserit extremum: quod certe majorem huic appellationi communiter ansam dedisset? Anno CCCCVII. aut CCCCVIII. mortalem vitam *Chromatius* cum cœlesti gloria commutavit, uti De Rubeis in *Monumentis* typis editis Anno 1740; et *gravi* quidem *conjectura*, ut idem ipse confirmavit in *Dissertationibus Variae Eruditionis* Cap. XIX. pag. 199, quae Anno 1762 prodierunt, contra ac dixisset in *Dissertatione de Rufino*, quae prodierat Anno 1754, ubi

Digitized by Google

pag. 144 et 147. Annum *Chromatii* emortualem statuerat CCCCVI. Eodem porro ipso Anno CCCCVII. aut CCCCVIII. Alaricus Gotthorum Dux superius memoratus, viribus instauratis, iterum in Italiam descendens, Aquilejensem Agrum iterum terrore concussit; licet et Aquilejam, et caeteras Venetiae Urbes tunc praeterierit, ut recto itinere Romam peteret, quam demum Anno sequenti CCCCIX. aut CCCCX. cepit atque depopulavit. Nil igitur probabilius, quam *Chromatium* eodem ipso loco se maturrime recepisse, uti consueverat, etiam in hac nova ac terrifica Barbarorum irruptione: ibique morbo, quo antea laborabat (uti ex Chrysostomi, Anni CCCCVI., *Epistola* novimus), saevius fortasse correptum, animam reddidisse. Atque haec de *Romani Episcopi* titulo, quem *Chromatii* Aquilejensis *Scripta* seu *Opuscula* apud Alcuinum Abbatem, et in Basileensi prima eorumdem editione praetulerunt.

" Sequitur altera *Pontificis Maximi Chromatio* tributa appellatio; quae legitur in *Praefatione Rufini ad Chromatium in suam, et Eusebii Caesariensis latinam ab eo factam Historiam*, Editionis Parisiensis rarissimae in fol. Renati Laurentii De la Barre 1580 apud Sonnium. Clarissimus noster Fontaninus in sua *Historia Litteraria Aquilejensi* Libro III. Cap. III. num. V., quem post *Chromatii Scripta* exhibemus, fidens fortasse sinceritati et integritati hujus Editionis, et nihil super hac re de oscitantia et imperitia exscriptorum suspicatus, titulum hunc *Pontificis Maximi* ita credit a Rufini ipsius calamo processisse, ut *Chromatio* ab eodem tributum arbitretur *honoris caussa*: ita namque scribit: „ Rufinus in Praefatione Eusebianae Historiae abs „ se latinis redditae, Librisque duobus auctae, *Chromatium Pontifi-* „ *cem Maximum*, uti eum honoris caussa nominat, sic alloquitur etc. „. Verum haec appellatio *Pontificis Maximi* Episcopo Aquilejensi *Chromatio* in ea Editione tributa, a Rufini mente et calamo proculdubio nequaquam prodivit, ideoque nulla profecto inde *Chromatio* ex Rufino laus, qui eundem quidem *honoris caussa Beselehelem*, uti vidimus, et vere et apposite nuncupavit, sed *Pontificem Maximum* neque unquam dixit, nec dicere poterat. Videatur Clarissimus Vallarsius ad hunc locum in sua Rufinianorum Operum Editione col. 209. et 211. Ad ea vero quae Vallarsius adnotat citatis nunc locis, addere quoque juvat, in Tabulario insignis Collegiatae Ecclesiae Civitatensis, hujus Utinensis Diœcesis ex Aquilejensi exortae, exstare Codicem membranaceum, Vallarsio ipsi, dum Rufinianae Editioni suae operam daret, ignotum, et Saeculi, ut videtur, ad minus XII., *Ecclesiasticae Eusebii Historiae a Rufino Presbytero in latinum sermonem versae*, quem libentissime pridem vidimus, quique eductus eo Saeculo non inverisimiliter dicere-

Digitized by Google

tur ex alio vetustissimo ejusdem Aquilejensis olim regionis, in qua certe sub *Chromatio* Episcopo annos aliquot vixit Rufinus, et in qua, et pro qua, ejusdem *Chromatii* jussu, versionem illam adornavit: nisi potius hac ipsa de caussa eductus fortasse censeatur ex eodem etiam Rufini Autographo Codice, qui adhuc superstes tunc fuerit, aut certe ex uno e primis illius Apographis, qui a Rufino ipso, atque a *Chromatio*, per universam amplissimam Diœcesim, pro suscepti atque imperati laboris instituto, diffusi tunc fuerunt. In hoc porro Codice Rufiniano, qui multae propterea auctoritatis, utcumque se res habeat, esse potest ac debet, ita simpliciter Rufini *Praefatio ad Chromatium* enuntiatur: „ Incipit Prologus Rufini Presbyteri in Historia Ecclesiastica ad *Chromatium* Episcopum „. Longe igitur abest, quod Rufinus reapse, in *Praefatione Eusebianae Historiae*, *Chromatium* dixerit *Pontificem Maximum*, et hoc *honoris caussa*, quemadmodum Fontaninus autumavit.

A Codicum nunc Manuscriptorum eruditione, ad Typographicam etiam paullisper transire lubet, super hac *Pontificis Maximi* appellatione *Chromatio* tributa. Neque enim simplicem hanc lectionem *ad Chromatium Episcopum* praefert tantummodo citatus Codex Civitatensis Rufinianae Eusebii versionis; verum ipsissimam quoque habet, Codicibus proxima, et pulcherrima ejusdem Operis Editio, primi Typorum aevi; quam hic in privata confertissima Bibliotheca Nobilis ac praestantissimi Viri Caroli Bellogradi Comitis et Primicerii hujus Cathedralis Capituli consuluimus, quamque veluti ipsius Operis *tertiam* post Fontaninum memorat Clarissimus Panzer; Mantuana videlicet Anni 1479 auctore Joanne Scallo Herosfeldensi in fol. Hanc autem Editionem si quis fortasse imaginari voluerit ab aliquo vetusto Codice profectam, qui olim Aquilejensis originis fuerit, rem sane a verisimilitudine alienam, nostra quidem sententia, nullatenus excogitaverit: siquidem Mantuana Civitas toto pene Octavo Saeculo Diœcesani juris Aquilejensis fuit; aucta vero, ineunte Nono, Episcopali propria Sede, ad Aquilejensem Metropolim statim pertinuit, eidemque addicta permansit ad medium usque Saeculum XV., quo eam sibi Apostolica Sedes immediate subjecit, prout apud Ughellum *Italiae Sacrae* Editionis Coleti Tomo I. in Episcopis Mantuanis. A Codice igitur aliquo haec Editio Mantuana vetus facillime prodiit, qui similis fuerit Codici Civitatensi, quique propterea, seu ex secunda, seu ex prima manu, ad Rufinum ipsum pertingat, qui Aquilejae positus *Chromatium Episcopum* simpliciter dixerit, non vero *Chromatium Pontificem Maximum*. Haec autem hic, data occasione, etiam ex veteris Typographiae scriniis, ad rem quam agimus, eruisse, non ingratum eruditis Lectoribus arbitramur.

Digitized by Google

Sed progredi adhuc juvat in hoc argumento, quod ex ecclesiastica quoque eruditione illustrationem admittit; ne auctoritas Clarissimi Fontanini, digna caeteroquin respectu, fucum alicui fortasse faciat, in hac *Pontificis Maximi* appellatione *honoris caussa*, ut ipse asserit, a Rufino *Chromatio* Aquilejensi tributa. Animadvertere namque oportet, Rufini Aquilejensis aetate, ac praesertim Anno Christi CCCC., seu primo aut altero supra CCCC., quo tempore haec ad *Chromatium* Rufinus scribebat, *Pontificis Maximi* absolutam ac litteralem appellationem, qua Romana vetus Gentilitas utebatur ad summum Sacrorum suorum Hierarcham indicandum, quam Ethnici postea Imperatores, seu propria, seu Senatus auctoritate, adsumpserunt, quaque nonnulli quoque Christiani Principes successores non infrequenter, Paganismo adhuc vigente, licet vel ipsis facile invitis, in Inscriptionibus praesertim atque Nummis, donati fuere ad Annum saltem CCCXXXII. uti ex Baronio ad Annum CCCXII., Pagio ibidem, De la Bastie Tomo XV. *Memoires de Litterature de l'Accademie des Inscriptions, et Belles Lettres* etc., atque ex aliis quoque intelligimus; hanc, inquam, *Pontificis Maximi* puram et absolutam appellationem, nondum tunc ad Christianum usum traductam fuisse, neque personae alicujus indicandae, neque *honoris* faciendi *caussa*; veluti appellationem nimium certe adhuc olentem Idololatricum cultum; ideoque nec ipsi Romano Pontifici attributam, etsi jam inde non paucis honorificentissimis titulis, ac prorsus eidem appellationi similibus, sibique tantum peculiaribus, idem Apostolicae Primae Sedis Episcopus gauderet. Videatur super hac re etiam Dissertatio italico sermone Romae edita Anno 1789 a Dominico Antonio Marsella, cui titulus: *Il Pontificato Massimo non mai assunto dagl' Imperatori Cristiani*: ac praecipue legatur ejusdem Caput V., ubi de Inscriptionibus, Nummis etc. *Pontificatum Maximum* Imperatorum, etiam Christianorum, cientibus.

Pontificis Maximi appellatio nihilominus Christiano Episcopo attributa legitur apud Tertullianum Libro *De Pudicitia* Capite I., quem Librum Baronius ad Annum refert CCXVI. Notissima quidem Eruditis, ac plurimum disceptata, haec apud Tertullianum *Pontificis Maximi* appellatio in Episcopali Edicto seu Decreto, quod ipse ibidem refert, satis laconice exaratum; et contra cujus tenorem stylum acuit acerbissime. Discors tamen eorumdem sententia est in Episcopo indicando, cui Decretum illud cum ea *Pontificis Maximi* inscriptione tribuerit Tertullianus; aliis Zephyrinum Romanum tunc Pontificem agnoscentibus, aliis potius Cyrum Episcopum eodem tempore Chartagineusem, totiusque Africae Primatem; pro quo et Cardinalis Ursius *Historiae Ecclesiasticae* Tomo III. Libro VI. num. 6, addita opinionis suae

Digitized by Google

ratione ex ipsis Tertulliani ibidem sequentibus verbis, necnon Stephanus Antonius Morcellus in Opere suo novissimo: *Africa Christiana*: Volumine II. pag. 81. *Anno Christiano* CCXV., ubi locum eundem ex Tertulliano refert. Nihil tamen, nostra quidem opinione, facessit negotii haec Tertulliani ibidem *Pontificis Maximi* appellatio, seu Sanctum Zephyrinum Romanum Pontificem ea indicatum velimus, seu Sanctum Cyrum Chartaginensem Episcopum, et totius Africae Primatem. Hunc enim titulum *Pontificis Maximi* Tertullianus ibidem data opera a Gentilitate et Paganorum ritu desumpsit, et pro animi sui malignitate, non utique honoris, sed contumeliae atque irrisionis, immo et invidiae ex eo seu Romano Pontifici seu Carthaginensi Episcopo faciendae caussa adhibuit; homo nempe jam Montani sectae addictus, et tum Romano Pontifici, tum Episcopis quibuscumque Catholicis infensus, uti Rigaltius aliique ad hunc locum, et uti cuilibet quoque contextum perpendenti facile patere potest: ita ut ex hoc unico super hac re totius antiquitatis ad integrum saltem Quartum Saeculum loco nihil erui possit pro *Pontificis Maximi* appellatione in Christianismum ea jam tempestate traducta. Hac itaque inspecta quoque ratione, eo minus probabile videtur Rufinum Presbyterum nuncupasse *Chromatium* Aquilejensem Episcopum *Pontificem Maximum*, et hoc *honoris caussa*, uti Fontanino placuit.

Ad Annum nunc emortualem *Chromatii* Episcopi revertamur oportet, de quo superius sermo fuit, cum de loco ac tempore transitus ejus inquireremus, ad melius arguendam *Romani*, seu potius *Romatiani Episcopi* nuncupationem, qua eundem indicatum antiquitus vidimus. Jam Duumviri nostrates Fontaninus atque de Rubeis in Lucubrationibus suis, uti vidimus, emortualem hunc *Chromatii* Annum ultra CCCCVIII. vulgaris Aerae non protendunt; atque ab hac eorum opinione minime recedendum arbitramur, ut ultra eundem annum vitam *Chromatium* produxisse suspicemur. Sed quid sigillum, seu Numisma plumbeum, quod in prima *Chromatianorum Scriptorum* Editione nostra incidi fecimus, quod hic quoque iterum exhibemus, quod Venetiis inventum tunc recens dicebatur, una cum multis aliis antiquitatum et Aquilejensium, et Gradensium, et Venetarum monumentis, de quibus semel et iterum in *Veneto Athaeneo* actum fuit, prout typis editae Anno 1814 et 1815 ejusdem *Academicae Relationes* testantur; quemque nobis data opera inde transmisit, *Chromatianae* editionis nostrae caussa, quam tunc moliebamur, modo vita functus Regii Lepidi inter sodales suos redivivae Societatis Jesu Clarissimus Maurus Boni; et in quo Sigillo seu Numismate *Chromatii Episcopi Aquilejensis* nomen cum numerali nota *CCCCXX.* nos a concepta emortualis anni

Digitized by Google

Chromatii opinione quodammodo dejicere conabatur? Post annum MDCCCXVI. quo prima *Chromatii* nostri Editio hic prodiit, monumenta illa Veneta, quae sincera a viris etiam cordatis habita fuerant, et pro quibus quoque scriptis dimicare praedictus Boni paratus erat, nisi renatae Societati nomen iterum dedisset, et nisi tam celeriter morte praeventus fuisset; monumenta, inquam, illa spuria demum ac fictitia, quoad maximam saltem eorum partem, detecta et judicata fuerunt; ita ut aut nulli, aut pauci admodum hodie sint, qui eisdem fidere velint. Rem nunc nos in suo statu relinquimus, nihil negantes, nihil asserentes, nihil secernentes: et nihilominus quae tunc scripsimus de *Chromatiano* hoc monumento, hic quoque recudimus; et eo lubentius, quia antiquitatem illam primaevam, atque ut ita dicam originariam, quam praeseferre primo intuitu videbatur, jam tunc ab eodem nos libere ac penitus ablegavimus, ut nihil propterea roboris habere posset ad *Chromatii* emortualem epocham infirmandam, quam cum Fontanino ac de Rubeis asserimus. En itaque *Chromatiani* Sigilli seu Numismatis Schemam, quam iterum proferimus. „

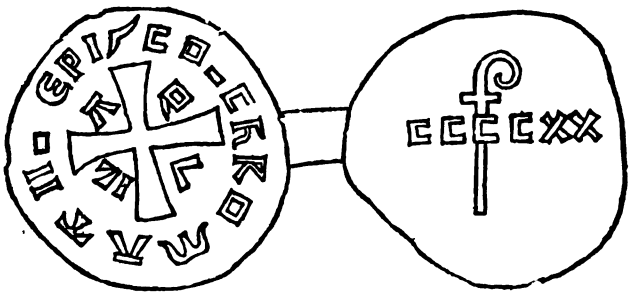

Partes ambas hic vides hujus veteris Plumbi, anticam atque posticam. Dubium porro nullum, quod *Chromatius Episcopus Aquilejensis* in antica scriptus, sit reapse noster de quo agimus. Quid vero sibi vult Annus CCCCXX. in postica cum pastorali virga signatus? Numquid inde inferri possit, aut eodem Anno vitam *Chromatium* cum cœlesti gloria commutasse, aut eodem certe Anno in vitae suae cursu eundem adhuc fuisse; quasi demum in utroque significatu ejusdem ipsius Anni opus haec plumbea nota numeralis cum toto numismate censeri possit? Constat autem satis inter Eruditos, Anno Christi CCCCXX. nondum in usu fuisse notas temporum Christianorum Annis a Christi seu Incarnatione seu Nativitate ductis signare; immo longe postea usum hunc, in Ecclesiasticis etiam rebus, cœpisse; et longius quoque, saltem in Occidente, passim obtinuisse. Abunde super hac re eruditi Scriptores Temporum, et novissime Maurini auctores Operis praestantissimi L'*Art de verifier les Dates* etc. in Dissertatione praevia Par-

Digitized by Google

te T. II. ex editione Parisiensi 1770, sicut etiam Rei Diplomaticae Magistri, inter quos unum hic Clarissimum Tiraboschium nominamus *Storia Monantèlana* Tomo II. pag. 16, ubi usum eundem, apud Italos saltem, vix Nono labente Saeculo coepisse animadverti in Chartarum signatione. In ipso Eusebii *Chronico* a Divo Hieronymo latine reddito, et ad suam usque aetatem producto, Areolae illae, ubi *Annus Domini* ab ipsius Nativitate ad paginarum oram signantur, in vetustioribus Codicibus MS. desunt, et Eruditorum judicio additionis vel de posterioris sunt, eidem proinde Eusebio, atque Hieronymo prorsus ignotae. Vide *Chronicon* ipsum Eusebianum in editione Operum Divi Hieronymi a Vallarsio adornata Tomo VIII. col. 635. Nota (a); necnon Annalei Pontaci *Notas et Castigationes in Eusebii Chronicon*, in fine ejusdem Hieronymiani Tomi editas, col. 230. 231. "Nunc vero, post editum nuper Venetiis, typis Coenobii PP. Armenorum in Insula Sancti Lazari, genuinum Chronicon Eusebii ex Armeniaco textu Saeculi Quinti, et ex Codice membranaceo Saeculi saltem Duodecimi, in quo nulla prorsus Annorum, vel *ante Christum*, vel *post Christum* mentio, addere possumus confidentius atque securius, Eusebio certe ejusdem Chronici auctori, necnon Hieronymo Chronici ipsius interpreti, qui Eusebium quidem quandoque ampliavit, et Chronicon idem ad vicesimo Constantini anno ad tempora sua perduxit, sed Eusebii ordinem minime immutavit; Eusebio, inquam, atque Hieronymo reapse ignotas fuisse Areolas illas, in quibus *Anni Christi* hodie signati apparent in omnibus, quas habemus, Eusebiani Chronici Editionibus; ideoque additionis valde posterioris eas esse, quae nullam propterea ipsis auctoritatem imprimit antiquitatis". Vel hac igitur Anni CCCCXX. enuntiatione plumbeum illud Numisma Chronatianum procul ab eodem Anno rejicimus; ut sit omnino opus seu posterioris, et ut propterea nihil synchronae habeat auctoritatis ad evincendum *Chronatium* nostrum vitam suam perduxisse ad Annum saltem vicesimum Quinti Saeculi, contra ac eruditi illi Duumviri nostrates, Fontaninus atque De Rubeis scripserint, qui ex coaevis certissimis monumentis rite expensis ultra Annum ejusdem Saeculi, ut maxime, octavum vitam illius non produxerunt.

Quid vero si suspicari praeterea liceat, plumbeum illud Numisma, seu Sigillum " (dummodo omni careat figmenti recentioris macula) " probabilius post Annum etiam Christi Millesimum conditum fuisse; ac tum praesertim, cum tot ubique passim per Italiae urbes Chronica monumenta scriberentur, quae sicut in suorum temporum Annis adsignandis plerumque non falluntur, ita in praeteritarum aetatum rebus ad Christianam aeram referendis multa, ut satis constat,

Digitized by Google

fortuito protulerunt, quae Eruditi postea adhibitis Critices regulis emendare, non sine taedio ac labore coacti sunt? Ut autem id suspicemur de hoc plumbeo monumento Chromatiano, Litterae ipsae faciunt, seu Litterarum formae, quae in eo visuntur: ac maxime Litterarum A. E. M. et R., quarum similes, aut omnino aut propemodum videas (ut nostra nunc potius quam externa promamus) in Nummis Patriarcharum Aquilejensium, qui omnes post Annum millesimum cusi fuerunt, et prostant apud De Rubeis Dissertatione Prima *De Nummis Patriarcharum Aquilejensium*, et apud Lirutum *Della Moneta ch' ebbe corso in Friuli* etc.

Non diffitemur quidem singulares esse in hoc plumbeo Numismate seu Sigillo formas Litterarum C. et O., quarum prior in antica parte uti littera, et in postica uti nota numeralis, duobus rectis angulis constat a tergo sitis; et altera quaternis, qui figuram perfecte quadratam constituunt. Verum haec ipsa duarum Litterarum singularitas antiquitatem Quinti ineuntis Saeculi ab hoc Numismate excludit, ac sequiorem ejusdem aetatem ostendit, quaecumque demum ea censenda sit. Et priorem quidem litteram C., eo modo ductam qui in plumbo nostro apparet, exhibet parvus Nummus argenteus Venetus apud citatum Lirutum Tab. VI. sub num. 60; quam etiam pertinere ad Langobardorum tempora ipse autumat, ac fortasse ad partem priorem Saeculi VIII., uti erudite disserit ibidem pag. 140 et seqq. Eandem ipsam Litteram Romae viderat eo ipsissimo modo scalptam etiam in fragmento Latini Lapidis in pavimento Sanctae Agathae Gotthorum ad Suburam celebris Antonius Maria Lupius; quod fragmentum licet omni sensu destitutum, ob singularitatem tamen hujus Litterae exhibere voluit in sua eruditissima Dissertatione ad *Epitaphium Severae Martyris* pag. 104 editionis Panormitanae 1734. Jam vero *Gotthorum* nomen Ædi Agathae adhaerens satis indicare videtur originem illius fracti Lapidis absque sensu; ut mirari amplius non subeat Litteram quoque C. Latinam Romanam formam apud eam Gentem quodammodo exuisse, et ut demum colligamus ad Quinti Saeculi initium eam formam a prisca ita degenerem, pertinere non posse. Caeterum formam hanc tertiae hujus latinae Litterae valde frequentem asserit in Inscriptionibus Saeculi XI. Domnus Vainesius ex Benedictina Congregatione Sancti Mauri in suo *Dictionnaire Raisonné de Diplomatique* Tomo I. pag. 213. editionis Parisiensis 1774. Quod autem in Nummis quoque ipsius Saeculi XI. eadem hujus tertiae Latinae Litterae forma appareret (ut alia hic monumenta coaeva praetereamus) satis ostendunt Nummi *Henrici Imperatoris* nomine signati, qui novissime Venetiis inventi sunt in Arca, ubi Anno MXCIV. reconditae fuerunt sacrae exuviae Divi Marci

Digitized by Google

Evangelistae; quique idcirco ad Henricum Augustum hujus nominis Quartum, qui adhuc eo tempore imperabat, probabiliter pertinent, ac eodem certe posteriores esse non possunt. quorum Numismatum typos accurate aere incisos videas in egregia lucubratione Nobilis Viri Leonardi Manini Comitis, Patricii Veneti, cui titulus: *Memorie Storico Critiche intorno la vita, traslazione, ed invenzioni di San Marco Evangelista, principale protettore di Venezia. Venezia.* 1815.

Quod vero spectat ad Litteram O. in eo plumbo ita formatam, ut schema perfecte quadratum constituat; etsi in Graecis aliquot vetustissimis Nummis appareant ita efformatae Graecae litterae *Omicron* et *Omega*, ut admonet Clarissimus Franciscus Neumannus, *Populorum et Regum Numi veteres inediti*, Parte I. pagg. 221. Vindobonae 1779; fatendum tamen nihil nobis hujusmodi occurrisse in Latinis veteribus monumentis typis editis, quae consulere potuimus. "In prima nostra *Chromatii* editione protulimus hoc loco tabulas, seu paginas illas plumbeas, quae Venetiis inventae tunc ferebantur, quaeque habitae tunc quoque a plerisque Litteratis viris fuerant veluti antiquitatis monimenta praestantia; et in quibus latina Littera O. perpetuo et perfecte quadrangula apparebat; unde ad rem nostram ex iis quoque arguebamus latinam Litteram O., prout in Sigillo seu Numismate *Chromatiano* exhibetur, a Quinti Saeculi charactere alienam, sequioris potius aetatis partum esse, quam paginae illae praeferebant. Sed quominus hic eadem, quae tunc bona fide de iis scripsimus, repetamus, plumbeas illae tabulae, seu paginae in causa sunt, quae potissimum, potius quam antiquitatis genuina monumenta, detecta postea fuerint figmenta esse recentiora, ad fidem etiam hominum fallendam conficta, prout ideam ipsi, qui pridem eisdem favere videbantur, ingenue nobis et voce et scripto testati sunt. Addimus itaque hic solummodo, latini Alphabeti Litteram O. quadratae formae in Inscriptionibus usurpatam exhiberi a laudato Vainesio in citato Dictionario suo Diplomatico Tomo II. pagg. 141; quam tamen, una cum quibusdam aliis ejusdem elementi formis, ab obvia et naturali discrepantibus, nequaquam ad priora seu ante seu post Christum Saecula, sed ad late patens medii aevi spatium absolute et indistincte pertinere existimat; quod, ad arcendam eandem litteram O. quadratae formae a Saeculi Quinti ineuntis aetate, abunde sufficit."

Nihil itaque probabilius, quam Numisma seu Sigillum plumbeum *Chromatianum* "(quod recentioris opificii non sit)" post annum Christi Millesimum conditum fuisse; ideoque numeralem notam illius partis posticae CCCCXX. nihilo pluris faciendam, quam eae habeantur, quas rebus factisque priorum post Christum Saeculorum apposue-

Digitized by Google

rum Scriptores historici sequioris aetatis, quum ad Christianam aeram ea referre voluerunt, quae Christi Annis tunc minime signabantur: adeo ut potior fides in his annorum computationibus habenda sit Criticis et Chronologis nostris, qui res singulas summo studio expenderunt, ac consultis praesertim tot synchronis monumentis quae aetas in apricum protulit, et ars typographica communia omnibus fecit, quaeque priscis illis, caeteroquin benemeritis Scriptoribus, obvia esse non poterant.

Sit igitur pro nihilo habenda super *Chromatii* nostri vita aut obitu numeralis illa nota hujus Chromatiani Numismatis plumbei seu Sigilli, ut eam potius ampléctamur, parum inter se discrepantes, quas statuere Fontaninus atque de Rubeis. Quid interim sentiendum de Numismate ipso seu Sigillo, post Annum Millesimum proculdubio, uti conjiciebamus, confecto, si tamen ab impostarae receptoris labe careat, uti diximus; quemadmodum ipsum singillatim carere facile arbitramur, quidquid interim de aliis monumentis sit, aut dubiae aut nullius fidei a viris antiquitatum peritissimis judicatis? Quid igitur de hoc sentiendum? Quanimirum de causa Numisma illud seu Sigillum, post Annum Millesimum, aut cusum, aut potius caelatum putamus; vel cui usui dedicatum? Rem mere conjecturalem aggredimur: longe tamen simus, ut suspicemur, Numismatis hujus seu Sigilli post Annum Millesimum conditores bonae fidei voluisse illudere posteritati. Sigillum sulum Episcopale habuisse *Chromatium* minime dubitamus, quo scripta sua, ubi opus esset, epistolasque signaret: id enim in usu positum apud Episcopos illius ac superioris quoque aetatis, vetera monumenta nos docent; et Ducangius in *Glossario mediae et infimae Latinitatis*, necnon Mabillonius *De re Diplomatica* Libro II. Cap. XV. num. I. erudite ostenduit. Sigilla hujusmodi varia fuisse constat ex eodem Mabillonio, ac unumquodque praesertim saepe nomen habuisse Episcopi cujus erat. Facile quoque credimus Crucis vivificae signum ab Episcopis, ut plurimum, Sigillis impositum cum proprio nomine: hoc enim Signum proprio nomini anteponebant olim, cum Actis aut Chartis subscriberent, ut idem Mabillonius ibidem Capite XXII. num. XII. Quidni igitur hujus utique formae, quam plumbeum nostrum Numisma in antica praefert, fuisse existimemus *Chromatii* Aquilejensis Sigillum; Cruce nimirum in medio posita, et proprio ac propriae Civitatis nomine circum scripto?

Verum Numisma nostrum, etsi Sigilli formam habeat, Sigillum tamen verum ac proprium, quo *Chromatius* usus fuerit, esse non potest; tum ob ea omnia quae superius diximus ut illud censeremus opus post Millesimum Annum confectum; tum etiam quia in parte postica

Digitized by Google

caret ansali, seu adminiculo, quo instructa Sigilla erant, ut eorum facilis esset usus. Quid igitur conjiciendum post haec? Viderint, nimirum post Annum Christi Millesimum Chromatiani Sigilli impressionem aliquam adhuc superstitem, eamque aut cera aut gypso aut creta formatam; viderint, inquam, veram ac genuinam *Chromatiani* Sigilli impressionem, qui antiquarum rerum studiosi tunc erant apud nos. Fragilitatem proinde materiae perpenderint, ac periculum, quod temporis lapsu, tum impressio superstes, tum Sigilli memoria interiret: idcircoque statuerint plumbo commissam relinquere posteritati illius formam Sigilli, quod prae omnibus habebant; induota scilicet in medio areolae Cruce, et circum appositis verbis CHROMATII EPISCO AQUIL, adhibita tamen ea Litterarum forma, quae propria eorum esset aetatis: et ecce naturalem et obviam, quemadmodum autumamus, originem anticae partis hujus plumbei Chromatiani Numismatis, seu verius Sigilli.

Quod ad posticam autem, in qua Pedum Episcopale cum Romana numeratione CCCCXX; hanc nulla dubitatione censemus merum ac totum esse arbitrium eorum, qui rem ipsam eo tempore, nimirum post Annum Millesimum, curaverunt; quique partem vacuam operire modo aliquo cupientes plumbeae illius laminae, rem gratam bona fide posteris se facturos putarunt, si notam ibidem temporis signarent, aliquam juxta vigentem Aeram Christianam; in quo *Chromatius Aquilejensis Episcopus* ex propria sententia vixisset; et si, pro inducto tunc more, insigne quoque pastoralis ejus reginainis Pedum adderent Episcopale. Episcopale porro Pedum (ut aliquid de hoc etiam, data occasione, attingamus) quis unquam vidit, aut memoratum apud synchronos auctores legit, in Episcoporum Sigillis Quarti, aut Quinti inquntis Saeculi? Formam autem hujus Pedi in plumbea nostra lamina expressam, non primitivam utique, neque Quarti aut Quinti Saeculi, sed potius qualem obtinuisse novimus post Annum Christi Millesimum, qualemque in Nummis praesertim Patriarcharum Aquilejensium intuemur, facile unusquisque cognoscet. Atque haec de plumbeo *Chromatiano* Numismate, seu Sigillo satis.

Alia nunc inquisitio sese nobis offert, quae in vetustatis indagatione nonnihil et ipsa exhibet novitatis; estque Via, qua Aquilejenses ad *Portum Romatium* seu *Romatinum*, veluti recto ac breviore itinere, se conferebant: neque enim prorsus inutile aut injucundum existimamus investigare quam teneret probabiliter *Chromatius* Viam, ut ab Aquileja ad *Romatium* seu *Romatinum Portum* diverteret. Occasionem huic inquisitioni dat Lapis Aquilejensis, sane pulcherrimus, qui nuper, Anno scilicet 1806, prope Aquilejam in loco silvoso, cui apud incolas nomen *Roncato* atque etiam *Tombola*, repertus fuit; qui igno-

Digitized by Google

tus proinde exstitit omnibus Aquilejensium Antiquitatum illustratoribus, quique propterea ab aliquo primi subsellii Antiquitatum professore expendi, enucleari, suaque vera luce donari mereretur. En tibi igitur Lapidem, optime Lector, qualem publici juris primus fecit Joannes Labus Doctor Brixiensis in erudita sua Epistola italice scripta, cui titulus: *Sopra una Colonna Letterata di Magnazzano*: Brixiae 1812 pag. 10; qualem nobis quoque postea datis Litteris auctor humanissimus, cum notis omnibus atque mensuris, diligentissime communicavit; qualemque demum nos ipsi accepimus ab eisdem et probis et scientibus viris, qui primae inventioni studiose adfuerunt (1): de quo tamen Lapide hic non multa, sed ad rem quam agimus tantum, et quae simul valeant aliorum studia ad argumentum uberius illustrandum excitare.

---

(1) Ex his Leopoldum et Sanctem Fratres Zuccolos nominamus, optimos Cives nostros Pictoriae artis cultores, atque Aquilejensium Antiquitatum, quas saepe suismet oculis lustrarunt, amantissimos. Ipsi quoque nos semel et iterum pro certo habere jusserunt, inscriptionem hujus Lapidis a Clarissimo Labus typis primum datam, genuinam esse in omnibus, nihilque eidem adscitum, nihil demptum fuisse, et nihil in ea vitiatum irrepsisse, seu exceptoris culpa, seu typographi.

Id vero hoc loci adnotare ad Lectoris normam pretium operis existimavimus, quoniam in Diario, hoc est *Giornale dell' Italiana Letteratura*, Patavii impresso, Tomo XXXII. *della serie intera*, et Tomo II. *della serie nuova* Num. IV. *Luglio ed Agosto* 1812, pag. 249. 250, ita de hac Inscriptione minus favorabiliter sermo habetur: „ Sembra che tale, quale l' Autore (Sig. Labus) la indica, non possa correre; e certo, per errore o del copista o dello stampatore, qualche parola vi fu aggiunta, o „ alterata „. Nobis e contra, excepto Principis nomine antiquitus deleto, nihil omnino in inscriptione hac obesse videtur, quominus integra atque perfecta quoad sensum judicari possit.

Quid interim de Inscriptionis Lapide post inventionem factum fuerit, ubinam exstet nunc, aut quod subierit fatum, ignoramus. Frustra quidem (ut verum fateamur) frustra eundem Aquilejae nuper conquisivimus, ut inscriptionem originalem nos quoque cum edita conferremus. Caeterum post auctoritatem Doctoris Labus quam attulimus, postque assertionem oculatorum testium quam indicavimus, nullus certe superest prudenti dubio locus, aut super Lapidis inventione, aut super inscriptionis sinceritate

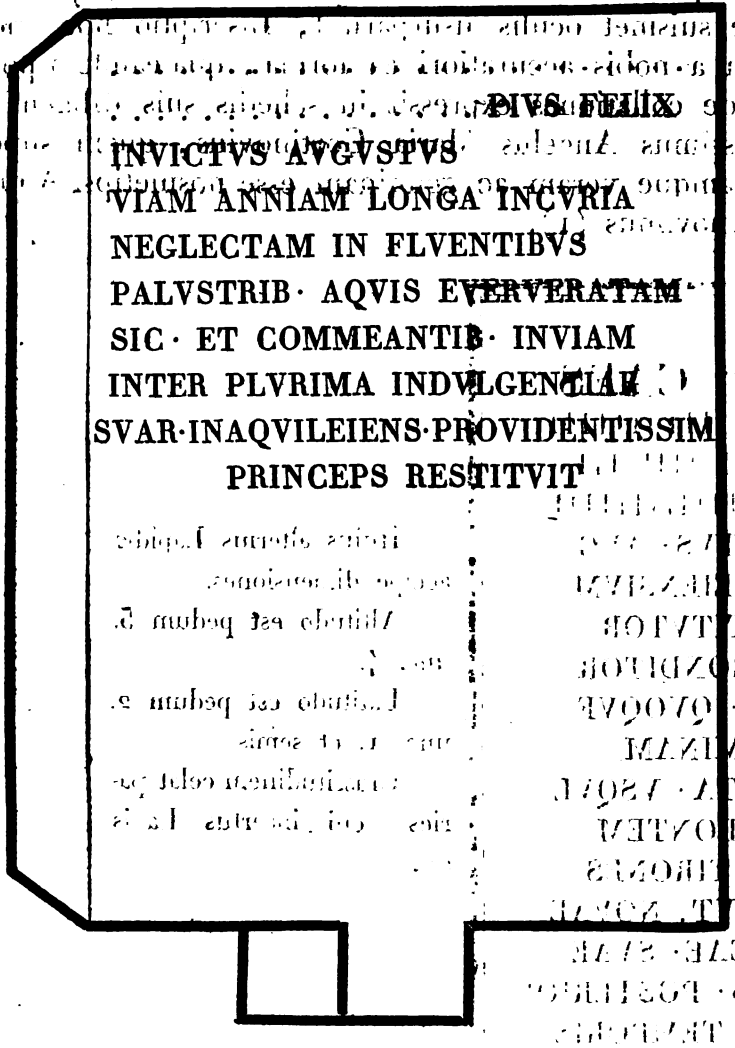

Hujus Lapidis dimensiones habeto.
Altitudo, Pedes 4. unc. 9.
Latitudo, Pedes 2. unc. 5.
Crassitudo, unc. 9.

Acephalus hic Lapis est, ob deletam scalpro seu malleo integram primam lineam et priorem majoremque partem secundae, ubi nomen Principis, cujus memoriae fuerat dedicatus ob *Viam Anniam*, de qua ibidem mentio, ab eo restitutam.

Alium profero Aquilejensem Lapidem jamdiu notum, et ipsum quoque post duo priora verba acephalum; qui tamen lumen aliquod praecedenti afferre potest, quoniam ad illum, ut videtur, referatur, quique integer habetur, nimirum cum lacuna sua lineolis expressa, apud Bertolum *Le Antichità d'Aquileja* pag. 284, et apud Basilium Asquinum *Ragguaglio etc. di Monfalcone* pag. 9; quae lacuna pridem deerat apud Gruterum, aliosque, qui eundem Lapidem typis ediderant, unde Inscriptio ex primis ipsius verbis *Caesari Augusto* falso at-

Digitized by Google

tributa. Refertur igitur apud ambos citatos Scriptores nostrates, qui Lapidem ipsum Aquilejae suismet oculis usurparunt, Inscriptio hoc modo; adhibita hic tamen a nobis accuratiori ea forma, qua eandem post iteratas cum ipso Lapide collationes expressit in schedis suis diligentissimus aeque ac eruditissimus Angelus Maria Cortinovius, quem superius memoravimus; quamque veram ac genuinam esse nosmetipsi Aquilejae visu tactuque cognovimus (1).

IMP· CAES
III IIIIIIII IIIIII
III IIIIIIII III
IIIIIIIIIIIIIIIIIII
INVICTVS· AVG
AQVILEIENSIVM
RESTITVTOR
ET· CONDITOR
VIAM· QVOQVE
GEMINAM
A· PORTA· VSQVE
AD· PONTEM
PER. TIRONES
IVVENTVT. NOVAE
ITALICAE· SVAE
DILECTVS· POSTERIOR
LONGI· TEMPORIS
LABE· CORRVPTAM
MVNIVIT· AC
RESTITVIT

Hujus alterius Lapidis accipe dimensiones.

Altitudo est pedum 5. unc. 4.

Latitudo est pedum 2. unc. 1. et semis.

Crassitudinem celat paries, cui insertus Lapis est.

Uni eidemque Principi videntur hi duo Lapides positi, ob duo ejusdem generis opera in Aquilejensium utilitatem facta; *Viam* nempe *Anniam restitutam*, ut in priori; et *Viam quoque Geminam munivi-*

(1) Hic Lapis, qui, tempore quo Bertolus noster scribebat, visebatur in pavimento AEdis Sacrae Monialium tunc Aquilejensium O. S. B., exstat nunc paullo procul ab eodem loco in AEdibus Comitum de Cassis Pharaonum, ibique in Pinacotheca Aquilejensium veterum Monumentorum principem habet locum.

tam ac restitutam, ut in secundo. Hactenus ignotus fuit Lapis primus, ad quem secundus referebatur per vocem copulativam *quoque*; qua scilicet, praeter *Geminam*, Viam aliam proculdubio indicabat ab eodem Principe *restitutam*, quam nunc *Anniam* fuisse cognoscimus. Praeter quam quod, elogio prioris Lapidis, quo *plurima indulgentiarum suarum Princeps ille providentissimus in Aquilejenses* contulisse dicitur, optime concinit Lapis alter, quo idem Princeps, ob ea profecto *plurima*, et *Viam Anniam*, et *Viam quoque Geminam*, de qua ibidem, merito *Aquilejensium restitutor* nuncupatur, ac etiam quodammodo *conditor*, juxta illorum temporum non infrequentes populorum erga Principes assentationes.

Quis hic Princeps fuerit, cujus nomen utrobique deletum, dicam absolute, *Diocletianum* visum fuisse Bertolo supracitato, qui secundum lapidem illustrabat; sed probabilius *Hadrianum* autumasse Asquinum, qui de eodem hoc Lapide, supracitato itidem loco, immediate post Bertolum sermonem habuit; quidquid deinde scripserit adversus hanc opinionem Bertolus ipse in *Opusculo*, quod contra Asquinum edidit in *Collectione* Prima Calogeriana *Opuscoli scientifici e filologici* Tomo XXVI. pag. 501. In Asquini autem sententiam ivit etiam vir Clarissimus nuper laudatus, et Antiquitatum omnium, maxime vero nostrarum Aquilejensium peritissimus, Cortinovius; cujus super hac eadem Inscriptione secunda eruditam *Memoriam* MS. teneo; et in qua illam trium versuum lacunam a se Aquilejae ex ipso Lapide accurate desumptam, neque continua lineolarum successione signatam ut apud Bertolum et Asquinum, sed spatiolis vacuis interjectis distinctam prout hic dedimus, ita ex aliis pluribus *Hadriani* Augusti Inscriptionibus, quae integrae supersunt, ingeniose supplevit in margine, ratione habita absque dubio etiam capacitatis loci verbis omnibus siglisque admittendis.

Imp. Ces
DIVI · TRAIANI · PARTHICI
F · DIVI · NERVAE · N
TRAIANVS. HADRIANVS
Invictus · Aug.
etc.

Clarissimo Cortinovio in hac *Hadriani* potius quam *Diocletiani* sententia subscripsit nuper etiam eruditissimus Filiasius *Memorie Storiche dei Veneti Primi e Secondi* Tomo II. Cap. XXV. pag. 224. Venetiis

Digitized by Google

1796; ubi tamen Aquilejensem Inscriptionem hujus *Viae Geminae* refert ad modum prorsus Bertoli atque Asquini, indicata nempe trium versuum lacuna per continuam punctorum seriem, absque ullo intermediarum vacuitatum indicio: unde constat, Cortinovii quidem (quam amplexus erat) opinionem illi notam probatamque fuisse, minime vero perspectam lacunae emendationem, quam idcirco nunc nos primum ex schedis ipsius, periculo dein nostro firmatis, proferimus.

Romanum Principem hunc deleti nominis autumari posse Trajanum Augustum Hadriani Patrem existimaveram aliquando, tum ob Italicam Patriam suam in Lapide memoratam, tum ob plurima atque praeclara Opera, quae tam Romae quam in praecipuis Imperii Urbibus et ipse perfecit; maxime autem ob Vias Italiae pene omnes ab eo instauratas, uti acceperam ex fortuita Galeni Medici lectione, qui *Methodi medendi* Libro IX. Capite 8. ita scripsit: „ Itaque cum sic se „ haberent (in deteriore scilicet statu essent) omnes in Italia Viae, „ eas Trajanus ille refecit: quae quidem earum humidae ac lutosae „ partes erant, lapidibus sternens, aut editis aggestionibus exaltans: quae „ senticosae et asperae erant, eas expurgans: ac flumina, quae transiri „ non possent, pontibus jungens: ubi longior, quam opus erat, via „ videbatur, aliam breviorem excindens: sicubi vero propter arduum „ collem difficilis erat, per mitiora loca deflectens: jam si obsessa fe„ris, vel desecta erat, ab illa transferens, ac per habitata ducens: „ tum asperas complanans „. Ita Galenus, altero circiter ab Imperio Trajani saeculo, de Italiae Viis ab eodem Principe restitutis.

Verum quis interim dixerit, Trajani nomen deletum in Lapidibus, qui memoriam Viarum ab ipso instauratarum perennarent; cum Principis *Optimi* appellationem ex S. C. acceperit, et ita omnibus cara illius memoria, etiam post mortem, habita sit, ut Populus Romanus novis post eum Principibus acclamare consueverit: *Sis felicior Augusto, melior Trajano*: quasi nempe ad Trajani bonitatem nullus ante et post eum Romanorum Principum pervenisset, sicuti nemo proculdubio ad Augusti felicitatem pervenerat? Acquiescere igitur Asquino et Cortinovio, hac maxime de caussa, coactus fui, et *Hadrianum* potius cum ipsis in hoc secundo Lapide intueri; ac propterea etiam in primo, qui frater major secundi ex superius dictis appellari potest.

Ac profecto Italicus Patria, seu origine, etiam *Hadrianus* fuit, et Trajani consobrinus, ac postea filius adoptivus habitus, illiusque in Imperio successor; in quo etiam constitutus, plurima ubique munificentiae ac indulgentiae suae monumenta reliquit. Quin etiam, et Aquilejae magnae molis admirandaeque structurae *Hadrianus* Aedificium condidit, *Hadrianaeum* propterea dictum: quod profano tunc Numi-

Digitized by Google

num cultui proculdubio dicatum, Quarto demum Ecclesiae Saeculo adulto Christianorum Sacris aptatum addictumque fuit: cujusque tandem fundamenta atque insignia rudera non multis ab hinc annis detecta fuerunt, cum domunculae erigerentur novis e Graeciae partibus, haud faustis quidem auspiciis, adscitis illuc colonis, qui brevem idcirco ibidem moram fecerunt; uti ex Filiasio superius laudato, atque eodem citato Tomo II. Cap. XXII. pag. 212. et Cap. XXIV. pag. 225. Atque hoc sane *Hadriani* Principis praeclarum opus in Aquilejensium gratiam atque in Aquilejae Urbis decorem molitum, cujus memoria ad nos usque pervenit; hoc, inquam, unum fuit ex iis *plurimis indulgentiarum suarum in Aquilejenses* monumentis, de quibus primus Lapis loquitur, et quorum caussa in Lapide altero *Aquilejensium restitutor et conditor* dictus fuit; quorumque alia fortasse sub terra adhuc latentia in apricum proferet aetas.

Praeterea *Invicti* elogium in utrisque Inscriptionibus intuemur: quod olim Diis tantummodo attributum, nec Trajano ipsi delatum, *Hadriano* primum inter Principes in Lapidibus largiri coepit, ut ipse Bertolus noster, caussam suam agens pro *Diocletiano* pag. 286. citati Operis *Le Antichità d' Aquileja*, animadvertit. Quid vero, quod Trajani nomen et *Hadrianus* assumpsit, illud proprio anteponens, prout in Lapidibus ac Numismatibus videmus, IMP· CAESAR· TRAIANVS· HADRIANVS· AVG.; quemadmodum ante eum Trajanus ipse Nervae antecessoris nomen suo praeposuerat, IMP· CAESAR· NERVA· TRAIANVS· AVG.? Fortasse igitur etiam Galenus Medicus *Trajanum* simpliciter scribens, *Trajanum-Hadrianum* significare voluit; licet constet *Trajanum* quoque operibus huc illuc construendis, uti ajebam, incubuisse. In vetustis rebus, minimeque exploratis, hariolari etiam quandoque quis vetet? " Hic interim unam, ex iis quae in Collectionibus supersunt, *Hadriani* integram Inscriptionem Puteolis inventam accipias, in qua Cortinovii nostri supplementum accuratissimum videas ad Inscriptionem *Viae Geminae* Aquilejensis, et *Invicti* quoque elogium eidem Augusto tributum; quae exstat in Muratorii *Thesauro novo veterum Inscriptionum* etc. Tomo I. pag. CCXXXIII. num. 2.

MAGNO ET INVICTO
IMP. CAES.
DIVI TRAIANI PARTHICI F· DIVI NERVAE NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG· PONT· MAX· TR· POT· V· COS. III· OPTIMO MAXIMOQ· PRINCIPI
P· DECRETO DECVRIONVM ET POPVLI
CONSENSV

Digitized by Google

Hadriani demum curam peculiarem in restituendis Romani Imperii Viis vetusti lapides testantur, in quibus ipsius nomen deletum non fuit; ut proinde facilius credamus Vias quoque nostris Aquilejensibus, *Geminae* et *Anniae*, munificentiam suam ipsum extendisse, et ut nomen quoque *Hadriani* utrisque Inscriptionibus harum Viarum acephalis non imprudenter restitutum arbitremur. Duas hujusmodi hic exhibemus Inscriptiones ad superiorem Italiam pertinentes, quarum primam, omni tamen pene linea imperfectam, et fortasse initio quoque carentem Durantius attulit in suo *Piemonte Cispadano* pag. 158., alteram vero, et ipsam initio destitutam, Maffejus in *Museo Veronensi* pag. CCXXXI. num. 5., quae ad Columnam Milliariam pertinet.

1.

HADRIANO · PIO · FELICI · INVIC ....
AVGVSTO .....
..... OMNIVM · RETRO .....
..... VM .....
..... VIAM · AEMILIAM .....
..... RESTITVERIT .....
M · AVRELIVS · VALENS · PROCNSVL
ALPIVM · MARITIMARVM

2.

..... TRAIANVS
HADRIANVS PONT · MAX · TRIB
POT · IX · COS · III · VIAM IVLIAM
AVG · A PLVMINE TREBIA QVAE
VETVSTATE INTERCIDERAT
SVA PECVNIA RESTITVIT
DCVIII

Praeconia quidem *Pii* atque *Felicis*, quae in prima harum Inscriptionum Hadriano tribuuntur, alicui visa sunt minus convenire Hadriani ipsius aetati. Idem porro conjectare liceret de prima quoque ex duabus Inscriptionibus nostris Aquilejensibus recens detecta, quae ad *Anniam Viam* pertinet, et eisdem praeconiis insignitur; quamque, licet Principis nomine multatam, Hadriano pertinere, una cum altera *Viae Geminae*, abrasi similiter Principis nominis, et his praeconiis destituta, asserere non dubitavimus; tum ex sororia, quam indicavimus, earumdem natura, tum ex eruditorum, quoad *Geminam* jamdiu notam, explorato judicio. Sententiam tamen nostram, potius quam infirmare, solidare quinimmo videtur haec altera Pedemontana Inscriptio, ubi, non deleto, sed integro Hadriani Principis nomini elogia *Pii* atque *Felicis* tributa conspiciuntur; quae propterea jam ejusdem aetate saltem coepisse Principibus impertiri manifeste evincunt; et eo etiam luculentius, quod in aliquibus tantum Hadriani ejusdem monumentis apparent, aliis

Digitized by Google

interim prorsus deficientibus, prout vel nostra quae attulimus docent, et prout scilicet in hujusmodi exordiis fere semper contingit.

Sint itaque *Hadriano* Principi duo nostrates Lapides Viarum *Anniae* et *Geminae* nuncupati ,,. Sed cur deletum in utrisque apud Aquilejenses hujus Augusti nomen? Post tot laudes, quibus ibidem extollitur, *Principis providentissimi, plurimarum indulgentiarum in Aquilejenses* largitoris, et *Aquilejensium restitutoris ac conditoris*; in quo postea de Aquilejensibus male meritus fuit *Hadrianus*, ut nomen illius e Lapidibus excideretur? At *Hadrianus* quidem, non magis de Aquilejensibus, quam de omnibus, ut ita dicam, Romani Orbis Regionibus ac Civitatibus optime meritus fuit, ob beneficia quae ubique praestitit, Romanum Imperium continuis itineribus perlustrans magno stipatus veluti Exercitu Architectorum, atque Fabrorum omnis generis, uti tradunt Aurelius Victor in *Epitome*, et Spartianus in *Hadriano*. „ Immensi laboris (Hadrianus), quippe qui provincias omnes pedibus „ circumierit, agmen comitantium praevertens, cum oppida universa „ restitueret, augeret ordinibus. Namque ad speciem legionum militarium, fabros, perpendiculatores, architectos, geniusque cunctum exstruendorum monium, seu decorandorum in cohortes centuriaverat „: ita Aurelius Victor. „ In omnibus pene Urbibus et aliquid aedificavit, „ et lusus edidit „: ita Spartianus.

Verum haec omnia benefacta *Hadrianus* Imperator nigredine veluti foeda conspersit, immo potius abolevit, tum licentiori vitae suae ratione, qua exosus omnibus erat; tum effreni quadam audacia quemque superandi in quacumque litterarum et bonarum artium disciplina, ita ut nullum sibi unquam impune praeferri sustineret; sicut etiam vehementi animi feritate, qua et insontes, et doctos praesertim complures qui sibi ingenii laude invidiam facerent, non sine bonorum omnium indignatione, et severissime habuit, et crudeliter sustulit, uti ex citato Spartiano, atque ex Dione Cassio Libro LXIX. habemus. Quid vero, quod in extremo vitae suae, vi etiam morbi, quo dire afflictabatur, crudelior effectus, in Senatum ipsum praecipue desaeviit, magna parte illius Ordinis splendidissimi necari jussa; uti refert citatus Aurelius Victor ibidem, ac *De Caesaribus*; ita ut Senatus ipse illius Acta post mortem irrita fieri vellet, illumque recusaret *Divum* appellare prout consuetudo ferebat, nisi Antoninus Filius summis precibus intervenisset, qui hac etiam de caussa *Pii* agnomen adeptus est, uti discimus ex eodem Spartiano, atque ex Julio Capitolino in *Antonino Pio*? En igitur *Hadriani* Principis male merita, ob quae proculdubio deletum, etsi non publica auctoritate, privata tamen animadversione eorum quorum maxime interesset, nec Aquilejae dumtaxat, " ubi saevi-

Digitized by Google

tatis suae in probos proceresque viros monumenta reliquisset „, sed fortasse etiam alibi, in Lapidibus nomen illius post mortem; quemadmodum moris erat apud Romanos erga Principes, qui exosi ob crudelia praesertim facta fuissent, uti ex Dione, Svetonio, aliisque Romanarum rerum Scriptoribus habemus, adnotatque eruditus idem Bertolus noster in citato Opere *Le Antichità d'Aquileja* pag. 285, ubi *Diocletiano*, saevissimo Christianorum inimico, lacunam secundi Lapidis pertinere existimat.

Quid nunc vero de *Annia Via* Aquilejensi, quam in primo ex his Lapidibus intuemur, et cujus potissimum caussa haec scribimus? Romanam *Anniam Viam* novimus quidem: licet de ea nihil in Scriptoribus antiquis, et aliquid tantummodo in paucis Inscriptionibus habeamus. Quater nimirum dumtaxat de hac *Annia Via* mentio fit apud Gruterum in *Thesauro Inscriptionum*. Hujus meminit Pitiscus, sed leviter ac jejune, in *Lexico Antiquitatum Romanarum* Tomo III. pag. 704 editionis Hagae-Comitum 1737, duas commemorans ex Graterianis Inscriptionibus, ubi *Viae Anniae* mentio. Meminit quoque Nicolaus Bergierius *De publicis et Militaribus Romani Imperii Viis*, apud Graevium in *Thesauro* etc. Vol. X.: meminit autem primum Libro I. Sect. IV. num. 7, ubi Gruterianam Inscriptionem exhibet, in qua *Curator* habetur plurium simul Viarum cum *Annia*, nimirum Clodiae quoque, Cassiae, Ciminae, Trium Trajanarum, et Amerinae; unde propinquitatem harum omnium Viarum uni eidemque *Curatori* commissarum intelligimus, simulque harum omnium cum *Annia* ipsa, de qua ibi, ab Aquilejae partibus distantiam: meminit vero iterum Libro III. Sect. XXII. num. 9; ubi tamen etiam *Anniam* inter eas Italiae *Vias* publicas commemorat, quae citra Padum non porrigebantur, quaeque propterea ad Aquilejam nullatenus pertinebant. „ Sequuntur, in„ quit, hinc Viae *Annia*, Augusta, Cimina, Amerina, Sempronia et „ Postumia, quae diversis locis Flaminiae inseruntur et cohaerent, at„ que ab ea hinc inde, ceu rami, per Italiae regiones, quae inter „ Romam et Eridanum sive Padum sunt, porriguntur „.

Nullus itaque, quod sciamus, de hac *Annia Via*, de qua Inscriptio nostra Aquilejensis; quae *Via* scilicet Aquilejam respiceret, quae proxima Aquilejae esset, et cujus propterea instauratio beneficium dici posset Aquilejensibus indulgentia Principis impertitum. Ipse Aquilejensium Antiquitatum illustrator sollertissimus Bertolus nullius *Anniae Viae* meminit, quae ad Aquilejenses pertineret: et solummodo pag. 291. saepe citati sui Operis eruditissimi indicat duarum *Viarum* veterum Romanarum vestigia quaedam in Aquilejensi agro adhuc apparere; quarum alteram in veteribus quibusdam Chartis, trium, ut ipse asserit,

Digitized by Google

ant quatuor retro Saeculorum, Aquilejensis olim Capituli, in quo Canonicus ipse erat, *Viam Appiam* nuncupatam fuisse asserit; nisi potius *Anniq* legenda fuisset (quandoquidem *Appiae* apud nos alibi mentio nulla), facem nunc praebente, incorruptis litteris suis, hoc Lapide recens invento apicibus Chartarum veterum, oculos etiam Antiquariorum et Eruditorum prae vetustate non raro fallentibus. Interim inquirant alii de hac *Annia* Aquilejensium *Via*, quis eam straverit, et quo tempore; unde nomen acceperit; num ad notam *Anniam* Romanam *Viam* ultra Padum aliquatenus pertinuerit, an alia prorsus ab ea diversa censenda sit, et Aquilejensium ita propria judicanda, quemadmodum *Gemina* illa, de qua Inscriptio secunda. Antiquariorum nempe haec sint; a quorum messe in hac eruditionis parte nunc prorsus abstinemus, ab iis potius expectantes, quid sentire super his debeamus.

Nos tantummodo animadvertimus, in hoc Lapide nostro recens invento *eververatam* dici hanc *Anniam Viam influentibus palustribus aquis*, adeo, ut *commeantibus invia* facta esset; ideoque in *Aquilejensium* gratiam *indulgentia Principis providentissimi restitutam*: unde comperimus *Viam* eam fuisse, quae *Aquis* immineret *palustribus*, ac *Viam* propterea ab aliis Viis terrestribus separatam; *Viam* quoque Aquilejae proximam, immo Aquilejensium veluti propriam, ipsisque quammaxime utilem; *Viam* denique, quasi aggerem paludibus impositum, ut Aquilejensibus facilior per eam breviorque transitus ad loca littoralia Æstuarii esset, evitatis nempe superioribus necnon longioribus aliis terrestribus Viis ab aquis paludibusque distantibus. " Via haec propterea illa esse non potuit, quae in Tabula Peutingeriana Editionis Vindobonensis signatur *Segmento* IV.; Militaris nempe Via, quae ab Aquileja Concordiam recto itinere deducebat, quaeque interne, uti apparet, constructa, nullatenus *aquis palustribus* imminebat, prout *Annia*, de qua sermo. Alia igitur esse debuit haec *Annia* Aquilejensium *Via* ab *Hadriano Principe restituta*; de qua alios quoque studiosius inquirere desideramus „. Ac quamdam certe *Viam* etiam hodie incolae Aquilejenses ostendunt, ad meridiem illius, amplissimae olim atque opulentissimae, nunc destitutae miserrimaeque Urbis positam, Concordiam versus, et *palustribus aquis* contectam; quibus quandoque decrescentibus, saxa ac rudera in imo earum apparent, *Viae* cujusdam veteris vestigia, necnon ferreus Annulus praegrandis Lapidi adhuc infixus, qui proculdubio ad ejusdem Viae crepidinem positus, alligandis prope eam Naviculis inserviebat.

Quid igitur, si hac ipsa *Annia Via* ab *Hadriano* Principe Aquilejensibus *restituta*, *Chromatius* noster uteretur, ut Aquileja ad *Portum Romatium* seu *Romatinum* confestim migraret, ac deinde ab eo-

Digitized by Google

dem *Portu* Aquilejam quoque rediret, prout illorum temporum ratio et rerum vicissitudines exigebant? Haec quoque ultimo loco de *Chromatio* investigasse, occasione hujus Lapidis Aquilejensis recens in lucem positi, ab instituto prorsus alienum, aut Lectoribus injucundum, minime judicavimus.

Atque haec tandem sunt, quae praefari libuit in aditu *Scriptorum* seu *Opusculorum*, quae supersunt, quaeque hac nostra et iterata quoque Editione donamus, Sancti *Chromatii* Episcopi Aquilejensis. Haec vero, tum ut rationem Lectoribus redderemus hujus consilii nostri, habitaeque industriae, ut *Scripta* ipsa et correctiora, et ordine aptiori disposita, sicut etiam meliori sane cultu quam antea ornata prodirent; tum ut aliquid etiam nosmetipsi, post Virorum Clarissimorum labores, conferre videremur, quod ad argumenti illustrationem quomodocumque serviret. Haec itaque, Optime Lector, aequi bonique facias; satis semper superque facturus, si in his voluntatem saltem conatumque probaveris, si errata quoque benigne donaveris; meliora interim, uberiora, accuratioraque, post hoc periculum nostrum, expectans ab aliis.

Digitized by Google

Digitized by Google

DE SANCTO CHROMATIO

EPISCOPO AQUILEJENSI

VETERUM TESTIMONIA SELECTA.

SANCTUS HIERONYMUS

Epist. VII. *ad* CHROMATIUM, *Jovinum, et Eusebium*, num. 1. et 6. an. 373; quae exst. Opp. Tomo I. col. 17. et seq. editionis Veronensis Dominici Vallarsii.

NON debet charta dividere, quos amor mutuus copulavit: nec per singulos officia mei sunt partienda sermonis, quum sic invicem vos ametis, ut non minus tres caritas jungat, quam duos natura sociavit; quin potius si rei conditio pateretur, sub uno literulae apice nomina indivisa concluderem, vestris quoque ita me literis provocantibus, ut et in uno tres, et in tribus unum putarem .....

Matrem communem (quae quum vobis sanctitate societur, in eo vos praevenit, quia tales genuit, cujus vere venter aureus potest dici) eo salutamus honore, quo nostis: una quoque suscipiendas cunctas sorores, quae sexum vicere cum saeculo, quae oleo ad lampades largiter praeparato, sponsi opperiuntur adventum. O beata domus, in qua morantur Anna vidua, Virgines prophetissae, geminus Samuel nutritus in templo! O tecta felicia, in quibus cernimus Machabaeorum martyrum coronis cinctam martyrem matrem! Nam licet quotidie Christum confiteamini, dum ejus praecepta servatis: tamen ad privatam gloriam publica haec accessit vobis et aperta confessio, quod per vos ab urbe vestra Ariani quondam dogmatis virus exclusum est.

****

Idem S. Hieronymus

Epist. VIII. *ad Niceam Hypodiaconum Aquilejae* an. 373; quae exst. eodem Opp. Tomo I. citatae editionis Vallarsii col. 21.

ECCE beatus CHROMATIUS cum sancto Eusebio non plus natura quam morum aequalitate germano, literario me provocavit officio.

****

Idem S. Hieronymus

Epist. LX. *ad Heliodorum* num. 19. an. 396; quae exst. eodem Opp. Tomo I. citatae editionis col. 345.

JUNGAMUR spiritu, stringamur affectu, et fortitudinem mentis, quam

Digitized by Google

beatus Papa CHROMATIUS ostendit in dormitione germani, nos imitemur in filio.

****

Idem S. Hieronymus
Epist. LXXXI. *ad Rufinum* num. 2. an. 399; quae exst. eodem Opp. Tomo I. citatae editionis col. 508.

FRATER meus Paulinianus necdum de patria reversus est, et puto quod eum Aquilejae apud sanctum Papam CHROMATIUM videris.

****

Idem S. Hieronymus
Lib. II. *contra Rufinum* num. 22, Opp. cit. edit. Tom. II. col. 515.

QUI sunt isti, qui in Ecclesia disputare latius solent? qui libros scribere? qui totum de Origene loquuntur et scribunt? qui dum sua nolunt furta cognosci, et ingrati sunt in magistrum, idcirco simplices ab illius lectione deterrent? Nominatim debes dicere, et ipsos homines denotare. Ergo beati Episcopi Anastasius, et Theophilus, et Venerius, et CHROMATIUS, et omnis tam Orientis quam Occidentis Catholicorum Synodus, qui pari sententia, quia pari et spiritu, illum haereticum denuntiant populis, fures librorum illius judicandi sunt: et quando in Ecclesiis praedicant, non Scripturarum mysteria, sed Origenis furta commemorant?

****

Idem S. Hieronymus
eodem Libro II. *contra Rufinum* num. 27, Opp. cit. edit. Tomo II. col. 521.

PONAM et aliud testimonium, ne nunc me rerum necessitate compulsum dicas mutasse sententiam. In libro Temporum, id est *Paralipomenon*, qui Hebraice dicitur *Dabre Jamin*, hac ad sanctum Papam CHROMATIUM Praefatiuncula usus sum. „ Si Septuaginta interpretum etc. „. *Reliqua vide infra.*

****

Idem S. Hieronymus
eodem Libro II. *contra Rufinum* num. 31, Opp. cit. edit. Tomo II. col. 526.

SALOMONIS etiam libros, quos olim juxta Septuaginta additis obelis et asteriscis in Latinum verteram, ex Hebraico transferens, et dedicans sanctis Episcopis CHROMATIO et Heliodoro, haec in Praefatiunculae meae fine subjeci: „ Si cui Septuaginta interpretum magis „ editio placet, habet eam a nobis olim emendatam. Neque enim „ sic nova cudimus, ut vetera destruamus „.

Digitized by Google

Idem S. Hieronymus
Libro III. *contra Rufinum* num. 2, Opp. cit. edit.
Tomo II. col. 533.

Testem invoco Jesum conscientiae meae, qui et has literas, et tuam Epistolam judicaturus est, me ad commonitionem sancti Papae Chromatii voluisse reticere, et finem facere simultatum, et vincere in bono malum; sed quia minaris interitum, nisi tacuero, respondere compellor, ne videar tacendo crimen agnoscere, et lenitatem meam, malae conscientiae signum interpreteris.

****

Idem S. Hieronymus
in *Prologo* ad Librum I. *Commentariorum in Abacuc Prophetam*:
Opp. cit. edit. Tomo VI. col. 587.

Primum, Chromati, Episcoporum doctissime, scire nos convenit, corrupte apud Graecos et Latinos nomen *Ambacum* Prophetae legi, qui apud Hebraeos dicitur *Abacuc*, et interpretatur *amplexus* etc.

****

Idem S. Hieronymus
in *Prologo* ad Librum II. *Commentariorum in Abacuc Prophetam*:
Opp. cit. edit. Tomo VI. col. 631.

Alterum, mi Chromati, Papa venerabilis, in Abacuc librum scribimus, proprium Cantico ejus opusculum dedicantes, sermonemque Epicum et Psalterii, id est, lyrico more compositum, totis viribus aggredientes. Sibilet igitur excetra, et Sardanapalus insultet, turpior vitiis quam nomine: nos ceptum carpamus iter; et orationibus tuis, qui carnem virtute superasti, manifestissimam de Christo prophetiam in octavo Propheta, id est, in resurrectionis Dominicae numero disseramus.

****

Idem S. Hieronymus
Praefatione in Libros Salomonis: Opp. cit. edit.
Tomo IX. col. 1293.

Chromatio et Heliodoro Episcopis, Hieronymus.

Jungat Epistola, quos jungit sacerdotium: immo charta non dividat, quos Christi nectit amor. Commentarios in Osee, Amos, Zachariam, Malachiam, quos poscitis, scripsissem, si licuisset prae valetudine. Mittitis solatia sumtuum: notarios nostros et librarios sustentatis, ut vobis potissimum nostrum desudet ingenium. Et ecce ex latere frequens turba, diversa poscentium: quasi aut aequum sit, me, vobis esurientibus, aliis laborare: aut in ratione dati et

Digitized by Google

accepti, cuiquam, praeter vos, obnoxius sim. Itaque longa aegrotatione fractus, ne penitus hoc anno reticerem, et apud vos mutus essem, tridui opus nomini vestro consecravi, interpretationem videlicet trium Salomonis voluminum, *Masloth*, quas Hebraei *Parabolas*, vulgata autem editio *Proverbia* vocat: *Coeleth*, quem Graece *Ecclesiasten*, latine *Concionatorem* possumus dicere: *Sir Assirim*, quod in nostra lingua vertitur *Canticum Canticorum* etc.

Idem S. Hieronymus
Praefatione in Libros Paralipomenon: Opp. cit. edit. Tom. IX. col. 1405.

Si Septuaginta interpretum pura, et ut ab eis in Graecum versa est, editio permaneret, superflue me, mi Chromati Episcoporum sanctissime atque doctissime, impelleres, ut Hebraea volumina Latino sermone transferrem. Quod enim semel aures hominum occupaverat, et nascentis Ecclesiae roboraverat fidem, justum erat etiam nostro silentio comprobari. Nunc vero cum pro varietate regionum diversa ferantur exemplaria, et germana illa antiquaque translatio corrupta sit, atque violata; nostri arbitrii putas, aut e pluribus judicare quid verum sit, aut novum opus in veteri opere cudere, illudentibusque Judaeis, cornicum, ut dicitur, oculos configere etc.

Idem S. Hieronymus
Praefatione in Librum Tobiae: Opp. cit. edit. Tom. X. col. 1. et 2.

Chromatio et Heliodoro Episcopis, Hieronymus Presbyter in Domino salutem.

Mirari non desino exactionis vestrae instantiam: exigitis enim, ut librum Chaldaeo sermone conscriptum, ad Latinum stylum traham, librum utique Tobiae, quem Hebraei de Catalogo divinarum Scripturarum secantes, his, quae Apocrypha memorant, manciparunt. Feci satis desiderio vestro, non tamen meo studio. Arguunt enim nos Hebraeorum studia, et imputant nobis, contra suum Canonem Latinis auribus ista transferre. Sed melius esse judicans Pharisaeorum displicere judicio, et Episcoporum jussionibus deservire, institi ut potui. Et quia vicina est Chaldaeorum lingua sermoni Hebraico; utriusque linguae peritissimum loquacem reperiens, unius diei laborem arripui: et quidquid ille mihi Hebraicis verbis expressit, hoc ego accito notario, sermonibus Lati-

Digitized by Google

nis exposui. Orationibus vestris mercedem hujus operis compensabo, quum gratum vobis didicero, me, quod jubere estis dignati, complesse.

SANCTUS AMBROSIUS

Epist. L. *ad* CHROMATIUM *Aquilejensem Episcopum, De Prophetia Balaam*, num. 16 an. 390; quae exst. Opp. Tomo II. col. 996. editionis Paris. BB. S. Mauri 1686-1690.

Hoc munusculum sanctae menti tuae transmisi; quia vis me aliquid de veterum scriptorum interpretationibus paginare. Ego autem adsumsi epistolas familiari sermone adtexere, redolentes aliquid de patrum moribus; quarum gustum si probaveris, post haec hujusmodi mittere non verecundabor. Malo enim senilibus verbis de supernis rebus hallucinari tecum, quod graece dicunt ἀδολεσχῆσαι: ..... malo, inquam, hallucinari tecum verbis senilibus, ne videar artem deseruisse, quam concitatioribus deflare aliquid jam nec studiis nostris aptum nec viribus. Vale, et nos dilige; quin ego te diligo.

RUFINUS

PRESBYTER AQUILEJENSIS

Praefatione ad CHROMATIUM *Episcopum Aquilejae in suam, et Eusebii Caesariensis latinam ab eo factam Historiam*; quae exst. Opp. col. 209. editionis Veronensis Dominici Vallarsii.

PERITORUM dicunt esse medicorum, ubi imminere urbibus, vel regionibus generales viderint morbos, providere aliquid medicamenti, vel poculi genus, quo praemuniti homines, ab imminenti defendantur exitio. Quod tu quoque, Venerande Pater CHROMATI, medicinae exequens genus, tempore quo, diruptis Italiae claustris ab Alarico duce Gotthorum, se pestifer morbus infudit, et agros, armenta, viros longe lateque vastavit, populis tibi a Deo commissis feralis exitii aliquod remedium quaerens, per quod aegrae mentes ab ingruentis mali contagione subtractae, melioribus occupatae studiis tenerentur: injungis mihi ut Ecclesiasticam historiam, quam vir eruditissimus Eusebius Caesariensis Graeco sermone conscripsit, in Latinum vertam: cujus lectione animus audientium vinctus, dum notitiam rerum gestarum avidius petit, oblivionem quodammodo malorum, quae gererentur, acciperet.

Digitized by Google

DE S. CHROMATIO EP. AQUIL.

Idem Rufinus

Apologiae in S. Hieronymum Libro I. num. 4; qui exst. Opp. cit. edit. col. 310.

Ego, sicut et ipse et omnes norunt, ante annos fere triginta in monasterio jam positus, per gratiam Baptismi regeneratus, signaculum fidei consecutus sum per sanctos viros Chromatium, Jovinum, et Eusebium, opinatissimos et probatissimos in Ecclesia Dei Episcopos, quorum alter tunc Presbyter beatae memoriae Valeriani, alter Archidiaconus, alius Diaconus simulque pater mihi et doctor Symboli ac fidei fuit.

****

Idem Rufinus

Prologo ad Chromatium Episcopum in Tractatum Origenis super librum Jesu Nave: ex Tomo II. pag. 396 Opp. Origenis G. et L. edit. Paris. Caroli Delarue O. S. B. e Congregatione S. Mauri 1733.

In divinis voluminibus refertur, quod ad constructionem templi (a) unusquisque pro viribus obtulerit: potentes quidem, et principes populi aurum, argentum, lapides pretiosos, aera, et alii ligna, sed imputribilia: quidam etiam coccum, purpuram, et byssum; et linum alii, vestibus haec quoque sacerdotum et stolae pontificis profutura. Pauperiores autem, quique etiam pelles rubras offerentes et pilos caprarum, non respuuntur. Idcirco namque Beselehel ille repletus esse dicitur omni sapientia a Deo, ut intelligens singula haec quibus usibus apta sint, nihil ex offerentium devotione repudiet. Quia ergo et tu, o mihi semper venerabilis pater Chromati, injungis, et praecipis nobis, ut aliquid ad aedificationem et constructionem divini tabernaculi ex Graecorum opibus et copiis conferamus; Oratiunculas XXVI. in Jesum Nave, quas ex tempore in Ecclesia peroravit Adamantius senex, ex graeco latine tibi pro virium mearum parvitate disseruimus. Tui sane nostri temporis Beselehelis judicii sit, in his quae offerimus, etiamsi nihil invenitur auri puri quod ad altare proficiat, nec argenti quod columnarum Ecclesiae bases efficiat aut capita decoret, si nullus ex his in illis lapidibus inveniri potest qui logio insertus pontificale vestrum et divinorum conscium pectus exornet, at certe perspicere si vel purpurae aliquis in his, et regii decoris, aut cocci, et mystici cruoris color intexitur: si quid puritatem byssi imitetur, et fortitudinem lini, et dignum aliquid habeat sacerdotalibus indumentis: postremo si vel rubras apud nos pelles, verecundiam frontis invenias: ad ultimum si

(a) al. *ad constructionem tabernaculi*.

Digitized by Google

vel caprarum certe reperias pilos, quibus vel penuriam nostram tegamus, aut si quas incurrimus culpas pœnitendo purgemus. Totum ergo hoc, de tuo judicio pendeat. Si quid sane est quod placere potest, hoc sit auctoris: neque enim quae aliis labore parta sunt diripere, et nostrae laudi applicare justum putamus. Si vero vim sensuum, oratio inculti sermonis exasperat, hoc vel mihi, vel (ut cum tua venia dixerim) tibi ipsi reputato, qui opus quod eruditis deberet injungi, expetis ab indoctis.

****

SANCTUS JOANNES CHRYSOSTOMUS

in Epistola *ad S. Innocentium Papam* an. 404; ex *Dialogo* Palladii Helenopolitani G. et L. *De Vita* etc. *B. Joannis Chrysostomi* Cap. II., in *Bibliotheca Veterum Patrum* etc. Andreae Gallandii Tomo VIII. pag. 262; et ex *Epistolis Romanorum Pontificum* Petri Coustantii edit. Parisiensis col. 771 et seqq.

Pietatem vestram, etiam antequam litteras nostras acciperet, audivisse opinor quid hic ausa sit iniquitas. Ea enim rerum est magnitudo et gravitas, ut nulla ferme orbis pars relicta sit, quae tristem hanc tragœdiam non audierit etc. *In fine vero ita claudit.* Haec ipsa (Epistola) etiam scripta est ad Venerium Episcopum Mediolani, et ad Chromatium Aquilejae Episcopum. Vale in Domino (*a*).

(*a*) In editione Benedictina Operum S. Joannis Chrysostomi G. et L. Tomo III. pag. 515. exst. haec Epistola: sed pag. 520. ubi desinit, nulla facta mentione aut *Venerii* Mediolanensis aut *Chromatii* Aquilejensis, ita clauditur: *Semper vale, et ora pro me, domine reverendissime et sanctissime.* Praeferenda nihilominus videtur prior clausula quam exhibet Palladius, quamque retinuit Coustantius: qua de re vide Coustantium ipsum in *Notatione*, quam subjicit ad hunc locum col. 787. citatae editionis.

****

Idem S. Joannes Chrysostomus
in Epist. *ad Chromatium Aquilejae Episcopum* an. 406;
quae CLV. est inter Opera Sancti Doctoris G. et L. editionis
BB. S. Mauri Tomo III. pag. 689. et seq.

Clarissima ferventis tuae ac sincerae caritatis tuba ad nos usque sonum suum diffudit, magnum quiddam ac diutissime durans ex tanto itineris intervallo spirans, atque ad extremos usque terrae fines pertingens. Nec nos, licet alioqui tam longe disjuncti, minus quam ii qui adsunt, vehementissimam atque igne plenam caritatem, sinceramque et ingenti libertate ac fiducia perfusam linguam, atque adamantinam contentionem exploratam habemus. Ideo vestro etiam conspectu atque congressu frui magnopere nobis in votis esset. Quoniam autem id quoque nobis ea solitudo, qua nunc tamquam

Digitized by Google

compedibus restricti sumus, eripuit; idcirco dominum meum reverendissimum ac religiosissimum Presbyterum nacti, cupiditatem nostram, ut licet, explemus, scribentes et salutantes; vobisque pro eo studio, quod toto hoc tam diuturno tempore magna cum animi contentione praestitistis, amplissimas gratias agentes. Ac vos rogamus et obsecramus, ut cum ipse revertetur, insuperque etiam, si tabellarii occurrant qui ad hanc solitudinem veniant, de vestra valetudine ad nos scribatis. Scis enim quantam hinc voluptatem percepturi simus, cum de hominum tam ardenter nos amantium prospera valetudine crebrius ad nos aliquid afferetur.

****

HONORIUS AUGUSTUS

in Epistola *ad Arcadium Augustum fratrem* an. 406; ex Palladio Helenopolitano in *Dialogo de Vitâ* etc. *B. Joannis Chrysostomi* G. et L. Cap. III., qui ext. Tomo VIII. *Bibliothecae Veterum Patrum* etc. Andreae Gallandii; atque ex *Epistolis Romanorum Pontificum* Petri Constantii editionis Paris. col. 806.

Tertio jam scribo ad mansuetudinem tuam, rogans ut quae ex compacto contra Joannem Constantinopolitanum Episcopum gesta sunt, emendentur: et, ut videtur, nondum est perfectum. Quare denuo scripsi per hosce Episcopos et Presbyteros, de pace ecclesiastica, per quam et nostrum Imperium pacem obtinet, valde sollicitus, ut jubere digneris Orientis Episcopos Thessalonicae convenire etc..... Quaenam enim sit Occidentalium de Joanne Episcopo sententia (ut compertum habeas), ex omnibus Epistolis, quae ad me scriptae sunt, duas subjeci id quod caeterae continentes, unam Romani, alteram Aquilejensis Episcopi etc.

****

PALLADIUS HELENOPOLITANUS

in *Dialogo* G. et L. *De Vita* etc. *Beati Joannis Chrysostomi* Cap. IV.: ex Tomo VIII. *Bibliothecae Veterum Patrum, antiquorumque Scriptorum Ecclesiasticorum* Andreae Gallandii pag. 268.

Cum igitur sanctus Æmilius, Beneventi Episcopus, et Cythegius, et Gaudentius, una cum Valentiniano et Bonifacio Presbyteris, accepissent literas Imperatoris Honorii, Innocentii, et Italorum Episcoporum, Chromatii Aquilejensis, et Venerii Mediolanensis, atque aliorum, necnon commonitorium Synodi totius Occidentis, publica evectione Constantinopolim profecti sunt cum Cyriaco, Demetrio, Palladio et Eulysio Episcopis.

Digitized by Google

CASSIODORIUS

De Institutione Divinarum Litterarum Cap. XXXII.: ex illius Opp. editione Rotomagensi 1679. studio J. Garetii O. S. B. e Congr. S. Mauri Tomo II. pag. 556.

QUAPROPTER desideranter introite mysteria Domini, ut sequentibus iter indicare possitis: quia magnae verecundiae pondus est habere quod legas, et ignorare quod doceas. Et ideo futurae beatitudinis memores, vitas Patrum, confessiones fidelium, passiones martyrum legite constanter (quas inter alia in (*a*) Epistola sancti Hieronymi ad CHROMATIUM et Heliodorum destinata, procul dubio reperitis (*b*)) qui per totum orbem terrarum floruere; ut sancta imitatio vos provocans, ad cœlestia regna perducat.

(*a*) Baronius Praefat. in Martyrolog. Rom. Cap. 7. dubitat an sit Hieronymi. Ita Garetius. Sed Fontaninus arbitratur hic sermonem esse de alia, et quidem sincera ac longiori, Hieronymi Epistola, quae nunc non exstat. Vide infra illius *Historiae Literariae Aquilejensis* Caput IV. numerum VII. Libri III. Caeterum Baronius nequaquam *dubitat an sit Hieronymi* Epistola illa, de qua ipse *in Martyrologium Romanum Cap.* 7; verum eandem Hieronymo absolute abjudicat, et imposturam asserit.

(*b*) Apud eundem Fontaninum loco citato, *reperietis.*

****

BEATUS FLACCUS ALBINUS SEU ALCUINUS ABBAS,

in *Libello adversus Haeresim Felicis Episcopi* §. XXVI: ex Opp. Tomo I. Vol. II. pag. 767. editionis Abbatis Frobenii, Ratisbonae 1777.

CHROMATIUS quoque sanctae Romanae Antistes Ecclesiae, in libello, quem *De octo Beatitudinibus* scripsit, ita dicit (*a*): „ In mysterio „ enim Baptismi et Filius (*b*) videtur in corpore; et Spiritus San„ ctus in specie columbae descendit; et vox Patris de cœlo audi„ tur, ut Trinitatis unitas declaretur, quia nec Pater sine Filio „ intelligi potest, nec Filius sine Spiritu Sancto cognosci. Vide (*c*) „ igitur quale Patris de Filio testimonium sit dicentis: *Hic est Fi-*

(*a*) Exstat hic locus non in libello *De octo Beatitudinibus*, sed in quodam *Chromatii* fragmento in Cap. III. ver. 4. Matth. Tom. V. Biblioth. PP. edition. Lugdun. pag. 990. Fuit vero hic *Chromatius* Episcopus Aquilejensis, non Romanus: quamvis Romanus, incertum quo sensu, Episcopus etiam appelletur in Codd. MSs. illius scripta continentibus. Forte descriptores inde decepti fuerunt, quod S. *Hieronymus* eundem *Sanctum Papam* appellaverit Epist. LXXXI. *ad Rufinum* Tom. I., et Libr. II. *contra Rufinum* Tom. II. edit. Veron. pag. 521. Vide Tom. XI. des Memoires D. Tillemont pag. 534. et D. Ceillier Hist. Gen. des Auteurs Ecclesiastiques Tom. X. pag. 82. Ita Abbas Frobenius.

(*b*) *alii addunt* manens.

(*c*) *al.* Unde.

Digitized by Google

„ *lius meus*. Suus utique non per adoptionem gratiae, neque per „ religionem creaturae, ut haeretici volunt; sed sui proprietate ge- „ neris, et veritate naturae. Multi enim Sanctorum Filii Dei di- „ cuntur, et sunt; sed hic sine comparatione (*a*) unus Deo Patri „ Filius Unigenitus, et verus et proprius, non aliunde quam de „ Patre natus; quia tam verus Pater Pater est, quam verus et „ Deus est; sicuti etiam (*b*) verus Filius (Filius) est, quam ve- „ rus et Dominus. Perfecta ergo fides est Trinitatis ostensa, cum „ et Pater Christum Dominum ac Deum nostrum Filium suum es- „ se testatur; et Spiritus Sanctus, id est, Paracletus, in tanto fi- „ dei Sacramento Patri Filioque conjungitur, ut verum Patrem, „ verum Filium, verum etiam Spiritum Sanctum credere tres per- „ sonas, sed unam divinitatem Trinitatis, unamque substantiam „ non dubitemus „.

(*a*) *al.* compassione. (*b*) *al.* tam.

ANONYMUS

Auctor Libelli, cui titulus: *Cantuum et Cursuum Ecclesiasticorum origo*: quem ex *Codice MS. vetustissimo* edidit Henricus Spelmannus in *Conciliis Britanniae* Tomo I. pag. 177; quique exstat etiam apud David Wilkins *Concilia Magnae Britanniae* etc. Londini 1737. Tomo IV. in *Appendice* pag. 741. et 742; cujusque meminit Mabillonius *De cursu Gallicano* §. I. in Opere *De Liturgia Gallicana* pag. 380, necnon Fontaninus noster infra Cap. IV. num. VII. Libri III. suae *Historiae Literariae Aquilejensis*.

Est alius Cursus Orientalis a sancto Chromatio et Heliodoro, et beato Paulino, seu et Athanasio Episcopo editus, qui in Gallorum consuetudine non habetur: quem sanctus Macarius decantavit; hoc est, per duodenas horas, hoc est, unaquaque hora.

Digitized by Google

"EX MARTYROLOGIO ROMANO

CUM NOTATIONIBUS

CAESARIS CARDINALIS BARONII.

Quarto Nonas Decembris.

AQUILEJAE, SANCTI CHROMATII EPISCOPI et CONFESSORIS (*).

(*) *Chromatii* Episcopi). De eo saepissime Sanctus Hieronymus, qui cum ob spectatissimam vitae sanctitatem, tum ob eximiam eruditionem eum commendat. Eundem Sanctus Joannes Chrysostomus in Epistola 155 ad ipsum scripta ejusmodi elogio celebrat : *Clarissima*, inquit, *ferventis tuae et sincerae caritatis tuba ad nos usque sonum suum diffundit* etc. Ad eum Ambrosius Epistolam scripsit. De eo et Rufinus Lib. I. Invectivarum. Vixit temporibus Honorii Imperatoris. Exstat lucubrationum ejus nobile monumentum, duae videlicet Orationes de octo Beatitudinibus etc. Haec Baronius. ,,

ACCEDUNT

LECTIONES PROPRIÆ,

pro secundo Nocturno, ad Officium Sancti Chromatii Episcopi Aquilejensis,

EX LIBELLO, CUI TITULUS:

Officia Propria Sanctorum, ex Apostolicae Sedis Indulto ab utroque Dioecesis Utinensis Clero recitanda.

Die II. Decembris.

In Festo Sancti Chromatii Episcopi Aquilejensis.

LECTIO IV.

Chromatius una cum Eusebio, non tam natura quam morum aequalitate germano, a teneris annis Aquilejensi Clero adscriptus est. Egregiis ornatus moribus, totum se Deo atque Ecclesiasticis studiis consecravit, in quibus ita profecit, ut inter Aquilejenses Clericos doctrina, et sanctitate emineret: ad quorum privatam gloriam, ut scribit Sanctus Hieronymus, publica haec accessit et aperta confessio, quod per eos ab Urbe Aquilejensi Ariani dogmatis virus exclusum fuit. Presbyter a Sancto Valeriano ordinatus, in ejus locum suffestus est, atque a Sancto Ambrosio consecratus fuisse perhibetur.

Digitized by Google

LECTIO V.

Factus Episcopus, Nicaenam fidem, et disciplinam Ecclesiasticam acerrime defendit. Origenianos errores ab omni tam Orientis, quam Occidentis Catholicorum Synodo proscriptos, pari et ipse sententia cum Sancto Anastasio Romano Pontifice damnavit: exortisque inde simultatibus inter eundem Doctorem Maximum, et Rufinum Presbyterum, ut finis silentio imponeretur, diligentissime curavit. Sed piam sanctissimi Praesulis sollicitudinem in primis agnovit Sanctus Joannes Chrysostomus, cujus caussam apud Honorium Imperatorem tanta fide ac religione defendendam suscepit, ut sinceram illius ac ferventem erga se caritatem demiratus Chrysostomus, datis ad eum litteris, vehementer gratulatus sit.

LECTIO VI.

Sacrarum Litterarum studium caeteris, quae Pastore digna sunt, muneribus adjunxit semper; Vir, Beati Hieronymi sententia, Episcoporum sanctissimus, atque doctissimus. Ejus potissimum hortatu idem Sanctus Doctor Hebraea volumina latino sermone transtulit, ac Prophetarum libros commentariis illustravit, quorum aliquot Chromatii nomine inscripsit. Tractatus et ipse edidit in Evangelium Matthaei, eruditione ac pietate insignes. Denique, cum Aquilejensem Ecclesiam annos duodeviginti sanctissime rexisset, ad cœlestem vitam quarto Nonas Decembris migravit.

****

"*Item Lectiones Propriae ad Tertium Nocturnum*
pro Officio ejusdem Sancti Chromatii, ex concessione
Sedis Apostolicae.

LECTIO VII.

Lectio Sancti Evangelii secundum Matthaeum.
In illo tempore: Dixit Jesus Discipulis suis: vos estis sal terrae. Quod si sal evanuerit, in quo salietur? Et reliqua.
Ex Tractatu Sancti Chromatii Episcopi.
Tract. IV. in Cap. V. S. Matthaei.

Dominus Apostolos suos sal terrae cognominat. Et videamus quid sub hujus vocabuli comparatione de Apostolis suis Dominus velit intelligi. Quod ut plenius possimus advertere, primum solicite re-

Digitized by Google

quirendum est, quid hoc sal sit, et cujus terrae, et in quam deinde rem utilitatemque proficiat. Jam enim salis ipsius naturam usumque tractare debemus, ut his cognitis, dominici dicti virtutem spiritali intelligentia facilius assequamur. Natura igitur salis per aquam, per calorem solis, per flatum venti constat; et ex eo quod fuit, in aliam speciem generatur. Sic et Apostoli atque omnes credentes, per aquam baptismi, per fidem Christi (qui in comparatione sol justitiae dictus est), et per inspirationem sancti Spiritus Deo renati, ex terrena in cœlestem nativitatem transierunt. Unde non immerito sancti Apostoli sal terrae a Domino nuncupantur. Et cujus terrae? promptum est noscere: id est terrae corporis nostri, quam dudum insipientem ac sensu vanitatis insulsam, evangelicae praedicationis sapientia salierunt. Ipsi enim sal terrae nostrae facti sunt, quia per ipsos et verba sapientiae accepimus, et per cœlestem nativitatem in spiritalem sumus demutati naturam.

LECTIO VIII.

Sed quia de natura vel gratia salis secundum intelligentiam spiritualem jam dictum est, nunc quoque de ipsa salis virtute tractemus. Vos ergo, inquit, estis sal terrae. Itaque sicut sal, cum operatur in carne qualibet, corruptelam non admittit, fœtores aufert, sordes expurgat, vermes non sinit generari, ita et cœlestis gratia ac fides, quae per Apostolos data est, simili exemplo in nobis operatur. Aufert enim carnalis concupiscentiae corruptelam, peccatorum sordes expurgat, odorem malae conversationis excludit, vermes delictorum non sinit generari, id est de corpore libidinosas et mortiferas voluptates exurgere: conservans corpora nostra etiam ab illo immortali verme qui indefessa pœna peccatores excruciat, de quo scriptum est: vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur. Et sicuti sales a foris quidem apponuntur, intrinsecus vero operantur per virtutem naturae suae, ita et cœlestis gratia exteriora hominis atque interiora perpenetrat, et totum hominem integrum a peccato incorruptumque conservat. Hos autem Deo dignos esse, qui sale cœlestis sapientiae condiuntur, etiam dudum praecedente figura legis ostensum est, quia omne sacrificium offerendum Deo sale saliebatur. Quod ipsum Evangelista commemoravit dicendo: Omne, inquit, sacrificium sale salietur: ostendens eum hominem dignum vere sacrificium Deo fieri, qui cœlestis sapientiae virtute esset infusus.

Digitized by Google

LECTIO IX.

Vos ergo, inquit, estis sal terrae: si autem sal infatuatum fuerit, in quo condietur? ad nihilum valet, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus. Infatuari autem eos ostendit, qui cum semel per fidem et sapientiam cœlestem eruditi, fideles ac stabiles debeant permanere; relicta fide et sapientia divina, aut in haeresim ruunt, aut ad stultitiam gentilium redeunt. Et idcirco ait, si autem sal infatuatum fuerit, in quo condietur? Quia infatuati fraude diaboli hujusmodi homines, amissa fidei gratia, evanescunt. Qui cum potuissent etiam alios non credentes, adhuc a fide alienos, divinae praedicationis verbo condire, etiam sibi inutiles exstiterunt. Denique Judas Iscariotes de hujusmodi salibus fuerat: sed postea quam divinam sapientiam reprobavit, et de Apostolo apostata factus est; non solum aliis prodesse non potuit, sed et sibi miser et inutilis factus est. Et ideo addidit Dominus dicens: ad nihilum valet, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus: quia hujusmodi, jam non fideles ac domestici; sed projecti ab Ecclesia, ut extranei et fidei hostes habendi sunt. Unde et Judas de domestico fidei, inimicus factus est veritatis. Projecti itaque hujusmodi extra Ecclesiam, necesse est ut diversis vitiis carnis et variis voluptatibus saeculi conculcentur: et hoc est quod ait: ad nihilum valet, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus. „

Digitized by Google

TITULUS

Primae Editionis *Scriptorum* Sancti CHROMATII Episcopi Aquilejensis, una cum Epistola nuncupatoria Joannis Sichardi.

CHROMATII,

DOCTISSIMI EPISCOPI ROMANI,
IN V. et VI. CAPUT MATTHAEI DISSERTATIO,
ATQUE IN EODEM GENERE DECLAMATIO.

Quae nunc primum sunt et eruta,
et in lucem edita, Basileae per
Adamum Petrum, Mense Martio,
Anno

M. D. XXVIII.

Cum gratia et privilegio.

SIGISMUNDO ILSUNGO,
Patricio, et Decano Ecclesiae Divi Mauritii
apud Augustam Vindelicorum,
Joannes Sichardus.

Non sum ex eorum numero, humanissime Ilsunge, qui ex literarum officio amicitiam magnopere metiatur, alioqui jam pridem a me tibi esset remissus nuntius, qui post arctissimam familiaritatem inter nos suavissime summo animorum, consiliorumque omnium consensu actam, non potueris tandem imperare tibi, ut vel de florentissima me fortunarum tuarum accessione redderes certiorem; id quod solent alias qui vel leviter amant, scilicet eum non vulgarem arbitrantes lautioris fortunae fructum, ea si quamplurimis innotescat. Quantulo enim ab ipsis sordibus ignoratae distant divitiae? Tu vero postquam hinc Patavium concessisti una cum Servatio a Scibolsdorf, ornatissimo adolescente, ne quidem interim ad me de communibus rebus verbum. Quod ut non libet gravius interpretari, ita partes mihi videntur tuae, non committere ut amicitia, quae magnis ultro citroque

Digitized by Google

beneficiis coaluit, pertinaci illo silentio dissiliat. Ego sane ad me quod pertinet, ita etiam nunc dulcissimos absentis tui mores, ingeniumque exosculor, ut ad solidam felicitatem vix aeque quidquam deesse mihi persuadeam, ac tui similis alicujus contubernalitatem. Cujus rei argumento erit Chromatius *hic noster, non meo tantum, sed et divi Hieronymi judicio Episcoporum doctissimus, quem nuncupatim tibi inscribimus, cum ut expugnemus diutini illud silentii tui consilium: tum ut ex parte saltem aliqua tibi vitae meae ratio constet, dum nullam nobis curam potiorem ducimus ea, quae eruendis veterum scriptis tota desudat. Quo in genere, dicam magnifice, vere tamen interim, dispeream si non* Chromatius *hic sit dignus, qui non solum legatur ab eruditis, sed et ediscatur: tanta est sermonis elegantia, et tractandi hujus argumenti dignitas. Divine enim exequitur ea fere omnia, quae hodie sunt de Baptismo ac Juramento vocata in controversiam. Qua in re debebis sane plurimum Mathiae a Saraecastro, Treverorum Officiali, viro eruditione et pietate singulari, qui per me ut ederetur superioribus mensibus et vetustissimo codice hunc descriptum submisit, et ut maturarem insuper institit. Tum si quid putas ad nos etiam gratiae perveniri debere, non repugno; nec enim is sum cui cornea sit fibra: tamen persuadeas tibi velim, hanc abs te mihi referri affatim, si libellum nunc recens editum sub nominis tui auspicio, et legendum et defendendum tibi desumpseris: quem ob id maxime calumniis quorumdam vitiligatorum obnoxium fore credimus, quod Romanus is fuerit Antistes, quae vel unica ansa nonnullis hodie videtur commodissima, qua reprehendi possit quidquid sit unquam ab hoc hominum genere vel cogitatum etiam. Diu vero substitimus, dum non satis liquet, ille ne fuerit* Chromatius, *ad quem Hieronymus tam multa honorifice. Sed eum nobis scrupulum Albinus in libello contra Haeresim Felicis exemit, ubi nominatim magnam hujus libelli partem percenset cum perhonorifica* Chromatii *Antistitis Romani praefatione. Vale humanissime, idemque carissime Ilsunge. Basileae, ex aedibus nostris, mense Martio, An. M. D. XXVIII.*

****

Digitized by Google

De Sancto CHROMATIO Episcopo Aquilejensi

ANDREAS GALLANDIUS

In *Prolegomenis* ad Tomum VIII. *Bibliothecae Veterum Patrum Antiquorumque Scriptorum Ecclesiasticorum*, Capite XV. pag. XXVIII.

I. Chromatius inter Occidentis Episcopos sanctitate ac doctrina insignis, in Sede Aquilejensi Valeriano successit, qui e vivis excesserat anno CCCLXXXVIII. (1). Ejus ordinationem peractam fuisse a Sancto Ambrosio Episcopo Mediolanensi, quem eo tempore *Aquilejae constitutum* tradit Paullinus (2), conjecit magnus Baronius (3). Cujus quidem sententiam Fontanino haud probatam (4), viro docto assertam comperimus (5). Inter novi Praesulis laudes illud praecipue attendendum, quod ipsi amicitiae necessitudines cum summis illius tempestatis viris intercesserint, Ambrosio, Hieronymo, Joanne Chrysostomo, Heliodoro, atque Rufino. Et ab Ambrosio quidem *Chromatius*, quum maximo sacrarum Litterarum studio flagraret, primum petiit, ut sibi aliquid e Divinis codicibus excerptum explanatumque dirigeret; cui morem gerens Mediolanensis Antistes, prophetiam Balaam enarratam epistolari schediasmate perferendam curavit (6) anno circiter CCCXC. Quid porro Hieronymus? Is videlicet eodem anno, *Chromatii* et Heliodori Altinatis Episcopi, qui cum Aquilejensi sacris Litteris excolendis operam dabat, precibus exoratus, libri Tobiae latinam versionem e Chaldaeo sermone adornavit (7): tum utroque Praesule hortante, insequente anno CCCXCI. interpretationem Proverbiorum, Ecclesiastae, et Cantici Canticorum ad eos transmisit; Commentariorum scilicet loco, in Osee, Amos, Zachariam, et Malachiam, quos ab iisdem postulatos *scripsisset*, *si licuisset prae valetudine*, ut ipsemet testatur (8). Ad haec anno CCCXCII. libros duos Commentariorum in prophetam Habacuc uni *Chromatio* nuncupavit, qui hujus prophe-

(1) *Bernard. M. De Rubeis* Monum. Eccles. Aquil. Capp. VII. et X. pag. 64. 89.
(2) *Paullin.* Vita Ambrosii §. XXI.
(3) *Baronius* ad An. 388. §. LXXXIV.
(4) *Fontanin.* Hist. Litterar. Aquil. Lib. III. Cap. III. §. II. pag. 125.
(5) *Bernard. M. De Rubeis* Monum. Eccles Aquil. Cap. X. §. I. pag. 90.
(6) *Ambrosius* Epist. L. Opp. Tom. II. pag. 993. et seq.
(7) *Hieronymus* Praefat. ad Vers. Tobiae.
(8) *Idem* Praefat. ad Vers. Proverb. etc.

Digitized by Google

tae historicum et litteralem sensum ab eo expetierat (9). Denique ab ipso Aquilejensi Episcopo *impulsus* Hieronymus, *ut Hebraea volumina Latino sermone transferret* (10), ad eum anno CCCXCVII. τῶν Paralipomenon versionem direxit. „ Haec sunt nimirum, ut viri „ Clarissimi verbis utar (11), doctrinae qua florebat *Chromatius* „ praeclara testimonia: ipsumque discimus praecipuum auctorem „ Hieronymo fuisse, ut eximium Latinae versionis volumen Hebraeorum aggrederetur opus, eidemque jam coepto manum ultimam imponeret „.

II. Jam vero, ut reliqua praecipua *Chromatii* gesta prosequamur, anno CCCCIV. Sede Constantinopolitana depulso et in exilium detruso Joanne Chrysostomo, inter Occidentis Episcopos qui pro ejus restitutione maxime adlaborarunt, eminuit noster Praesul Aquilejensis, qui et litteras dedit ad ipsum Chrysostomum, ut refert Palladius Helenopolitanus (12), et ab eodem Constantinopolitano Episcopo epistolam vicissim recepit (13) anno CCCCVI., in qua pro sua causa et contra suos adversarios tuba clarius ipsum declamasse profitetur, simulque gratias agens pro sedulo sibi impenso officio, illius conspectu frui se peroptare declarat. Neque illud hic in primis omittendum, Honorium scilicet Imperatorem Arcadio fratri Occidentalium Praesulum sententiam hac de re significaturum, duas prae ceteris sibi scriptas Epistolas ad eum direxisse, alteram Innocentii Romani Pontificis, alteram *Chromatii* Episcopi Aquilejensis. Honorianam Epistolam recitat laudatus Palladius his verbis (14): „ Tertio jam scribo ad mansuetudinem tuam, rogans ut quae ex „ compacto contra Joannem Episcopum gesta sunt, emendentur.... „ Quaenam enim sit Occidentalium de Joanne Episcopo sententia, „ ex omnibus Epistolis quae ad me scriptae sunt, duas subjunxi, „ ejusdem cum ceteris sententiae, unam Romani, alteram Aquile„ jensis Episcopi „. *Τίνα γάρ ἐστιν ἡ φρονοῦσι περὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἰωάννου οἱ δυτικοί, ἐκ πασῶν τῶν ἐπιστολῶν πρὸς μὲ γραφεισῶν ὑπέταξα δύο, ἰσοδυναμούσας ταῖς πάσαις, τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ῥώμης καὶ τοῦ Ἀκυληίας.* Haec scribebat Augustus anno CCCCV. Quod quidem summum *Chromatii* studium pro sua defensione intelligens Vir ille sanctissimus, ex suo

(9) *Idem* Prologo ad Lib. I. Commentar. in Habacuc.
(10) *Idem* Praefat. ad Paralip.
(11) *Bernard. M. De Rubeis* Monum. Eccles. Aquil. Cap. X. §. III. pag. 92.
(12) *Palladius* Dial. de Vita Jo. Chrysostomi Cap. II.
(13) *Joan. Chrysost.* Epist. CLV. Opp. Tom. III. pag. 689. edit. BB.
(14) *Palladius* loc. cit. Cap. III.

Digitized by Google

exilio insequente anno CCCCVI. Epistolam ad eum misit, cujus modo meminimus.

III. Praeterea Rufinum habuit coluitque *Chromatius* inter caros Aquilejensis Ecclesiae Presbyteros, ut pluribus ostendit adversus Norisium Vir eruditissimus subinde laudatus (15). Eapropter orto dissidio inter ipsum Rufinum et Sanctum Hieronymum, tantos Viros amicitia tot annis antea conjunctos in Christianam concordiam pro virili redigere studuit; eoque consilio Rufini mentem et calamum alio convertere satagens, eidem injunxit ut Eusebii Graecam Historiam Latinis auribus redderet. Quam quidem ille duobus Libris proprio marte compositis auctam *Chromatio* inscripsit anno CCCC., eique postmodum quoque Origenis Homilias XXVI. in librum Josue, quas ipsius hortatu latinitate donaverat, nuncupavit. His aliisque praeclare gestis Sanctus noster Antistes, postquam Aquilejensem Ecclesiam annis XVIII. provide strenueque rexisset, anno circiter CCCCVIII. supremum diem obisse existimatur. Quae est Viri Clarissimi pluribus enucleata sententia (16), qui tamen deinceps mutata mente (17), annum *Chromatii* emortualem statuit CCCCVI. Neque aliter Fontaninus (18). Medius autem inter utramque sententiam incedens Tillemontius, annum CCCCVII. definivit (19). Porro Sancti *Chromatii* memoria tum in Tabulis Ecclesiasticis, tum in Fastis Aquilejensibus Die II. Decembris recolitur.

IV. *Chromatius*, quem Sacrarum Litterarum studio maxime delectatum, Viros doctissimos propterea consuluisse, Ambrosium inquam et Hieronymum, atque ab eis sive enarrationes sive interpretationes Divinorum eloquiorum expetiisse, superius vidimus; ipse quoque iisdem Sanctis Scripturis sedulo excolendis explanandisque operam impendisse comperitur. Exstant ejus nomine inscriptae *Homiliae* XVIII., quae Commentarii, sive Commentariorum fragmenta videntur esse *in Evangelium Sancti Matthaei*. Eas primus edidit *ex vetustissimo codice* Joannes Sichardus Basileae anno MDXXVIII., quae deinceps a Martino Lipsio ad alia vetera exemplaria MSS. exactae, variisque in locis repetitae, Patrum demum Bibliothecis

(15) *Bernard. M. de Rubeis* Montim. Eccles. Aquil. Cap. XII. §. II. pag. 106.
(16) *Idem* Ibid. Cap. XIII. §§. I. III. pag. 111. et 115.
(17) *Idem* Dissert. de Rufino Cap. XIX. §. III. pag. 144. 147.
(18) *Fontanin.* Hist. Litterar. Aquil. Lib. III. Cap. III. §. IX. pag. 132.
(19) *Tillem.* Mem. Eccl. Tom. XI. pag. 538.

Digitized by Google

fuere intextae. Constat autem librariorum seu exscriptorum ignavia junctim compactas tot *Homilias*, in tria tantum Opuscula fuisse hactenus discretas: facile namque distinguendae fuerant ex frequenter repetita δοξολογία, verbis istis, aut his similibus conclusa, *per Christum Dominum nostrum qui est benedictus in saecula*; cujus proinde ductu octodecim esse agnoscuntur. Haec autem animadversio Tillemontio debetur (20). Et hunc quidem numerum in exemplari nostro hisce *Homiliis* restituendum esse duximus, ordine insuper habito qui hucusque in praecedentibus editis invaluit, praeposteró scilicet atque ab auctoris mente prorsus alieno. Ad haec *Tractatus* nomen iisdem *Homiliis* praefiximus: „ ea enim appellatio, „ ut cum Viris eruditis loquar (21), antiquae ecclesiasticae locu„ tionis propria, ac frequentius usurpata invenitur. Etsi enim *Tra„ ctatus* olim vocarentur Episcoporum collocutiones de aliquo Ec„ clesiae negotio, ut liquet ex Cypriano (22): tamen sicuti *tra„ ctare* (*quod est Episcoporum*, ut Optatus testatur (23)) a Cy„ priano primum (24), ac dein ab aliis frequenter accipitur pro „ concionem habere in publicis Ecclesiae cœtibus; ita *Tractatus* „ vox pro Episcopali concione ad populum solemni formula inva„ luit: eodemque sensu passim quamplurium antiquorum Patrum „ concionibus praefigitur, ut ex Sanctorum Gaudentii, Augustini, „ Leonis Magni etc. codicibus, et nonnullis etiam exactis ad fidem „ codicum editionibus discimus „. Neque aliter inscribendas *Chromatii Homilias* antea existimarat Fontaninus (25). Eas porro non solum pro instituti nostri ratione in varias sectiones distinximus, sed et contulimus cum excerptis Combefisianis (26): qua ex collatione cum mendosas aliorum exemplarium lectiones correximus, tum unum alterumve hiatum complevimus, subjectis interim alicubi notulis, quibus aliquot dubia loca restituenda conjecimus.

V. Neque illud hic praetereundum, has *Homilias*, seu mavis *Tractatus*, in prima Sichardi editione unde reliquae manarunt, hujusmodi titulo inscribi, *Chromatii Romani Episcopi*. Quam ob rem isthaec Opuscula Eruditorum plerique *Chromatio* Aquilejensi abjudicanda censuere. Verum quo demum sensu titulus ille, Sancto Patri

(20) *Idem* Ibid. pag. 653. Not. II. sur S. Chromace.
(21) *Ballerin* Praefat. ad S. Zenon. Serm. §. XVI. pag. XVIII.
(22) *Cyprian.* Epist. LI. et LII.
(23) *Optatus* Lib. VII. in Parmen.
(24) *Cyprian.* Epist. LVI.
(25) *Fontanin.* Hist. Litterar. Aquil. Lib. III. Cap. IV. §. I. pag. 133.
(26) *Combefis.* Biblioth. Conc. Tomo II. pag. 22. 94, Tomo V. pagg. 202. 424, Tomo VIII. pag. 344. 346. et al.

Digitized by Google

nostro tributus, sit accipiendus, duumviri docti accurate satis demonstrarunt (27). Caeterum easdem *Homilias* sincerum integrumque fetum esse *Chromatii*, pluribus adstruit quem subinde laudavimus eruditus Fontaninus (28): qui praeterea et illarum pretium ostendit, et eas a Magdeburgensium calumniis vindicat, et auctoris stilum ac scopum illustrat; neque scripta *Chromatio* supposita indicare omittit: dignus proinde quem Lector adeat: hanc enim spartam qui eo melius adornarit, novimus neminem.

(27) *Fontanin.* loc. cit. §. II. pag. 134. et 138. *Bernard. M. De Rubeis* Monum. Eccles. Aquil. Cap. X. §. II. pagg. 90. et seq.

(28) *Fontanin.* loc. cit. §§. III. et VIII. pagg. 138. et seqq.

Digitized by Google

Digitized by Google

ELENCHUS

SCRIPTORUM, QUAE SUPERSUNT,

SANCTI CHROMATII

AQUILEJENSIS EPISCOPI,

Juxta novum ordinem eisdem tributum.

Tractatus singularis, seu *Sermo*, *De octo Beatitudinibus.*

Tractatus

In Evangelium Sancti Matthaei.

Tractatus I.	in Caput III.	*Evangelii Sancti Matthaei.*
Tractatus II.	in Caput III.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus III.	in Caput V.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus IV.	in Caput V.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus V.	in Caput V.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus VI.	in Caput V.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus VII.	in Caput V.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus VIII.	in Caput V.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus IX.	in Caput V.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus X.	in Caput V.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus XI.	in Caput V.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus XII.	in Caput V. et VI.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus XIII.	in Caput VI.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus XIV.	in Caput VI.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus XV.	in Caput VI.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus XVI.	in Caput VI.	*Evangelii S. Matthaei.*
Tractatus XVII.	in Caput VI.	*Evangelii S. Matthaei.*

Accedunt:

Dicta a Sancto Chromatio in Concilio Aquilejensi, habito Anno CCCLXXXI. contra Palladium et Secundianum, Haereticos Arianos.

Digitized by Google

Sequuntur:

Scripta Deperdita Sancti Chromatii Aquilejensis Episcopi.

Scripta Sancto Chromatio Aquilejensi Episcopo *falso attributa.*

****

Adduntur demum:

Ex *Historia Litteraria Aquilejensi* Justi Fontanini, Caput III. et IV. Libri III.

Ex *Monumentis Ecclesiae Aquilejensis*, à Fr. Bernardo Maria De Rubeis Commentario illustratis, Capita X. XI. XII., et pars XIII.

Ex *Dissertationibus Variae Eruditionis* ejusdem De Rubeis, Numeri V. et VI. Capitis XVIII.

Digitized by Google

SANCTI CHROMATII

AQUILEJENSIS EPISCOPI

Apud Galland. Tractatus I. *in S. Matthaei Evangelium.*

TRACTATUS

singularis, seu

SERMO,

De octo Beatitudinibus.

I. DAT nobis, Fratres, conventus hic populi et mercatus frequentia occasionem proponendi sermonis Evangelici. Solent enim saecularia esse spiritualibus exempla, et terrestria imaginem praebere caelestibus. Nam Dominus ac Salvator frequenter admonet nos per terrestria de caelestibus, cum dicit: *Simile est Regnum caelorum reti misso in mare.* Vel certe: *Simile est Regnum caelorum homini negotiatori, quaerenti bonas margaritas.* Si ergo mercatus hanc ipse continet rationem, ut unusquisque pro utilitate sua aut vendat quae sibi superflua sunt, aut emat quae desunt; non incondite et ego proponam mercem, quam mihi commisit Dominus, praedicationem utique caelestem: siquidem me minimum quoque, etsi indignum, tamen de servis illis, quibus Dominus talenta distribuit ad negotiandum lucrumque faciendum elegit. Nec sane deerunt mercatores, ubi per gratiam Dei tales ac tanti auditores. Magis autem necesse est lucrum caeleste captari, ubi terrestre commodum non negligitur. Cupio, fratres carissimi, proponere vobis illas Beatitudinum margaritas pretiosas ex sancto Evangelio: aperite itaque cordis vestri thesauros, emite, percipite avide, feliciter possidete. Dominus ac

Matth. XIII. 47. Ibid. v. 45.

Digitized by Google

Deus noster unigenitus summi Patris, qui de Deo homo, de Domino magister dignatus est fieri, cum turbae multae ex diversis confluerent regionibus, assumtis Discipulis suis, id est, Apostolis suis: *Ascendit in montem, et aperto ore suo docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum caelorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* etc. Gradus quosdam firmissimos ex lapidibus pretiosis sternit quodammodo Dominus Salvator; per quos sanctae animae et fideles repere possint et ascendere ad summum illud bonum, id est, Regnum caelorum. Breviter igitur, fratres carissimi, qualitates graduum cupio demonstrare, vestra modo mens tota et anima sit intenta, quia non sunt parva quae Dei sunt. Matth. V. 1. 3.

II. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum caelorum.* Mirum principium, fratres, doctrinae caelestis! non a terrore incipit, sed a beatitudine; non terrorem faciens, sed potius desiderium. Vice enim agonothetae vel munerarii, certatoribus in hoc stadio spiritali praemium grande proponit; ut dum aspiciunt praemium, nec labores timeant, nec pericula perhorrescant. *Beati* ergo *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum caelorum.* Non simpliciter, neque confuse beatos pauperes dixit, sed addidit, *pauperes spiritu.* Nec enim omnis paupertas felix est: quia fit saepe ex necessitate, fit nonnumquam per pessimos mores, fit etiam ex indignatione divina. Beata ergo paupertas, est spiritualis: eorum scilicet hominum, qui spiritu et voluntate pauperes se faciunt propter Deum, renuntiando saeculi bonis, substantiam suam ultro erogando: quos merito *beatos* appellat, quia *pauperes spiritu, quoniam ipso-*

Digitized by Google

rum est Regnum caelorum: per voluntariam enim paupertatem caelestis Regni divitias assequuntur. Deinde ait: *Beati mites, quia ipsi possidebunt terram.* Mire, post primum gradum, secundus ostenditur: *Beati*, inquit, *mites, quoniam ipsi possidebunt terram.* Sed sicut impossibile est, extra ordinem secundo sistere gradu, nisi ascenderis primum; sic homo mitis esse non poterit, nisi prius pauper spiritu fuerit factus. Quomodo ergo inter divitias positus animus, inter curas, et solicitudines saeculares, ex quibus negotia, lites, provocationes, irae, exacerbationes sine intermissione nascuntur: quomodo, inquam, inter haec animus poterit esse mitis et lenis, nisi prius a se omnes caussas iracundiae, occasionesque rixarum abrenunciando praeciderit? Non fit mare tranquillum, nisi cessaverint venti; non exstinguitur ignis, nisi materiam incendii spinarumque sarmenta detraxeris: sic nec animus erit mitis et quietus, nisi ea, quae exsuscitant, et inflammant, fuerint abdicata. Bene ergo gradus jungitur gradui, quia pauperes spiritu ipsi incipiunt jam esse mites. Ibid. v. 4.

III. Accedit et tertius: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Quis nobis iste luctus intelligendus est salutaris? Utique non ille, qui ex rerum nascitur detrimentis, non qui ex amissione carorum, nec qui ex jactura saecularium dignitatum: quae utique omnia jam pauper factus spiritu non dolebit. Hic est luctus salutaris, qui agitur pro peccatis, pro recordatione divini Judicii. Nam quia prius inter innumeras saeculi occupationes et asperitates animus constitutus, de se ipso cogitare non poterat; jam securus et mitis effectus, incipit se ipsum propius intueri, examinare actus suos diurnos atque nocturnos: et sic praeterito- Ibid. v. 5.

Digitized by Google

rum criminum vulnera incipiunt apparere, et tunc luctus ac lacrymae subsequuntur salutares, et adeo salubres, ut mox caelestis consolatio occurrat: verus enim qui dixit; *Beati qui lugent, quia ipsi consolabuntur.*

IV. Accedamus, fratres, ad quartum. *Beati*, inquit, *qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Vere enim post pœnitentiam, post luctus et lacrymas peccatorum, quae alia nascitur esuries, et quae sitis, nisi justitiae? Sicut enim qui caliginem noctis emensus est, jam gestit proximam lucem; et qui choleram amaram digessit, escam concupiscit et potum: sic et mens hominis Christiani, postquam per luctus et lacrymas sua peccata digesserit, jam solam Dei justitiam esurit atque sitit: et merito, ejus quam desiderat, satietate gaudebit. Ibid. ℣. 6.

V. Occurrat et quintus gradus: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Nemo alteri praestare poterit, nisi prius ipse sibi praestiterit. Postquam sibi ergo misericordiam impetravit, satietatemque justitiae, incipit jam dolere de miseris, incipit jam pro aliis peccatoribus exorare: factus misericors in ipsos etiam inimicos, majorem sibi cumulum misericordiae per hujusmodi pietatem in adventu Domini praeparabit: ideo dicitur: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Ibid. ℣. 7.

VI. Adest ecce gradus sextus: *Beati*, inquit, *mundo corde, quia ipsi Deum videbunt.* Plane jam mundo sunt corde, plane jam Deum videre poterunt, qui pauperes spiritu, qui mites, qui lamentati peccata, qui justitia refecti, qui misericordes, in adversariis quoque tam sincerum oculum Ibid. ℣. 8.

Digitized by Google

cordis, et lucidum gerunt, ut sine aliqua malitiae lippitudine inaccessibilem Dei claritatem sine impedimento conspiciant. Munditia enim cordis, et conscientiae puritas nullam nubem ad intuendum Dominum patietur.

VII. SEQUITUR, fratres: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Magna dignitas paci studentium, cum filiorum Dei appellatione censetur. Bona quidem et haec pacificatio quae fit inter fratres, propter substantiam saeculi litigantes, aut propter vanam gloriam, aut simultates: sed parva haec merces; quia dixerat Dominus in exemplum nostri: *Quis me constituit judicem aut divisorem super vos?* Jam enim praemiserat: *ablata tua ne repetas.* Et alio loco: *Quomodo potestis credere, gloriam ab invicem accipientes?* Potior ergo et sublimior pacificatio intelligenda est a nobis; illam dicam, qua homines gentiles, qui inimici sunt Dei, per instantiam doctrinae adducuntur ad pacem; qua peccatores emendantur, et Deo per pœnitentiam reconciliantur; qua rebelles haeretici corriguntur; qua Ecclesiae discordantes ad unitatem pacemque formantur. Vere enim qui tales sunt pacifici, non solum beati sunt, sed digni merito filii Dei vocabuntur: ipsum enim Dei Filium Christum imitantes, qui *pax nostra* et reconciliatio ab Apostolo praedicatus est, societatem nominis ejus sortiuntur. Ibid. ℣. 9. Luc. XII. 14. Luc. VI. 30. Joan. V. 44. Ephes. II. 14.

VIII. *BEATI qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est Regnum caelorum.* Non est dubium, fratres, quia bono facto comes est semper invidia. Nam salva persecutorum crudelitate; ubi cœperis rigidam tenere justitiam, insolentiam repercutere, incredulos ad pacem Domini convocare; ubi cœperis denique a mundanis ho- Matth. V. 10.

Digitized by Google

minibus et erroneis discrepare, statim persecutiones oriuntur: necesse est surgant odia, aemulatio laceret. Sic denique ad illum summum gradum, ad ipsum caput atque fastigium, suos auditores adducit Christus, non tantum ut sustineant patiendo, sed etiam ut moriendo congaudeant.

IX. *Beati*, inquit, *cum vos prosequuntur, et exprobrant, et dicunt omne malum adversum vos, propter justitiam, mentientes: Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis: Sic enim persecuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos.* Perfecta virtus est, fratres, post totius justitiae ministrationes, propter veritatem opprobria ab hominibus sustinere, affligi cruciatibus, morte denique affici, nec terreri, proposito nobis exemplo Prophetarum, qui diversis modis propter justitiam lacerati, passionum Christi conformes et praemii esse meruerunt. Hic gradus celsior est, in quo Christum Paullus aspiciens dicebat: *Unum autem, quae quidem retro sunt obliviscens, ad ea quae in primo sunt me extendens, sector ad bravium supernae vocationis Dei in Christo Jesu.* Et adhuc apertius ad Timotheum: *Certamen*, inquit, *bonum certavi, cursum consummavi.* Quasi qui omnes gradus ascenderat, addidit: *Fidem servavi: In reliquo reposita est mihi corona justitiae.* Vere enim universo cursu completo hoc supererat, ut per tribulationes et passiones gaudens Paullus, ad gradum sublimiorem martyrii perveniret. Digne ergo Dominus servis suis suadet: *Gaudete*, inquiens, *et exsultate, quia merces vestra copiosa est in caelis*: et crescere per incrementa persecutionum evidenter ostendit. Ostensi sunt, fratres, octo gradus Evangelici, exstructi ex lapidibus, ut dixeram, pretiosis.

Ibid. V. 11.

Philipp. III. 13. 14.

1. Tim. IV. 7.

Ibid. V. 8.

Matth. V. 12.

Digitized by Google

Ostensa est illa scala Jacobi, cujus cacumen de terra pertingebat ad caelum, per quam qui ascendit, portam invenit caeli, ac per eam ingressus, sine fine in conspectu Domini laetus adstabit, laudaturus Dominum cum sanctis Angelis in aeternum. Gen. XXVIII. 12.

X. Hic noster mercatus, haec nundina spiritualis. Demus, benedicti, quae habemus: offeramus spiritus paupertatem, ut accipiamus secundum promissionem Regni caelestis ubertatem: offeramus mansuetudinem, ut terram possideamus et paradisum: defleamus peccata, et nostra et aliena, ut consolationem de Domini bonitate mereamur: esuriamus et sitiamus justitiam, ut copiosius saginemur: demus misericordiam, ut veram misericordiam consequamur: vivamus pacifici, ut filii Dei vocemur: mundum cor et castum corpus offeramus, ut lucido sensu Deum videre possimus: persecutiones propter justitiam minime timeamus, ut caelestis Regni efficiamur haeredes: opprobria, cruciatus, mortem denique si eveniat, propter Dei veritatem gaudentes amplectamur et laeti, ut merces nobis cum Prophetis et Apostolis copiosa praestetur in caelo. Ut autem verbis finis cum praefatione concordet: si est gaudium mercatoribus propter lucra praesentia et caduca, magis gaudeamus omnes pariter et laetemur, quia tales Domini hodie invenimus margaritas, quibus nulla possint bona saeculi comparari. Quas ut acquirere, obtinere, possidere mereamur, auxilium nobis et gratia cum virtute, ab ipso Domino postulanda est, cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen.

Digitized by Google

Digitized by Google

SANCTI CHROMATII
AQUILEJENSIS EPISCOPI
TRACTATUS,
QUI SUPERSUNT,
In Evangelium Sancti Matthaei.

Apud Galland. Tract. XVII. *in S. Matthaei Evangelium.*

TRACTATUS I.

In Caput III. *Evangelii S. Matthaei.*

Deest initium.

I..... QUAPROPTER respondens Dominus Jesus dixit ei: *Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Jesus igitur ad consummanda legis omnia sacramenta, ut baptizaretur a Joanne, a Galilaea in Jordanem descendit. Sed Joannes Deum suum per Spiritum sanctum recognoscens, cujus ne calceamenta quidem dignum se fuisse portare professus (fuerat), implere quod jubebatur excusat: quia non credebat ei necessarium baptismum esse, quem sciret ad hoc venisse, ut baptismo suo mundi peccata deleret; et idcirco baptizari se ab eo potius oportere testatur, dicendo: *Ego a te debeo baptizari; et tu venis ad me?* Tamquam si diceret: Ego homo sum; tu Deus: Ego peccator, quia homo; tu sine peccato, quia Deus. Quid vis a me baptizari? Non recuso obsequium, sed ignoro mysterium. Ego peccatores baptizo in pœnitentiam. Tu quid vis baptizari, qui non habes caussam peccati? Immo potius, quid vis baptizari ut peccator, qui venisti peccata tollere? Quid est ergo quod ait Joannes: *A te de-*

Matth. III. 15.

Ibid. V. 14.

Digitized by Google

beo ego baptizari, et tu venis ad me? (1) quidnam famuli sui fidele servitutis, sed dispensationis suae mysterium, dicendo: *Sine modo; sic enim oportet nos implere omnem justitiam*: ostendens hoc esse omnem justitiam, ut ipse Dominus et magister salutis nostrae sacramentum compleret. Non ergo sui caussa baptizari Dominus venit, sed caussa nostri, ut impleret omnem justitiam. Justum est enim, ut quod quis docet alterum facere, prior incipiat. Quia igitur magister et Dominus humani generis venerat, exemplo suo docere voluit quid esset faciendum, ut discipuli magistrum, servi Dominum sequerentur. Quia ergo novum baptisma daturus erat, ad generis humani salutem et remissionem peccati; prior ipse baptizari dignatus est, non ut peccata deponeret, qui peccatum solus non fecerat; sed ut aquas baptismi sanctificaret ad diluenda peccata credentium. Numquam enim aquae baptismi purgare peccata credentium potuissent, nisi tactu dominici corporis sanctificatae fuissent (2). Ille ergo baptizatus est, ut nos lavaremur a peccatis. Ille tinctus est in aqua, ut nos a delictorum sordibus purgaremur. Ille lavacrum regenerationis accepit, ut nos ex aqua et Spiritu sancto renasceremur, sicut ipse alio in loco ait: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in Regnum caelorum.* Joan. III. 5.

II. Baptismum ergo Christi ablutio est delictorum nostrorum, et renovatio est vitae salutaris. Audi hoc ipsum Apostolum demonstrantem, cum dicit: *Quotquot enim in Christo bap-* Gal. III. 27.

(1) *Quidnam*) Al. *quidem*: al. *quidam*: sed utcumque locus hiulcus videtur. " Similiter in Editione prima Basileensi, atque in altera Grynaei. ,,

(2) " Haec *Chromatii* sententia relata fuit a Gratiano Monacho in *Decreto* Canone X. De consecratione. Distinctione 4. ,,

Digitized by Google

tizati estis, Christum induistis. Et addidit: *Consepulti* Rom. VI. 4. *ergo illi estis per baptismum in mortem: ut quemadmodum Christus surrexit a mortuis, sic et vos in novitate vitae ambuletis.* Per Baptismum itaque peccato morimur, sed Christo convivimus: vitae pristinae sepelimur, sed novae vitae resurgimus: vetusti hominis errore exuimur, sed novi hominis indumenta suscipimus. Implevit ergo Dominus etiam in baptismo omnem justitiam, quia ad hoc baptizari voluit, ut baptizaremur; ad hoc lavacrum regenerationis accepit, ut renasceremur in vita.

III. Et baptizavit quidem Joannes Dominum ac Salvatorem nostrum, sed potius ille baptizatus a Christo est: quia ille aquas sanctificavit, hic aquis sanctificatus est; ille gratiam donavit, hic accepit; hic peccata deposuit, ille remisit; quia hic homo, ille Deus: Dei enim est peccata dimittere, ut scriptum est: *Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus?* Luc. V. 21 Et ideo ait Joannes ad Christum: *Ego a te debeo baptizari; et tu venis ad me?* Joannes enim baptismo egebat, quia sine peccato esse non poterat: verum Christus baptismo egere non poterat, quia peccata non fecerat. Unde in baptismo illo Dominus ac Salvator noster, primum Joannis, dehinc totius mundi peccata purgavit. Et ideo ait: *Sine modo; sic enim oportet nos implere omnem justitiam.* Cujus baptismi gratia dudum mystice praeostensa est, cum populus per fluvium Jordanis in terram promissionis inductus est. Sicut ergo tunc populo, ad terram promissionis eunti, per Jordanem via fuit, Domino praecedente: ita nunc, per easdem aquas fluvii Jordanis, primum iter viae caelestis apertum est, per quod ad beatam illam terram promissionis, id est, promissio-

Digitized by Google

nem Regni caelestis deducimur. Illis Jesus filius Nave in Jordane dux fuit: nobis vero Jesus Christus Dominus per baptismum dux exstitit salutis aeternae; unigenitus Dei Filius, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen.

Apud Galland. Tract. XVIII. in S. Matthaei Evangelium.

TRACTATUS II.

In Caput III. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEHINC sequitur: *Et baptizatus Jesus, confestim ascendit de aqua. Et ecce aperti sunt ei caeli: et vidit Spiritum Dei descendentem quasi columbam. Et ecce vox de caelo dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Ut in Domini corporea nativitate, ita quoque in baptismo ejus, omni admiratione digna et majestati ejus congrua paruerunt. Caeli igitur, de aquis ascendente Domino post baptismum, patuerunt: sanctus Spiritus in habitu columbae, specie corporali descendit, testimonium Patris supra Filium deferens: vox etiam Patris statim de caelis auditur, dicentis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Cujus sacrae vocis auditum super aquas, David quoque ante praenuntiaverat, dicendo: *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit.* In hoc utique, in quo vox paternae majestatis, testimonium Filio perhibens, quasi quoddam tonitru sonuit. Matth. III. 16. 17. Psal. XXVIII. 3.

II. QUIS igitur hic contra fidem haereticis locus est? Quae in hac Patris professione blasphemandi occasio relicta est, cum etiam expressa proprietate verborum sacramentum sit perfectae Trinitatis ostensum? In mysterio enim baptismi,

Digitized by Google

et Filius manens videtur in corpore, et Spiritus sanctus in specie columbae descendit, et vox Patris de caelis auditur, ut Trinitatis unitas declaretur; quia nec Pater sine Filio intelligi potest, nec Filius sine Spiritu sancto cognosci. (1) Vide igitur quale Patris de Filio testimonium sit, dicentis: *Hic est Filius meus.* Suus utique, non per adoptionem gratiae, neque per religionem creaturae, ut haeretici volunt, sed sui proprietate generis et veritate naturae. Multi enim Sanctorum filii Dei dicuntur, et sunt: sed hic sine comparatione unus Deo Patri Filius unigenitus, et verus, et proprius, non aliunde, quam de Patre natus. Quia tam verus Pater, Pater est, quam verus et Deus est: sicuti etiam tam verus Filius, Filius est, quam

(1) *Unde* pro *Vide* legitur hoc loci in Bibliotheca Patrum Lugdunensi Tomo V. pag. 990, sicuti etiam apud Gallandium Tomo VIII. pag. 352; qui tantummodo in subjecta Adnotatione dubitanter scripsit: *An legendum?* (Vide).

At *Vide* pro *Unde* nos hic posuimus confidenter, orationis sensu compellente, et auctoritate nixi Alcuini Abbatis, qui totum hunc *Chromatii* textum retulit in *Libello suo adversus Haeresim Felicis Episcopi*, quem videas superius inter *Veterum Testimonia de Sancto Chromatio Episcopo*; necnon auctoritate Editionis Primae *Chromatii*, quae Basileae prodiit anno 1528, quamque prae manibus habemus; sicut etiam auctoritate vetusti Codicis Palatini Bibliothecae Vaticanae, unde integrum hunc *Chromatii* textum eduxit ex praecitato Alcuini *Libello* Clarissimus Fontaninus, qui etiam totum inseruit in sua *Historia Litteraria Aquilejensi* Libro III. Cap. IV. num. II., prout infra videre est.

Caeterum (quod sane mireris) totus hic *Chromatii* textus, qui de Mysterio Trinitatis est, in citata Bibliotheca Patrum Lugdunensi fœde corruptus apparet, ita ut erroneum etiam sensum involvat: quod summi Viri, Fontaninus praecitatus, atque De Rubeis, non animadverterunt: iisdemque prorsus mendis inquinatus lucem vidit in novissima quoque Bibliotheca Gallandii.

Nos propterea totum hunc *Chromatii* textum in nostra editione, non minus quam sex locis emendatum, suae integritati restituimus, collatione facta cum textu eodem prout exstat apud Alcuinum in editione novissima Frobenii, unde textum ipsum in *Testimoniis Veterum* inseruimus; sicuti etiam ratione habita citatae editionis Primae Basileensis Scriptorum seu Opusculorum *Chromatii* 1528, alteriusque itidem Basileensis 1569. inter *Monumenta Sanctorum Patrum Orthodoxographa* Joannis Grynaei, necnon vetusti Codicis Alcuiniani Bibliothecae Vaticanae, prout in *Praefatione* suo loco admonuimus.

Digitized by Google

verus et Dominus est. Perfecta ergo fides est Trinitatis ostensa; cum et Pater Christum Dominum ac Deum nostrum Filium suum esse testatur; et Spiritus sanctus, id est Paracletus, in tanto fidei sacramento Patri Filioque conjungitur: ut verum Patrem, verum Filium, verum etiam Spiritum sanctum crederemus: tres personas, sed unam divinitatem Trinitatis, unamque substantiam. Haec transitorie de Trinitatis mysterio dicta sunt.

III. VERUM quia omnia quae pro nobis Dominus egit, in sacramentum salutis nostrae ostensa cognoscimus: in eo, quod baptizato Domino caeli aperti sunt, idem monstratur, quia renatis in baptismo caelorum Regna paterent, quae nobis Filius Dei, in corpore ad caelum ascendens, primus aperuit. Unde et statim in eo, quod sanctus Spiritus in specie columbae descendit, et vox Patris de caelis auditur, dicentis: *Hic est Filius meus*; in hoc caeleste mysterium, et salutis nostrae ordo revelatur; quia per salutare baptismum aquae, essemus et filii Dei futuri, et donis sancti Spiritus munerandi: per quem est Patri, et Filio laus et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Apud Galland. Tract. II. *in S. Matth. Evangelium.*

TRACTATUS III.

In Caput V. *Evangelii S. Matthaei.*

I. *VIDENS autem*, inquit, *turbas Jesus, ascendit in montem: et sedente eo accesserunt ad eum discipuli ejus, et aperiens os suum, docebat eos dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum caelorum*, et cae- Matth. V. 1. 2.

Digitized by Google

tera quae sequuntur. De terrenis et humilibus ad alta et excelsa discipulos suos Dominus ducturus, montem conscendit: et quidem Oliveti, ut per ipsius vocabuli significationem, divinae misericordiae suae munus ostenderet. Ascendit igitur Dominus in montem, ut discipulis suis terrena jam relinquentibus et superna petentibus, velut in alto jam positis, praecepta traderet caelestium mandatorum: et provisas olim benedictiones divino munere largiretur, secundum quod David ante testatus fuerat, dicendo: *Etenim benedictionem dabit qui legem dedit.* Et ut apertius et gratiam Apostolorum, et auctorem tantae hujus benedictionis ostenderet, addidit dicens: *Ambulabunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion*: Filius scilicet Dei, qui in Sion Apostolis benedictiones donavit. Idem enim in hoc monte benedictiones Apostolis dedit, qui jamdudum in monte Sina Moysi legem tradiderat, probans se esse utriusque legis auctorem, secundum quod per Hieremiam ipse Dominus manifestat dicens: *Et dabo illis testamentum novum: non tale quale jamdudum dedi patribus eorum, cum educerem eos de terra Ægypti: sed hoc est testamentum quod dabo illis: scribam leges meas in cordibus eorum, et in sensu eorum scribam illas.* Et jamdudum quidem cum lex daretur, juxta montem populus prohibebatur accedere: nunc autem Domino dicente in monte nemo prohibetur; immo potius omnes invitantur ut audiant: quia in lege severitas est, in Evangelio gratia: illic terror incredulis incutitur, hic credentibus benedictionum munus infunditur. Si vis ergo et tu benedictionem a Domino accipere, relinque terrenam conversationem, pete vitam supernam; ascende in altitudinem fidei tamquam montem, ut benedici jure

Psal. LXXXIII. 8.

Jer. XXXI. 31. 32.

Exod. XIX. 21.

Digitized by Google

a Domino merearis. Sed quae jam ipsa verba benedictionum sint, videamus.

II. *Beati*, inquit, *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum caelorum.* Plures quidem novimus pauperes: sed non quia tantum pauperes, idcirco beatos: quia unumquemque nostrum non necessitas paupertatis facit esse beatum, sed fides devotae paupertatis. Nam multos scimus egere quidem saeculi facultate, nihilominus tamen a peccatis non desinere, atque a fide Dei esse alienos; quos utique manifestum est beatos dici non posse. Et ideo debemus requirere qui isti beati sint, de quibus ait Dominus: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum caelorum.* Hos utique pauperes significat esse beatos, qui contemtis mundi divitiis, spretaque saeculi facultate, ut Deo fierent divites, mundo esse pauperes voluerunt. Hi tales, pauperes quidem saeculo videntur, sed Deo divites sunt, egentes saeculo, sed Christo locupletes. Cujus beatae paupertatis exemplum nobis primi in se Apostoli praebuerunt: qui contemta omni facultate, statim sequuti Domini vocem, ipsius esse discipuli meruerunt. Hos tales pauperes etiam Apostolorum temporibus invenimus, qui primi credentes, universis rebus suis possessionibusque distractis, sub hac devota paupertate Domini divitias quaesierunt. Unde et Apostolus in tali paupertate divitias inesse caelestes ostendit, dicens: *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes.* Inde denique Petrus, cum ascendens in templum a claudo eleemosynam peteretur, ait: *Argentum et aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Domini nostri Jesu Christi surge et ambula.* O vere beata paupertas: quae cum nihil

1. Cor. VI. 10.

Act. III. 6.

Digitized by Google

de mundi facultate habeat, tantum de caelo largitur! Non dat quidem argentum vel aurum, sed quod plus est divitiis omnibus, reddit corporis sanitatem. Imaginem Caesaris in nummo, quam daret, non habuit; sed Christi imaginem in homine reformavit. De hujusmodi pauperibus in praesenti loco Dominus loquitur, de quibus et David multis locis testatur dicendo: *Edent pauperes, et saturabuntur, et vivet cor eorum in saeculum saeculi.* Et iterum: *Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum. Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum.* Talium ergo pauperum Dominus docet esse Regnum caelorum, qui se caussa religionis ac fidei saeculo pauperaverunt, ut locupletem sanctum Spiritum possiderent. Vel certe beatos pauperes dicit, qui nulla superbia diaboli inflantur, nulla ambitione saeculi extolluntur, sed humilitatem spiritus cum fidei devotione custodiunt. Unde dicitur a David in Psalmo: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum et humiliatum Deus non spernit.* Tales ergo pauperes spiritu beati sunt apud Deum.

Psal. XXI. 7.

Psal. LXXI. 4.

Psal. XXXIII. 7.

Psal. L. 19.

III. Deinde ait: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Sicut de pauperibus superius, ita et hic de lugentibus loquitur: non eos beatos appellans, qui aut dilectae alicujus conjugis orbitatem, aut amissionem carorum pignorum filiorumque graviter lugent; sed eos potius beatos esse significat, qui aut propria commissa peccata jugi lacrymarum fletu expiare contendunt, aut qui pro legis affectu iniquitatem saeculi ac peccantium delicta lugere non desinunt. His ergo tam sancte lugentibus non immerito a Domino consolatio exsultationis aeternae promittitur. Eam denique David sanctus exspectans, etiam stratum suum jugi

Digitized by Google

lacrymarum fletu rigavit, dicendo. *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.* Et iterum: *Fuerunt mihi lacrymae meae panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Ubi est Deus tuus?* Et iterum: *Quia cinerem sicut panem manducabam, et potum meum cum fletu temperabam.* Et iterum: *Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis in lacrymis in mensura.* Vis autem scire pium luctum sanctorum? Audi dictum de Samuele propheta, quia usque ad diem mortis ejus luxerit regem Saulem. Hieremias quoque cum populi peccata defleret, ita ait: *Ut flumina aquarum transierunt oculi mei, super contritione plebis meae.* Et iterum: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo hanc plebem die ac nocte?* Daniel etiam gravi luctu pro populi peccatis afficitur, secundum quod ipse testatur dicens: *Et eram*, inquit, *lugens tribus hebdomadis dierum, panem non manducans, et vinum non bibens.* Sanctus quoque Apostolus quosdam Corinthiorum luctu simili deflet, dicendo: *Et veniam ad vos, ut lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam in immunditia quam gesserunt, et fornicatione.* Hujusmodi ergo luctum Dominus perpetui gaudii consolatione compensat, secundum quod Isaias retulit, dicens: *Date his qui lugent Sion, gloriam pro cinere: unctionem laetitiae lugentibus: pro spiritu maestitiae amictum gloriae.* David ait: *Convertisti planctum meum in gaudium mihi, disrupisti saccum meum, et praecinxisti me laetitia.*

Psal. VI. 7. Psal. XLI. 4. Psal. CI. 10. Psal. LXXIX. 6. 1. Reg. XV. 35. Thren. III. 48. Jer. IX. 1. Dan. X. 3. 2. Cor. XII. 21. Isai. LXI. 3. Psal. XXIX. 12.

IV. Deinde ait: *Beati mites, quoniam ipsi haereditate possidebunt terram.* Diversae sunt gratiae promissionum divina-

Digitized by Google

rum, quia diversi gradus meritorum. Ait ergo: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.* Mites sunt homines mansueti, humiles et modesti, in fide simplices, et ad omnem injuriam patientes, qui praeceptis evangelicis instituti, Dominicae mansuetudinis imitantur exemplum, qui ait in Evangelio: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Denique Moyses jam dudum idcirco maximam gratiam apud Deum habuit, quia mitis erat. Hoc enim de eo scriptum est. *Et erat Moyses mansuetus prae omnibus qui erant super terram.* Unde David in Psalmo ait: *Memento Domine David et omnis mansuetudinis ejus.* Hujusmodi ergo mites beatos ostendit, quibus non in praesenti vita, sed in futura possessionem terrae illius felicis repromisit, de qua dictum legimus in Psalmo: *Mansueti autem possidebunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis.* Et iterum: *Qui exspectant Dominum, ipsi haereditate possidebunt terram.* De qua et per Salomonem Spiritus sanctus testatur dicens: *Quoniam recti habitabunt in terra, et sancti habitabunt in ea.* Hos ergo mites Dominus beatos ostendit, qui lenitatem mansuetudinis Dominicae sequentes, beatae illius terrae haereditate perpetua possessione fruentur. Maxime tamen de terra nostri corporis loquitur, in qua Sancti transfigurati in gloriam, secundum Apostolum, aeterna felicitate regnabunt.

Matth. XI. 29.

Num. XII. 3.

Psal. CXXXI. 2.

Psal. XXXVIII. 11.

Psal. LXVIII. 36.

Prov. II. 21.

V. Deinde ait: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Non facili desiderio, nec levi cupiditatis ardore expetendam a nobis esse justitiam docuit. Siquidem hos beatos esse significat, qui ad eam consequendam, esuriendi ac sitiendi modo, interni desiderii cupiditatibus inardescunt: quia si eam unusquisque nostrum

Digitized by Google

esuriens ac sitiens desiderio concupiscat, non potest aliud semper, quam justitiam cogitare, justitiam quaerere: quia esuriens ac sitiens, necesse est, id quod sitit atque esurit, concupiscat. Merito igitur his taliter esurientibus ac sitientibus eum, qui panis caelestis ac fons aquae vivae est, satietatem refectionis illius perpetuae repromittit, dicendo: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Illam utique justitiam fidei, quae Dei et Christi est, de qua et Apostolus retulit: *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi, in omnes et super omnes qui credunt in eum.* Rom. III. 20. Vel certe ipsum Dominum ac Salvatorem nostrum, qui nobis secundum Apostolum: *Et justitia, et sanctificatio, et redemptio factus est:* 1. Cor. I. 30. cujus desiderio, velut cibi ac potus modo, beati semper exaestuant, secundum quod ipse Dominus per Salomonem testatur, dicens ex persona Sapientiae: *Qui me manducant,* Eccli. XXIV. 29. *adhuc esurient: ei qui me bibunt, adhuc sitient.* Hanc ergo justitiam etiam nos semper esurire ac sitire debemus, ut saturari cibo refectionis perpetuae mereamur. Bene autem cum additamento dictum est in loco praesenti: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur*: quia qui non justitiam, sed injustitiam esuriunt, scilicet qui aurum, et argentum desiderant, qui divitias vel honores saeculi concupiscunt, et qui nunquam terrenis opibus vel carnis desideriis satiantur; ii tales, non beati, sed infelices sunt; quia eis, non spes promissae gloriae, sed damnationis pœna debetur.

VI. Deinde ait: *Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur Deus.* Plurimis quidem testimoniis, tam in veteri testamento quam etiam in novo, ad faciendam misericordiam a

Digitized by Google

Domino provocamur: sed ad compendium fidei arbitramur satis superque sufficere id, quod in praesenti loco ipse Dominus propria voce depromit, dicendo: *Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur Deus.* Dominus misericordiarum misericordes dicit esse beatos, ostendens unumquemque misericordiam Dei promereri non posse nisi et ipse misericors fuerit. Unde et alio loco ait: *Estote ergo misericordes, sicut et Pater vester, qui est in caelis, misericors est.* Luc. VI 36.

VII. Deinde ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Hos mundo corde esse significat, qui deposita sorde peccati, ab omni se carnis inquinamento purgaverint, et per opera fidei atque justitiae Deo placuerint, secundum quod David in Psalmo testatur dicens: *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus et mundo corde, qui non accepit in vano animam suam.* Psal. XXIII. 3. 4. Merito et David sciens Deum nonnisi mundo corde posse videri, ita in Psalmo precatur dicens: *Cor mundum crea in me Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.* Psal. L. 12. Hujusmodi ergo mundo corde Dominus beatos esse ostendit, qui pura mente et integra conscientia sub fide Domini viventes, Deum gloriae in futuro caelesti Regno conspicere merebuntur: *Non jam per speculum et in enigmate, sed facie ad faciem*, ut Apostolus retulit. 1. Cor. XIII. 12. Modo enim licet oculis fidei Deum contemplemur, claritatem tamen ejus prae infirmitate carnis videre non possumus: tunc autem videbimus eum, accepta immortalitate in caelestem gloriam transformati, cum immortalem Deum immortalibus oculis conspicere cœperimus: et tunc vere implebitur in

Digitized by Google

nobis illud, quod scriptum est: *Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutum.* Non immerito idem David cum futuri temporis gloriam ostenderet, in qua sancti cum Deo habitabunt, ita retulit: *Attamen justi confitebuntur tibi, et habitabunt recti cum facie tua.* Psal. XLVII. 9. Psal. CXXXIX. 14.

VIII. Deinde ait: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Pacifici sunt, qui a dissensionis et discordiae scandalo separati, dilectionem caritatis fraternae, et pacem Ecclesiae sub catholicae fidei unitate custodiunt: quam pacem tuendam discipulis suis Dominus in Evangelio peculiariter commendat, dicendo: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Quam pacem Dominum Ecclesiae suae daturum David ante testatus est, dicens: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, et super sanctos suos, et in eos qui convertuntur ad ipsum.* De qua pace custodienda et Apostolus commonet, dicens: *In omnibus servantes unitatem spiritus cum vinculo pacis.* Et iterum: *Pax Dei quae superat omnem intellectum, custodiat corda vestra et corpora vestra a malo.* Nihil enim tam necessarium servis Dei, tam salutare Ecclesiae, quam caritatem servare, quam pacem diligere, sine qua Deum videri non posse, ad Hebraeos Apostolus docet, dicendo: *Ante omnia diligite pacem, sine qua nullus nostrum Deum videre poterit.* Unde omni studio ac devotione pacem Ecclesiae servare nos convenit, et eos qui a pace dissentiunt, ad Ecclesiae caritatem, quantum in nobis est, pacis ac fidei studio revocare, exemplo Prophetae qui ait: *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus; cum loquebar illis impugnabant me gratis.* Merito et in Evangelio in exsultatione Ange- Joan. XIV. 27. Psal. LXXXIV. 9. Ephes. IV. 3. Philipp. IV. 7. Hebr. XII. 14. Psal. CXIX. 7.

Digitized by Google

lorum nativitatem Domini nuntiantium, haec vox sancta reperitur: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.* Luc.II.14. De qua pace et David retulit: *Pax*, inquit, *multa est diligentibus te, et non est illis scandalum.* Psal. CXVIII. 165. Et Isaias similiter: *Et ponam in multa pace filios tuos, et in aequitate aedificaberis.* Isai. LIV. 13. Si enim ad hoc Filius Dei carnem suscipere et pati dignatus est, ut pacificaret nos Deo per sanguinem crucis suae; utique, secundum quod Apostolus retulit, per omnia pacifici esse debemus, ut vere ipsum Deum pacis in nobis habere mereamur: hoc enim scriptum est: *Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion.* Et sic vere non solum filii Dei erimus, sed et *haeredes Dei, cohaeredes autem Christi.* Hoc enim Apostolus retulit: *Si filii*, inquit, *Dei, et haeredes Dei, cohaeredes autem Christi.* Coloss. I. 20. Rom. XV. 33. Psal. LXXV. 3. Rom. VIII. 17.

IX. Deinde ait: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est Regnum caelorum.* Non immerito esuriendam ac sitiendam justitiam Dominus superius memoravit: cujus desiderio in tantum sitire nos decet, ut propter eam et persecutionem mundi, et pœnas corporis, et ipsam mortem contemnere debeamus. In qua significatione martyres maxime declarantur, qui propter justitiam, fidem et nomen Christi persecutiones in saeculo sustinent, quibus spes magna promittitur, id est possessio Regni caelorum. Cujus beatitudinis Apostoli principes exstiterunt, et omnes justi qui propter justitiam legis diversis persecutionibus afflicti, merito fidei suae ad Regna caelestia pervenerunt.

X. Deinde ait: *Beati eritis cum vos persecuti fuerint homines,*

Digitized by Google

et exprobrabunt, et dicent omne malum contra vos. Gaudete in illa die et exsultate: dico enim vobis, quia merces vestra multa est in caelis: Sic enim faciebant et Prophetis patres eorum. Omnia quae tempore persecutionis propter nomen Christi adversus justos persecutorum excogitare potest infanda perfidia, vel diversa opprobria ingerere, vel corpori pœnas inferre; non solum patienter ferre debemus, sed etiam cum gaudio exsultationis accipere, propter futuram gloriam. Hoc enim ait: *Gaudete in illa die et exsultate: dico vobis, quia merces vestra multa est in caelis.* Quam gloriosa est persecutionis hujus tolerantia, cujus mercedem Dominus repositam esse dicit in caelis! Et idcirco propositae gloriae praemium considerantes, ad omnem tolerantiam passionis devota fide parati esse debemus: ut consortes gloriae Prophetarum atque Apostolorum effici mereamur, per Christum Dominum nostrum, qui est benedictus in saecula.

Apud Galland. Tractatus III. *in S. Matthaei Evangelium.*

TRACTATUS IV.

In Caput V. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEINDE ait: *Vos estis sal terrae: sed si sal terrae infatuatum fuerit, ad nihilum valet, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus.* Dominus Apostolos suos sal terrae cognominat. Et videamus quid sub hujus vocabuli comparatione de Apostolis suis Dominus velit intelligi. Quod ut plenius possimus advertere, primum solicite requirendum est, quid hoc sal sit, et cujus terrae, et in quam deinde rem utilitatemque proficiat. Jam etiam salis Matth. V. 13.

Digitized by Google

ipsius naturam usumque tractare debemus, ut his cognitis, dominici dicti virtutem spiritali intelligentia facilius assequamur. Natura igitur salis per aquam, per calorem solis, per flatum venti constat; et ex eo quod fuit, in aliam speciem generatur. Sic et Apostoli atque omnes credentes, per aquam baptismi, per fidem Christi (qui in comparatione sol justitiae dictus est) et per inspirationem sancti Spiritus Deo renati, ex terrena in caelestem nativitatem transierunt. Unde non immerito sancti Apostoli sal terrae a Domino nuncupantur. Et cujus terrae? promptum est noscere: id est terrae corporis nostri, quam dudum insipientem ac sensu vanitatis insulsam, evangelicae praedicationis sapientia salierunt. Ipsi enim sal terrae nostrae facti sunt, quia per ipsos et verba sapientiae accepimus, et per caelestem nativitatem in spiritalem sumus demutati naturam. Sicut igitur sal hoc, id est sal terrae, indiscrete omnibus opus est, id est regibus ac potentibus, divitibus et pauperibus, servis ac dominis; sic et caelestis sapientiae verbum, quod per Apostolos praedicatum est, necessarium est cunctis ad vitam: *Omnes enim*, secundum Apostolum, *egent gratia Dei*. Quia sicut praesentem hanc vitam non sine salis usu habemus: ita quoque illam vitam aeternam, sine dono sapientiae divinae adipisci non possumus. Rom. III. 23.

II. Sed quia de natura vel gratia salis secundum intelligentiam spiritualem jam superius dictum est, nunc quoque de ipsa salis virtute tractemus. *Vos* ergo, inquit, *estis sal terrae*. Itaque sicut sal, cum operatur in carne qualibet, corruptelam non admittit: fœtores aufert, sordes expurgat, vermes non sinit generari; ita et caelestis gratia ac fides quae

Digitized by Google

per Apostolos data est, simili exemplo in nobis operatur. Aufert enim carnalis concupiscentiae corruptelam, peccatorum sordes expurgat, odorem malae conversationis excludit, vermes delictorum non sinit generari, id est de corpore libidinosas et mortiferas voluptates exsurgere: conservans corpora nostra etiam ab illo immortali verme, qui indefessa pœna peccatores excruciat, de quo scriptum est: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur.* Marc. IX. 43. 45. 47. Et sicuti sales a foris quidem apponuntur, intrinsecus vero operantur per virtutem naturae suae, ita et caelestis gratia exteriora hominis atque interiora perpenetrat, et totum hominem integrum a peccato incorruptumque conservat. Isai. LXVI. 24. Hos autem Deo dignos esse, qui sale caelestis sapientiae condiuntur, etiam dudum praecedente figura legis ostensum est, quia omne sacrificium offerendum Deo sale saliebatur. Levit. II. 13. Quod ipsum Evangelista commemoravit dicendo: *Omne*, inquit, *sacrificium sale salietur*: Marc. IX. 48. ostendens eum hominem dignum vere sacrificium Deo fieri, qui caelestis sapientiae virtute esset infusus. Unde non immerito cum per Ezechielem prophetam Dominus Jerusalem, immo potius Synagogam, increparet, inter caetera ait: *Aqua non est lota, neque sale salita*: Ezech. XVI. 4. praenuntians, quia neque gratiam baptismi salutaris ad abluenda peccata sua acceptura erat, neque fidem caelestis sapientiae susceptura. Si quis itaque hoc caelesti sale usus fuerit, condietur; qui autem noluerit, infatuabitur. Non immerito et Apostolus, sermonem nostrum semper gratiae Coloss. IV. 6. sale conditum esse debere, commonuit.

III. Adhuc hujus salis gratiam ac virtutem etiam in libris Regnorum invenimus praeostensam. Cum in Hiericho essent 4 Reg. II.

Digitized by Google

aquae malignae quae steriles faciebant, petitus est sanctus Elisaeus propheta, ut iisdem aquis remedium salutare praeberet. Tunc sanctus Elisaeus caelestis mysterii non ignarus, dixit afferri sibi vas fictile, et mitti in eo salem. Et venit, et misit salem ad exitus aquarum; et sic sanata sterilis natura aquarum, in fecunditatem mutata est: quod in sacramentum futurae veritatis gestum, manifesta ratione cognoscimus. Nam per aquas gentes significari evidenter Apocalypsis retulit dicendo: *Aquae quas vidisti*, *populi*, *et gentes*, *et turbae*, *et nationes sunt*. Quae aliter sanari, vel remedium salutare accipere non poterant: nisi sal in vas fictile mitteretur, id est Dei sapientia humanum corpus acciperet. Quae postquam ad exitus aquarum, id est ad exitum mortis humanae, salutis nostrae caussa pervenit; tunc omnium credentium natura quae a fructu seminis sterilis erat, in fidei ac justitiae fecunditatem mutata est. Unde non immerito Dominus Apostolos suos sal terrae appellat, quos divina ex se, et caelesti sapientia replevit. Sic autem eos sal terrae esse testatus est, sicut et lucem mundi. Nam cum ipse lucem mundi se esse professus sit, tamen etiam discipulos suos hoc nomine voluit nuncupare, non auferens sibi quod suum est lumen, sed largiens: quia lumen verum et aeternum quod suum est, sine aliquo detrimento propriae naturae largitur. Scimus sane nonnullos sales de terra generari: sed et haec similitudo congruit Apostolorum personae. Quia quamvis nati de terra humani corporis viderentur, aliud tamen per fidem Christi esse jam cœperant: ut non jam terra, sed sal terrae haberentur; quia de carnalibus facti sunt spiritales, idonei qui fide possent condire insulsa corda credentium.

Apoc. XVII. 15.

Joan. VIII. 12.

Digitized by Google

IV. *Vos* ergo, inquit, *estis sal terrae: si autem sal infatuatum fuerit, in quo condietur? ad nihilum valet, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus.* Infatuari autem eos ostendit, qui cum semel per fidem et sapientiam caelestem eruditi, fideles ac stabiles debeant permanere; relicta fide et sapientia divina, aut in haeresim ruunt, aut ad stultitiam gentilium redeunt. Et idcirco ait, *si autem sal infatuatum fuerit, in quo condietur?* Quia infatuati fraude diaboli hujusmodi homines, amissa fidei gratia, evanescunt. Qui cum potuissent etiam alios non credentes, adhuc a fide alienos, divinae praedicationis verbo condire; etiam sibi inutiles extiterunt. Denique Judas Iscariotes de hujusmodi salibus fuerat: sed postea quam divinam sapientiam reprobavit, et de Apostolo apostata factus est: non solum aliis prodesse non potuit, sed et sibi miser et inutilis factus est. Et ideo addidit Dominus dicens: *ad nihilum valet, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus*: quia hujusmodi, jam non fideles ac domestici; sed projecti ab Ecclesia, ut extranei et fidei hostes habendi sunt. Unde et Judas de domestico fidei, inimicus factus est veritatis. Projecti itaque hujusmodi extra Ecclesiam, necesse est ut diversis vitiis carnis et variis voluptatibus saeculi conculcentur: et hoc est quod ait: *ad nihilum valet, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus.* Quid sit autem conculcari ab hominibus, etiam Salomon in libro suo retulit, cum de muliere meretrice loqueretur: *Mulier*, inquit, *fornicaria, quasi stercus in via ab hominibus praetereuntibus conculcatur.* Quia igitur conditi jam sale apostolico sumus, in tali ac tanto condimento gratiae spiritualis permanere debemus, ut ipsi quoque sal terrae nuncupari a Chri- Eccli. IX. 10.

Digitized by Google

sto Domino nostro mereamur, qui est benedictus in saecula, Amen.

Apud Galland. Tract. IV. *in S. Matthaei Evangelium.*

TRACTATUS V.

In Caput V. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEINDE ait: *Vos estis lux mundi. Non potest civitas abscondi super montem posita, neque accendunt lucernam ut ponant eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.* Matth. V. 14. 15. Sal terrae Dominus discipulos suos appellavit: quia infatuata a diabolo corda humani generis, per caelestem sapientiam condierunt. Nunc quoque lumen mundi eos nuncupat, quia a se ipso qui verum et aeternum lumen est, illuminati; ipsi quoque lumen facti sunt tenebrarum. Nam quia ipse sol justitiae est; non immerito etiam discipulos suos lumen mundi cognominat; quia per ipsos, quasi per quosdam micantes radios, universo orbi cognitionis suae lumen infudit: fugaverunt enim a cordibus hominum tenebras erroris, luce veritatis ostensa. Per ipsos namque illuminati etiam nos, ex tenebris lumen sumus effecti, dicente Apostolo: *Eratis enim aliquando tenebrae: nunc autem lux in Domino: sicut filii lucis ambulate.* Ephes. V. 8. 9. Et iterum: *Non estis filii noctis neque tenebrarum, sed estis filii luminis et filii Dei.* 1. Thess. V. 5. Merito et sanctus Joannes in Epistola sua testatus est, dicens: *Deus lux est*, et qui manet in Deo, in lumine est, sicut et ipse est in lumine. 1. Joan. I. 5. Unde quia tenebris erroris liberatos nos esse gaudemus, semper quasi filii lucis in lumine ambulare debemus.

Digitized by Google

II. Et addidit: *Non potest*, inquit, *civitas abscondi supra montem posita*. Civitatem hic Ecclesiam significat, de qua multis locis divinae Scripturae testantur, et de qua David maxime loquitur, dicens: *Gloriosa dicta sunt de te civitas Dei*. Et iterum: *Fluminis impetus laetificat civitatem Dei*. Et iterum: *Sicut audivimus, ita et vidimus, in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in aeternum*. Et ut manifeste se de hac civitate loqui Spiritus sanctus ostenderet: etiam montis ipsius fecit mentionem, dicendo: *In civitate Dei nostri, in monte sancto ejus*. De qua per Isaiam Dominus loquitur, dicens: *Ecce ego praeparabo tibi carbunculum lapidem, et fundamenta tua sapphyrum, et propugnacula tua jaspidem, et portas tuas lapidem chrystallum, et circuitum tuum lapides electos, et omnes filios tuos docibiles Dei*. Et multa similia quae praetermisimus, ne taedium legentibus faceremus; maxime cum haec quae dicta sunt, ad probationem civitatis hujus satis abundeque sufficiant. Civitatem ergo supra montem positam Ecclesiam ostendit; supra fidem Domini ac Salvatoris nostri in caelesti gloria constitutam; quae actu spiritali omnem (1) humiditatem terrenae infirmitatis excedens, universo mundo conspicua facta est gloriosa; quae jam non per annuntiationem legis obumbratur, sed per evangelicam doctrinam aperta praedicatione conspicitur.

Matth. V. 14.

Psal. LXXXVI. 3.

Psal. XLV. 5.

Psal. XLVII. 9.

Isai. LIV. 11. 12. sec. LXX.

III. Et addidit: *Neque enim accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed supra candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt*. Videamus itaque et hujus dicti Dominici

Matth. V. 15.

(1) *Humiditatem*). An *humilitatem*, prout editio prima Basileensis?

Digitized by Google

rationem. Scimus lucernam ad hoc accendi, ut non modio aut aliquo operimento tegatur; quod si fiat, usus ejus nulli rei proderit: sed ideo accenditur in candelabro, ut in edito loco posita caecitatem obscurae noctis abjiciat, et lucis suae usum in domo constitutis impertiat. Quod ideo Dominus commemorat, quo sciremus, et nos idcirco gratia fidei accensos, et luce spiritus illuminatos, ut et ipsi per opera fidei atque justitiae velut lucerna spiritualiter luceremus; et hos qui in tenebris erroris sunt positi, ignorantiae nocte depulsa, veritatis ipsius lumine illustraremus. Unde Apostolus ait: *Inter quos lucetis sicut luminaria in hoc mundo, verba vitae continentes.* Philipp. II. 15. 6. Quod si non faciamus, videbimur tam necessarii luminis utilitatem, ad damnum tam nostrum quam aliorum, infidelitate nostra velut quodam velamine obtegere et obrumbrare. Quapropter et illum qui talentum ad lucrum caelestis negotiationis acceptum abscondere magis voluit quam ad mensam nummulariis dare, debitam poenam incurrisse scimus et legimus. Matth. XXV. 28. 30.

IV. Et idcirco lucerna illa spiritualis, quae ad usum salutis nostrae accensa est, semper lucere debet in nobis. Habemus enim lucernam caelestis mandati, et gratiae spiritalis, de qua David retulit: *Mandatum tuum lucerna pedibus meis, et lux semitis meis.* Psal. CXVIII. 105. De qua et Salomon ait: *Quoniam lucerna est praeceptum legis.* Prov. VI. 23. De qua per Sophoniam quoque prophetam Dominus testatur: *Et scrutabor Jerusalem cum lucerna.* Soph. I. 12. In hac enim lucerna inextinguibile legis ac gratiae suae lumen ostendit, quod non aliquo caecae mentis velamine operiendum est vel obscurandum, ut Judaei vel Haeretici faciunt, qui perspicuam lucem praedicatio-

Digitized by Google

nis divinae pravis interpretationibus obtegere et occultare nituntur, pro fide perfidiam praedicando, et lumen veritatis erroris tenebris obvelando. Unde lucerna haec legis ac fidei non occultanda nobis est, sed ad salutem multorum semper in Ecclesia, velut in candelabro, constituenda; ut veritatis ipsius luce et nos fruamur, et omnes credentes illuminentur. Ad cujus luminis contemplationem etiam per Isaiam nos sanctus Spiritus adhortatur dicendo: *Venite, ambulemus in luce Domini. Dimisit enim populum suum domus Israel.* De qua luce et beatus Petrus in Epistola sua testatus est, dicens: *Qui eripuit nos de tenebris, et advocavit nos in admirabilem lucem.* Unde et Zacharias propheta, ut spiritalis hujus luminis et caelestis candelabri quod in figura Ecclesiae ostensum est, manifestaret mysteria, inter caetera quae ei pro merito prophetiae monstrata sunt, etiam candelabrum aureum cum lampadibus suis se vidisse testatus est. Nam et in tabernaculo testimonii ad futurae veritatis exemplum candelabrum cum lucernis indefesso lumine populo lucebat. Cujus rei ratio Judaeis quidem occulta est, sicuti et omnia sacramenta legis, sed nobis jam manifesta. Scimus enim in candelabro illo typum veri et aeterni luminis ostensum: id est Spiritus sancti, qui per multiformem gratiam omne Ecclesiae corpus semper illuminat. Unde et Dominus in Evangelio, inter caetera, discipulos suos ut lucernas in manibus ardentes habeant adhortatur, dicendo: *Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes.* Quod utique Dominum praecepisse, non corporali sensu, sed ratione spiritali, intelligendum est. Nam quia in lucerna mandatum Dei, sive lumen legis significatur; idcirco lucernam in manibus portare jubemur, ut illuminati

Isai. II. 5. 6. sec. LXX.

1. Petr. II. 9.

Zach. IV. 2.

Exod. XXV. et XL.

Luc. XII. 35.

Digitized by Google

gratia Spiritus sancti, operibus justitiae ac fidei luceamus, secundum quod Salomon retulit: *Viae*, inquit, *justorum, similiter ut lux fulgebunt; procedunt enim et illuminant, donec* (1) *corrigat dies.* Prov. IV. 18. soc. LXX.

V. Merito ergo, cum in praesenti loco Dominus lucernae mentionem fecisset, dicendo: *neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt*, addidit dicens: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum qui in caelis est.* Magnificatur enim Deus in nobis apud incredulos et infideles, si secundum praecepta divina vivamus, si bonis operibus luceamus. Unde et sanctus Apostolus ait: *Magnificate et portate Deum in corpore vestro.* Et beatus Petrus in Epistola sua similiter commonet: *Ut cum detrectaverint de vobis, opera justitiae magnificent Deum nostrum.* Potest autem et aliter intelligi, quia multiplex intelligentia spiritalis est, ut in lucerna ipsum Dominum significari noscamus, propter assumti corporis humilitatem. Hic quidem, non solum secundum gloriam divinitatis, Sol justitiae nuncupatur, sed secundum assumti corporis sacramentum etiam lucerna ostenditur; quia cum Deus esset gloriae et majestatis aeternae, humilis in hoc mundo tamquam lucerna apparuit. Et non sine caussa tamquam lucerna, quia lucerna per noctem lucere consuevit. Idcirco itaque in hoc mundo humilis tamquam lucerna apparuit: ut tenebras erroris de cordibus nostris et ignoran- Matth. V. 16. 1. Cor. VI. 20. 1. Petr. III. 16.

(1) *Corrigat*). LXX. Prov. IV. 18. κατορθώσῃ, *dirigat*. Legit tamen *corrigat* etiam Lucifer Calaritanus, ut ad eum locum adnotat Nobilius. " Editio prima Basileensis habet *decurrat*. „

Digitized by Google

tiae noctem depelleret; qui in hoc mundo velut in nocte positi degimus. Hujusmodi ergo lucerna, id est incarnatio Christi ostensa a Lege et Prophetis, jam non obscura praedicatione legis tamquam modio tegitur, nec infidelitate Scribarum ac Pharisaeorum velut quodam vase perfidiae operitur: sed in cruce, velut in candelabro, constituta, omnem Ecclesiae domum illuminat. Secundum mysterium itaque incarnationis, lucerna est; secundum gloriam vero Divinitatis, Sol justitiae est. Denique in ipso crucis candelabro, tamquam Sol resplenduit, cum per Apostolorum praedicationem, quasi per quosdam radios, universo orbi clarissimum suae cognitionis lumen invexit Dominus et Salvator noster, qui est benedictus in saecula,

Apud Galland. Tractatus V. *in S. Matthaei Evangelium.*

TRACTATUS VI.

In Caput V. *Evangelii S. Matthaei.*

1. DEINDE ait: *Nolite putare, quia veni solvere Legem aut Prophetas: non veni solvere, sed adimplere.* Non ad dissolvendam Legem vel Prophetas Filius Dei venit, qui auctor est Legis et Prophetarum; quia ipse Moysen ad tradendam Legem populo dedit, et Prophetas ad praedicationem futurorum sancto Spiritu mundavit: *Non* ergo, inquit, *veni solvere Legem aut Prophetas, sed adimplere.* Implevit autem Legem et Prophetas hoc modo; dum ea quae scripta erant in Lege et Prophetis, ipse consummavit. Unde cum acetum in cruce oblatum sibi bibisset, ait: *Adimpletum est*: ut evidenter ostenderet, omnia quae de se in Lege et Prophetis scripta erant, etiam usque ad

Matth. V. 17.

Joann. XIX. 30.

Digitized by Google

aceti potum esse completa. Adimplet Legem omni modo, dum mysterium paschae vel agni, olim in figura monstratum, passionis suae sacramento complevit. Unde ait Apostolus: *Nam et pascha nostrum immolatus est Christus.* 1. Cor. V. 7. Adimplet Legem, dum sacrificia Legis, omniaque exempla in se praefigurata, accipiendo corpus, veritatis ratione complevit. Vel certe adimplet Legem, dum praecepta Legis quae dederat, evangelicae gratiae suae supplemento confirmat. Quam autem Legem venit adimplere, in sequenti demonstrat dicendo: *Donec caelum et terra transeant, jota unum vel unus apex a Lege non cadent, donec omnia fiant.* Matth. V. 18. Quam vera igitur ac divina sit praedicatio Legis, ex hoc ipso cognoscimus, de qua ne jota quidem vel unum apicem posse cadere Dominus manifestat. Quamquam in hoc jota vel apice Legis, etiam sacramentum crucis possit intelligi, quia jota et apex quamdam in se imaginem crucis ostendunt, quae a Lege ac Prophetis praedicata nulla ratione poterat praeteriri.

II. Deinde ait: *Qui solverit*, inquiens, *unum de mandatis istis minimis et docuerit sic homines, minimus vocabitur in Regno caelorum.* Ibid. v. 19. Cum mandata minima solvere impium sit, multo magis magna et maxima. Unde per Salomonem id ipsum Spiritus sanctus contestatur, dicens: *Qui modica spernit, paullatim decidet.* Eccli. XIX. 1. Et idcirco nihil est de praeceptis divinis solvendum, nihil mutilandum, sed totum fideli ac devota mente servandum atque docendum, ne Regni caelestis gloria amittatur: quia, quae judicio infidelium vel hominum saeculi minima putantur et parva, haec apud Deum non sunt parva, sed necessaria. *Qui autem docuerit et fecerit*, hunc magnum futurum Dominus

Digitized by Google

ostendit in Regno caelorum. Quapropter non solum verbis operandum est, sed et factis; nec ut doceas tantum, sed ut quod docueris, facias. Et audiamus ipsum Dominum hujusmodi doctores, qui dicunt et non faciunt, in Evangelio increpantem: *Vae*, inquit, *vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia oueratis homines oneribus, quae portari non possunt, ipsi autem non tangitis digito vestro sarcinas ipsas* Unde et Apostolus ait: *Non*, inquit, *auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.* Si hoc etiam de audientibus dicit, quid de doctoribus intelligendum est? Inde et Salomon ait: *Noli esse citatus in lingua tua, et segnis ac remissus in operibus tuis.* Et ideo oportet eum qui docet, exemplum ex se praebere purae fidei per honestatem conversationis suae, ut Apostolus Timotheo scribit: *Forma*, inquit, *esto fidelium.* Et iterum: *Exemplum te ipsum praebens operum bonorum, in justitia, in castitate, in sobrietate, per doctrinam sanam.* Unde et ipse Filius Dei, qui magister et dominus legis est, ad exemplum nostrum, cuncta quae docuit, voluit rebus ipsis implere.

Matth. XXIII. 4.

Rom. II. 13.

Eccli IV. 34.

1. Tim. IV. 12.

Tit. II. 7. 8.

III. Et addidit: *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in Regnum caelorum.* Reprehenditur justitia Scribarum et Pharisaeorum, quia non fidem promissionis divinae, sed humanam laudem et saeculi gloriam quaerebant, sicuti habemus exemplum de illo Pharisaeo superbo et elato; qui ut sibi videbatur, justitiae suae merita praeferens, impudenter se elato animo ac superbis vocibus in conspectu Dei jactabat. Retinebant ergo speciem justitiae Scribae et Pharisaei, non ut Deo placerent, sed ut famam humanae gloriae quae-

Matth. V. 20.

Luc. XVIII. 11.

Digitized by Google

rerent, ut lucra terrena et temporalia commoda mercarentur. Et ideo hortatur Dominus, ut hanc (1) famosam justitiam laudis humanae, operibus justitiae caelestis ac fidei meritis praecedamus, per Christum Dominum nostrum.

Apud Galland. Tract. VI. *in S. Matth. Evangelium.*

TRACTATUS VII.

In Caput V. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEHINC sequitur: *Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: Qui autem occiderit, reus erit judicio. Ego autem dico vobis: Si quis irascitur fratri suo, reus erit judicio.* Hoc est quod dixit Dominus, *non veni solvere Legem, sed adimplere.* Hoc est, quod minus erat, addere: praecepta scilicet Legis in melius reformare. Unde et sanctus Apostolus ait; *Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed Legem constituimus.* Rudi et duro populo Legis tradita sunt mandata justitiae; perfecto autem et fideli populo evangelica traduntur praecepta consummatae fidei et caelestis justitiae. Lex praecepit non occidendum, Evangelium vero nec irascendum: ut omnem radicem peccati auferret de cordibus nostris; quia per iracundiam potest etiam usque ad homicidium perveniri. Unde non immerito beatus Job in libro suo ita testatus est dicens: *Stultum interficit iracundia, seductum autem occidit aemulatio.* David quoque ita ait: *Irascimini, et nolite peccare; dicite in cordibus vestris, et in cubilibus vestris*

Matth. V. 21. 22.

Rom. III. 31.

Job V. 2.

Psal. IV. 5.

(1) *Famosam*) An *Fumosam*, prout in margine Grynaeus?

Digitized by Google

compungimini. Quod testimonium sanctus Apostolus interpretatus est dicens: *Sol non occidat super iracundiam vestram, neque detis locum diabolo.* Cum ergo irasci non liceat, multo minus homicidii crimen admittere. Et cum iracundia teneatur in futuro judicio; quam putamus pœnam habiturum ipsius sceleris factorem? Ephes. IV. 26. 27.

II. *Qui autem dixerit*, inquit, *fratri suo, raca, reus erit concilio.* Matth. V. 22. *Qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennae ignis.* Ita docet nos Dominus per omnia esse perfectos, ut ne levibus quidem vel vanis sermonibus futuro judicio rei teneamur. Vetat namque dici fratri, *raca*, id est vacue et inanis: non enim debet dici vacus et inanis, qui fide et Spiritu sancto plenus est. Neque enim debet fatuus appellari, qui credendo in Christo, divinae sapientiae gratiam consecutus est. Unde et cum per Salomonem Spiritus sanctus de viro evangelico loqueretur, ita testatus est, dicens: *Beatus qui non est lapsus verbo oris sui, et non est stimulatus tristitia delicti.* Eccli. XIV. 1. Et idcirco alio loco idem Salomon ait: *Fac ori tuo seras, et linguae tuae et verbis tuis fac stateram.* Eccli. XXVIII. 28. Et iterum: *Circumcide a te pravum os, et iniqua labia longe expelle a te.* Prov. IV. 24. Et iterum: *Indisciplinatae loquelae non assuescat os tuum; est enim in illa tristitia delicti.* Eccli. XXIII. 17. Unde et David ait: *Pone Domine custodiam ori meo, et ostium circumstantiae labiis meis.* Psal. CXL. 3. Et iterum in alio Psalmo dixit: *Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea.* Psal. XXXVIII. 1. Quia, ut Salomon ait: *Labia imprudentum stulta narrabunt; et statera appenditur verbum prudentis.* Eccli. XXI. 28. Et ideo Dominus in Evangelio, etiam pro otioso sermone rationem nos reddituros esse testatus est. Hinc et Apostolus ita hortatur, dicens: *Omnis sermo malus ex* Matth. XII. 36. Ephes. IV. 29.

Digitized by Google

ore vestro non exeat, nisi qui bonus est ad aedificationem fidei. Et iterum: *Sermo vester sit semper in gratia sale conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.* Ob quam rem in omnibus cautos nos esse convenit, ne per familiaritatem inutilium verborum, damnum saluti acquiramus. Coloss. IV. 6.

III. Dehinc ait: *Si offers munus tuum ante altare, et ibi memoratus fueris quia habet aliquid frater tuus adversum te; relinque illic munus tuum, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tuno offer munus tuum.* Quanti habeat Dominus fraternam dilectionem, ex hoc ipso cognoscimus; cum oblatum Deo munus ostendit accepte non offerri, nisi prius oblator muneris fratri suo, iracundia seposita, reconcilietur. Invenimus denique offerentis Cain munera idcirco a Deo repudiata, quia caritatis jura non servans, adversus fratrem iram animo retinebat. Unde non immerito Dominus in Evangelio multis locis, caritatis fraternae dilectionem praecipue custodiendam esse insinuat, dicendo: *Mandatum novum do vobis, ut dilectionem habeatis ad alterutrum.* Et iterum: *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si caritatem ad alterutrum habueritis.* Non immerito etiam per Zachariam prophetam ita Dominus loquitur: *Judicium justum et pacificum judicate, et nolite retinere malitiam fratris vestri in cordibus vestris.* Per David quoque similiter testatur: *Desine ab ira, et derelinque indignationem.* Pari modo etiam per Salomonem Spiritus sanctus loquitur, dicens: *Homo homini reservas iram, et a Deo quaeris medelam? Ipse in hominem similem tibi non habes misericordiam, et Deum exoras pro peccatis? Et ipse cum sis caro retines iram,* Matth. V. 23. 24. Gen. IV. 5. Joann. XIII. 34. Ibid. v. 35. Zach. VIII. 16. Psal. XXXVI. 8. Eccli. XXVIII. 3. 4. 5.

Digitized by Google

et propitiationem petis a Deo? Et quis orabit pro delictis tuis? Et superaddidit dicens: *Memento novissima, et desine inimicari.* Unde et sanctus David evangelici praecepti per Spiritum sanctum non ignarus, de se ita testatus est, dicens: *Si iniquitatem*, inquit, *conspexi in corde meo, non exaudiet Dominus.* Quid enim tam gratum Deo, tam necessarium nostrae saluti, quam quod Dominus praecipit, iram non retinere, pacifico animo ac simplici conscientia Deo munus offerre, sicut obtulit primus Abel? Et ideo munera ipsius suscepta sunt a Deo, Cain reprobata: quia Abel pura ac simplici mente munera Domino offerebat; Cain vero iram adversus fratrem tenebat in corde. Quapropter si volumus munera nostra Deo placere, excludere iracundiam de corde debemus, interficere malitiam contra fratrem susceptam, tenere vero pacem fraternam, servare caritatem, diligere unanimitatem, custodire concordiam, ut placare Dominum mereamur, qui est benedictus in saecula.

Ibid. v. 6.

Psal. LXV. 18.

Apud Galland. Tract. VII. *in S. Matth. Evangelium.*

TRACTATUS VIII.

In Caput V. *Evangelii S. Matthaei.*

I. POST hinc sequitur: *Esto*, inquit, *consentiens adversario tuo, dum es cum illo in via; ne forte adversarius tradat te judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris: Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.* De hoc Domini dicto quidam ita existimant intelligendum, asserentes hujusmodi adversarium qui culpa sua vel aliena inimicus exstiterit,

Matth. V. 25. 26.

Digitized by Google

cito ad pacem et amicitias esse revocandum, dum cum illo sumus in via; id est in cursu vitae praesentis: ne cum de saeculo fuerit recessum, unusquisque, ut caritatis immemor et inimicitiarum reus, incipiat Deo judici offerri, et tradi a judice ministro; id est praeposito tormentorum; ut missus in carcerem gehennae debitas peccati pœnas exsolvat. Sed assertio ista non plenam videtur habere rationem. Quid enim? si aliquis e fratribus ob caussam fidei adversarius exsistat, numquid perfidiae ipsius consensus commodandus est, ne cum tali religiosa discordia maneat? Habemus adversarios et gentiles qui fidei nostrae adversantur, qui nos interdum tempore persecutionis ad nefanda sacrificia cogunt: numquid et propter hujusmodi adversarios hoc agendum est, quemadmodum voluntati ipsorum consensum sacrilegum commodemus, ne inimici permaneant? quorum sacrilegae persuasioni non modo consentiendum non est, verum etiam invicta fide resistendum.

II. Quidam etiam aperte adversarium hic diabolum intelligendum existimant; quod qua ratione adstruant, non animadverto. In quo enim debet consensus diabolo commodari; cujus hoc opus est, ut totum contra fidem, contra salutem, contra divinam religionem suadeat, hortetur, extorqueat? Nisi forsitan hoc sensu intelligi debeat, ut si forte persecutor aliquis inimicus exsistens, vel diabolus (quia auctor persecutionis est) voluerit caussa nominis Christi Christiano mortem inferre, libenter consensum accommodet, ut morti pro Christo tradatur, ne idem diabolus, qui *accusator noster* est, reos nos apud Deum constituat de fidei praevaricatione, et pœnae obnoxios faciat: quia

Digitized by Google

diabolus, quamvis omnis criminis auctor sit, ipse tamen et accusator est. Hoc enim dictum de eo in Apocalypsi legimus: *Et praecipitatus est*, inquit, *Draco accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos in conspectu Dei die ac nocte.* Ipse suasor, ipse accusator suadet, ut decipiat; accusat, ut damnet. Apoc. XII. 10.

III. Alii vero, quorum assertio planior (1) mihi videtur, adversarium hic Spiritum sanctum existimant intelligendum, qui adversatur vitiis et desideriis carnis, secundum quod Apostolus manifestat, dicendo: *Caro*, inquit, *concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: haec enim sibi invicem adversantur, ut non quaecumque vultis, illa faciatis.* Spiritus enim caelestia desiderat, caro terrena concupiscit: Spiritus donis spiritalibus gaudet, caro vitiis corporalibus oblectatur. Unde et Apostolus ait: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemtionis.* Huic, credo, adversario peccati et erroris humani, suadenti quae justa et sancta sunt, in omnibus obedire nos Dominus praecepit, dum cum illo sumus in via, id est in comitatu vitae praesentis, ut aeternam pacem, et perpetuam societatem cum eo habere possimus. Verum si quis voluntati Spiritus sancti dicto non audiens et contrarius exstiterit, non dubium est, hujusmodi hominem, post excessum vitae, Dei Filio, qui judex vivorum ac mortuorum est, offerendum, a quo tradetur ministro, id est, Angelo tormentorum, mittendus in carcere gehennae; unde non dimittetur, nisi etiam novissimum quadrantem reddat, id est, omnem pœnam debiti etiam us- Gal. V. 17. Ephes. IV. 30.

(1) al. *plenior.*

Digitized by Google

que ad novissimum peccatum exsolvat. De hoc igitur adversario Dominus in praesenti loco loqui intelligitur, qui adversans peccatis nostris salutem nostram desiderat, qui nos idcirco cupit sibi esse consentaneos, ut et pœnas inferni evadere, et Regna caelestia consequi mereamur. De quo et Salomon in libro suo testari videtur, cum dicit: *Est unus, et non est secundus, et quidem nec filius, nec frater est ei, et non est finis omni labori suo.* Et: *Optimi sunt duo quam unus, quibus est merces bona labor ipsorum; quia si ceciderit unus, alter erigit socium suum. Vae illi uni cum ceciderit, quia non habet qui erigat illum*: ostendens quia caro quae concordiam et societatem sancti Spiritus habere meruerit, cum in mortem ceciderit, ab eodem Spiritu erigatur in vitam et gloriam sempiternam. Et ideo, vae uni illi dixit; quia cum ceciderit, non habet qui erigat eum: id est, quia caro quae consortium Spiritus per infidelitatem suam non meruerit habere, non in vitam aeternam erigitur, sed in pœnam perpetuam suscitatur ab eo qui judex vivorum et mortuorum est: cui est laus et gloria, in saecula saeculorum. Amen.

Eccle. IV. 8. Ibid. v. 9. 10.

Apud Galland. Tract. VIII. *in S. Matthaei Evangelium.*

TRACTATUS IX.

In Caput V. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEINDE ait: *Audistis, quia dictum est antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis: Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est in corde suo.* Non immerito sanctus David ait, dicendo: *Tu*

Matth. V. 27. 28.

Digitized by Google

mandasti mandata tua custodiri nimis. Adeo *nimis*, quia non solum adulterium, sed etiam concupiscentia rea teneatur ad crimen. Lex adulterium damnat, Evangelium vero etiam concupiscentiam punit, quae radix est adulterii. Unde per Salomonem, multis locis id ipsum Spiritus sanctus contestatur, dicendo: *Post concupiscentias tuas non eas, et a voluptate tua vetare; quia si dederis animae tuae concupiscentiam, tradet te in gaudium inimicis tuis et invidis tuis.* Et iterum: *Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et haereditatem tuam. Noli circumspicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius. Averte faciem tuam a muliere comta, et ne circumspexeris speciem alienam.* Et postea addidit: *Speciem alienae mulieris multi admirantes reprobati sunt: colloquium enim illius quasi ignis ardescit.* Bene dixit: *quasi ignis ardescit*: quia in hujusmodi mulieris colloquio desiderium libidinis quasi ignis accenditur. Unde vitare debes talem mulierem, ne te flamma cupiditatis exurat. Ideo et Salomon ait: *Non te vincat formae desiderium, neque capiaris oculis tuis, neque rapiaris palpebris tuis.* Et iterum ait: *Aufer a me ventris concubitus* (1) *concupiscentiam, et concubitus concupiscentiae non apprehendat me, et animae irreverenti et* (2) *infrenatae ne tradideris me.* Audiamus et beatum Job, qui se in omnibus virum evangelicum praebuit, et mandatum Domini, antequam audiret, implevit, id ipsum de se contestari, cum dicit: *Si deflexit pes meus de via, et se-*

Psal. CXVIII 4

Eccli. XVIII. 30. 31.

Eccli. IX. 6. 8.

Ibid. v. 11.

Prov. VI. 25. sec. LXX.

Eccli. XXIII. 6.

Job XXXI. 7. 12.

---

(1) In Basileen. prima, et altera Grynaei, *ventris concupiscentiam.*

(2) *Infrenatae*) Vulg. *animo* ---- *infrunito.* Paullo ante apud LXX. Prov. VI, 25. μηδὲ σωαρπασθῇς τοῖς αὐτοῦ βλεφάροις. *Neque abripiaris ab* EIUS *palpebris.* Sic et Vulg.

Digitized by Google

quutum est cor meum oculum meum, si manibus meis tetigi munera, alii fructus meos edant: si sequutum est cor meum uxorem alienam, aut si assiduus fui ad illam, placeat et uxor mea alteri. Ira enim furoris est et immundi spiritus, commaculare mulierem viri: ignis est ardens. Unde, quia grave peccatum est adulterium, ad extirpandam radicem peccati ipsius, ne conscientia nostra maculetur, etiam concupiscentiam interdixit, quae est adulterii origo, secundum quod beatus Jacobus in Epistola sua refert: *Concupiscentia*, inquit, *parit peccatum, peccati autem concupiscentia adquirit mortem.* Idcirco et per David Spiritus sanctus de hoc ipso ita loquitur: *Beatus*, inquit, *qui tenebit, et allidet parvulos suos ad petram.* Hunc beatum et vere evangelicum virum ostendens, qui desideria et concupiscentias carnis per infirmitatem humanam nascentes, statim antequam crescant, in ipso nativitatis exordio, per fidem Christi, qui *petra* dictus est, enecaverit.

Jac. I. 15.

Psal. CXXXVI. 9.

1. Cor. X. 4.

II. Deinde ait: *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus eat in gehennam. Et si manus tua*, inquit, *scandalizat te, abscinde eam, et projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam.* Non oculum mihi vel manum corporis humani significat, sed oculum vel manum cordis: id est, sensum malae concupiscentiae et carnalis desiderii abscindi de cordibus praecipit, unde omnia mala procedere ipse Dominus in Evangelio manifestat, dicendo: *De corde enim exeunt cogitationes malae, homicidium, adulterium, blas-*

Matth. V. 29. 30.

Matth. XV. 19. 20.

Digitized by Google

phemiae, falsa testimonia, et caetera quae coinquinant hominem. Verum, corpus detruncare nihil proficit ad malae mentis emendationem, in qua totus gurges est vitiorum. Denique videmus multos orbatos oculis vel corpore debilitatos, a vitiis tamen non cessare. Unde haec magis membra vitiorum, malae mentis, et pravae cogitationis exscindere nos Dominus praecipit, propter Regnum caelorum: ne dominantibus vitiis, et corpus et anima, id est, totus homo reus efficiatur ignis aeterni. Quidam autem hoc de filiis vel proximis intelligendum esse existimant, qui nobis velut oculi capitis cari sunt ac dilecti; ut si forte aliqui de hujusmodi fidei ac spei nostrae contrarii existentes scandalum generaverint, abjiciantur a nobis, et ut inimici salutis habeantur: ne cum ejusmodi hominibus perfidis et blasphemis unusquisque nostrum sociatus, pari pœna damnetur.

III. Sed quia corporis mentio facta est, rectius id magis de corpore Ecclesiae potest intelligi: in quo oculus, velut pretiosum membrum, Episcopus significatus agnoscitur, qui lumine mandati divini totum corpus illuminat. De hoc ergo dictum recte intelligitur: *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam*: ut si forte hujusmodi oculus, id est Episcopus, per pravam fidem et turpem conversationem, Ecclesiae scandalum fuerit, eruendum eum esse, id est abjiciendum a corpore Ecclesiae praecipit, ne peccato ipsius reus populus teneatur. Scriptum est enim, quia *modicum fermentum totam massam corrumpit.* Et iterum: *Auferte malum de vobis ipsis.* In manu vero Presbyter si- 1. Cor. V. 6. Ibid. v. 13.

Digitized by Google

gnificatus intelligitur: qui si et ipse pravam fidem tenens aut non recte vivens, scandalum populo fecerit, abscindi eum Dominus jubet; id est abjici, ne peccato ipsius Ecclesia maculetur, cum Ecclesia juxta Apostolum *sancta et immaculata* esse debeat, per Christum Dominum nostrum, qui est benedictus in saecula. Amen. Ephes. V. 27.

Apud Galland. Tract. IX. *in S. Matthaei Evangelium.*

TRACTATUS X.

In Caput V. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEHINC sequitur: *Audistis, quia dictum est antiquis: Qui dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii. Ego autem dico vobis: Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta caussa fornicationis, facit eam mœchari.* In omnibus Dominus ac Salvator noster legis antiquae jura reformat in melius. Jam dudum quidem populo Judaico illicite viventi ac suis voluptatibus servienti, per Moysen repudii dandi quacumque de caussa indulta videbatur licentia; non quod ita legis ratio postularet, sed quia populi carnalis effrenata voluptas secundum rigorem disciplinae justitiam legis tenere non posset. Idcirco haec permissa facultas est, secundum quod alio in loco ipse Dominus responso suo, adhuc eis requirentibus, manifestat. Nam cum dicerent, cur Moyses permisisset dari libellum repudii, respondit Dominus, dicens: *Ad duritiam cordis vestri scripsit hoc Moyses, dari libellum repudii; ab initio autem non fuit sic.* Unde nunc non immerito Dominus ac Salvator noster, sublata illa licentia, antiquae constitutionis suae praecepta restaurat. Jubet namque matri- Matth. V. 31. 32. Matth. XIX 8.

Digitized by Google

monii castum conjugium indissolubili lege servari, ostendens conjugii legem a se esse primitus institutam. Ipse enim ait: *quod ergo Deus conjunxit in unum, homo non separet.* Quo dicto et (1) passivam Judaeorum licentiam, et stultam ac miserabilem Manichaeorum praesumptionem, qui negant a Deo esse conjugia, hujus sententiae pronuntiatione damnavit, dicens, *excepta caussa fornicationis* uxorem non licere dimitti: aperte demonstrans, eum contra Dei agere voluntatem, qui matrimonium a Deo junctum illicita divortii separatione temerare praesumpserit. Unde non ignorent, quam grave apud Deum damnationis crimen incurrant, qui per effrenatam libidinis voluptatem (absque fornicationis caussa) dimissis uxoribus, in alia volunt transire conjugia. Quod idcirco se credunt impune committere, quia humanis et saeculi legibus id videtur permissum, nescientes, in hoc se gravius ac magis delinquere, quia humanas leges divinis praeferant; ut quod illicitum Deus esse constituit, ideo licitum credant quia ab homine sit libere permissum. Sed sicuti uxorem caste ac pure viventem dimittere fas non est; ita quoque adulteram dimittere permissum est, quia ipsa mariti consortio fecit se indignam, quae in corpus suum peccando, Dei templum ausa est violare. Ibid. v. 6.

II. Dehinc ait: *Audistis, quia dictum est antiquis: Non perjerabis: reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurare omnino: neque per caelum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Hierosolymam, quia civitas est* Matth. V. 33. 37.

(1) *Passivam*) Mendose. Leg. *pessimam*, aut *pravam*.

Digitized by Google

Regis magni: neque per caput tuum jurabis, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester: est, est; non, non: quod autem abundantius est, a malo est. Per gratiam doctrinae evangelicae lex per Moysen data profectum accepit. In lege praeceptum est, non esse pejerandum: in Evangelio vero nec jurandum. Quod ipsum olim per Salomonem praecipere Spiritus sanctus praemeditabatur, dicendo: *Jurationi non assuescat os tuum.* Et iterum: *Sicut autem servus flagellatus assidue, a livore non minuitur; sic omnis jurans et* (1) *negotians, a peccato non purgabitur.* Unde jurare nos prorsus non convenit. Quid enim unicuique nostrum jurare necesse est, cum nobis mentiri omnino non liceat; quorum verba ita vera semper, ita debent esse fidelissima, ut pro juramento habeantur? Et idcirco Dominus non solum pejerare, sed etiam jurare nos prohibet; ne tunc tantum videamur verum dicere, cum juramus; ne quos veraces in omni sermone esse constituit, putaremus sine juramento licitum esse mentiri. Juramenti enim haec causa est, quia omnis qui jurat, ad hoc jurat, ut quod verum est eloquatur. Et ideo Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam vult esse distantiam: quia sicut in juramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium, quia utrumque, et perjurium et mendacium, divini judicii poena damnatur, dicente Scriptura: *Os quod mentitur, occidit animam.* Quisquis ergo verum loquitur, jurat; quia scrip-

Eccli. XXIII. 9.
Ibid. v. 11.
Sap. I. 11.

(1) *Negotians*) Gr. *ὀνομάζων, nominans.* Paullo ante pro *flagellatus*, ibid. *ἐξεταζόμενος, interrogatus.* Neque aliter Vulg.

Digitized by Google

tum est: *Testis fidelis non mentitur* (1). Unde non immerito Deum nostrum jurare saepe Scriptura divina commemorat, quia a Deo, qui verax est et mentiri nescit, quidquid dicitur, pro juramento habetur, quia verum est omne quod loquitur. Invenimus quidem aliquoties Deum jurantem, sed propter Judaicae infidelitatis perfidiam, qui putant omne verum non nisi in fide juramenti consistere. Idcirco ergo etiam Deus jurare voluit, ut qui loquenti Deo non credebant, crederent vel juranti. Prov. XIV. 5.

III. Ait ergo Dominus: *Audistis, quia dictum est antiquis: Non pejerabis. Ego autem dico vobis, non jurare omnino: neque per caelum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Hierosolymam, quia civitas est magni Regis.* In his Domini dictis, quibus per hujusmodi elementa jurare nos prohibet, duplex intelligentia est. Primum enim voluit a nobis et usum jurationis, et consuetudinem humani erroris auferre; ne unusquisque nostrum per haec elementa jurando, creaturam in honore divinae venerationis haberet; aut idcirco impunitatem perjurii habere se crederet, si per mundi elementa juraret, cum scriptum sit: *Nec juravit proximo suo in dolum.* In quo etiam errorem tam Judaicae infidelitatis, quam etiam generis humani condemnat, qui relicto creatore, creaturam sub divina veneratione habuerunt, secundum quod Apostolus retulit: *Et coluerunt, et servierunt creaturae, potius quam creatori.* Deinde etiam hoc modo potest intelligi: quia cum juratur per caelum Psal. XXIII. 4. Rom. I. 25.

(1) " Haec *Chromatii* doctrina de Juramento, quae incipit: *Juramenti haec caussa est* etc., relata fuit a Monacho Gratiano in *Decreto* Canone XII. Caussa XXII. Quaest. 5. „.

Digitized by Google

et terram, juratur per eum qui caelum et terram constituit, secundum quod ipse Dominus alio loco manifestavit, dicendo: *Qui jurat in altari, jurat in eo et in omnibus quae super illud sunt: et qui jurat* (1) *in throno Dei, jurat in eo, et in omnibus quae super illud sunt: et qui jurat in throno Dei, jurat in eo, et in eo qui habitat in ipso. Neque*, inquit, *per Hierosolymam, quia civitas est magni Regis*: id est typus corporis Christi, quod est spiritalis illa et caelestis Ecclesia. *Neque*, inquit, *per caput tuum jurabis*, quia secundum Apostolum: *Caput viri Christus est.* Unde qui per haec jurat, per eum qui omnium horum auctor est, jurat. *Sit* ergo, inquit, *sermo vester: est, est; non, non: quod autem abundantius est, a malo est*: docens, quod omnis sermo a nobis prolatus nihil aliud quam quod verum est debeat continere; cum omne mendacium, (id est, quod amplius est) ad auctorem diabolum revocetur, qui semper *ab initio mendax est, sicut et pater ejus.* Unde semper, quod verum est, loqui et meditari debemus, ut discipulos nos esse ejus qui veritas est ostendamus, qui est benedictus in saecula.

Matth. XXIII. 20.

1. Cor. XI. 5.

Joann. VIII. 44.

(1) *In throno Dei ---- in throno Dei.* Aliter textus et Vulgata versio.

Digitized by Google

Apud Galland. Tractatus X. in S. Matthaei Evangelium.

TRACTATUS XI.

In Caput V. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEHINC sequitur: *Audistis, quia dictum est antiquis: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis: Non resistere malo: sed si quis te percusserit in maxillam dexteram, praebe illi et sinistram: et ei qui vult tecum judicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium.* Ad omne nos exemplum patientiae et humilitatis Dominus per evangelica praecepta conformat. Jam dudum jussum fuerat in lege, si quis iracundiae furore commotus, vel oculum vel dentem alterius eruisset; ipse quoque simili poenae atque eidem damno subjaceret. In quo praecepto, et justitia legis ostensa est, et insolentis populi sub hoc terrore temeritas refrenata est: ut quia metum futuri judicii non habebant; saltem vel praesentis vindictae poena eos a scelere prohiberet. Hi vero qui secundum fidem evangelicam vivunt, retributionem vindictae istius non requirunt; quibus omnis spes retributionis et vindictae in futuro servatur. Et idcirco Dominus in Evangelio non solum vicem nos injuriae reddere non jubet, sed percussos in dexteram maxillam, etiam aliam praecipit praebere, si hoc ira percutientis exegerit. Hoc enim ait: *Qui te percutit in dexteram maxillam, praebe ei et sinistram.* Hoc est enim (1) vere fide vivere, non praesentem ultionem, sed futuram vindictam expetere Matth. V. 38. 40.

(1) *Vere*) An vera? Sed nihil mutamus.

Digitized by Google

ab eo qui ait: *Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus.* Hunc talem evangelicum virum, qui percussus in maxillam libenter alteram praebet, Hieremias evidenter ostendit cum dicit: *Bonum est viro cum portaverit jugum grave in juventute sua. Sedebit singulariter et tacebit, quia portavit jugum grave. Dabit percutiendam maxillam suam, et satiabitur in opprobrio.* In quo manifeste eum utique ostendit beatum virum, qui sub hoc jugo evangelicae legis viveris, ab omni persequentis injuria se non avertit. Hujusmodi enim meditatio tolerantiae, ducit ad passionem martyrii. Facile enim etiam persecutionis tempore poenas corporis poterit sustinere, si in pace ante exercitatus, hujusmodi injurias aequanimiter ac libenter suscipiat. Nec sane convenit Christiano vicem injuriae reddere, ne similis ei, cui vicem restituit, judicetur. Si enim malum est injuriam facere, non est alienus a culpa qui vicem malam rependit, ac per hoc non potest bonus haberi qui malum imitatur.

Deut. XXXII. 35. Rom. XII. 19.

Thren. III. 27. 28. 30.

II. Non solum autem maxillam praebendam percutienti Dominum praecipit, sed et damna subiri. Hoc enim addidit: *Et qui vult tecum judicio contendere et tunicam tuam tollere, remitte ei et pallium.* Post corporalis enim injuriae tolerantiam, vult nos Dominus etiam rerum saecularium habere contemtum: et usque adeo ab omni lite vel contentione judicii esse summotos, ut si forte calumniator vel tentator existens, ad probandam fidem nostram litem moveat volens auferre quae nostra sunt, non solum haec quae injuste expetit, sed etiam illa quae non postulat, sponte nos Dominus jubet offerre. Quia si unusquisque propter calumniam litigantis haec quae sunt parva,

Digitized by Google

contemserit, per ejusmodi exercitationem eruditus, facile poterit etiam in persecutione universa quae sunt (1) hujusmodi contemnere. Perfecta enim fides ista et perfecta victoria est contra injuriam facientem, si etiam ea quae non postulat offerantur.

III. Deinde ait: *Quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo adhuc alia duo.* Ad omne devotionis opus impigros nos esse praecipit Dominus, ac paratos. Bonum enim nostrum vult non tam necessitatis esse, quam (2) propriae voluntatis; ut dum amplius ex nobis facimus quam ab aliis postulamur, majoris mercedis gloriam consequamur. Integrae enim caritatis ac perfectae devotionis officium est, plus sponte praestare quam petieris. Hunc sensum quidam etiam spiritaliter intelligendum crediderunt, ut qui angariatus fuerit mille passus, vadat cum eo adhuc alia duo: id est, ut quicumque infidelis, vel nec dum cognitionem veritatis consecutus, de uno Deo Patre rerum omnium conditore, velut per iter legis ingressus, fecerit mentionem, vadas cum illo adhuc alia duo; id est, ut post Patris professionem, per viam veritatis hunc eumdem usque ad cognitionem Filii et Spiritus sancti perducas, ostendens illi, non solum Patrem, sed et Filium et Spiritum sanctum esse credendum. Matth. v. 41.

IV. Deinde sequitur: *Et, qui petit a te, da ei.* Id est, ut post cognitionem Trinitatis, donum gratiae caelestis promto animo tribuamus. Vel certe misericordiam postulantibus, tribuamus secundum quod possumus; ut ipsi quod a Deo Ibid. v. 42.

(1) *Hujusmodi*) Legendum videtur, *hujus mundi.*
(2) *Propriae*) An *promtae?*

Digitized by Google

petimus, praecedente merito, facilius impetrare possimus ab eo qui ait: *Petite, et dabitur vobis.* Verum si eos qui nos petunt despiciamus, qua fiducia Deum nobis, quod petimus, praestare credimus? dicente Scriptura: *Vide, ne avertas faciem tuam ab ullo paupere: ita fiet, ut nec a te avertatur facies Dei. Et omni*, inquit, *volenti mutuari a te, ne avertaris.* Jubemur per omnia religionem pietatis ac fidei custodire, ut necessitatem tribulationis alterius quasi propriam computemus, nec pluris facultatem quam fratrem faciamus. Et ideo vel petentibus fratribus, vel mutuo in necessitate postulantibus, religioso animo et pio affectu communicare debemus, expectantes mercedem retributionis aeternae, secundum quod David ait: *Jucundus vir qui miseretur et commodat, disponet sermones suos in judicio.* Et iterum: *Dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in saeculum saeculi.* Unde et sanctus Job, cujus exemplum sequi nos convenit, haec ipsa evangelica praecepta implevisse se ita commemorat, dicendo: *Quod si missum feci inopem, exire januam meam nudo sinu: quod si cautionem cujusquam habui, et non dirupi: et si credidi, nihil accepi a debitore meo; aut si mei caussa unquam terra gemuit, aut sulci ejus ploraverunt simul: aut si fructus ejus manducavi solus sine pretio: aut si animam domini terrae decipiens contristavi.* Quae omnia Job idcirco fideliter implevit, quia mercedem ab eo expectabat, qui retributor est aeternorum bonorum: cui laus et gloria in saecula. Amen.

Matth. VII. 7.

Tob. IV. 7.

Matth. V. 42.

Psal. CXI. 5.

Ibid. v. 9.

Job. XXXI. 34. 40. sec. LXX.

Digitized by Google

Apud Galland. Tract. XI. *in S. Matth. Evangelium.*

TRACTATUS XII.

In Caput V. et VI. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEHINC sequitur: *Audistis, quia dictum est antiquis: Diliges proximum tuum, et odies inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui vos oderunt, et orate pro calumniantibus et persequentibus vos: ut sitis filii Patris vestri, qui solem suum oriri jubet supra bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* Per omnia vult nos Dominus in praeceptis suis esse perfectos. Jam dudum quidem in Lege praeceptum est: *Diliges amicos, et odies inimicos*: sed populo terreno et carnali secundum tempus data sunt ista praecepta, sicuti et illud: *Oculum pro oculo, dentem pro dente.* Nunc autem evangelico populo traduntur praecepta caelestis ac perfectae justitiae, ut inimicos diligamus, odientes amemus, pro calumniantibus ac persequentibus nos oremus, ut vere filii Dei esse mereamur, qui pro misericordia sua indiscrete super bonos ac malos, justos ac injustos, vitae praesentis beneficia caelestia ac dona largitur. Ad hujusmodi praecepta evangelica custodienda etiam per Isaiam hortatur nos Spiritus sanctus: *Audite verbum Domini, qui timetis nomen ejus: dicite, Fratres nostri estis, his qui vos oderunt et abominantur: nomen Domini magnificetur, et appareat illis in jucunditate eorum, et illi confundantur.* Unde non immerito David in Psalmo ita testatur, dicens: *Domine Deus meus, si feci haec: si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab*

Matth. V. 43. 45.

Levit. XIX. 18.

Exod. XXI. 23. Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 20.

Isai. LXVI. 5.

Psal. VII. 4.

Digitized by Google

inimicis meis inanis. Beatus quoque Job id ipsum ita commemorat, dicens: *Quod si gavisus sum in delicto inimici mei: si dixi in corde meo, bene factum est: audiat auris mea maledictionem.* Haec autem evangelicae gratiae praecepta, quae nunc ad salutem hominum data sunt, invenimus per mandata Legis in animalibus formata, cum dicitur: *Si, inquit, videris boves inimici tui sub onere ruisse, non transies, sed elevabis cum eo*: ut jam tunc in lege Moysis unusquisque in animalibus disceret, quod quandoque secundum Evangelium facturus esset in homine.

Job XXXI. 29. 30. sec. LXX.

Exod. XXIII. 5. Deut. XXII. 4.

II. Et merito sequitur: *Si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum: quid amplius facitis? nonne et ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester, qui in caelis est, perfectus est.* Ostendit Dominus meritum nos perfectae dilectionis habere non posse, si eos tantum diligamus a quibus vicem nobis rependi dilectionis mutuae noverimus, cum hujusmodi dilectionem etiam gentibus ac peccatoribus sciamus esse communem. Unde vult nos Dominus communem legem dilectionis humanae lege dilectionis evangelicae superare; ut non solum circa eos qui nos diligunt, sed etiam circa inimicos et odientes amoris nostri ostendamus affectum, ut verae pietatis ac bonitatis paternae in hoc imitemur exemplum.

Matth. V. 46. 48.

III. Et addidit: *Attendite ne justitiam vestram coram hominibus faciatis, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis a Patre vestro qui in caelis est.* Ab omni ja-

Matth. VI. 1.

Digitized by Google

ctantia inanis gloriae atque humanae cupiditatis vult nos esse Dominus alienos, ut opus justitiae nostrae non hoc studio faciamus quo hominibus placere velimus, sed soli Deo a quo expectamus meriti nostri mercedem. Amittit enim meritum justitiae apud Deum, qui idcirco juste vult vivere ut gloriam humanae laudis acquirat. Unde Apostolus ait: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Coloss. I. 10.

IV. Dehinc ait: *Cum autem facis eleemosynam, noli tuba canere ante te sicut hypocritae faciunt, qui amant stare in synagogis et in plateis ut honorificentur ab hominibus: Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua; ut sit eleemosyna tua in absconso; et Pater tuus, qui videt in absconso, reddet tibi.* In omnibus nos Dominus ad perfectae fidei gloriam doctrina caelesti conformat. Superius docuit, opus justitiae, non propter homines, sed propter Deum esse faciendum. Nunc quoque jubemur, eleemosynam facientes, tuba canere non debere: id est, non promulgare quod facimus; quia non est devotae mentis, idcirco in Dei rebus aliquid operari, ut gloriam humanae laudis exspectet. Plerique enim ideo aliquid in usus pauperum largiuntur, ut inanem laudem hominum et famam saeculi de facultate mercentur: quos operis sui mercedem in hoc saeculo recepisse Dominus manifestat; quia dum hanc gloriam saeculi quaerunt, mercedem futurae promissionis amittunt. Matth. VI. 2. 4.

V. Et ideo addidit Dominus: *Ut sit eleemosyna tua in absconso; et Pater tuus, qui videt in absconso, reddet tibi:* vo-

Digitized by Google

lens opus misericordiae non esse publicum, sed occultum; id est, ut non propter hominum laudem, sed propter Deum tantum operemur, a quo exspectamus gloriam et futurae benedictionis mercedem. Hujus autem fidelis operis eleemosynam sub religiosae taciturnitatis silentio Salomon, Ecclesiam collaudans, olim protestatus est, dicens: *Speciosae sunt genae tuae, praeter taciturnitatem.* Cant. VI. 6. Hanc scilicet taciturnitatem, de qua ait Dominus: *nesciat sinistra tua, qui faciat dextera tua.* Matth. VI. 3. Sed non hic Dominus de humani corporis manibus loquitur, quibus nec videndi, nec loquendi ullus est sensus: sed in manu dextera vel sinistra, aut opus aut homines significantur. Denique scriptum legimus in libris Regnorum, manu homines significari, cum dicitur: *Nonne decem mihi manus sunt in Israel?* id est, decem tribus Israel. Unde non dubium est, in dextera manu justos significari; in sinistra vero peccatores intelligi, secundum quod Salomon retulit: *Partes dexteriores novit Dominus; perversae autem sunt, quae sunt a sinistris.* Prov. IV. 27. Hujus autem dexterae ac sinistrae intelligentiam Dominus in Evangelio apertissime manifestat, cum justos a dextris, peccatores vero a sinistris collocandos esse declarat. Haec ergo dextera justorum, si quid secundum praeceptum Domini operatur, jubetur sinistra nescire: id est, ut quod religiose ac fideliter operamur, in conspectu peccatorum et infidelium hominum non jactemus. Verum si quid non humanae laudis studio, etiam coram religiosis fratribus fideliter faceremus, non potest opus devotionis ac fidei a fratribus jactantia judicari ante Dominum ac Salvatorem nostrum, qui est benedictus in saecula, Amen.

Digitized by Google

Apud Galland. Tract. XII. *in S. Matthaei Evangelium.*

TRACTATUS XIII.

In Caput VI. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEINDE ait: *Et cum oratis, non eritis sicut hypocritae qui amant stare in synagogis, et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus: Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum, et Pater tuus qui videt in absconso, reddet tibi.* Matth. VI. 5. 6. Ad omnem nos justitiae caelestis ac fidei perfectionem Dominus instruit. Vult enim nos sine hypocrisi, et sine aliquo studio laudis humanae, omne opus divinae religionis implere. Prohibemur namque hypocritarum more orationes nostras omnibus jactanter ostendere, ne meritum gratiae amittamus. Dominus enim, non simulatam ac jactantem, sed simplicem ac fidelem orationem requirit. Et ideo clauso ostio, id est, intra cordis ac conscientiae ipsius secretum a Domino jubemur orare, ut ab eo qui secretorum et occultorum est cognitor, recipiamus orationis occultae mercedem. Religiosae enim mentis est, Deum non clamore vel sono vocis, sed devotione animi ac fide cordis orare, secundum quod David in Psalmo testatur, dicens: *Dicite in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini.* Psal. IV. 5. Invenimus denique in libris Regnorum Annam illam sanctissimam, hujus evangelicae doctrinae praecepta complentem. 1. Reg. I. 13. Nam cum sine aliquo vocis sono, in cordis sui secreto, in conspectu Domini fideliter orans, desiderii sui preces effunderet, statim exaudiri a Domino meruit.

Digitized by Google

Sic et Danieli, cum tribus pueris occulte semper orantibus, interpretationes somnii et revelationum secreta Dominus scire concessit. Cornelius quoque nec dum praeceptis evangelicis eruditus, dum in cubiculo suo secrete ac fideliter orat, meruit vocem sancti Angeli loquentis audire. Quid de Jona dicemus, qui non modo non cubiculo, sed utero beluae clausus, in tantum orans meruit exaudiri, ut de profundo maris et de ventre tam immanis beluae incolumis ac vivus evaderet? Exauditus autem a Deo est, non quia voce, sed quia fide clamabat. Et ideo clamore vocis non est opus in oratione ad Deum, quem scimus secreta cordis intueri; sed clamore fidei, ac religiosae mentis devotione.

Dan. I. 17.

Act. X. 2. 3.

Jon. II.

II. Unde non immerito in sequentibus Dominus ait: *Orantes autem, nolite multum loqui, sicuti ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo similari eis: scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis ab eo.* Ethnici enim homines putant multiloquentia verborum facilius se a Domino impetrare posse quod postulant: sed hoc a nobis Dominus non exspectat. Vult potius ut orationem nostram non verbositate sermonis, sed fide cordis, ac justitiae meritis commendemus; ei utique, qui melius novit omnia quae nobis necessaria sunt, et universa quae postulaturi sumus, antequam loquamur, agnoscit. Quantum denique distet inter multiloquacem, et humilem ac simplicem orationem, in Pharisaeo illo et Publicano habemus exemplum. Nam Pharisaei jactantis se in multiloquentia verborum reprobatur oratio: Publicanus vero humilis ac submissus pro peccatis suis veniam postulans, justificatior jactante se Pharisaeo de-

Matth. VI. 7. 8.

Luc. XVIII. 10.

Digitized by Google

scendit. In quo completum invenimus id quod scriptum est: *Oratio humilis nubes penetravit*, perveniens ad Deum qui orantis precem audire consuevit, qui est benedictus in saecula. Amen. Eccli. XXXV. 21.

Apud Galland. Tract. XIII. in S. Matthaei Evangelium.

TRACTATUS XIV.

In Caput VI. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEINDE ait: *Sic ergo orabitis.* Dominus noster, qui orantes se exaudire consuevit, quibus verbis orare debeamus ostendit. O quam fidelis haec et beata nobis oratio est, cujus ordinem nobis doctor vitae, ac magister caelestis instituit! Quam beati etiam nos esse possumus, si haec orationis dominicae verba non tantum officio oris, sed fidelissimo conversationis actu servemus! Hanc itaque orandi formam Dominus discipulis suis ad spem salutis humanae constituit, dicendo: *Pater noster qui in caelis es.* Quanta Domini circa nos dilectio! Quanta misericordia ejus et pietas, quae nobis tantae gratiae munus indulsit, ut licenter Dominum ac Deum nostrum, servi Patrem dicere audeamus! Quo vocabulo non jam tantum servos, sed etiam filios nos Dei esse demonstrat. Et cum ad gratiam satis superque sufficeret, ut vel servi dici tantummodo mereremur, in tantum caritas Dei exabundavit, ut non solum servi, sed et filii Dei per adoptionem vocemur. Cujus nominis gratiam, per fidem credentibus Christo donatam, in Evangelio Joannes ostendit, dicendo; *Quotquot crediderunt in eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque* Matth. VI. 9. Ibid. Joan. I 12. 13.

Digitized by Google

ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Unde et Apostolus ait: *Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus* Gal. IV. 6. *Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba, Pater.* Quia igitur tanti muneris gratiam consecuti sumus, ut non solum servi, sed et filii efficeremur; quasi filii Dei agere et conversari debemus: ut id nos esse quod dicimur, spirituali actu probemus, secundum quod Joannes in Epistola sua ait: *Qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quia nativitas Dei custodit illum, et diabolus non tangit illum. Qui autem peccatum facit,* non est ex Deo, sed *a diabolo est, quia diabolus ab initio peccat.* Et idcirco sacramentum caelestis nativitatis nostrae custodientes, ab omni peccato alieni esse debemus, ut vere filii Dei dici vel esse mereamur. Sciunt et sancti Prophetae hujus divinae misericordiae gratiam, in qua nobis Deum Patrem nuncupare permissum est, dicente Isaia: *Tu es enim Pater noster: quia Abraham non cognovit nos, et Israel non cognovit nos, sed tu Domine Pater noster; ab initio nomen tuum super nos est.* Similiter et Malachias in libro suo testatur, dicens: *Unus est enim Pater omnium nostrum.* Quanta Domini misericordia! Qui jam dudum nobis patrem diabolum voluntate propria adsciveramus, nunc renati per aquam et Spiritum sanctum, Patrem Deum habere jam coepimus. Ipse enim Deus Pater unus est nobis, qui regenerat Spiritu suo, quos facit ad aeternam haereditatem filios. Et ideo quasi filii Dei ambulare debemus, ne aliter agentes quam filios Dei convenit, rei sub usurpatione tanti nominis teneamur.

1. Joan. V. 18.

1. Joan. III. 8.

Isai. LXIII. 16.

Malach. II. 10.

II. Ait ergo: *Pater noster qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum.* Non quod ab aliquo nomen Dei sanctificari possit,

Digitized by Google

cum omnes sanctificet ipse, qui ait per Prophetam: *Sancti estote, sicut et ego sanctus sum, dicit Dominus.* Sed idcirco nomen ipsius sanctificari postulamus, ut in nobis sanctificetur per opera justitiae, per fidei meritum, per gratiam Spiritus sancti. Quam sanctificationem, ut per hujusmodi dona accipere possimus, misericordiae ipsius auxilium necessarium est. Verum non eget aliqua sanctificatione ille, qui fons est sanctitatis aeternae. Lev. XI. 44. XIX. 2.

III. Deinde ait: *Adveniat Regnum tuum.* Similiter et hic non Deo optamus ut regnet, qui Rex est aeternorum saeculorum; cujus Regnum nec initium habet nec finem: sed ut illud Regnum, id est caeleste quod nobis promisit, adveniat. Sed magnae fiduciae et sincerae conscientiae est, hoc Domini Regnum ut adveniat, confidenter optare. Et idcirco, quia, ut Regnum Dei veniat, semper oramus; tales nos in fide Domini et in mandatis ejus exhibere debemus, ut futuro Regno digni esse possimus. Matth. VI. 10.

IV. Dehinc ait: *Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra.* Par quoque et hic intelligentiae ratio est. Non enim quisquam est, qui obsistere et contradicere Deo possit, ne, quod velit, faciat; cum voluntate ejus, et in caelo et in terra, cuncta consistant: sed, ut in nobis voluntas ejus fiat, oramus. Voluntas autem Dei est, ut toto corde ei credentes, haec, quae fieri praecipit, impleamus. De qua voluntate Dei Apostolus testatur, dicens: *Voluntas Dei est sanctificatio vestra. ut abstineatis vos a carnalibus concupiscentiis.* De quo et Dominus in Evangelio locutus est, dicens; *Haec est voluntas Patris mei qui misit me, ut omnis qui videt Filium et credit in eo, habeat vitam* Ibid. 1. Thess. IV. 3. Joan. VI. 40.

Digitized by Google

aeternam. Cum ergo dicimus: *Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra*; hoc oramus, id est, ut sicuti Dei voluntas ab Angelis fideliter custoditur in caelis; ita quoque a nobis religiosa ac fideli devotione semper servetur in terra. Quae voluntas ut in nobis rite possit impleri, sine intermissione divinae dignationis auxilium postulandum est (1). Vel certe: *Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra*: ut sicut in caelo, id est, in sanctis ac caelestibus hominibus, Dei voluntas impletur; ita quoque in terra, id est, in his qui nec dum crediderunt, per credulitatem fidei et veritatis cognitionem, ut Dei fiat voluntas, oramus.

V. Dehinc ait: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Matth. VI. 11. Duplici modo hoc Domini dictum intelligimus. Primum, ut non aliud quam quotidianum victum postulemus: non enim jubemur divitias petere aut affluentiam saecularium rerum, sed panem quotidianum, quod Christianis fide viventibus ad praesentem vitam solummodo necessarium est, dicente Apostolo: *Habentes victum et tegumentum, his contenti sumus.* 1 Tim. VI. 8. Id ipsum quoque et Salomon evidenter ostendit: *Usus*, inquit, *hominis, panis, aqua, et vestimentum.* Eccli. XLIX. 26. Sed cum dicimus *hodie*, docemur, de praesenti tantum die, non de omni vitae tempore cogitare, ne mens nostra saeculari solicitudine occupetur: secundum quod ipse Dominus alio loco aperte demonstrat, dicendo: *Nolite cogitare de crastino, crastinus enim dies solicitus erit sibi ipsi.* Matth. VI. 34. Hoc autem spiritaliter nobis praeceptum es-

(1) Hunc locum valde mendosum, immo absque sensu, in editione Gallandii, nec non in Biblioth. PP. Lugdun., et apud Grynaeum, ex Basileensi prima editione suae integritati restituimus.

Digitized by Google

se debemus advertere, ut panem quotidianum petamus: id est, panem illum caelestem et spiritalem, quem quotidie ad medelam animae et spem aeternae salutis accipimus, de quo ait Dominus in Evangelio: *Panis caelestis, caro mea est, quam ego dabo pro mundi hujus vita.* Et hunc ergo panem quotidie postulare jubemur: id est, ut praestante Domini misericordia, quotidie panem accipere corporis Domini mereamur. Ait enim sanctus Apostolus: *Probet autem se ipsum homo, et sic de pane Domini manducet, et de calice bibat.* Et iterum: *Qui manducat panem Domini indigne, et calicem bibit, reus erit corporis et sanguinis Domini.* Unde non immerito semper orare debemus, ut hunc panem caelestem quotidie mereamur accipere: ne aliquo interveniente peccato, a corpore Domini separemur.

Joan. VI. 52. 1. Cor. XI. 28. Ibid. ℣. 29.

VI. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Justa plane ac necessaria omnibus haec vox est. Primum, ut peccatores nos esse confiteamur, dehinc, ut sic a Deo nobis oremus dimitti peccata, quemadmodum peccantibus in nos ipsi dimittimus. Quod si minime faciamus, ipsi nos apud Deum reos verbis nostris efficimus, dicente Scriptura: *Laqueus fortis est viro, propria labia.* Unde non immerito et Salomon, dominicae hujus orationis formam per Spiritum sanctum non ignorans, ante praemonuit, dicendo: *Non mentieris verbum in tua oratione.* Quis enim audeat, aut quomodo potest Deo in oratione mentiri? Nisi forte is qui secundum dominicam orationem, a Deo peccatorum veniam postulans, ipse in se peccantibus non dimittit, non retinens dictum divinum: *Homo homini reservas iram, et a Deo quae-*

Matth. VI. 12. Prov. VI. 2. sec. LXX. Eccli. VII. 15. Eccli. XXVIII. 3. 4.

Digitized by Google

ris propitiationem? et ipse in hominem similem tibi non habes misericordiam, et Deum pro peccatis exoras? Hoc autem alio in loco ipse Dominus apertissime manifestat, proferens servi illius debitoris exemplum, cui plurimum debenti rogatus dominus debitum omne concesserat; qui cum post indultum debitum conservo suo debenti sibi nollet ipse dimittere, in carcerem traditus, et damnatus in pœna est. Matth. XVIII. 23. et seqq.

VII. Dehinc ait: *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.* Tentationis hujus duplex ratio, et caussa diversa est: quia aliis per peccatum tentatio infertur ad emendationem, aliis ad fidei probationem, aliis infertur ad gloriam, secundum quod beatus Jacobus in Epistola sua testatus est, dicens: *Beatus qui sustinuerit tentationem, quoniam beatus factus accipiet coronam vitae, quam promisit Deus iis qui eum diligunt.* Non enim sic oramus, ut tentationem, quam scimus esse utilem, penitus recusemus, dicente sancto David: *Proba me Domine et tenta me, ure renes meos et cor meum.* Cum etiam sanctum Abraham sciamus per tentationem perfectae fidei gloriam consecutum: beatum quoque Apostolum ad profectum fidei suae traditum tentationibus legerimus. Qui cum repelli a se tentationis auctorem a Domino postularet, responsum est illi: *Sufficit gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.* Non ergo, ne in toto tentemur, oramus; sed ne, supra quam virtus fidei patitur, tentationi tradamur: quod ipsum in alio libro Evangelii evidenter ostensum est: sic enim scriptum est: *Et ne nos inferas in tentationem,* quam sufferre non possumus. Apostolus quoque, ut id ipsum ostenderet, ita testatus est, dicendo: *Fidelis autem* Matth. VI. 13. Jac. I. 12. Psal. XXV. 2. 2. Cor. XII. 9. Luc. XI. 4. 1. Cor. X. 13.

Digitized by Google

Deus, qui non patitur tentari super id quod potestis, sed facit cum tentatione etiam transgressum, ut possitis tolerare. Et ideo non illam tentationem a nobis auferri, quae esse potest utilis, deprecamur; sed illam, quae ad fidei nostrae eversionem modum infirmitatis excedit. Et idcirco congrue ac necessario in fine orationis etiam *liberari* nos postulamus a *malo*, qui fidem nostram diversis tentationibus quotidie expugnare (1) non desinit, a quo nos non immerito quotidiana oratione deprecamur, ne immissionibus ipsius impediti, praecepta divina minime possimus implere. Universa igitur, quae fidei ac saluti nostrae sunt necessaria, in hac brevitate orationis dominicae continentur, dum professionem nominis paterni confitemur, dum significationem inesse in nobis ipsius nominis postulamus, dum advenire Regnum Dei petimus, dum voluntatem ejus in nobis fieri deprecamur; dum panem vel terrenum vel caelestem ad spem salutis nostrae quotidie exoramus, dum peccatorum veniam imploramus, dum gravem tentationem auferri a nobis oramus; postremo dum nos liberari a malo, qui est auctor omnis peccati, indesinenter a Domino postulamus. Quod ipsum futurum olim per Isaiam Spiritus sanctus praenuntiaverat, dicendo: *Quoniam verbum breviatum faciet Dominus per universum orbem terrae.* Unde non immerito sequitur: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, remittet vobis Pater vester qui est in caelis delicta vestra: si autem non remiseritis hominibus, nec Pater vester remittet vobis peccata vestra.* In hoc quod oramus: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris:* sequitur Domini

Matth. VI. 13.

Isai. X. 23.

Matth. VI. 14. 15.

(1) " Ex margine editionis Grynaei, legas potius *oppugnare* ".

Digitized by Google

justa sententia, qua ait: *si non remiseritis hominibus peccata eorum, nec Pater vester remittet vobis, qui est in caelis.* Et idcirco ut de remittendis nobis peccatis Dominum confidenter orare possimus, ipsis prius in nos peccantibus remittamus. Unde et Salomon ait: *Remitte proximo tuo peccata, et tibi peccata solventur.* Quod si infideli animo ac perdurata mente delinquentium in nos peccata teneamus; nos quoque peccatorum veniam accipere non mereri, aperte Dominus manifestat: cui est honor, laus, et gloria, una cum Spiritu sancto, ante omnia saecula, et nunc, et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

Eccli. XXVIII. 5. sec. Graec.

Apud Galland. Tract. XIV. *in S. Matth. Evangelium.*

TRACTATUS XV.

In Caput VI. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEINDE ait: *Cum jejunatis*, inquit, *nolite fieri, sicut hypocritae, tristes: exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Vos autem cum jejunatis, ungite caput vestrum, et faciem vestram lavate, ne appareatis hominibus jejunantes, sed Patri vestro qui est in absconso: et Pater vester, qui est in absconso, reddet vobis.* Sicuti in superioribus praeceptis, ita quoque circa jejunii observationem, ad perfectae nos fidei meritum Dominus doctrinae suae mandatis instituit; ut non propter humanam gloriam (sicut hypocritae faciunt), sed propter futuram spem, soli Domino jejunemus, a quo exspectamus humilitatis hujus devotae mercedem. Verum qui ita jejunant, ut magis

Matth. VI. 16. 18.

Digitized by Google

hominibus quam Deo placeant; habent quidem laborem de corporis afflictione, sed per inanem gloriam mercedem laboris apud Deum habere non possunt: quia cum solummodo id caussa religionis ac fidei agere debeant, humanae potius laudis gloriam quaerere malunt; et ideo ait Dominus: *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.* Et unum quidem propositum videtur esse jejunii; tam ejus qui Deo tantum devota mente jejunat, quam etiam illius qui jejunans hominibus placere desiderat: sed distat gratia jejunantium; quia quamvis utriusque simile propositum videatur atque idem jejunii labor, non tamen idem fructus est nec eadem retributio meritorum. Longe enim differt ille qui propter Deum jejunat, ab eo qui propter homines jejunare proponit: quia huic pro mercede laboris compensatio fit laudis humanae; illi pro devotione humilitatis, meritum gloriae in futuro servatur. Sic quoque et orantium habitus, secundum propositum quidem non differre videtur; sed secundum animi fidem et mentis affectum, magna distantia meritorum est (1). Aliud est enim (ut superius dictum est) sub exspectatione humanae laudis orare: aliud ad hoc tantum orare, ut orationis suae a Deo retributore exspectet mercedem. Similis caussa est et circa omnem observantiam divinae religionis.

II. Unde non immerito Dominus omne studium laudis atque humanae jactantiae volens a nobis abesse, docet nos quemadmodum ipsi religioso animo ac devota mente placeamus, dicendo: *Vos autem, cum jejunatis, ungite caput*

(1) Hic quoque ex editione prima Basileensi, atque ex altera Grynaei, integra inserta linea, textum justae lectioni restituimus.

Digitized by Google

vestrum, et faciem vestram lavate, ne appareatis hominibus jejunantes, sed Patri vestro qui est in absconso: ut, si fieri potest, opus jejunii, et ipsius corporis atque animae afflictionem vultus hilaritate velemus. Cujus rei exempla, etiam secundum historiam, in Sanctis praeterito tempore legimus praeostensa. Nam sanctissima Judith, cum magno mœrore pro populo esset afflicta, post solemnitatem triduani jejunii, capite uncto et lota facie, ita internae afflictionis tristitiam texit, ut simulato gaudio laetari hostibus videretur: ac sic dum per laetitiam vultus jejunium texit, de hoste triumphum victoriae reportavit (1). Similiter Hester sanctissima, dum lota facie et capite uncto, post triduanum jejunium intelligi a rege potuit, Aman illum populi sui inimicum nequissimum interemit. Quid de Daniele ac tribus pueris dicemus, qui in tanta abstinentia, inter tot adolescentes qui cibis regalibus pascebantur, soli vultu caeteris gratiores inventi sunt?

Judith XII. 6. 9. 10.

Ester IV. 16.

Dan. I. 12. 15.

III. Sed quia id secundum litteram diximus; quid etiam secundum spiritualem intelligentiam sentiendum sit, debemus advertere. In unctione capitis misericordiam significari cognoscimus. Unde ungere caput, est proximo misericordiam facere: quae misericordia in pauperem facta, refertur ad Dominum, qui caput viri secundum Apostolum intelligitur, ipso Domino dicente: *Quamdiu uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis.* In cujus misericordiae vice, divina retributione, velut quodam oleo caelesti perfundimur, ab eo qui ait: *Beati misericordes, quoniam*

1. Cor. XI. 3.

Matth. XXV. 40.

Matth. V. 7.

(1) Ex editione prima Basileensi, necnon ex altera Grynaei, textum hunc ad veriorem lectionem redegimus.

Digitized by Google

ipsis miserebitur Deus. Novit hanc caelestis olei in capite unctionem etiam sanctus David, cum dicit: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam.* In facie vero lavanda, emundatio corporis, ac sincerae conscientiae puritas significata cognoscitur. Unde lavare faciem, hoc est, ab omni sorde peccatorum et squalore delicti, et faciem cordis nostri et ipsam conscientiam mundam referre, ut vere laetitiam caelestis gaudii et hilaritatem sancti Spiritus in nobis habere possimus. Ac sic fit, ut dum sub hac fidei devotione Deo potius quam hominibus jejunamus, a Deo, qui occultorum est cognitor, accipiamus retributionis mercedem. Hoc enim ait Dominus: *ne appareatis hominibus jejunantes, sed Patri vestro qui est in absconso: et Pater vester qui est in absconso, reddet vobis.* Si ergo vis caput semper unctum gerere, et mundam faciem cordis habere, juxta Domini dictum; insiste fideliter operibus misericordiae, insiste devotioni jejunii; ut placere Domino merearis, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen. Psal. CXXXII. 2.

Apud Galland. Tractatus XV. *in S. Matthaei Evangelium.*

TRACTATUS XVI.

In Caput VI. *Evangelii S. Matthaei.*

I. *NOLITE thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi aerugo et tinea exterminant, ubi fures effodiunt et involant: Thesaurizate autem vobis thesauros in caelo, ubi neque aerugo, neque tinea exterminant, et ubi fures non effodiunt nec furantur: ubi enim erit thesaurus tuus, illic erit et cor tuum.* Prohibet nos Dominus in terra thesauri- Matth. VI 19. 21.

Digitized by Google

zare, ubi omnia infirma sunt et caduca. Contrarium est enim fidei ac saluti hos terrenos thesauros expetere, divitias saeculi quaerere, facultates mundi sectari, quas possunt et tineae corrumpere, et aerugo absumere, et fures rapere. Quia quicumque magis in terra thesaurizare voluerint, quam in caelo, thesauros illos aeternae et caelestis vitae habere non possunt, dicente ipso Domino: *Quoniam dives difficile intrabit in Regnum caelorum.* Similiter et Apostolus: *Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et muscipulam diaboli.* Recordemur illius divitis, qui omnem gloriam suam in saeculi thesauris atque in redituum suorum ubertate constituit: qui cum propter affluentiam frugum de ampliandis horreis cogitaret, atque animae suae delicias opum, et securitatem longae vitae promitteret; non dicam subripiente fure haec quae congregaverat perdidit; sed ipsam animam sub eadem nocte, cui thesaurizabat, amisit. Unde non immerito David ipse testatus est, dicens: *Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea.* Cogitemus et illum adolescentem, qui cum prope omnia praecepta legis implesset; quia thesauros magis terrenos habuit quam caelestes, vitae aeternae thesauros obtinere non potuit. Et idcirco bene David ait: *Nolite sperare in iniquitate, et rapinas nolite concupiscere: divitiae si affluant, nolite cor apponere.*

Matth. XIX. 23.

1. Tim. VI. 9.

Luc. XII. 16. 20.

Psal. XXXVIII. 7.

Matth. XIX. 21.

Psal. LXI 11.

II. QUAPROPTER vult nos Dominus thesauros nostros, non in terra ubi perire possunt, sed in caelo recondere, ubi nulla adversa dominantur, ubi fures non effodiunt, id est, diabolus et angeli ejus, nec aerugo exterminat, id est, peccata dominantur. Quemadmodum autem hunc thesaurum in caelo reponere debeamus ipse Dominus in Evangelio

Digitized by Google

manifestat, dicendo ad illum adolescentem: *Vade, vende omnia quae habes, da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo.* Hujusmodi ergo thesauros, qui aeterni sunt et incorrupti, qui perire non possunt, per opera justitiae, per pietatis ac misericordiae merita, jubemur in caelo recondere. In caelo enim reconditur, quidquid (secundum fidem Scripturae) in usum pauperum fideliter erogatur, dicente Scriptura: *Qui dat pauperi, Deo fœnerat.* Unde et sub Apostolis credentes, memores hujus dominici praecepti, thesaurizasse sibi invenimus in caelo; quia venditis universis rebus suis, terrenos thesauros ad Regna caelestia transtulerunt.

Matth. XIX. 21.

Prov. XIX. 17.

Act. IV. 34.

III. Et ideo addidit Dominus, dicens: *Ubi fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum.* Qui in caelo semper bonis operibus thesaurizamus, ubi omnis spes et salus est nostra, ubi nobis vita aeterna reposita est, in terra licet positi, cor tamen in caelo semper habemus. Verum, non potest cor in caelis habere, qui cupiditate saeculi captus, thesaurizare sibi magis in terra maluerit. Merito et Sanctus Apostolus etiam divites saeculi, quemadmodum hunc thesaurum caelestem consequi possint, hortatur, dicens: *Divitibus hujus saeculi praecipe, non superbe sapere, neque ponere in incertum divitiarum spem suam, sed in Deum vivum, qui praestat nobis omnia abundanter ad fruendum: bene faciant, divites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi in futurum, ut apprehendant veram vitam*, ab eo qui auctor est vitae et immortalitatis aeternae: cui est laus et gloria, in saecula saeculorum. Amen.

Matth. VI. 21.

1. Tim. VI, 17. 19.

Digitized by Google

Apud Galland. Tract. XVI. *in S. Matthaei Evangelium.*

TRACTATUS XVII.

In Caput VI. *Evangelii S. Matthaei.*

I. DEINDE ait: *Lucerna*, inquit, *corporis tui est oculus tuus: Si oculus tuus simplex est, totum corpus tuum lucidum est; si autem oculus tuus nequam est, totum corpus tuum tenebrosum est. Si ergo lumen, quod in te est, tenebrae sunt; tenebrae ipsae quantae sunt?* Lucerna corporis, sensus mentis, et fides cordis intelligitur: quae si in nobis pura et lucida fuerit, sine dubio omne corpus nostrum illuminat. Idcirco autem lucerna in comparatione fidei ponitur, quia sicut lucerna incedentium in nocte gressus illuminat, ne aut in foveas, aut in offendicula quaeque ambulantes incurrant: ita in hac saeculi nocte splendor fidei omnes vitae nostrae gressus, praeeunte lumine veritatis, illuminat; ne aut in foveas peccatorum, aut in offendicula diaboli incidamus. Hoc est ergo quod ait Dominus: *Lucerna corporis tui est oculus tuus: si oculus tuus simplex est, totum corpus tuum lucidum est; si autem oculus tuus nequam est, totum corpus tuum tenebrosum est:* ostendens, quia si haec fides nostra, quae lucerna corporis vel oculo significatur, in nobis aut peccatorum tenebris, aut perfidiae obscuritate caecetur; sine dubio, omne corpus nostrum obscurum tenebrosumque redditur. Quod ipsum S. Joannes ostendit, dicens: *Deus lux est:* Et: *Qui carum habet fratrem suum, ipse est in lumine; qui autem odit fratrem suum, in tenebris ambulat, et nescit ubi ambulat, quia tenebrae obcaecaverunt*

Matth. VI. 22. 24.

1. Joann. I. 5.

1. Joan. II. 10. 11.

Digitized by Google

oculos ejus. Et si hoc de eo qui fratrem suum odit, secundum dictum Joannis, intelligitur; in quibus tenebris haereticus demoretur, qui amisso lumine catholicae veritatis perfidus ac blasphemus exsistit, debemus advertere. Et ideo ait Dominus: *Si lumen*, inquit, *quod in te est, tenebrae sunt; tenebrae ipsae quantae sunt?* In eo scilicet, qui veritatem in mendacium, fidem in perfidiam demutaverit.

II. Alio autem sensu oculum corporis, qui est membris omnibus pulcrior ac pretiosior, Episcopum advertimus significatum, qui clara fidei suae ac doctrinae praedicatione, velut oculus quidam, Ecclesiae corpus illuminat. Qui, si per simplicem fidem ac sanctam conversationem, catholicus et fidelis doctor exstiterit, potest populus cui praeest, doctrinae ac formae ipsius exemplo, in lumine semper veritatis manere. Verum si is, qui lumen caeteris praebere videtur, per pravam fidem aut per turpem conversationem, nequam et perfidus doctor exstiterit; sine dubio, vitae ac perfidiae suae exemplo, totum corpus potest tenebrosum efficere. Unde non immerito de tali oculo Dominus dicit: *Si lumen quod in te est, tenebrae sunt; tenebrae ipsae quantae sunt?* Hoc est, si hujusmodi doctor qui lumen fidei ex se praebere caeteris debet, per haeresim obcaecatus, tenebrosus exstiterit; quantae in populo illo possint esse tenebrae peccatorum, debemus advertere.

III. Et addidit: *Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odiet, et alterum diliget: aut unum sustinebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et mammonae.* Non posse unumquemque nostrum duobus Matth. VI. 24.

Digitized by Google

dominis servire, id est, Deo et diabolo, Dominus manifeste declarat. Et Deus quidem, quamvis dominus omnium sit, quia omnia ab ipso creata sunt et in omnibus ipse dominatur, potestate, virtute, natura; horum tamen praecipue Dominus esse dignatur, qui Dominum ac Deum suum, conditorem universitatis cognoscentes, praecepta ejus fideli servitute custodiunt. Diabolus vero, horum tamen dominus intelligitur, quos a vero Domino ac parente seducens per peccatum, nequissimae suae subjugat servituti, et quibus per iniquitatis suae opera illicito jure dominatur. Hac ergo de caussa et ipse suo loco dominus appellatur, quia hujusmodi stultis hominibus per peccatum dominatur. Et idcirco scriptum est: *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Sed quia jam per Dei misericordiam visitati, liberati de diaboli dominatione, verum Dominum recognovimus, a quo creati et redemti sumus; priori domino, id est, diabolo, qui nobis more tyrannico dominabatur, servire prohibemur: vel potius avaritiae et cupiditati, quam mammonam nuncupat, quae interdum etiam religiosas mentes captivare consuevit. Unde fugere ac vitare debemus cupiditatem pecuniae, avaritiam saeculi, ne nos indignae servituti ejus, vel diabolo qui auctor est avaritiae, subjugemus. Joan. VIII. 34.

IV. Et hoc est quod ait Dominus: *Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odiet, et alterum amabit, aut unum patietur, et alterum contemnet:* quia quicumque ex toto corde Dominum ac Deum suum diligit, necesse est diabolum cum suis actibus oderit; quia in dilectione Dei manifestum est diabolum semper in execrationem haberi. Verum qui, per iniqua opera peccatorum,

Digitized by Google

mammonam vel diabolum diligit, faciendo ipsius voluntatem, Deum amare non potest, cujus praecepta contemnit. Et ideo qui Deum diligit, servus diaboli non potest nuncupari; cui jam ipse per fidem caelestis gratiae dominatur (1). Similiter et qui peccatis deserviens, dominationi se diabolicae subdit; hujusmodi Deum habere Dominum non meretur. Et ideo ait Dominus: *Non potestis Deo servire et mammonae:* ostendens nos non posse et Deo servire et diabolo, id est, Deo misericordiae auctori, et diabolo mammonae et avaritiae dominatori. Hoc et Apostolus ostendit, cum dicit: *Quae societas lucis ad tenebras?* 2. Cor. VI. 14. Mammona, id est, diabolus, qui auctor est mammonae. Ille nos ad misericordiam provocat, hic ad avaritiam; ille ad vitam, hic ad mortem; ille ad salutem, hic ad perditionem. Cui de duobus obtemperare debemus? Ei utique qui nos ad vitam invitat, non ei qui nos tradit ad mortem .... *Reliqua desiderantur.*

(1) Clariorem lectionem hic praetulimus Basileensis primae, atque Grynaei.

Digitized by Google

DICTA

A SANCTO CHROMATIO

(dum Presbyter esset Aquilejensis Ecclesiae)

in Concilio Aquilejae habito Anno CCCLXXXI. sub Sancto Valeriano Episcopo Aquilejensi, contra Palladium et Secundianum Haereticos Arianos:

Ex Gestis ejusdem Concilii Aquilejensis, inter Opera Sancti Ambrosii editionis Parisiensis BB. S. Mauri 1686. 1690. Tomo II. col. 798. §. 45, et col. 800. §. 51.

****

Palladius dixit: *Modo vultis tractatum plenum haberi, an non?*

Chromatius Presbyter dixit: Creaturam non negasti, potentem negasti. Omnia negasti, quae fides catholica profitetur.

****

Palladius dixit: *Auditores veniant.*

Chromatius Presbyter dixit: Salva condemnatione sacerdotali; quin et qui Palladii sunt, etiam nunc in pleno legantur (*).

****

(*) Rom. Edit. *etiam nunc audiantur.* Aliae ac Tell. ut in textu.

Digitized by Google

Digitized by Google

SCRIPTA DEPERDITA

SANCTI CHROMATII
AQUILEJENSIS EPISCOPI.

Tractatus procul dubio seu *Commentarios* scripsit Sanctus *Chromatius* Aquilejensis Episcopus *in Evangelium Sancti Matthaei* ab ipso illius sacri Textus exordio usque saltem ad ejusdem Cap. VI. vers. 24, ubi desinit *Tractatus* ultimus, qui superest, in idem Evangelium. Cum *Tractatus* hujusmodi sive *Commentarios* scripserit Sanctus noster Episcopus, ut privatim legendos traderet ad piam fidelium exercitationem, prout conjecimus in *Praefatione* ex verbis ipsis Sancti Praesulis, quae habentur *Tractatu* V. num. II; hinc jure inferimus eundem *Tractatus* seu *Commentarios* suos inchoasse ab exordio illius Evangelii, et integros perduxisse, absque ullo hiatu, ad minus usque ad *Tractatum* ultimum quem habemus, qui in nostra editione est XVII; licet non invite conjectare possimus, eundem ulterius quoque produxisse opus, et fortasse ad extremum usque Versiculum totius Evangelicae Matthaei historiae, uti latius in *Praefatione.*

Deperdita itaque merito censentur primo, quae scripsit Sanctus *Chromatius* ab initio Evangelii Sancti Matthaei, usque ad Ver. 15. Capitis III, ubi incipit *Tractatus* qui in nostra editione primus est, quique apud Gallandium, inverso prorsus ordine, XVII. numeratur.

Deperdita secundo haberi debent, quae scripsit Sanctus *Chromatius* a Versu 17. Capitis III. ejusdem Evangelii, usque ad initium Capitis V, ubi incipit *Tractatus*, qui in nostra editione III. est, quique perperam apud Gallandium II. inscribitur.

Atque haec saltem sunt, quae jure optimo desiderantur ex Sancti *Chromatii* Opere *in Evangelium Sancti Matthaei.*

Deperditae tertio sunt Epistolae complures, quas scimus Sanctum Praesulem dedisse ad Sanctum Ambrosium, ad Sanctum Hieronymum, ad Sanctum Joannem Chrysostomum, necnon ad Honorium et Arcadium Augustos; uti patet ex *Lucubrationibus*, quas subjicimus, Clarissimorum Virorum Fontanini atque de Rubeis.

Digitized by Google

Digitized by Google

SCRIPTA

SANCTO CHROMATIO

AQUILEJENSI EPISCOPO

FALSO ATTRIBUTA.

EPISTOLA,

Sub Sanctorum *Chromatii* et Heliodori nomine, ad Sanctum Hieronymum, de duobus Apocryphis Libris; videlicet, *De ortu Mariae Reginae Virginis: et de infantia Salvatoris*: cui accedit Pseudo-hieronymi gemina Responsio:

Ex *Codice Apocrypho Novi Testamenti* Joannis Alberti Fabricii Tomo I. pag. 7. et seqq. editionis secundae Hamburgi 1719; atque ex Tomo XI. *Operum Sancti Hieronymi*, editionis Veronensis Dominici Vallarsii, col. 279. et seq.

MONITUM.

De sequentibus Epistolis, ex *Bibliotheca Sancta* Sixti Senensis Libro II. pag. 138. Tomi I. editionis Neapolitanae Fr. Pii-Tomae Milante 1742.

MATTHÆUS *Evangelista fingitur esse auctor duorum Librorum, quorum alter*, De ortu, sive stirpe Mariae, *alter* De infantia Salvatoris *inscribitur; qui Valentinianorum, et Gnosticorum commenta sunt. His Libris inepti quidam auctoritatem asserere cupientes, praefationes addiderunt sub nomine* Chromatii *et Heliodori Episcoporum ad Hieronymum, et Hieronymi ad ipsos confictas; quæ utrumque opus testarentur a Hieronymo in gratiam eorumdem Episcoporum ex Hebraico Matthæi volumine translatum, et ab Hæreticorum falsationibus expurgatum. Sed cum in his Libris, eædem nunc extent aniles fabulæ, quas Irenæus in primo adversus Valentinianorum hæreses, et Epiphanius primo Panarii, sectione tertia, ex iisdem Voluminibus refellunt, palam apparet impostorum deceptio. Gelasius Distinct.* 15. *inter Libros ab Ecclesia damnatos utrumque abjicit.*

Digitized by Google

CHROMATIUS ET HELIODORUS EPISCOPI HIERONYMO.

Dilectissimo fratri Hieronymo Presbytero, Chromatius et Heliodorus Episcopi salutem in Domino.

Ortum Mariae reginae virginis, simul et nativitatem atque infantiam Domini nostri Jesu Christi in apocryphis invenimus libris, in quibus multa contraria nostrae fidei considerantes scripta, recusanda credimus universa: ne per occasionem Christi, laetitiam Antichristo traderemus. Ista igitur nobis considerantibus, exstiterunt viri Dei, Armenius et Virinus, qui dicerent sanctitatem tuam beatissimi Matthaei Evangelistae manu scriptum volumen Hebraicum invenisse, in quo et Virginis matris, et Salvatoris infantia esset scripta: et idcirco tuam caritatem per ipsum Dominum nostrum Jesum Christum expetimus; quatenus et illud ex Hebraeo latinis auribus tradas: non tantum ad percipiendum quae sunt Christi insignia, quantum ad haereticorum astutiam excludendam, qui ut doctrinam malam instituerent, bonam Christi nativitatem suo mendacio miscuerunt, ut post dulcedinem vitae, mortis amaritudinem occultarent. Erit ergo purissimae pietatis, vel ut rogantes fratres exaudias, vel Episcopos exigentes caritatis debitum, quod idoneum credideris, recipere facias. Vale in Domino, et ora pro nobis.

Hieronymus Chromatio et Heliodoro Episcopis.

Dominis sanctis et beatissimis, Chromatio et Heliodoro Episcopis, Hieronymus exiguus Christi servus in Domino salutem.

Qui terram auri consciam fodit, non illico arripit quidquid fossa profuderit lacerata, sed priusquam fulgens pondus vibrantis jactus ferri suspendat, interim vertendis suspendendisque cespitibus immoratur, et specialiter qui nondum lucris augetur. Arduum opus injungitur, cum hoc fuerit mihi a vestra beatitudine imperatum, quod nec ipse sanctus Matthaeus Apostolus et Evangelista voluit in aperto conscribi. Si enim hoc secretum non esset, Evangelio utique ipsius, quod edidit, addidisset: sed fecit hunc libellum Hebraicis literis obsignatum; quem usque adeo edidit, ut et manu ipsius liber scriptus Hebraicis literis a viris religiosissimis ha-

Digitized by Google

beatur, qui etiam a suis prioribus per successus temporum susceperunt. Hunc autem ipsum librum nunquam alicui transferendum tradiderunt: textum ejus aliter atque aliter narraverunt.

Sed factum est, ut a Manichaei discipulo, nomine Seleuco, qui etiam Apostolorum gesta falso sermone conscripsit, hic liber editus, non aedificationi, sed destructioni materiam exhibuerit; et quod talis probaretur in Synodo, cui merito aures Ecclesiae non paterent. Cessent nunc oblatrantium morsus: non istum libellum Canonicis nos superaddidimus Scripturis, sed ad detegendum haereseos fallaciam, Apostoli, atque Evangelistae scripta transferimus: in quo opere non tam piis jubentibus Episcopis obtemperamus, quam impiis haereticis obviamus. Amor igitur est Christi, cui satisfacimus, credentes quod nos suis orationibus adjuvent, qui ad Salvatoris nostri infantiam sanctam per nostram potuerint obedientiam pervenire.

Idem Pseudo-Hieronymus in alia ad eosdem Epistola, versioni Libri *De Nativitate Mariae* praemissa.

Petitis a me, ut vobis rescribam, quid mihi de quodam libello videatur, qui de Nativitate sanctae Mariae a nonnullis habetur. Et ideo scire vos volo, multa in eo falsa inveniri. Quidam namque Seleucus, qui passiones Apostolorum conscripsit, hunc libellum composuit. Sed sicut de virtutibus eorum et miraculis per eos factis vera dixit, de doctrina vero eorum plura mentitus est; ita et hic multa non vera de corde suo confinxit. Proinde ut in Hebraeo (1) habetur, verbum ex verbo transferre curabo. Si quidem sanctum Evangelistam Matthaeum eundem libellum liquet (2) composuisse, et in capite Evangelii sui Hebraicis literis obsignatum apposuisse: quod an verum sit, auctori praefationis, et fidei scriptoris committo. Ipse enim, ut haec dubia esse pronuntio; ita liquido falsa non affirmo. Illud autem libere dico, quod fidelium neminem negaturum puto, sive haec vera sint, sive ab aliquo conficta, sacrosanctam sanctae Mariae nativitatem magna miracula

(1) Seleuchi librum videtur affirmare se ex Hebraico translaturum; sed rectius duo haec distinguit, et Seleuchi librum rejici tamquam impiis additamentis refertum, et alterum Hebraicum tamquam nihil exitiosi habentem probari, licet non ut canonicum, et Matthaei genuinum. *Ex edit. Hieronymiana Vallarsii.*

(2) Si praefationi nempe, ut mox additur, fidem habere velis. *Ibid.*

Digitized by Google

praecessisse, maxima consecuta fuisse: et idcirco salva fide ab his qui Deum ista facere posse credunt, sine periculo animae suae credi et legi posse. Denique in quantum recordari possum, sensum non verba scriptoris sequens, et nunc eadem semita non eisdem vestigiis incedens, nunc quibusdam diverticulis ad eandem viam recurrens, sic narrationis stylum tentabo (1); et non alia dicam, quam quae aut scripta sunt ibi, aut consequenter scribi potuerunt.

(1) Fort. *temperabo*. Ibid.

EPISTOLA ALTERA.

Itidem sub Sanctorum *Chromatii* et Heliodori nomine, ad eundem Sanctum Hieronymum, *De Natalitiis Sanctorum*, seu *De opere Martyrologii colligendo:* cui pariter accedit Pseudo-Hieronymi Responsio:

Ex *Tractatione* Cardinalis Baronii *De Martyrologio Romano*; atque ex Tomo XI. *Operum Sancti Hieronymi*, editionis Veronensis Dominici Vallarsii, col. 473. et seq.

MONITUM.

De sequentibus Epistolis, ex *Tractatione* praedicta Cardinalis Baronii *De Martyrologio Romano* Cap. VII.

Quod pertinet ad Epistolam, Chromatii *et Heliodori Episcoporum nomine, ad Hieronymum scriptam, in primis ex ejusdem inscriptione imposturam facile deteges, si illorum temporum loquendi generis habueris rationem: dum in ea praedicti Episcopi, immo ipsa Synodus (Synodi enim, quam praetexunt, nomine scribere profitentur) ipsum Hieronymum Presbyterum appellant* Patrem; *cujus nomenclaturae nullum prorsus penes illorum temporum scriptores exemplum invenies, ut in scriptione litterarum Episcopi, vel ipsa Synodus Presbyterum cujusvis meriti dicant* Patrem, *cum alioqui et amplissimarum sedium Episcopos, et Patriarchas, nonnisi fratres consueverunt appellare. Habetur mentio in eadem Epistola de quodam Concilio ex totius Italiae Episcopis Mediolani Theodosio Imperatore praesente coacto. Verum istud com-*

Digitized by Google

mentum esse non dubites: qui enim fieri potuit, ut tam celebris Synodus sic e scriptorum monumentis exciderit, sic silentio fuerit obvoluta, ut nullus illorum temporum scriptorum, quorum sane haud exiguus fuit numerus, nec nomine tenus ejus meminerit? Sed haec manifestiora reddentur, si lucubrationum Hieronymi temporis exacta ratio habeatur. Quando, rogo, volunt illam Synodum coram Theodosio Mediolani congregatam? Num cum primum, adversus Maximum tyrannum pugnaturus, Constantinopoli anno decimo sui imperii in Italiam venit? Certe id dici non posse, quae Sanctus Hieronymus scribit, vehementer repugnant: dum enim in libro De Scriptoribus Ecclesiasticis, *ad calcem, cunctas quas hactenus usque ad annum decimum quartum ejusdem Theodosii Imperatoris elaborasset lucubrationes, recenset, nec verbum quidem de conscripto, vel a se translato libro de Martyribus habet, quem statim post illam Synodum scriptum esse, illae ipsae recitatae Epistolae indicant: ex quibus satis apparet, dictam Synodum commentitiam ad primum Theodosii Mediolanum adventum non posse referri. Quod si ad secundum adventum ejus (bis tantum post adeptum Imperium in Italiam venisse, certum est) quando iterum ad expugnandum Eugenium tyrannum ex Oriente in Italiam descendit, eandem Synodum Mediolani celebratam esse dixerint: certe ratio temporum contradicit. Descendit Theodosius in Italiam cum exercitu anno decimosexto, eodemque ultimo sui imperii; decernensque cum Eugenio, sexta die Septembris illum obtinuit, inde Mediolanum se contulit: quae autem tunc ab eo illic sunt facta usque ad diem XVII. Januarii, qua ex hac vita migravit, Ambrosius ea Oratione quam habuit in ejus funere, et alii illorum temporum scriptores exacte describunt; adeo ut nullum ejusmodi cogendi Concilii reliquum esse tempus appareat. Ex his itaque totum illud commentum de litteris ex praedicta Synodo datis, aliisque rebus quae iisdem continentur Epistolis, plane clara luce detegitur: ut quod in illis habetur de Gregorio Episcopo Cordubensi matutinas ac vespertinas Missas agente: Augustinus etenim qui iisdem temporibus vixit, id tantum quinta feria majoris hebdomadae in Cœna Domini in Ecclesia Catholica fieri consuevisse, testari videtur, scribens ad Januarium Epistola* 118 *cap.* 5. *Licet sciamus olim temporibus Cypriani, matutinum ac vespertinum sacrificium in Africa offerri, in usu fuisse, ut idem Cyprianus testatur ad Caecilium scribens Epistola* 63 *editionis Pamelii, quem morem apud Ægyptios tantum perseverasse, auctor*

Digitized by Google

est Sozomenus Historiae Libro 7 cap. 19. Quamvis etiam sciamus in Concilio Agathensi secundum recentiorum lectionem haberi mentionem de Missis matutinis et vespertinis, et ex eo c. 13 Dist. 15. Sed in haec non obnitimur, cum sciamus Ecclesiasticorum rituum diversam fuisse diversorum consuetudinem. Deprehenditur et in eo de Gregorio impostura, dum dicitur, ipsum etiam jejunii tempore celebrasse natalitia Martyrum: diversam quippe ab his fuisse Ecclesiae consuetudinem, testantur antiqui Canones, ut Concil. Laodic. c. 51 apud Mart. collect. c. 48 et 33 q. 1. Non licet in Quadrag. *Quod insuper tam in dicta Episcoporum Epistola, quàm in ea quae ad eosdem Hieronymi nomine reddita habetur, Eusebius Episcopus Caesareae sanctitatis elogio commendantur, pro monstro quidem habetur. Etenim etsi olim sanctitatis titulus communior esse videretur, ut non solum (ut hodie) illis tribueretur Christianis, qui vita functi in caelo regnant cum Christo, sed in quibuscumque laudabilioris vitae fidelibus: datum tamen aliquando homini haeretico, nemo dicere jure poterit. At vero quibus titulis idem Hieronymus Eusebium ipsum nominare consueverit, ab ipso audiamus: qui ad Pammachium scribens Epist.* 65 *haec de eo:* Impietatis Arii apertissimus propugnator est *etc. In fine etiam plura habet in eandem sententiam. In Apologia adversus Rufinum Lib.* 1 *haec de eodem:* Eusebius Episcopus Caesariensis, Arianae quondam signifer factionis. *Et Lib.* 2 *eundem principem Arianorum appellat. Idem ad Ctesiphontem, agens de scriptis ipsius;* Eum, *inquit*, fuisse Arianum, nemo est qui nesciat. *Et ad Minerium Epist.* 152 *ipsum erasse in dogmatum veritate, aperte testatur. Ecce tibi quibus titulis, et quam diversis a praeconio sanctitatis Eusebius a Hieronymo nuncupetur: ut ex his saltem liquido cognoscas, alium longe diversum a Hieronymo fuisse epistolae illius auctorem: quem (etsi aliud non esset, ac caetera de eodem consentirent) ab eo esse longe diversum, ex dicendi stylo, non est qui eam Epistolam legens, facillime non cognoscat. Haec de verbis. Quod si res ipsas in ea conscriptas disquiras, magis magisque impostaram intelliges. Si enim vera sunt, quae inter Constantinum Augustum et Eusebium acta idem auctor enarrat; quae tanta modestia in Eusebio, qui suarum laudum egregius praedicator semper est visus, ut illa silentio praeterierit, cum eadem saepius repetendi, quoties agit de libro a se de Martyribus scripto, opportuna se daret occasio? Consuevit enim ipse res a se cum Constantino gestas narrare, extollere, easdemque saepius incul-*

Digitized by Google

care, ut de Vita Constantini libro 2. *cap.* 44. *et* 45. *libro* 3. *cap.* 57. 58. 59. *et* 60., *et libro* 4. *cap.* 33. 34. 35. *Quod demum auctor (quisquis ille fuerit) in eadem Epistola excipit de Kalendis Januarii, quasi ea die nullus passus sit Martyr; quam mendax ac frivola ea sit de Kalendis exceptio, consule quae inferius notantur die* 1. *Januarii B. Haec jam satis (etsi alia quoque superessent) ad coarguendam praedictarum Epistolarum falsitatem sufficere existimamus.*

Epistola Cromattii et Heliodori Episcoporum ad Beatum Hieronymum, de opere Martyrologii colligendo.

Domino sancto Patri Hieronymo, Chromatius et Heliodorus Episcopi, in Domino salutem.

Cùm religiosissimus Augustus Theodosius Mediolani urbem esset ingressus, universosque Italiae Episcopos ad se invitasset, et ob causam aliquantulorum Episcoporum, qui ex Ariana faece suas animas inquinassent, inquireret: contigit et nostram parvitatem in eodem adesse Concilio. In quo cum dicenda dicta essent, et definienda definita, cœpit Christianissimus Princeps S. Gregorium Cordubensis Ecclesiae in eo praeferre Antistitem, quod omni die, sive non jejunans, matutinas; sive jejunans, vespertinas explicans Missas, eorum Martyrum, quorum natalitia essent, plurimorum nomina memoraret. Factumque est, ut omnes statueremus ad tuam scribere caritatem, ut famosissimos Feriales de archivio S. Eusebii Caesareae Palestinae Episcopi inquirens, Martyrum ad nos dirigas festa: ut possimus hoc officium per tuam sanctam industriam melius perfectiusque ad honorem Dei Martyribus exhibere.

Digitized by Google

Beati Hieronymi
Super eo ipso ad eosdem Responsio.
Chromatio et Heliodoro
sanctis Episcopis, Hieronymus Presbyter.

Constat, Dominum nostrum Jesum Christum omni die Martyrum suorum triumphos excipere, quorum passiones a sancto Eusebio Caesariensi Episcopo scriptas reperimus. Nam Constantinus Augustus cum Caesaream fuisset ingressus, et diceret memorato Antistiti, ut peteret aliqua beneficia Caesariensi Ecclesiae profutura, legitur, respondisse Eusebium: Opibus suis Ecclesiam ditatam, nulla petendi beneficia necessitate compelli: sibi tamen desiderium immobile exstitisse, ut quidquid in Republica Romana gestum sit erga sanctos Dei Judices Judicibus succedentes in universo orbe Romano, sollicita perscrutatione, monumenta publica discutiendo, perquirerent; et qui Martyrum, a quo Judice, in qua provincia vel civitate, qua die, quave perseverantia passionis suae obtinuerunt palmam, de ipsis archivis sublata, ipsi Eusebio, regio jussu, dirigerent. Unde factum est, ut idoneus relator exsistens, et Ecclesiasticam Historiam retexeret, et omnium pene Martyrum provinciarum omnium Romanarum trophaea diligens historiographus declararet: quatenus omni die sacrificium Deo offerentes, eorum nomina meminissent: studentes, qui die ipso, quo sacrificium offeretur, victores diaboli exstitissent, et martyrii sui triumpho pollentes, atque ovantes ad Regem suum pervenissent Christum. Hac de caussa singulorum mensium, singulorumque dierum festa conscripsimus, ut jubere dignabamini, perennem nostrae parvitatis memoriam fore credentes cum diebus omnibus per tot annorum spatia sancta Sanctorum nomina fuerint festive celebrata. Et quoniam per singulos dies, diversarum provinciarum, diversarumque urbium plusquam octingentorum, et nongentorum Martyrum sunt nomina nominata: ut nullus dies sit, qui non intra quingentorum numerum reperiri possit adscriptus, exempto die Kalendarum Januariarum; considerans inter innumerabiles turbas lectoris animum intra unum mensem posse lassescere: ne id eveniat, breviter et succincte eorum, qui sunt in amplissima festivitate in suis locis tantum prae omnibus memoratus sum, ut amputato fastidio, unus de omnibus sufficiat libellus adscriptus. Sane in prima parte

Digitized by Google

libelli, omnium beatorum Apostolorum festa conscripsimus, ut dies varii non videantur dividere, quos una dignitas Apostolatus in caelesti gloria fecit esse sublimes.

Digitized by Google

Digitized by Google

EX HISTORIA LITERARIA AQUILEJENSI
JUSTI FONTANINI
ARCHIEPISCOPI ANCYRANI,

Romae edita An. 1742.

LIBRI III. CAPUT III.

I. *Chromatius patria Aquilejensis.* II. *Valeriano suffectus.* III. *A magnis viris laudatus.* IV. *Ejus rogatu Hieronymus varios Bibliorum libros in latinum sermonem convertit.* V. *Rufinum et Hieronymum in concordiam redigere studet.* VI. *Joannis Chrysostomi caussam juvat.* VII. *Chrysostomi ad Chromatium epistola.* VIII. *Blondelli commenta.* IX. *Chromatius obit, et Sanctorum fastis adscribitur.*

I. Ad eos pervenimus, qui partae salutis Saeculum V. attigerunt. Horum agmen ducit Chromatius, Aquilejensis antistes, quem Dandulus in Chronico Lib. I. cap. XIV. parte I. natione *Hispanum*, Marianus Victorius in argumento Epistolae XLIII. Hieronymianae *Dalmatam*, Sixtus Senensis in Bibliotheca Lib. IV. *Romanum* fecerunt. Sed omnes in errore versari; civemque *Aquilejensem* fuisse, posito etiam pignore contenderim. Nam Aquilejae semper vixit, ubi ei *matrem, sorores,* et *fratres* fuisse prodit illius necessarius et rerum Aquilejensium peritissimus Sanctus Hieronymus Epistola VII. alias XLIII. ad ipsum *Chromatium* adhuc presbyterum, pariterque ad Jovinum, et Eusebium, *Chromatii* germanum conscripta, in qua se ad tres simul unam tantum epistolam mittere affirmat, propterea quod invicem ita se ament, *ut non minus tres caritas jungat, quam duos natura sociavit.* Hi duo sunt *Chromatius* et *Eusebius*; quos *natura germanos* iterum vocat in Epistola VIII. alias XLII. ad Nicetam Aquilejensem subdiaconum scripta: *ecce,* inquit, *beatus Chromatius cum sancto Eusebio, non plus natura, quam morum aequalitate, germano, literario me provocavit officio.* Non ergo *Jovini*, ut ad diem XXII. Junii scripsit Baronius, sed *Eusebii* germanus erat *Chromatius*: cui tamen noster Henricus Palladius Lib. IX pag. 158 unum *Jovinum* conjunxit. Alium fratrem, adhuc anonymum, habuit *Chromatius*, cujus fortitudinem in illius dormitione, impense laudat Hieronymus Epist. XXXV. alias III. ad *Heliodorum* (1). Haec cum scripta fuerit A. D. 396, ut postea constabit, hinc Tillemontium Tomo XI. pag. 536. Martianaeum in Notis, et Hadrianum Bailletum in Vitis Sanctorum Die II. Decembris errasse oportet, dum *Chromatii* fratrem, de quo mortuo Hieronymus loquitur, *Eusebium* dicunt, qui tamen *Eusebius* quadriennio serius adhuc erat in vivis, Episcopali dignitate insignis, perinde

(1) Hunc *alium Chromatii fratrem adhuc anonymum* solus Clarissimus Fontaninus intrusit; cui non assentitur Bernardus Maria De Rubeis, qui unicum *Eusebium Chromatii* fratrem agnovit. Videatur ejus *Dissertatio De Rufino* Cap. II pag. 13 et 14.

Digitized by Google

ac *Jovinus* et *Chromatius*, teste Rufino in priori Apologia A. D. 400. exarata (1). Matrem viduam et sorores virgines *Chromatio* ibidem fuisse, nos docet eadem Epistola XLIII., in qua Hieronymus salvere eas jubet, his verbis, sororis suae curam, iisdem commendans: *Matrem communem, quae quum vobis sanctitate societur, in eo vos praevenit, quia tales genuit, cujus vere venter aureus potest dici, eo salutamus honore, quo nostis: una quoque suscipiendas cunctis sorores, quae sexum vicere cum saeculo: quae oleo ad lampades largiter praeparato, sponsi operiuntur adventum. O beata domus, in qua moratur Anna vidua, virgines prophetissae, geminus Samuel nutritus in templo!* Hic *geminus Samuel* sunt *Chromatius* et *Eusebius*. Ne ullus de patria dubitandi locus supersit, Hieronymus *Aquilejam*, illorum urbem patriam appellat: *per vos ab urbe vestra Ariani quondam dogmatis virus exclusum est.* Haec docent, cur Hieronymus in Chronico Eusebiano ab se aucto, Olimpiade CCLXXX. A. D. 376. qui respondet anno vulgari 374. hoc insigni et memorando praeconio nostrae Ecclesiae alumnos ornaverit: *Aquilejenses Clerici quasi chorus beatorum habentur. Chromatius*, qui, ut supra in Fortunatiano dictum est, et iterum dicam, A. D. 371 adhuc Diaconus (2) *Rufinum* tunc recens per gratiam baptismi regeneratum, doctrina Catholica instruxerat, postmodum *Valeriani* Episcopi Presbyter A. D. 381. in Concilio ibidem caussam Filii Dei contra Palladium Arianum strenue peroravit; eumque omnia negasse ostendit, *quae Fides Catholica profitetur.* Quumque Palladius *auditores laicos* appellasset, *Chromatius* hominis confidentiam paucis retudit: *salva*, inquit, *condemnatione Sacerdotali.* Vide acta Concilii apud Ambrosium Tomo II. pag. 798. §. 45., et pag. 800. §. 51. His refutantur sarcinatores Magdeburgenses, qui *Chromatium* A. D. 335. floruisse scripserunt, et *Valerianum* Aquilejensem cum ejusdem nominis Calagurritano antistite, quem laudat Prudentius conflarunt Centuria IV. Cap. X. Ad *Chromatii* nomen quod attinet, apud Latinos et Graecos occurrit. Libanius ad *Chromatium* quendam scribit epistolam, nondum editam, a me olim latine conversam. *Chromatius*, praefectus Urbi, memoratur in Actis Sancti Sebastiani die XX. Januarii apud Bollandum Tomo II. pag. 271. Inter XIV. episcopos provinciae Palestinae, qui A. D. 415. in Concilio Diospolitano Pelagium Catholicum pronunciaverunt, unus fuit incertae Sedis *Chromatius* apud Baluzium pag. 361 (3).

---

(1) In hac *priori Apologia*, quam hic citat Fontaninus, et ad Annum pertinet 400. aut 401. uti etiam De Rubeis consentit, memorat Rufinus *Chromatium*, *Jovinum*, et *Eusebium*, qui cum *ante annos*, ut ipse ait, *fere triginta*, essent sub Valeriano Episcopo Aquilejensi *alter Presbyter*, *alter Archidiaconus*, *alius Diaconus*, Episcopatus deinde honore ipsi quoque aucti fuere; eosque propterea hic honorifice appellat *opinatissimos et probatissimos in Ecclesia Dei Episcopos.* Ex hac autem appellatione minime sequitur, uti Fontaninus arbitratur, quod Anno 400. aut 401., quo ita de iis scribebat Rufinus, coram singuli, ideoque etiam *Eusebius*, adhuc essent in vivis; cum neque haec scribere potuisset, etiamsi omnes jam fuissent eo tempore vita functi: et ideo nihil inde contra Tillemontium, Martianaeum, et Bailletum, qui *Chromatii* fratrem, de cujus *dormitione* Hieronymus loquitur in Epistola quae ad Annum pertinet 396., rectissime *Eusebium* asserunt. Vide Articulum *Apologiae* Rufini, ad quem respicit Fontaninus, inter *Veterum Testimonia*, quae post *Praefationem* attulimus.

Hac autem posita opinione, vitae scilicet *Eusebii* usque ad Annum saltem 400. productae, necesse habuit Fontaninus excogitare, ac veluti scripto gignere tertium aliquem *Chromatii* fratrem prorsus ignotum, et hunc propterea *adhuc anonymum* de cujus *dormitione*, potius quam *Eusebii*, scripserit Hieronymus Anno 396. Sed haec gratis omnino Vir caeteroquin eruditissimus, deque hoc Sancti *Chromatii* Aquilejensis Episcopi argumento meritissimus; uti citato superius loco fusius De Rubeis.

(2) Hic quoque Fontanino contradicit De Rubeis; qui Sanctum *Chromatium* jam Presbyterum asserit, dum Rufinus Anno 371. aut 372. Baptismum Aquilejae suscepit; qui etiam a Sancto *Chromatio* Baptismum accepisse Rufinum contendit. Videatur eadem *Dissertatio* ibidem pag. 11. et 12.

(3) " Hunc *Chromatium*, veluti Episcopum *Orientalem*, qui huic Diospolitano Concilio interfuit in caussa Pelagii, memorat etiam Sanctus Augustinus, una cum caeteris ejusdem Concilii Episcopis, Libro I. *Contra Julianum Pelagianum* Cap. V. num. 19, et Cap. VII. num. 32 ".

Digitized by Google

II. Quoto Christi anno cathedram Aquilejensem, a *Valeriano* vacuam, *Chromatius* noster implere coeperit, jam nobis quaerendum est; inde enim recentium historicorum lapsus castigabuntur, Joannis Candidi Lib. II. fol. IX., Panvinii in Chronico pag. 35., Wolffgangi Lazii Commentariorum Lib. XII. Sect. V. Cap. VIII pag. 1014., Leandri Alberti in Descriptione Italiae fol. 439. 2. edit. I. anni 1550., Henrici Palladii Lib. VIII. pag. 129., Philippi Ferrarii in Catalogo Sanctorum pag. 733., et Godefridi Hermanni in Vita Ambrosii Lib. V. Cap. XII. Hi enim omnes dum *Chromatii* successorem stabilire conantur, in immanes errores abeunt, alius duos *Fortunatianos*, totidemque *Valerianos* confingens, alius inter *Valerianum* et *Chromatium*, *Benedicto*, alius *Januario*, locum adsignans. Porro *Valerianum* in Sede Aquilejensi A. D. 366., uti jam dixi, *Fortunatiano* suffectum, Anonymus Trivisanus et Dandulus Libri primi Capite XIII. ex veteribus tabulis, annos XIX. sedisse testantur. Obiit ergo sub finem A. D. 386., eique ineunte A. D. 387. successit *Chromatius*. Antiqui Martyrologiorum Codices, qui *Valeriani* emortualem diem proferunt VI. *Kalendas Decembris*, hi sunt.

1. *Atrebatensis* Tomo II. Martii Bollandiani pag. XXXIX.
2. 3. *Aquisgranensis*, et *Augiensis*.
4. *Baluzianus* in Spicilegio Dacheriano Tomo XIII. pag. 13. §. 6.
5. *Barberinus* Tomo II. Martii Bollandiani pag. XXXIX.
6. *Blumanius* ibidem.
7. *Sancti Cyriaci* Tomo III. Februarii Bollandiani pag. 282. col. 2.
8. *Gellonensis* in Spicilegio Tomo XIII. pag. 418.
9. *Hieronymianus* ibidem Tomo IV. pag. 684., et Tomo III. Februarii Bollandiani pag. 282. col. 2., ubi *Valentinus* pro *Valerianus* legitur.
10. *Laetiensis* Tomo II. Martii Bollandiani pag. XXXIX.
11. *Lucensis* apud Florentinium pag. 999.
12. *Sancti Maximini* Tomo III. Februarii Bollandiani pag. 282. col. 2.
13. *Rabani Mauri* apud Canisium Tomo VI. pag. 594., ubi tamen, ut alibi, errore Librarii *Valentinus* pro *Valeriano* legitur.
14. *Sangermanensis* in Spicilegio Tomo XIII. pag. 13. §. 6.
15. *Sanremigianus* ibidem.
16. *Tornacensis* Tomo II. Martii Bollandiani pag. XXXIX.
17. *Vaticanus* ibidem.
18. *Usuardus* Rosweydi apud Sollerium pag. 702.

Tot veterum tabularum consensus erroris arguit Usuardi codicem Bruxellensem apud Sollerium pag. 711., ubi *pridie Kal. Decembris* haec leguntur: *in Aquileja depositio Sancti Valeriani Episcopi et Confessoris*. An tot diebus post obitum deponi potuerit alii quaerent. Dies depositionis fortasse rectius apud Baronium signatur V. *Kalendas Decembris*, ex Martyrologio Sancti Cyriaci. Idem Baronius A. D. 388. §. LXXXIV. quum Ambrosium, Maximo per Theodosium prostrato, Aquilejae constitutum legisset, illuc profectum putavit *ex more, ad novi creationem antistitis, quum, defuncto Sancto Valeriano, ejus Civitatis Episcopo, in locum illius est subrogatus Sanctus Chromatius*. Ita Baronius. Verba Paulini Diaconi, eam profectionem narrantis in Vita Ambrosii Cap. XXII. haec sunt: *Extincto Maximo, posito Theodosio Imperatore Mediolani, Ambrosio vero Episcopo Aquilejae, in partibus Orientis in quodam castello, a Christianis viris Sy-*

Digitized by Google

nagoga Judaeorum, et Lucus Valentinianorum, incendio concremata sunt, propterea quod Judaei, vel Valentiniani insultarent Monachis Christianis. Sed Candidus Lib. II. fol. IX. 2., et Palladius Lib. IX. pag. 156. ut Ambrosiano itineri caussam praetexerent, ejusmodi incendium Aquilejae contigisse commenti sunt, quanquam Paulinus disertis verbis *in partibus Orientis* id evenisse tradiderat, nempe ad castrum *Callinicum*, quod non in *Venetia*, sed in *Mesopotamia* stetit ad ripam Euphratis, ex Ammiano Lib. XXIII. Cap. III., et ex Procopio de Bello Persico Lib. I. Cap. XVIII. Lib. II. Cap. XI. et XXI., et in Historia arcana Cap. III. in fine. Hoc nostrates Historici discere etiam potuissent ex Ambrosii Epist. XL. *Aquilejae* scripta, in qua vir Sanctus cum Theodosio expostulat, propterea quod Synagogam ab Episcopo Callinici instaurandam, et a Monachis poenas dandas, edicto sanxisset. Maximum Tyrannum ad tertium ab Aquileja lapidem A. D. 388. V. Kal. Augustas devictum testatur Idacius in Fastis Labbeanis Tomo II. Bibliothecae MSS., quibus potius, quam Socrati, extero scriptori, credendum est, qui Lib. V. Cap. XIV. eam cladem rejicit in VI. Kal. Septembres. Fuso hoste, *quem prius ignominia servitutis, quam hostili mucrone confossum*, ait Hieronymus in Epitaphio Nepotiani, Theodosius Aquilejae substitit aliquandiu, Maximi acta abrogaturus. Nam Lex VI. Tit. XIV. Lib. XV. Codicis Theodosiani, ibidem data VI. Kal. Octobres, agit *de honoribus a Maximo collatis, abrogandis.* Mox post sexdecim dies ei similem sanxit Mediolani VI. Idus Octobres ejusdem anni 388., in qua urbe III. Nonas Majas, et VI. Kal. Decembres anni insequentis 389. adhuc degebat, quando Leges XVII. et XIX. de *Haereticis* Tit. XV. Lib. VI. vulgavit. Ergo Theodosium die XXVI. Septembris Aquilejae, et die X. Octobris A. D. 388. Mediolani morantem habemus: eoque spacio temporis interjecto Ambrosius, *extincto Maximo, posito Theodosio Imperatore Mediolani*, ut ait Paulinus, *Aquilejam* properavit; alias in alterutra urbe, non literis, sed coram, de rescripto, in Christianos Mediolani vulgato, apud Augustum expostulasset. Consulantur auctores *Admonitionis* pro ordine Epistolarum Sancti Ambrosii §. XL. et Pagius A. D. 388. §. XII. Quum autem, ut vidimus, *Valerianus* obierit die XXVI. Novembris, hinc constaret, Ambrosium *ante*, non *post* obitum *Valeriani* Aquilejam profectum, ideoque aliam ob caussam, quam ob *Chromatium* Valeriano subrogandum; qui nondum ex hac vita migraverat. At quanto magis in Ambrosiani itineris caussa Vir maximus falli dicendus est, si biennio citius, *Valerianus* diem extremum obierat, quemadmodum Venetorum monumentis proditum est? Recte ergo auctores novae editionis Operum Sancti Ambrosii, in ejus Vita Cap. XCVIII. caussam ejusmodi itineris ignorari, neque ullum testimonium adstruendae Baronianae sententiae proferri, dixerunt. Si Ambrosius in Pannoniam iter habuit, Anemium Sirmiensem Episcopum ordinaturus, teste Paulino Cap. XI., non video cur idem accuratus Ambrosii notarius caussam Aquilejensis itineris reticere debuisset, si hoc *Chromatii* ordinationem spectasset (1).

III. Fuit *Chromatius* inter Occidentales Episcopos sanctitate et doctrina celeberrimus, ut laudes a laudatis Viris in ipsum collatae palam testantur; magnis enim amicitiis floruit: *Joannis Chrysostomi, Hieronymi, Ambrosii, Heliodori, Rufini.* Ambrosius quidem A. D. 389. a *Chromatio* rogatus, ut aliquid e sacris

(1) Baronii conjecturam, quam hic non approbat Clarissimus Fontaninus, defendit Bernardus Maria De Rubeis num. V. Capitis XVIII. *Dissertationum Variae Eruditionis* etc., quem infra damus.

Digitized by Google

Codicibus epistolari familiaritate disputatum cum eo communicaret, historiam Balaam pseudoprophetae ex Libro Numerorum interpretatus est Epistola L, alias quoque se additurum pollicitus, quas nobis injuria temporum abstulit. Adi *Admonitionem* pro ordine Epistolarum Ambrosii §. V, et Vitam Cap. CVIII. Subinde *Chromatium*, fratre orbatum, cujus nomen ignoratur, magnum christianae fortitudinis exemplum, adversa invicto animo subeundi, dedisse comperimus; nam *Hieronymus* Epitaphium *Nepotiani*, quod est Epistola XXXV alias III tunc ex Syria ad *Heliodorum* Altinatem Episcopum scripta, clausit his verbis: *jungamur spiritu, stringamur affectu, et fortitudinem mentis, quam beatus Papa Chromatius ostendit in dormitione Germani, nos imitemur in filio.* Hanc Epistolam A. D. 396. datam ex subsequentibus verbis docet Petrus Franciscus Chiffletius in Paulino illustrato Parte II. Cap. X. *ecce tibi anno praeterito ex ultimis Caucasi rupibus immissi in nos non jam Arabiae, sed Septentrionis lupi, tantas brevi provincias percurrerunt.* Haec fuit Alarici Regis Gothorum in Orientale Imperium irruptio, proditione Rufini Patricii, Olybrio et Probino Consulibus A. D. 395. Quae modo adductis Hieronymi verbis praecedunt, epocham magis confirmant: *viginti, et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim et Alpes Julias quotidie Romanus sanguis effunditur.* Innuit primos *Quadorum*, et *Marcomannorum* incursus in nostram Venetiam, *perruptis Alpibus Juliis; unde tunc Aquileja obsessa, et Opitergium excisum est*, teste Ammiano Lib. XXIX. Cap. V. Haec Gratiano Augusto III. et Equitio Consulibus A. D. 374. contigisse animadvertit Henricus Valesius: eodemque excidio Italiae imminente, Valentinianus senior *Liquentiae* pontem in agro Opitergino reparandum curaverat A. D. 370. Lege II. Tit. X. Lib. XI. Codicis Theodosiani.

IV. Hieronymus *Chromatio*, et *Heliodoro*, Episcopis, Librum Chaldaicum Tobiae latine reddi, ab se flagitantibus, unius diei labore paruit, homine ejus linguae perito sibi Librum ebraice dictante, ut Epist. CX. A. D. 390 scripta nos docet: *mirari*, inquit, *non desino exactionis vestrae instantiam. Exigitis enim, ut Librum Chaldaeo sermone conscriptum ad latinum stilum traham.* Et post pauca: *feci satis desiderio vestro, non tamen meo studio. Arguunt enim nos Ebraeorum studia, et imputant nobis; contra suum canonem latinis auribus ista transferre. Sed melius esse judicans Pharisaeorum displicere judicio, et Episcoporum jussionibus deservire, institi, ut potui.* Tandem his verbis Epistolae finem imponit: *orationibus vestris mercedem hujus operis compensabo, quum gratum vobis didicero, me, quod jubere estis dignati, complesse.* Ad haec Hieronymus, utroque Praesule hortante, et pecunias librariis erogandas, ut nonnullos Prophetas commentariis illustraret, liberaliter suppeditante, valetudinem caussatus, Proverbia, Ecclesiasten, et Cantica, triduo ab se latine explicata, ad eosdem transmisit: *jungat Epistola*, inquit in Praefatione, *quos jungit Sacerdotium; immo charta non dividat quos Christi nectit amor. Commentarios in Osee, Amos, Zachariam, Malachiam, quos poscitis, scripsissem, si licuisset prae valetudine. Mittitis solatia sumptuum: notarios nostros et librarios sustentatis, ut vobis potissimum nostrum desudet ingenium. Et ecce ex latere frequens turba, diversa poscentium; quasi aut aequum sit, me, vobis esurientibus, aliis laborare; aut in ratione dati et accepti, cuiquam, praeter vos, obnoxius sim. Itaque longa aegrotatione fractus, ne penitus hoc anno reticerem, et apud vos mutus essem, tridui opus nomini vestro consecravi, interpretationem videlicet trium Salomonis voluminum.* His vixdum peractis A. D. 392. commentarium in Aba-

Digitized by Google

cuc, duobus Libris distinctum *Chromatio* donavit, quem in Prologo Lib. I. *Episcoporum doctissimum* vocat. In Prologo autem Lib. II. *Papae venerabilis* praeconio commendat, eundemque *carnem virtute superasse* testatur. Subinde rogatus, ut ceteros Scripturae Libros ex Ebraeo sermone transferret, Paralipomena *Chromatio* direxit A. D. 397, in cujus Libri vestibulo elogio magnifico illum extollens, vocat *Episcoporum sanctissimum atque doctissimum.* Sixtus Senensis huic elogio ab se recitato in Libro IV. Bibliothecae, de suo addit haec verba: *quod raro invenitur*: aevo tamen Sixti fortasse, non *Chromatii.* Hieronymus in Libro II. Apologiae I. quam A. D. 400. scriptam docebimus, easdem Sacrorum voluminum ab se factas interpretationes ita commemorat: *in Libro temporum, idest Paralipomenon, ad Sanctum Chromatium praefatiuncula usus sum.* Et paullo post: *Salomonis etiam libros, quos olim additis obelis et asteriscis in latinum verteram; ex Ebraico transferens, et dedicans Sanctis Episcopis Chromatio et Heliodoro.* Hae singulae Praefationes, iisdem Libris praefixae, similiter exstant cum Hieronymianis Epistolis secundum ordinem Mariani Victorii CVII. CX. CXV. Denique Sixtus V. Pontifex Maximus in Praefatione Bibliorum, Romae editorum typis Vaticanis A. D. 1590. *Chromatium* ponit inter *Sanctissimos Episcopos*, qui Hieronymum de Scripturarum locis consuluerunt.

V. Doctor Maximus in Epist. XLII. alias LXVI. ad *Rufinum* scripta A. D. 399. sic loquitur de Pauliniano fratre suo, quem in Dalmatiam transfretare praeceperat: *frater meus Paulinianus nec dum de patria reversus est: et puto quod eum Aquilejae apud Sanctum Papam Chromatium videris.* Rufinus biennio citius cum Melania ex Oriente reversus, Aquilejae apud *Chromatium* morari intellexerat, postquam Origenis Libros *de Principiis* Romana civitate donasset; unde ipsum inter et Hieronymum graves simultates coortae sunt. Testatur Hieronymus in Apologia contra Rufinum Libro II. *Chromatium*, quem post Anastasium Romanum Pontificem, magnis Orientis et Occidentis Metropolitis, Theophilo Alexandrino, et Venerio Mediolanensi conjungit, in suae metropoleos conventu populis sibi subjectis Origenis errores denunciasse: *ergo*, inquit, *beati Episcopi Anastasius, Theophilus, et Venerius, et Chromatius, et omnis tam Orientis, quam Occidentis Catholicorum synodus, qui pari sententia, quia pari spiritu, illum haereticum denunciant populis, fures librorum illius judicandi sunt?* Anastasius Pontifex in Epistola ad Joannem Hierosolymitanum apud Baronium A. D. 402. §. XXVI. et seqq. ait, se Origenianae *damnationis Epistolam fratribus suis Venerio et Chromatio scripsisse* (1). De hac Epistola, deque illo Chromatii conventu accuratius agam Lib. V. Cap. XIX. Nunquam tamen *Chromatius* a Rufini communione et amore discessit, ipsique Hieronymo sic adhaesit, ut semper utriusque amantissimus, utrique carus, tantos viros in christianam concordiam redigere pro virili studuerit; nam et commonuit Hieronymum, ut acerbae contentioni finem imponeret, Rufinumque Aquilejae, ut dixi, apud se

(1) Nequaquam in Anastasii Epistola apud Baronium loco citato haec verba leguntur. Animadvertere potius debuisset Cl. Praesul, prout diserte facit in hac eadem sua *Hist. Literar. Aquil.* Lib. V. Cap. XIX. num. II, interpolatam fuisse hoc loci a Joanne Garnerio, licet absque ulla decipiendi voluntate, Sancti Papae Epistolam ad Joannem Hierosolymitanum; unde nonnulli perperam praedicta verba, quae supplementi gratia Garnerius inseruit, pro genuinis Sancti Pontificis accepernnt. Caeterum nulla hujus transmissae *Damnationis Origenis*, nulla *Chromatii* mentio in hac Epistola, neque apud Constantium *Epistolae Romanorum Pontificum* col. 728. Edit. Paris., neque inter Opera S. Hieronymi Edit. Veronensis Dominici Vallarsii Tomo II. col. 580, neque inter Opera Rufini Aquilejensis ab eodem Vallarsio edita col. 411. Videantur utrobique Editorum eruditae *Adnotationes* ad hunc eundem locum.

Digitized by Google

diversantem, ad alia traduxit, jussum Historiam Ecclesiasticam Eusebii Caesareensis latinis verbis adcommodare. Primum illud de se fatetur Hieronymus in Apologia II. Libri III. ubi ait: *testem invoco Jesum conscientiae meae, qui et has literas, et tuam epistolam judicaturus est, me ad commonitionem Sancti Papae Chromatii voluisse reticere, et finem facere simultatum.* Rufinus in Praefatione Eusebianae Historiae ab se latinis redditae, Librisque duobus auctae, *Chromatium Pontificem Maximum*, uti eum honoris caussa nominat (1), sic alloquitur: *peritorum dicunt esse medicorum, ubi imminere urbibus vel regionibus generales viderint morbos, providere aliquid medicamenti vel poculi genus, quo praemuniti homines ab imminenti defendantur exitio. Quod tu quoque, venerande pater Chromati, medicinae exequens genus, tempore, quo diruptis Italiae claustris ab Alarico duce Gothorum, se pestifer morbus infudit, agros, armenta, viros longe lateque vastavit, populis tibi a Deo commissis feralis exitii remedium quaerens, per quod aegrae mentes ab ingruentis mali contagione subtractae, melioribus occupatae studiis tenerentur, injungis mihi ut Ecclesiasticam Historiam, quam Vir eruditissimus Eusebius Caesareensis graeco sermone conscripsit, in latinum vertam.* Gothos, duce Alarico et Radagaiso, per nostras Alpes Julias, quas Rufinus *claustra Italiae*, et Nicephorus Callistus Lib. XII. Cap. XXXIX. *Italiae portas* appellant, A. D. 400. primum irrupisse, viri docti consentiunt, Norisius in Historia Pelagiana Lib. I. Cap. II., Pagius A. D. 400. §. XXV., et Tillemontius in Historia Imperatorum Tomo V. pag. 524. 803. Tunc *Aquileja*, totius Venetiae caput, obsidionem barbaricam subiit: nam Hieronymus Apologia III. in Rufinum, ibidem tunc morantem, *et tantum*, inquit, *Romanae urbis judicium fugis, ut magis obsidionem barbaricam, quam pacatae urbis velis sententiam sustinere.* Pestiferum morbum, tunc a Gothis in Venetiam nostram invectum, qui primo *armenta*, et postea *viros*, teste Rufino, *longe lateque vastavit*, hic noster Annus infaustus MDCCXIII. graphice repraesentat (2), dum boum lues ex Pannonia in Italiam cladibus obrutam, se infudit, eadem calamitate in homines per Austriam reliquamque Germaniam ingruente, et procul nos minitante; utinam non prope! Nec solum Eusebianam Historiam, sed Origenis Homilias XXVI., in Josuem, seu Jesum filium Nave, latinitate donatas, *Chromatio*, qui id laboris ab eo flagitaverat, Rufinus Prologo nuncupavit, qui falso Hieronymum auctorem praefert inter Opera Origenis editionis Erasmi, Basileae apud Frobenium MDLVII. Tomo I. pag. 318. Rufinus his verbis *Chromatium* ibidem alloquitur: *quia ergo et tu, o mi semper venerabilis pater Chromati, injungis et praecipis nobis, ut aliquid ad aedificationem et constructionem divini Tabernaculi ex Graecorum opibus et copiis conferamus, Oratiunculas XXVI. in Jesum Nave, quas ex tempore in Ecclesia peroravit Adamantius senex, ex graeco latine tibi pro virium mearum parvitate disserui.* Jam ad alia procedamus.

VI. Joannes Chrysostomus A. D. 404 e Sede Constantinopolitana impie detru-

(1) " Minime *Pontificem Maximum* dixit Rufinus *Chromatium* Aquilejensem Episcopum, et neque *honoris caussa*. De hac re vide quae scripsimus in Praefatione pag. LIX, et seqq. ".

(2) Anno igitur 1713. hanc de *Sancto Chromatio* Lucubrationem exarabat Fontaninus noster: ideoque mirum non sit, si hic ab eodem eruditissimo Viro, et rei Bibliographicae peritissimo, non recenseantur tum Opera, tum Operum Editiones amplissimae, quae postea prodierunt usque ad Annum 1736, quo diem clausit supremum XV. Kal. Majas, et usque ad Annum 1742, quo demum publicam lucem adspexit posthuma illius *Historia Literaria Aquilejensis*. Hac de caussa neque videre potuit Fontaninus Vallarsianam Rufini Editionem Anni 1745, in qua citato superius loco exploditur illa imperitorum Amanuensium additio *Pontificis Maximi* ad nomen *Chromatii* in *Prologo* Eusebianae Historiae.

Digitized by Google

sus, et exulare coactus, ab Innocentio Romano Pontifice, praecipuisque Occidentis Metropolitis opem implorans, praeter Venerium Mediolanensem, *Chromatium* etiam Aquilejensem Episcopum de suis aerumnis certiorem fecit, singulis unam eandemque Epistolam scribens, quam Palladius Helenopolitanus recitat in Vita Chrysostomi Cap. II. pag. 10. 22; quippe antiquitus in more positum fuit, ut post Summum Pontificem praecipui ejus Metropolitae de magnis Ecclesiae negotiis edocerentur, quemadmodum ex hoc facto Chrysostomi ostendit Hieronymus Aleander junior de Regionibus Suburbicariis Dissert. II. Cap. III. pag. 130. Hoc etiam firmatur exemplo Theodoriti, qui episcopatu depositus, ad Sanctum Leonem Magnum appellavit Epist. CXIII, litterasque ea de re illum scripsisse ad Episcopos Mediolani, *Aquilejae*, et Ravennae, tanquam ad praecipuos Occidentis Metropolitas, docet Epistola CXII. ad Domnum Antiochenum. Quantum apud Augustos Chrysostomi caussam *Chromatii* auctoritas juverit, Honorius Imperator testatus est in Literis ad Arcadium fratrem, cui Occidentalium Episcoporum sententiam significaturus, duas prae caeteris sibi scriptas direxit Epistolas, nimirum Innocentii et *Chromatii* apud Palladium Cap. III. pag. 30, ubi ait: *quaenam sit Occidentalium de Joanne Episcopo sententia; ex omnibus Epistolis, quae ad me scriptae sunt, duas subjunxi ejusdem cum caeteris sententiae, unam Romani, alteram Aquilejensis Episcopi.* Sicut vero Sabinus Mediolanensis Diaconus, et sub Damaso Legatus Concilii Romani in gravissimo negotio confirmationis Fidei Nicaenae, et Divinitatis Spiritus Sancti, praeter Synodicas, aliorum Literas quoque, et potissimum Sancti Valeriani Aquilejensis Metropolitae, *Chromatii* decessoris, tulit ad Sanctum Basilium Magnum, ut hujus epistola CCCXXIV. ad eundem Valerianum scripta testatur, ita Æmilius Beneventi Episcopus, Cythegius et Gaudentius Legati, una cum Valentiniano et Bonifacio presbyteris, praeter Synodi Occidentalis commonitorium, tulerunt Constantinopolim ad Arcadium Augustum A. D. 406. et *Literas Imperatoris Honorii, Innocentii, et Italorum Episcoporum, Chromatii Aquilejensis, et Venerii Mediolanensis*, atque aliorum, teste eodem Palladio Cap. IV. pag. 31. Ex his colligimus, *Chromatium*, non solum ad Honorium, sed ad Arcadium quoque Literas dedisse in caussa Chrysostomi; atque hinc patet quanti habitus fuerit, tum ut Vir sanctitate et doctrina conspicuus, tum ut Aquilejensis Metropolita.

VII. Baronius A. D. 405. §. XVII. ex Chrysostomi ad *Chromatium*, Venerium, et Gaudentium Brixianum, Literis, quae supersunt, observat, eosdem Episcopos, non *pacificis* tantum, sed etiam *formatis* cum Viro magno communicasse. Hae tamen interierunt. Epistolam Chrysostomi ad *Chromatium*, quae est CLV. integram huc ex Tomo IV. Opusculorum pag. 784. editionis Frontonis Ducaei lubet transferre, propterea quod Virum sanctissimum mirifice exornet. *Clarissima ferventis tuae ac sincerae caritatis tuba ad nos usque sonum suum diffudit, magnum quiddam ac diutissime durans ex tanto itineris intervallo spirans, atque ad extremos usque terrae fines pertingens. Nec nos, licet alioqui tam longe disjuncti, minus quam ii qui adsunt, vehementissimam atque igne plenam caritatem, sinceramque et ingenti libertate et fiducia perfusam linguam, atque adamantinam contentionem exploratam habemus: eoque nomine, vestro etiam conspectu, atque congressu frui magnopere nobis in votis esset. Quoniam autem id quoque nobis ea solitudo, qua nunc, tanquam compedibus, restricti sumus, eripuit; idcirco Dominum meum Reverendissimum Presbyterum nacti, cupiditatem nostram, ut licet, explemus, scribentes et salutantes,*

Digitized by Google

vobis quoque pro eo studio, quod toto hoc tam diuturno tempore magna cum animi contentione praestitistis, amplissimas gratias agentes. Ac vos etiam rogamus, ut quum ipse revertetur, insuperque etiam, si tabellarii occurrant, qui ad hanc solitudinem veniant, de vestra valetudine ad nos scribatis. Scis enim quantam hinc voluptatem percepturi sumus, quum de hominum tam ardenter nos amantium valetudine crebrius ad nos aliquid afferetur. Huc usque Chrysostomus.

VIII. Hic locus postulat, ut ea refutemus, quae David Blondellus in Tractatu Historico de Primatu pag. 262. 266. 283. 1265. ex hactenus dictis in sectae suae rem derivare studuit. Quum Chrysostomus praeter Innocentium I. Romanum Pontificem, Venerium Mediolanensem, et *Chromatium Aquilejensem* de iniqua sua dejectione docuerit, hinc Blondellus ad omnes eum aeque appellasse, neque Sedem Romanam, ut summum Ecclesiae Tribunal agnovisse false contendit. Addit, Chrysostomum non historice dumtaxat narrantem, ut in iterato Responso ad Jacobum I. Regem Britanniae pag. 118. magnus Cardinalis Perronius scripserat; sed ut appellantem ad singulos aeque scripsisse. Erras, Blondelle, erras. Bonifacius I. in Epistola ad Rufum, caeterosque Episcopos Macedoniae, quam ex sacrae antiquitatis thesauris eruit Lucas Holstenius in Collectione Romana Parte I. pag. 77. ait, Innocentium I. decessorem suum (non *Chromatium* nec *Venerium*) in caussa Chrysostomi, ab Orientalium communione discessisse, qui postmodum per Legatos a Sede Apostolica (non ab Aquilejensi, neque a Mediolanensi) pacem poposcerunt: *ante breve tempus*, inquit Bonifacius, *idest sub praedecessore meo beatae recordationis Innocentio, Orientalium Ecclesiarum Pontifices, dolentes, se a beati Petri communione sejunctos, per legatos pacem, sicut caritas vestra retinet, poposcerunt: quo tempore Apostolica Sedes omnia non difficulter indulsit.* Nicephorus Calistus Lib. XIII. Cap. XXXIII. Literas recitat; quibus Innocentius I. diris devovit Clerum Constantinopolitanum, Arcadium, Atticum, et Theophilum Alexandrinum, non quidem ut unus ex Episcopis Occidentalibus, sed ut Pontifex caeterorum Maximus, et Caput Ecclesiae universalis: quod nemo ex reliquis fecisse legitur. Idem Innocentius in Epistola XIX. ad Acacium Berocensem apud Labbeum Tomo II. pag. 1270. tanquam summus Ecclesiae custos, sibi sollicitudinem inhaerere ait, *ne quid obliquum, aut succisivum in quoquam residere cognoscat.* Arcadius Innocentio rescribens apud Michaelem Glycam Annal. Parte IV. pag. 260. edit. Regiae, postquam acta sua in Chrysostomum excusare studuisset, Romanum Pontificem ejus caussae unicum et summum Judicem agnoscens, ita concludit: *igitur quod superest, enixe te obsecro, ut nos a segregatione liberes, nec multipliciter punias.* Hoc amplius confirmat Facundus Hermianensis, qui Constantinopoli diu vixit: nam in Defensione Trium Capitulorum Libro IV. Cap. I. testatur, *Chrysostomum sine judicio Sedis Apostolicae* fuisse damnatum; et Lib. VI. Cap. V. de Cyrillo Alexandrino, Theophili decessoris sententiam sequuto, haec prodit: *contra judicium Sedis Apostolicae, quae per beatissimum Papam Innocentium, praedicti Sancti Joannis in exilio constituti, damnationem solverat, nomen ejus post mortem inter Dei Sacerdotes in Sacrificio recitari prohibuit.* Denique Gelasius I. in Epistola XIII. ad Episcopos Dardaniae, de sententia Innocentii contra iniquam damnationem Chrysostomi loquens, *quem*, inquit, *Sedes Apostolica, etiam sola, quia non consensit, absolvit.* Viden, Blondelle, unam et solam Apostolicam Sedem, nunquam *Aquilejensem* aut *Mediolanensem*, in hoc judicio memorari! Perinde abludit a vero, Innocentium, ubi Chrysostomi nomine

Digitized by Google

sacris Diptychis nondum reddito, Alexandrum et Atticum in communionem recipere detrectavit, suae tantum separationis rationem dedisse, citra ullam auctoritatem in aliarum Dioecesium Ecclesias; idemque a pari, *Venerium* et *Chromatium* exigere potuisse. Sed cur ergo non exegerunt? Cur una Sedes Romana exegit, inque caussa Chrysostomi condemnationis et absolutionis sententiam *sola* pronunciavit? Haec pro re nata contra Blondellum.

IX. De anno, quo diem obiit *Chromatius* meritis plenus, nondum hactenus constitit: nam Panvinium in Chronico pag. 39., Sixtum Senensem in Bibliotheca Lib. IV., Antonium Possevinium in Apparatu Tomo I., et Henricum Palladium Lib. X. pag. 178., quorum alii A. D. 410., alii serius eum obiisse putarunt, a vero aberrasse deprehendimus. Philippus Labbeus in notis ad Bellarmini Catalogum To. I. pag. 223., Franciscus Combefisius in recensione Auctorum Bibliothecae Concionatoriae Tomo I. pag. 8., et Natalis Alexander Saeculo IV. Cap. III. Art. 34., ut scopulos declinarent, larga et ancipiti formula usi, *exeunte Christi Saeculo quarto, et ineunte quinto*, vixisse, annumque mortis ignorari tradiderunt. Sed Chrysostomus, qui obiit A. D. 407. die XIV. Decembris, de beneficiis in se collatis gratias agens *Chromatio* A. D. 406. ejusdem se *valetudinis* anxium in Epistola superius adducta, semel atque iterum prodit, quia *Chromatius* se aegrotare ad Chrysostomum scripserat. Certe ultra A. D. 406. nulla omnino *Chromatii*, tanquam adhuc vivi, memoria reperitur. Quare hoc eodem anno, postquam sedisset annos XVIII. menses IX. ex Andrea Dandulo in Chronico Lib. I. Cap. XIV. eum die II. Decembris senio confectum hanc mortalem vitam cum aeterna commutasse non dubito, Sede Aquilejensi, non *Nicetae*, quod habet Baronius, Ughellus, aliique, sed *Augustino* relicta. Nam Dandulus, omnium plane Historicorum, qui de rebus nostris scripserint, accuratissimus, Lib. II. Cap. I. A. D. 407. *Chromatio* Augustinum successorem datum affirmat. *Chromatii* sanctimoniam commendat, quod in paroecia Aquilejensi eadem die II. Decembris colatur sub ritu duplici, ut vocant: quo die in Martyrologio Romano describitur, in Catalogo etiam Petri Equilini Lib. VII. Cap. XLVIII., et apud Philippum Ferrarium pariter in Catalogo pag. 746. Hi duo postremi dum *Heliodorum* Altinatem Episcopum a *Chromatio* ordinatum tradunt, omnino falluntur; nam in Concilio Aquilejensi A. D. 381. Heliodorus *Episcopus*, Chromatius *Presbyter*, non Episcopus, interfuerunt. Quin ergo Heliodorus a *Chromatii* decessore *Valeriano* ordinatus fuerit, dubitari nequit. Hieronymus Epistolas utrique inscribens, *Chromatium* Heliodoro, non ut juniori, sed ut ejus Metropoli contributo, praeposuit: quod fortasse non intellectum, memoratos auctores in errorem traxit. Quanquam in antiquioribus Martyrologiis *Chromatii* nomen non vidi, ejus tamen cultum, contra Bailletum, antiquissimum esse comperio; etenim invocatur in Litaniis Majoribus, quae ex Libro Hieronymi de Sanctorum Nataliciis collectae dicuntur in Operibus Alcuini pag. 281. Has Litanias puto laudari a Walafrido Strabone Cap. XXVIII. de Rebus Ecclesiasticis. Invocatur etiam in fusioribus Litaniis MSS. post Psalterium in Codice Saeculi XII. Bibliothecae Passioneae. Claudius Castellanus Canonicus Parisiensis, vir de Sanctis egregie meritus, quorum nominibus ex antiquitate eruendis, restituendisque, immortuus est, in Martyrologio Universali die II. Decembris pag. 612. *Chromatium* recenset, ratus ante Gregorium XIII. in nullo Martyrologio repertum; tunc enim Baronius, inquit, Romano illum inseruit. Sed longe antea non solum in Catalogo Sanctorum, quem Episcopus Equelinus confecit A. D. 1370., sed ante Baronium Joannes Cabilonensis

Digitized by Google

Episcopus in Topographia Sanctorum post Martyrologium Maurolyci, immo et Maurolycus Martyrologio suo eum inseruerat die XI. Augusti. Ante Maurolycum Petrus Natalis in Catalogo Sanctorum etiam meminit. In Martyrologio Usuardi, quod Hermannus Grever Cartusianus vulgavit Coloniae typis Joannis Roelhoff Lubecensis A. D. 1490., recensetur *Chromatius* noster die XVII. Augusti apud Sollerium pag. 461., alia utique ex caussa, quam propter obitum.

LIBRI III. CAPUT IV.

I. *Homiliae* XIIX. *Sancti* CHROMATII *in unum opus conflatae.* II. *Cur et a quo dictus Episcopus* Romanus. III. *Homiliarum earundem omnino est auctor.* IV. *Viri docti eas laudant.* V. *A Magdeburgensium calumniis vindicatae.* VI. *Illarum stilus, et scopus.* VII. *Scripta* CHROMATIO *supposita.*

I. Ex scriptis, quae CHROMATIO pietatis et doctrinae laudem pepererunt, *Homiliae* seu *Sermones* duodeviginti in *Evangelium* Sancti Matthaei adhuc supersunt; in quibus voluntariam paupertatem, puriorem doctrinam, et christianam perfectionem, *vir pietate et eruditione clarissimus*, uti eum vocat Sixtus Senensis, fidelium animis inserere studet. Haec Opuscula Joannes Sichardus una cum Symmachi Papae Apologetico *ex vetustissimo Codice* Matthaei a Saraecastro Trevirensis, ut testatur in Praefatione, sub hoc titulo primus omnium vulgavit: *Chromatii doctissimi Episcopi Romani in* V. *et* VI. *Caput Matthaei dissertatio, atque in eodem genere declamatio: quae nunc primum sunt eruta, et in lucem edita. Basileae apud Adamum Petrum, Mense Martio* MDXXVIII. in 8.vo Primam hanc editionem *Sichardi* correctam et suppletam ex Codice antiquo Bibliothecae Sancti Trudonis, et ex altero a Laurentianis prope Leodium impetrato, Martinus Lipsius comparere jussit *in Micropresbytico veterum quorundam brevium Theologorum*, Lovanii primum A. D. 1546., et postea Basileae edito apud Henricum Petri anno MDL. pag. 412. Subinde Joannes *Heroldus* haec omnia inseruit *Orthodoxographis Theologiae Sacrosanctae*, Basileae vulgatis apud Henricum Petri anno MDLV. Tomo I. pag. 430., et etiam Joannes Grynaeus suis *Monumentis Sanctorum Patrum Orthodoxographis*, ibidem impressis anno MDLXIX. Tomo II. pag. 1192. Non ergo *Lipsius primus* omnium *Chromatii* Homilias *luce donavit*, quod credidisse videtur Aubertus Miraeus in Elogiis illustrium Belgii Scriptorum pag. 73. Editionis I. (1). Haec tam minuta non adderem, nisi ab historiae literariae scriptoribus praeteriri conspicerem, atque ita quodammodo iis inventi gloriam perire, qui primi *Chromatium* e membranis et latebris in lucem protulerunt. Mirari subit, a nemine criticorum hactenus visum, hanc eandem *Chromatii Dissertationem*, ut vocavit *Sichardus*, sive *Opusculum*, vel *Declamationem*, aut *Commentariorum fragmentum*, ut cum Bellarmino et Labbeo T. I. pag. 223. alii dicere maluerunt, nihil aliud esse, quam *duodeviginti Homilias* in unum conflatas, quae commode etiam *Tractatus* appellari possunt, ea phrasi, qua antiquos scriptores ecclesiasticos, ad denotandas *Homilias* et

(1) Aliam seperatam Editionem Lovaniensem anni 1646. horum Opusculorum Sancti *Chromatii* memorat D. Remigius Ceillierus *Hist. Gèner. des Auteurs Sacrès et Ecclesiastiq.* Tom. X. Cap. 3. num. 7.

Digitized by Google

*Concionc*s, usos animadvertit Franciscus Bernardinus Ferrarius Lib. I. Cap. II. *de Ritu Sacrarum Concionum.* Enimvero ubicumque apud *Chromatium* occurrunt haec verba, vel his similia: *qui est benedictus in saecula*: ibi unaquaeque Homilia singulatim absolvitur. Hujusmodi formula, Homiliis familiari, quae semper exeunt in δοξολογίαν, sacras conciones terminari consuevisse, post *Erasmum* in Praefatiuncula Tomo II. Operum Origenis, observat idem Ferrarius Libro I. Cap. XXXI. *Chromatii Homilias* in *tres* tantum *divisas* Laurentius Cumdius inseruit *Bibliothecae Homiliarum*, per Gerardum Mesanum editae Lugduni apud Junctas A. D. 1588. Tomo II. pag. 1170. In *sex* vero dissectas Franciscus Combefisius transtulit in suam *Bibliothecam Concionatoriam*, Parisiis vulgatam apud Antonium Bertien A. D. 1662. Tomo. II. pag. 22. 94. Tomo V. pag. 202. 224. Tomo VIII. pag. 344. 346. Omnes junctim compactae exstant in *Bibliotheca Patrum* Margarini Bignei editionis II. Parisiensis A. D. 1589. Tomo II. pag. 792., et Tomo item II. pag. 151. editionis IV. Parisiensis A. D. 1624., et demum Tomo V. pag. 976. editionis Lugdunensis Anissonianae anni 1677. Facile autem fuit tot Homilias ignavia exscriptorum in unum coalescere, quum omnes et singulae in explanando *Evangelio Sancti Matthaei* versarentur. Ergo vulgatam divisionem et nos sequamur. In Opuscolo I. est una tantum *Homilia*. In Opusculo II. sunt XV. *Homiliae*, quarum postremae aliqua desunt in fine; quae in codicibus MSS. Sichardi et Lipsii etiam deerant. In Opusculo III., quod est acephalum, sunt *Homiliae* II. Ex his omnibus *prima* tantum et *secunda* sunt de *octo beatitudinibus* (1); quo nomine etiam reliquae vulgo inscribuntur, perperam tamen.

II. In prima editione *Sichardi*, unde reliquae manarunt, *Chromatius* dicitur *Episcopus Romanus* (2). Haec *Romani* appellatio hactenus ingenia Criticorum mirifice torsit. Etenim Sixtus Senensis in Libro IV. *Bibliothecae*, ab urbe *Roma*, Chromatii Patria, ut ipse quidem putat, illam appellationem arcessit. Sed Baronius ad Dies XXII. Junii, et II. Decembris, cumque eo Henricus Palladius Lib. V. pag. 74., et Lib. IX. pag. 157., aliique eosdem sequuti, ex *Romae secundae*, seu *Romanae*, vel *Romatianae* civitatis elogio, quod *Aquilejae* adhaesisse non ambigunt, cognomenti originem trahunt. De hoc mihi postmodum in *Niceta* quaerendum erit (3). Ab his longe discedens Paschasius Quesnellus ad Epistolam CXXIX. Sancti Leonis Magni §. 4., postquam audacter in dubium vocasset utrumne ejusmodi inscriptio *Chromatium*

(1) Vere ac proprie una tantummodo ex *Homiliis* seu *Tractatibus* Sancti Chromatii appellari potest *De octo Beatitudinibus*; atque huic primum locum nos quoque tribuimus in nostra Editione, extra ordinem caeterorum *Tractatuum*. *Tractatus* alter, qui Tertius est in nostra Editione, etsi de *Beatitudinibus* agat, non est tamen suapte natura *Tractatus* proprius *De Octo Beatitudinibus*, sed continuatio quaedam Commentarii in Matthaeum, quae et ipsa desinit cum consueta *Doxologia*, sicut et partes aliae quae eandem praecedunt ac subsequuntur, quin tamen ullum habeat exordium, ullam conclusionem seu epilogum, quae illam constituant *Tractatum* vere ac proprie *De Octo Beatitudinibus*, prout *Tractatus* prior de quo diximus. Eadem ratio esset de *Homilia* seu *Tractatu* in hac nostra Editione XIV., qui totus est in exponenda Oratione Dominica; quem tamen nullus *Tractatum* seu *Homiliam* nuncupavit *De Oratione Dominica*, quia continuatio et ipse est Commentarii in Matthaeum absque ullo seu exordio seu conclusione, quae eundem constituerent peculiarem quemdam *Tractatum* singulari appellatione donandum.

(2) Vide titulum hujus Editionis una cum Epistola nuncupatoria Joannis Sichardi, absoluta Praefatione, post *Veterum Testimonia*, et *Lectiones Proprias* etc.

(3) Quod hic sibi Cl. Fontaninus quaerere proposuerat, postea aliis eruditis laboribus impeditus, ac morte demum praeventus, perficere nequivit; quia ad *Nicetam* Episcopum Aquilejensem sua *Literaria Historia Aquilejensis* non pervenit. Nihilominus ex schedis ipsius, quas vidimus in Bibliotheca Oppidi Sancti Danielis ubi non pauca MSS. Cl. Praesulis adservantur, quaeque ad opus *Literariae Historiae* perficiendum pertinuisse noscuntur, satis conjicimus, ipsum adhaesisse communiori Literatorum sententiae, quae Baronio in hac parte minime favet. Vide, si lubet, quae de hac re late disseruimus Cap. V. et VI. *Dissertationis* nostrae; quam edidimus cum *Opusculis quae supersunt Sancti Nicetae Aquilejensis Episcopi* anno 1810.

Digitized by Google

nostrum vere spectaret, subinde Gradensis Ecclesiae Patriarchatum ex Aquilejensi ortum memoria repetens, Gradensem Antistitem, ut ab Aquilejensi Longobardis subjecto distingueretur, aliquando *Romanum* vocitatum affirmat. Suam in rem profert verba Paulli Diaconi sic scribentis in Libro IV. Cap. XXXIV. de Gestis Langobardorum: *in Grados quoque ordinatus est Romanis Candidianus Antistes:* eoque defuncto, ait, ordinatum Patriarcham Epiphanium *ab Episcopis, qui erant sub Romanis.* Baronius A. D. 605. §. IV. hos ipsos *Romanos*, perinde ac pro *catholicis* accipiendos, existimavit. At Quesnellus, et ex eo Pagius A. D. 396. §. VI., Tillemontius etiam Tomo XI. pag. 647. *veros Romanos Ausonios* intelligunt; sive Aquilejae veteris incolas, Gradum profectos, qui parerent *Romanis* Ausoniis, tum etiam, quia Episcopi illi *erant sub Romanis.* Quominus haec omnia verissima sint, Quesnellus neutiquam dubitat. Hinc ipse *Romani* nomenolaturam *post Saeculum* VII. *Chromatio* nostro Aquilejensi, per anachronismum, a scribis adglutinatam facile credit; scilicet, si eum audimus, tanquam *nomen, quod* (Scribae illi) *communiter Aquilejensibus sui aevi Episcopis tribui noverant.* Ita Quesnellus, ex frivolis conjecturis, ne dicam meris commentis, res certas proferre studens; quum tamen Aquilejenses, aut Gradenses Metropolitas, neque ante, neque *post Saeculum* VII. ullus unquam mortalium *Romanos* dixerit; illique Episcopi, a quibus Gradensem Patriarcham Gradi ordinatum narrat Diaconus, aeque essent sub *Romanis* ac *Gradus* ipsa, teste eodem Diacono. *Romanus* ergo ex hoc capite non magis Patriarcha Gradensis, quam caeteri Episcopi qui eum ordinaverant. Haec satis superque nos monent, ut in recessu vocabuli quidpiam aliud latens investigare debeamus. Gradus, Istriaeque provinciae Civitates, tunc Ecclesiasticae huic Gradensi Metropoli contributae, non veris *Romanis* nostris, ut ex rerum Italicarum ignoratione putavit *Quesnellus*, sed *Graeco Imperio* suberant, cui paullo ante finem Saeculi VIII. *Istriam* etiamnum paruisse, habemus ex Epistola LVII. Codicis Carolini. Libros enim typis vulgatos, potius quam non editos, ut sunt Annales *Andreae Danduli*, Leonino Critico opponam. *Istriam* denique Carolus Magnus sibi subegit, teste Eginardo in Vita Cap. XV., quod Cointius A. D. 789. illigandum censet. Si autem Ravennates Imperiali Exarcho suberant, ut patet ex *Paullo*, utique Graecorum Imperio, non *Romanis* Ausoniis suberant. Idipsum de Istris et Gradensibus dicendum est. Ergo *Romani* isti sunt *Graeci.* Hoc non solum discimus ex *Paullo Diacono*, qui etiam in Historia Miscella idem vocabolum frequenter usurpat, sed luculentius ex Liutprando in Legatione ad Nicephorum Phocam pag. 139. editionis Plantinianae, juxta quem, *Romanorum* nomen Graecos Byzantinos sibi proprium fecisse in comperto est. Hoc ex aliis etiam auctoribus liquet apud Cangium in utroque Glossario, qui tamen in Graeco Tomo II. pag. 1312. ex Novella XXI. Justiniani observat, hujus Augusti aetate qui Imperium capessivit A. D. 527. nondum omnino invaluisse, ut Graeci Byzantini, recepta appellatione, *Romani* dicerentur. Post Justinianum id passim invaluit adeo, ut tandem apud Occidentales nomen *Romani* esset opprobrio, inquit Liutprandus. Jornandes tum in Libello de Rebus Geticis, tum in alio de Regnorum successione, et Isidorus in Chronico aera 446. Imperio subjectos, ipsumque Imperium, generatim *Romanos* et *Romaniam* vocitarunt. Hoc idem ex Graecorum scriptis alii docuerunt, et dudum Joannes Baptista Cotelerius in Monumentis Ecclesiae Graecae Tomo I. pag. 752. Quare Graeci Imperii Sedem Constantinopolim, et *novam Romam*, et caput *Romaniae* dixerunt. Imo et regio Italica, ubi Aulae Byzantinae Exarchi, post Gothos per Narsetem Patricium Ju-

Digitized by Google

stiniani Augusti Ducem omnino exactos, dominabantur, inde *Romaniae*, vulgo *Romagna*, appellationem obtinuit; contraquam Blondus, aliique posteriores nugantur. David Blondellus in Libro de Primatu pag. 539. Paulli Diaconi *Episcopos qui erant sub Romanis*, eos qui *Graeco Imperio parebant*, secus ac Quesnellus, egregie explicavit. Sed postmodum pag 612. cum Blondo erans, Ravennati Exarchatui *Romaniae* nomen inditum tradidit, quod in jus Ecclesiae Romanae, Pippino et Carolo Magno auctoribus, transiisset. Hoc idem scripserat pag. 125, semel atque iterum lapsus; nam locus ex Paullo adductus, aliique mox adducendi, tempora Pippino et Carolo ipso antiquiora manifeste respiciunt. In Codicibus MSS. Palatinis Paulli Diaconi Lib. IV. Cap. XLVII. Ravennates *Romanos* dici, absque copula, adnotavit Janus Gruterus ad Historiae Augustae Scriptores latinos Tomo II. pag. 170. in fine, ubi tamen in vulgatis *Paulli* editionibus legitur *cum Ravennatibus et Romanis*, perperam interjecta copula. Idem *Paullus* Libro VI. Cap. XLVI. *Faroaldus*, inquit, *Spoletanorum ductor Classem, Ravennatium Civitatem, invasit. Sed jussu Regis Liutprandi eadem Romanis reddita est;* nempe *Ravennatibus* proxime nominatis. Gradenses pariter non magis *Romani* fuerunt, quam Ravennates, quorum Exarchis obtemperabant. Haec non ideo a me scripta sunt, quod *Chromatium* hoc sensu *Romanum* dictum fuisse arbitrer, sed quo sententiam Quesnelli nullo modo ferri posse convincam. Enimvero palam est, *Chromatium* Saeculi IV. scriptorem, prae aliis hoc significatu *Romanum* dici non debuisse, qua aetate non uni Graeci, sed perinde omnes Romano Imperio subjecti pro Romanis reputabantur, unaque Ecclesia Romana, *Romaniae* Metropolis audiebat, ex Athanasio in Historia Arianorum pag. 364., *totiusque Orbis Romani caput* ex Concilio Aquilejensi in Appendice Theodosiana apud Sirmondum Tomo I. Operum pag. 743. Sic Epiphanius Lib. I. Haeresi LXIX. §. II. Arium ait, prava doctrina sua πᾶσαν τὴν Ρωμανίαν, *totam Romaniam* occupasse. Similiter Possidius in Vita Augustini Cap. XXX. Vandalos Africam depopulantes, *Romaniae eversores* appellat. Ex his constat, *Romani* cognomentum, *Chromatio* affixum, aliunde explicandum. *Sichardus* in Epistola nuncupatoria ad Sigismundum Islungum testatur, *Chromatium* perhonorifice laudari, et ejus operis magnam partem percenseri ab Albino in *Libello contra haeresim Felicis*. Folio deinde 59. pag. 2. ad hunc locum de Divinitate Filii Dei, *non per adoptionem gratiae, neque per religionem creaturae, sed sui proprietate generis, et veritate naturae*, haec in libri margine adnotavit: *citatur hic locus ab Albino contra Felicem ex Chromatii Libello de Octo Beatitudinibus.* Hanc Notam suae postea editioni *Martinus Lipsius* etiam adposuit. Quum frustra haec inter Opera *Albini*, cognomento *Alcuini*, typis expressa quaesivissem, tandem reperi in Codice 290. numquam edito, inter Palatinos Bibliothecae Vaticanae, qui inscribitur: *Albinus contra haeresim Felicis;* et septingentis ab hinc annis exaratus videtur. Ibi inter alia Patrum Latinorum testimonia fol. 12. haec recitantur. (1): *Chromatius quoque Sanctae Romanae Antistes Ecclesiae, in Libello, quem de Octo Beatitudinibus scripsit, ita dicit: in mysterio enim baptismi et Filius videtur in corpore, et*

(1) Extat nunc typis editum Albini seu Alcuini Opus *contra Haeresim Felicis* Tomo I. Vol. II. Operum ejusdem Albini seu Alcuini, Editionis Abatis Frobenii, Ratisbonae 1777. in folio, sub hoc titulo: *Libellus adversus Haeresim Felicis Episcopi.* Locum autem ex hoc eodem *Libello* hic a Fontanino relatum, vide etiam, si lubet, post *Praefationem* nostram inter *Veterum Testimonia.* Eundem Locum ab Albino ex *Chromatio* desumptum, vide suo loco in nostra Editione *Tractatu* II., num. II. qui pridem apud Gallandium erat *Tractatu* XVIII.

Digitized by Google

Spiritus Sanctus in specie columbae descendit, et vox Patris de caelis auditur, ut Trinitatis unitas declaretur, quia nec Pater sine Filio intelligi potest, nec Filius sine Spiritu Sancto cognosci. Vide igitur quale Patris de Filio Testimonium sit dicentis: hic est Filius meus. Suus utique, non per adoptionem gratiae, neque per religionem creaturae, ut haeretici volunt, sed sui proprietate generis, et veritate naturae. Multi enim Sanctorum Filii Dei dicuntur, et sunt. Sed hic sine comparatione unus Deo Patri Filius unigenitus, et verus et proprius, non aliunde quam de Patre natus; quia tam verus Pater est, quam verus et Deus est, sicuti etiam verus Filius est, quam verus est Dominus. Perfecta ergo fides est Trinitatis ostensa, cum et Pater Christum Dominum, ac Deum nostrum, Filium suum esse testatur, et Spiritus Sanctus, idest Paracletus, in tanto Fidei sacramento Patri Filioque conjungitur, ut verum Patrem, verum Filium, verum etiam Spiritum Sanctum, credere tres Personas, sed unam Divinitatem Trinitatis, unamque substantiam non dubitemus. Illustrem hunc locum eo lubentius attuli, quod totidem (1) verbis legatur in Homilia ultima *Sancti Chromatii*, quae est de Baptismo Christi pag. 990. editionis Anissonianae, qua utor. Alcuinus ergo, qui, more suo, poetice loqui solet, postquam laudasset Alexandri Constantinopolitani Episcopi literas ad Alexandrum Alexandrinum Antistitem pro Fide catholica scriptas, statim prae aliis *Romanae*, idest *Latinae*, Ecclesiae Patribus, Augustino, Isidoro, et Leone, *Chromatii Aquilejensis* Episcopi doctrinam Felici Urgelitano opponens, non *patriae*, aut *Sedis*, sed Occidentalis seu *Latinae* Ecclesiae nomen indicare voluit, *Romanae Antistitem Ecclesiae* appellando. Hinc *Sichardus* eundem *Chromatium* eo *Romani* cognomento donavit. Non enim Alcuinum, sua aetate doctissimum, veterum formularum et historiae pontificalis adeo ignarum fuisse putaverim, ut *Chromatium* ex elogio *Sancti ac venerabilis Papae*, quo Hieronymus eundem ornavit in Praefatione Libri Paralipomenon, et initio Commentarii in Abacuc, ideo Summum Pontificem fuisse crediderit. Eodem plane Alcuini intellectu Hieronymus, qui fuit Dalmata, in Epist. LVIII. ad Damasum, de tribus tunc Antiochenis Episcopis trium hypostaseon confessione ab eo exigentibus loquens, *novellum*, inquit, *a me homine Romano, nomen exigitur.* Pro *Romano*, Latinum intellige. Pari pacto Gelasius Cyzicenus in Libro I. de actis Nicaenae Synodi Cap. I., Concilium Nicaenum II. Actione I., et Photius Codice LXXXIX. *Rufinum*, Presbyterum Ecclesiae Aquilejensis, *Romanum* dixerunt. Anne hinc *Rufinum* nostratem *Romanum*, idest *Romanis* subjectum cum Quesnello, vel stricto sensu, et vere *Romanum* intelligemus? Non certe. Sed neque inter *Latinos* Episcopos ullus *Chromatius* reperitur, doctrina et sanctitate conspicuus, cui laudata Opuscula jure tribui possint,

(1) Illustris hic *Chromatii* Locus ab Alcuino relatus nequaquam legitur *totidem* prorsus *verbis*, prout asserit Fontaninus, *in Homilia ultima* Sancti *Chromatii Editionis Anissonianae*, idest in Bibliotheca Patrum Lugdunensi; sicuti neque in Bibliotheca novissima Andreae Gallandii, quae hunc Locum fideliter ex Lugdunensi descripsit. Adeo enim utrobique hic Locus corruptus habetur, in re nimirum magni momenti, uti Mysterium Trinitatis est; ut etiam vexare Theologorum ingenia facile possit, etsi non pro Catholica fide adserenda tanti Mysterii, (quae jam infinitis propemodum fulcitur Patrum testimoniis), certe pro recta mente cognoscenda Sancti *Chromatii*, quae nonnihil hic aberrare a recta Fide videtur, si verbis stemus, quae nobis in utraque Bibliotheca exhibentur.

Nos itaque Locum hunc in nostra Editione proferimus suae integritati restitutum *Tractatu* II. num. II., prout ex *Chromatii* calamo proculdubio prodivit; ope praesertim (ut ibidem in Adnotatione dictum fuit) hujus ejusdem Loci a Fontanino relati ex Codice Vaticano, necnon adhibita etiam Editione Prima Basileensi *Chromatii* 1528., atque altera 1569. inter *Monumenta SS. Patrum Orthodoxographa* Joannis Grynaei, et accersito quoque eodem ipso Loco quem inter *Testimonia Veterum* attulimus ex Frobeniana Alcuini Editione.

Digitized by Google

praeterquam huic nostro; quem Hieronymus, vir tantus, in Praefatione ad Libros jam dictos *Episcoporum doctissimum*, iterumque *Episcoporum sanctissimum atque doctissimum* honoris caussa appellavit. Petrus Castellanus in Lexico Hagiologico ante Origines Gallicas Ægidii Menagii memorat quidem *Sanctum Chromatium* Metensem Episcopum, sed quem Saeculo sexto floruisse testatur. Mallem Bollandiani scriptores de *Chromatio* siluissent Tomo IV. Junii pag. 246. §. 10. Quid enim levius, quam dicere, titulum *Episcopi* ei vere *Romano*, allini potuisse? vel ex *Comano* a librariis *Romanum* factum? *Comana*, Civitas Episcopalis, duplex fuit, una in Armenia minori, altera in Ponto, utraque in Cappadocia. *Comaniam* etiam ad Istrum obtrudunt. Haec tamen *Comania*, vel *Cumania*, seu *Cummania*, de qua Cangius ad Villharduinum pag. 336., est regio, Valachiae partem constituens, non urbs Episcopalis. *Comanos* Hungariae populos dicit Pius in notis ad Antonium Panormitam de Dictis et Factis Alphonsi Regis Lib. IV. Cap. 32. Atqui *Chromatius*, si vera haec essent, non latine, sed *graece* scribere debuisset. Appage frigidas hujusmodi conjecturas, tantis viris indignas! Ni fallor, haec satis produnt, ea non raro Criticis primae notae negotium facessere, quae, si interius spectes, vulgaria omnino et plana esse noscuntur.

III. Haec Scripta, quae *Chromatii* nostri esse contendimus, quin sint antiqua et probatissimi auctoris, dubitari nequit, Judice Tillemontio Tomo XI. pag. 539., qui et *Chromatii* nomini illa undequaque respondere arbitratur, et Sixto Senensi assentitur, ab eruditionis et pietatis copia eadem commendanti. Illorum antiquitatem multa confirmant.

1. Testimonia Sacrae Scripturae, ibi, ex more veterum Patrum, frequentissime recitata, non quidem ex versione vulgata Hieronymiana, sed ex prisca Itala; inque veteri Testamento auctor sequitur LXX. Interpretes, quod Martino Lipsio pariter observatum pag. 412.

2. De Gentilibus, tanquam de adversariis adhuc exstantibus, auctor disserit: nam Opusculo I. pag. 977. (1) illud: *beati pacifici*, de *pace* intelligi ait, qua *homines Gentiles, qui inimici sunt Dei, per instantiam doctrinae adducuntur ad pacem, qua peccatores emendantur, et Deo per pœnitentiam reconciliantur*: Opusculo II. pag. 982. (2) *habemus*, inquit, *adversarios et Gentiles, qui Fidei nostrae adversantur; qui nos interdum tempore persecutionis ad nefanda sacrificia cogunt.* Item pag. 985. (3) ad illud Matthaei V. 41. *quicumque angariaverit te mille passus, vade cum illo adhuc alia duo*, ita disserit: idest, *ut quicumque Infidelis, vel necdum cognitionem veritatis consequutus, de uno Deo Patre, rerum omnium conditore, velut per iter legis ingressus, non fecerit mentionem, vadas cum illo adhuc alia duo.* Porro Noricos regioni Aquilejensi conterminos, adhuc *Infideles*, seu *Gentiles*, quinquaginta circiter annis post *Chromatium* ad Christianam Fidem convertit Severinus, propterea *Noricorum Apostoli* elogio honestatus in Fastis Ecclesiae Romanae die VIII. Januarii. *Chromatio* aequalis *Rufinus*, qui suam eidem Historiam dicavit, de Gentilibus seu Paganis, tanquam de hostibus Religionis Christianae tunc adhuc exstantibus, loquitur in Expositione Symboli: *sed Pagani solent irridere nos.* Ad haec, *Chromatio* superstite, Sisinnius et socii, a Gentilibus oppressi, martyrium subierunt in provincia

(1) Citat hic semper Clarissimus Fontaninus *Chromatii* Loca ex Tomo V. *Bibliothecae Patrum* Lugdunensis; quae nos in his Notationibus, pro legentium commodo, ad nostram Editionem redigimus. Vide itaque citatum Locum in *Tractatu*, seu *Sermone*, *De Octo Beatitudinibus*, quem primum exhibemus, num. VII.

(2) Idest in nostra Editione *Tract.* VIII. num. I.

(3) Idest in nostra Editione *Tract.* XI. num. III.

Digitized by Google

ecclesiastica Aquilejensi prope Tridentum A. D. 397. Vide Acta Ruinarti pag. 608. Ejusdem aetatis *Nicetas* subdiaconus Aquilejensis, et postea *Romatianae* Civitatis in Dacia Episcopus, Librum edidit *de Gentilitatis erroribus* apud Gennadium in Catalogo Cap. XXII. (1).

3. In fine postremae Homiliae pag. 990. (2) contra ejus temporis haereticos Arianos, verbis ex Alcuino superius adductis, Divinitas Filii Dei strenue defenditur. Haec nulli *Chromatio* congruunt, praeterquam nostro, quem in Concilio Aquilejensi A. D. 381. contra *Palladium Arianum* disputasse observavimus; quemque *Ariani dogmatis virus ab urbe* Aquileja exclusisse scribit Hieronymus Epist. VII. alias XLIII.

4. Initium primae Homiliae, in populi frequentia recitatae, tale est (3): *Dat nobis, Fratres, conventus hic populi et mercatus frequentia occasionem proponendi sermonis Evangelici.* Haec nimirum quantum *Aquilejae* conveniunt, ubi frequentes nundinas haberi solitas ob finitimos populos, illuc mercimoniorum caussa confluentes, inde colligitur, quod *Aquileja* tunc esset *Venetiae* metropolis, teste Jornande de rebus Gothicis Cap. XLII., et Paullo Diacono de Gestis Langobardorum Lib. II. Cap. XIV. Quare a Juliano Imperatore Orat. I. *Italorum Emporium opulentum*, a Liutprando Hist. Lib. III. Cap. II. *praedives* vocatur. Mela Lib. II. Cap. IV. tanto ante, ut *ditem*, et Ammianus Lib. XXI. Cap. XI. *ab opibus* celebraverant. Porro levissimum est, quod ex silentio Hieronymi ad abjudicandas *Chromatio* Homilias adfert Labbeus: nam praeterquamquod Hieronymus Catalogum suum non condidit post *Chromatium*, sed illo adhuc superstite A. D. 392. (4), qui fuit Theodosii XIV., ut contra Scaligerum et Valesium evincit Pearsonius in Vindiciis Epistolarum Sancti Ignatii Parte I. Cap. VI., Viro maximo, brevem Catalogum scribenti, omnia omnium Opera praesto nequaquam fuerunt, quod ipse fait in Prooemio: *Si qui autem de iis, qui usque hodie scriptitant, a me in hoc volumine praetermissi sunt, sibi magis quam mihi imputare debebunt. Neque enim celantes scripta sua, de his, quae non legi, nosse potui: et quod aliis forsitan sit notum, mihi in hoc terrarum angulo fuerit ignotum. Certe quum scriptis suis claruerint, non magnopere nostri silentii dispendio suspirabunt.* Haec Hieronymus scribebat, ubi *Chromatii*, licet amici, Homilias, necdum forte editas aut scriptas, omnino ignorabat. Idem est judicium de Gennadio, Isidoro, aliisque nomenclatoribus exteris, qui nec de Mario Mercatore Sancti Augustini amico, nec de Sancto Gaudentio Brixiae Episcopo et *Chromatii* aequali, nec de Petro Chrysologo meminerunt. Eorum tamen Opera genuina ad nos pervenisse, quis nescit? Jam vero illustrium Virorum sententias de *Chromatii* lucubrationibus perpendamus.

IV. Sichardus in Epistola ad Islungum, *dispeream*, inquit, *si non Chromatius hic sit dignus, qui non solum legatur ab eruditis; sed et ediscatur: tanta est sermonis elegantia, et tractandi hujus argumenti dignitas! Divine exsequitur ea fere omnia, quae hodie sunt de Baptismo ac Juramento vocata in controversiam.* Sichardo his plane verbis concinit Martinus Lipsius in Micropresbytico

(1) *Nicetas* quidem Aquilejensis Episcopus Librum edidit *De Gentilitatis erroribus*, ut apud Gennadium loco citato: sed hic non est ille *Nicetas*, seu potius *Niceas*, qui fuit Subdiaconus Aquilejensis, et de quo S. Hieronymus in Epistola ad eundem; neque confundi debet cum alio *Niceta* qui fuit in Dacia Episcopus, et cujus laudes cecinit S. Paulinus Nolanus. Vide *Dissertationem* nostram superius citatam, ubi haec latius explicantur.

(2) Idest in nostra Editione *Tract.* II. num. II.

(3) Hoc est initium in nostra Editione, *Tractatus*, seu *Sermonis, De octo Beatitudinibus*, quem primo loco posuimus

(4) Ejusdem sententiae est etiam Vallarsius in *Admonitione* praevia ad Librum S. Doctoris *De Viris illustribus*.

Digitized by Google

pag. 412. *Chromatium nunc quasi de novo redditum orbi, suscipe, qui, ut praeteream interim alia, de Octo illis apud Matthaeum Beatitudinibus ita scribit diserte et sancte, ut non legi solum ab eruditae pietatis cultoribus, sed etiam edisci ad verbum re vera dignus sit; tanta est in tractando dexteritas et acrimonia.* Heroldus in enarratione auctorum, quibus constant ejus *Orthodoxographa Theologiae Sacrosanctae*, num. XXVII., *Chromatius*, inquit, *sive is Papa (quod vocabulum ea aetate senioribus et Ecclesiae praefectis dabatur) sive Episcopus fuerit, certe de Octo Beatitudinibus et in Dominicam Orationem scripsit, et eruditione, et pietate insignia commentaria.* Iterum pag. 433. ejus Homilias, ut *eruditione pariter et pietate insignes*, commendat. Joannes Jacobus Grinaeus in Praefatione ad *Monumenta Sanctorum Patrum orthodoxographa*, ait *Chromatium* eleganti δημηγορία (idest *oratione ad populum*) *Octo Beatitudines exposuisse.* Nicolaus Serarius in Notis ad Epistolam I. Sancti Bonifacii Martyris pag. 292., inter veteres Patres, qui Libri *Ecclesiastici* auctorem, non Jesum filium Sirach, sed Salomonem faciunt, *Chromatium* ponit ad Caput V. et VI. Matthaei. Caspar Barthius Chromatiana haec Scripta tanti fecit, ut in eorum locis nonnullis illustrandis ingenium occupaverit. Nam in Adversariis Lib. XXXII. Cap. IV. versiculos, qui auctoribus exciderunt improvisi, neque studio eo contendentibus, detegens, hos reperit in Opusculo I. pag. 977. (1).

. . . . . *hic*
Noster mercatus, haec nundina spiritualis.

Libro XXXV. Cap. XIII. observat, *Chromatium* Opusculo II. pag. 978. col. 2. (2) *misereri* cum dandi casu usurpasse: quod alii etiam Christiani Scriptores non illibentes fecerunt, ut Sanctus Cyprianus ad Demetrianum ex Propheta: *nolite misereri senioribus atque juvenibus.* Sic Corippus et Petrus Pictavensis ibidem apud Barthium. Nec silentio praetereundum, quod Barthius Lib. LIV. Cap. IV. de voce *Mammona* apud Matthaeum VI. 24. in medium profert. Nam post variorum sententias, qui *Mammonam* opes interpretantur, haec subjungit: *mihi autem non videtur quispiam Evangelistae locum exposuisse melius Chromatio, cujus haec verba sunt: ait Dominus: non potestis Deo servire et Mammonae; ostendens, nos non posse et Deo servire, et Diabolo; idest Deo misericordiae auctori, et Diabolo Mammonae. Mammona, idest Diabolus, qui auctor est Mammonae.* Haec prostant apud *Chromatium* Opusculo II. pag. 989. (3). Ad haec Barthius animadvertit a Gennadio Constantinopolitano *Mammonam* haberi pro *Diabolo* in his verbis Epistolae Synodalis: *non enim fieri potest, ut quae coire non possunt, commitantur, aut Deus consonet cum Satana, aut huic servientes servire et Deo. Est enim et haec Dominica, citraque controversiam, sententia: non potestis Deo servire et Mammonae.* Idem porro Barthius in Notis ad Phaebadii Aginnensis Episcopi Sermonem contra Arianos pag. 51. eodem modo Chromatii *Sermonem de Octo Beatitudinibus* pro *Libro* dici, et vulgo perperam *Declamationem*, a Sichardo nimirum, inscribi observavit. A Barthio ad Sixtum Senensem gradum faciamus. Is in Bibliotheca Sancta *Chromatii* nonnulla loca cum veterum Patrum sententiis conferens, quae perceptu difficilia videbantur, luculenter explanat. Tale est Opusculo II. pag. 984. (4) de lege conjugii, ubi postquam dixisset, non licere dimittere uxo-

(1) Idest in nostra Editione *Tract.* seu *Serm. De Octo Beatitudinibus* num. X.
(2) Idest in nostra Editione *Tract.* III. num. VI.
(3) Idest in nostra Editione *Tract.* XVII. num. IV.
(4) Idest in nostra Editione *Tract.* X. num. I.

Digitized by Google

rem *absque fornicationis caussa*, ita subjungit: *Sed sicut uxorem caste ac pure viventem dimittere fas non est; ita quoque adulteram dimittere permissum est, quia ipsa mariti consortio fecit se indignam, quae in corpus suum peccando, Dei templum ausa est violare.* Dupinus Tomo tertio Bibliothecae Saeculo V. putat, *Chromatium* hic de divortio ita loqui, ac si novum Matrimonium, dimissa uxore adultera, contrahi posse existimaret. Tillemontius tamen Tomo XI. Nota II. ad Chrom. pag. 647. verbis Evangelistae Chromatium nihil addere observat, hac quaestione nondum fortasse tunc excitata. Rei propius accedit Sixtus Lib. VI. Adnot. LXXXI. *Chromatio* plerosque veterum Patrum concinere animadvertens, Hilarium, Chrysostomum, Augustinum, Euthymium, et Theophylactum: qui maritis quidem concedunt et aliquando praecipiunt, ut uxores adulteras, praecipue correctionem aspernantes, procul ejiciant ac repudient; sed novam ducere conjugem nec suadent, nec permittunt. *Chromatius* paullo infra videtur Jusjurandum non adprobare (1): *unde*, inquit, *jurare nos prorsus non convenit. Quid enim unicuique nostrum jurare necesse est, quum nobis mentiri omnino non liceat, quorum verba ita vera semper, ita debent esse fidelissima, ut pro juramento habeantur? Et iccirco Dominus non solum pejerare, sed etiam jurare nos prohibet, ne tunc tantum videamur verum dicere quum juramus; ne, quos veraces in omni sermone esse constituit, putaremus sine juramento licitum esse mentiri. Juramenti enim haec caussa est, quia omnis qui jurat, ad hoc jurat, ut quod verum est loquatur: et ideo Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam vult esse distantiam, quia sicut in juramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nullum debet esse mendacium, quia utrunque, et perjurium, et mendacium divini judicii poena damnatur.* Ita *Chromatius*: cujus verba expendit Sixtus Lib. VI. Adnotat. XXVI. cum aliis his similibus Sanctorum Patrum sententiis, arbitrantium non licere absque necessitate jurare, sive etiam jurijurando assuescere, idemque contemnere (2). Apposite Ambrosius in Exhortatione Virginitatis Cap. XI., *non jurandum facile; quia plerumque multi casus accidunt, ut non possimus implere quod juraverimus. Qui autem non jurat, utique non pejerat. Qui autem jurat, aliquando necesse est ut incidat in perjurium, quia omnis homo mendax. Noli ergo jurare, ne incipias pejerare.*

V. Hucusque dicta me monent, ne ab haereticorum Magdeburgensium calumniis Sanctum *Chromatium* vindicare obliviscar. Ejus enim antiquam et vere Christianam doctrinam, utpote suorum dogmatum novitati adversantem, traducere non sunt veriti duce Illyrico, de quo proditum est, nihil unquam boni fecisse, nisi quum ex hac vita migravit ad inferos. Itaque Centuria IV. Cap. X. *de quibusdam doctrinae partibus incommode et periculose* eum loqui blaterant, *quod in operibus mereri homines justitiam affirmat.* Haec tamen abunde discussit Robertus Bellarminus in Tomo IV. Controversiarum

(1) Ibid. num. II.

(2) Vices hic rependere juvat Viro Clarissimo Francisco Florio Metropolitanae Utinensis Praeposito, qui hoc *Chromatii* nostri Textu usus fuit ad illustrandum similem dicendi modum de Juramenti usu, seu potius de Juramenti abstinentia, in Bachiario suo Romae edito anno 1748. pag. 94. Adnotat. (1). Accipe igitur Bachiarii verba in Libro ad Januarium *De Reparatione Lapsi* num. 17. ibidem; quae etiam additamenti loco esse poterunt ad ea Sanctorum Patrum similia *Dicta*, quae Sixtus Senensis affert in sua *Bibliotheca Sancta* hic a Fontanino citata. „ Ecce, frater, quia nobis jurandi licentia prohibetur, si quid infelicitati meae credis, spondeo secundum misericordiam Domini, hujus me laboris quem suadeo, velle esse participem „.

" Hic quoque monere juvat, Fontaninum nostrum oblitum fuisse indicare Lectoribus, hanc *Chromati* doctrinam de Juramento relatam inveniri a Gratiano Monacho in *Decreto* Canone XII. Causa XXII. Quaest. 5., incipiendo ab illis verbis: *Juramenti haec caussa est* etc. „.

Digitized by Google

Lib. V. de Justificatione Cap. II. Quare ne actum agam, illuc mitto lectorem. Ægre etiam ferunt, *Chromatium nimium extollere et urgere voluntariam paupertatem, quasi per eam divitias caelestis Regni consequamur, ubi et pauperes spiritu eos interpretatur, qui ultro bonis saeculi renunciant, et substantias suas erogant.* Sed Christus Dominus hoc ipsum commendat apud Matthaeum Cap. XIX. *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in Caelo.* Ibidem ajunt Apostoli: *ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te.* Verum quidem est, locum Cap. V. *beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum caelorum*, a Sanctis Patribus in alium sensum etiam trahi, nempe in humilitates spiritus, ut a Sancto Augustino in Psal. LXXII. Cap. XXIV. et Serm. LIII. Cap. I. in Matthaeum. Sed frequentius de voluntaria paupertate id secundum literam caeteri exponunt, ut Sanctus Hieronymus, *beati*, inquit, *pauperes, qui propter Spiritum Sanctum, voluntate sunt ppuperes.* Gregorius Nyssenus de beatitudinibus loquens Orat. I. Tomo I. Operum pag. 771. editionis Parisiensis 1638. *Vis*, ait, *intelligere quis pauper spiritu sit? Qui corporalem opulentiam animae divitiis permutat; qui propter spiritum egenus est; qui terrenas divitias veluti quoddam onus excussit, et abjecit.* Basilius Magnus in Regula ad Monachos, Interrogatione CXXV. ex versione Rufini, eodem modo Matthaeum declarat: *Hi sunt pauperes spiritu, qui non alia aliqua caussa pauperes sunt, nisi propter doctrinam Domini, dicentis: Vade, vende omnia quae habes, et da pauperibus.* Augustinus quoque contra Petilianum Lib. II. Cap. CIV. docet voluntariam paupertatem ad perfectionem Christianam pertinere, eandemque extollit Lib. V. Cap. XVIII. de Civitate Dei. Alios Patres in eandem sententiam coeuntes, praeter hos, congerit Bellarminus Tomo IV. Controversiarum Lib. II. de Monachis Cap. XX., inter quos et *Chromatium* appellat. Quamobrem Nicolaus Zegerus explicationem de *voluntaria paupertate* jure prae caeteris adprobat, tum quia Lucas VI. 20. *Spiritus* vocabulum non adjecit, tum quia est utrobique πτωχοὶ, quod proprie *Mendicos* designat. Itaque temere *Erasmus* Bedam aliosque de voluntaria paupertate, non *coactius et alienius*, ut ipse ait, sed proprie illud interpretantes, redarguit, et de *humilitate* seu modestia tantum intelligendum affirmat. Proinde *Chromatii* doctrina Evangelicae omnino respondet, neque alia ab ea est, quam semper Ecclesiae Doctores ex ore Domini nostri Jesu Christi una voce tradiderunt. Ejusdem sunt furfuris, quae subinde in *Chromatium* haeretici Magdeburgenses effutiunt, quia *gradus Beatitudinum, quos Evangelicos vocat, comparat scalae Jacob, per quam qui adscendat, portam inveniat Caeli.* Hac censura nihil ineptius et absurdius dari ex subjectis *Chromatii* verbis Opusc. I. pag. 976. col. I. (1) patebit. *Gradus*, inquit, *quosdam firmissimos ex lapidibus pretiosis sternit quodammodo Dominus Salvator, per quos sanctae animae et fideles repere possint, et ascendere ad summum illud bonum, idest Regnum Caelorum. Breviter igitur, fratres carissimi, qualitates graduum cupio demonstrare.* Singulis deinde Beatitudinibus enarratis, ita concludit pag. 977. col. I. (2) *Ostensi sunt, fratres, Octo gradus Evangelici, extructi ex lapidibus, ut dixeram, pretiosis: ostensa est illa scala Jacobi, cujus cacumen de terra pertingebat ad Caelum, per quam qui ascendit, portam invenit Caeli, ac per eam ingressus sine fine in conspectu Do-*

(1) Idest in nostra Edit. *Tract. de Octo Beatitud.* num. I. (2) Ibid. num. IX.

Digitized by Google

mini laetus adstabit. Quis non agnoscit sapientissimum Episcopum lingua vere Evangelica hic loqui? Verum Sectarii iterum *Chromatio* succensent, quia in dicto illo: *recti inhabitabunt terram, et Sancti habitabunt in ea*, intelligit *terram, Corpus Sanctorum transfiguratum.* Nam Opusculo II. pag. 978. col. 2. (1) declarans qui sint *mites* apud Matthaeum, ita disserit: *hujusmodi ergo mites, beatos ostendit, quibus non in praesenti vita, sed in futura possessionem terrae illius felicis repromisit, de qua dictum legimus in Psalmo: Mansueti autem possidebunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis. Et iterum: qui exspectant Dominum, ipsi haereditate possidebunt terram: de qua et per Salvatorem Spiritus Sanctus testatur dicens; quoniam recti habitabunt in terra, et Sancti habitabunt in ea. Hos ergo mites Dominus beatos ostendit, qui lenitatem mansuetudinis Dominicae sequentes, beatae illius terrae haereditate perpetua fruitione fruentur. Maxime tamen de terra nostri corporis loquitur, in qua Sancti transfigurati in gloriam, secundum Apostolum, aeterna felicitate regnabunt.* In hac enarratione, quid a vera fide et religione alienum occurrit? Sed Magdeburgenses *Chromatio* nondum parcunt. Haec enim addunt: *in expositione dicti: esto consentiens adversario tuo cito: ait, se accedere opinioni eorum, qui adversarium Spiritum Sanctum esse docuerunt.* Sublestae fidei censura, non prius tamen excipienda, quam perpensis ipsis verbis *Chromatii* ex Opusc. II. pag. 982. col. 2. (2). Explicaturus ille dictum Matthaei V. 25: *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo, ne forte tradat te adversarius judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris*: varias profert auctorum sententias de voce *adversarius*, quem alii pro inimico ad pacem revocando, alii pro diabolo accipiunt. Quibus recitatis, haec statim subjungit: *alii vero, quorum assertio plenior mihi videtur, adversarium hic Spiritum Sanctum existimant intelligendum; qui adversatur vitiis et desideriis carnis, secundum quod manifestat Apostolus dicendo: caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: haec enim sibi invicem adversantur, ut non quaecumque vultis illa faciatis; spiritus enim cœlestia desiderat, caro terrena concupiscit; spiritus donis spiritualibus gaudet, caro vitiis corporalibus oblectatur; unde et Apostolus ait: nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Huic, credo, adversario peccati et erroris humani suadenti quae justa et sancta sunt, obedire nos Dominus praecepit, dum cum illo simus in via, idest in comitatu vitae praesentis, ut aeternam pacem et perpetuam societatem cum eo habere possimus.* Ita *Chromatius*, aliorum interpretum in hujusmodi explicatione sententiam amplexus; in qua profecto nihil non catholicum reperitur. Sanctus Paulinus Nolanus Epist. XXXVI. alias XX. ad Amandum, pari modo ac *Chromatius*, locum Matthaei se intellexisse demonstrat his verbis: *Neque septem dies luctus noster excedat, si consentiamus in hujus vitae via Adversario nostro, idest Spiritui, ac Verbo Dei, quod nobis peccantibus adversatur.*

VI. Haec quae dixi, planum faciunt, ad regulas integerrimae fidei, et spiritu vere Apostolico, Homilias *Chromatii* fuisse conscriptas. De earundem stilo aliqua etiam dicamus. Non utitur charactere sublimi, sed plano, proprio, aequali, concinno, minimeque vulgari; qui nimirum convenit Episcopo, ad populum suum verba facienti. Dictio est selecta et nitida, ratiocinatio rei, de qua agitur, maxime

(1) In nostra Edit. *Tract.* III. num. IV. (2) In nostra Edit. *Tract.* VIII. num. III.

Digitized by Google

adcommodata, ita ut jure et merito Natalis Alexander in Saeculo IV. Cap. III. Articulo XXXIII. Scripta *Chromatii elegantissima* dixerit. Considerationes perutiles sunt, explicationes ad mores praecipue directae, et literales, quibus, prae allegoricis, studuisse videtur. Orationem Dominicam explanat, voluntariam paupertatem, amorem erga proximum, eleemosynam, jejunium, caeterasque virtutes commendat, de quibus Salvator in monte disseruit. In ultimo Opusculo, seu Homilia XVIII. (1) loquitur de efficacia Baptismi Jesu Christi. Primi Opusculi Homiliae (2), perspicuitate et doctrina morum caeteris praestant. Ita ferme Dupinus in Bibliotheca Tomo III., et Tillemontius Tomo XI. pag. 539. 647. Franciscus Lucas, inter Patres Latinos, eo saepe utitur in suo Commentario in Matthaeum Cap. V. pag. 62. 63. 65. 66. 79. Hadrianus Bailletus, in Vitis Sanctorum die II. Decembris, stilum *Chromatii* instruendo magis quam movendo aptum fuisse arbitratur; sed utrumque ex ejus Homiliis apparere nemo non videt.

VII. Cave *Chromatium* metiaris a Literis ad Hieronymum de Nataliciis Sanctorum, quae sub ejus et Heliodori nominibus, una cum Hieronymi ad eosdem responso, circumferuntur a tempore usque Walafridi Strabonis, ut ipse his verbis innuit Cap. XXVIII. de Rebus Ecclesiasticis: *Litania autem Sanctorum nominum, postea creditur in usum assumpta, quam Hieronymus Martyrologium, sequutus Eusebium Caesareensem, per anni circulum conscripsit, ea occasione ab Episcopis Chromatio et Heliodoro illud opus rogatus componere, quia Theodosius religiosus Imperator in Concilio Episcoporum laudavit Gregorium Cordubensem Episcopum, quod omni die Missas explicans, eorum Martyrum, quorum natalicia essent, nomina plura commemoraret.* Walafridus haec hausisse videtur ex Epistolis, quae *Chromatii*, Heliodori, et Hieronymi nomina in vetustis Codicibus Usuardi mentiuntur. Harum falsitas olim suboluit *Erasmo*, qui in fine Indicis *pseudepigraphorum indoctorum* ut vocat, Hieronymi *comperimus*, inquit, *Martyrologium, praefixa Hieronymi praefatione, Langobardicis scriptum literis; sed alia quadam lingua, quam Latina, Hispana opinor; plerisque vocibus in aliam formam deflexis ac depravatis.* Utramque Epistolam explosit Joannes Molanus in Cap. II. de Martyrologiis, et Baronius etiam Cap. VI. et VII. de Martyrologio Romano. Sed Franciscus Maria Florentinius, in Admonitionibus praeviis ad Vetustius Martyrologium ab se editum, earundem Epistolarum patrocinium suscepit. Quia vero Baronius pro fabuloso habet Concilium illud Mediolanense in Chromatii Epistola memoratum, ad quod *Theodosius universos Italiae Episcopos* invitasse dicitur *ob caussam aliquantorum Episcoporum, qui Ariana faece suas animas* inquinaverant, ideo Florentinius in eo est pag. 60. ut illud esse persuadeat, quod Baronius A. D. 390. §. VII. celebratum refert Mediolani. At vir doctus observare neglexit, in eodem Concilio non de *Ariantis*, sed de *Priscillianistis*, deque Episcopis olim per haereticos suis e sedibus pulsis, actum fuisse, ut notat Pagius A. D. 390. §. X. Nec sane de *aliquantis Episcopis Ariana faece inquinatis* in eo agi potuit, si Sanctus Ambrosius Italiae partem hujusmodi peste contaminatam jam pridem purgaverat, teste Hieronymo in Chronico Olympiade CCCLXXXVIII. A. D. 376. secundum Eusebium, ubi post mortem Auxentii Ariani, Ambrosio Mediolani Episcopo constituto, haec scribit: *omnis ad rectam Fidem Italia convertitur.* Ambrosius Epist. XIV. A. D. 382. scripta

(1) Hac in nostra Edit. est *Tract.* II.

(2) Unica est primi Opusculi *Homilia* in *Biblioth. PP. Lugdun.*, quae hic *Tractatum*, seu *Sermonem* constituit *De Octo Beatitudinibus.*

Digitized by Google

ad Theodosium, idipsum his verbis confirmat Tomo II. Operum pag. 818. *Laborem quin etiam nobis indicendum putavimus, non pro Italia, quae jamdudum ab Arianis quieta atque secura est, nec ulla haereticorum perturbatione vexata.* Idem in Lucam Lib. IX. Cap. XXXII. Tomo I. pag. 1501, opus quod scripsit A. D. 386. ex Pagio A. D. 376. §. III., *aestus omnes*, inquit, *quibus Italiae populus per Judaicae olim et Arianae proxime saevitatis incendia coquebatur, sereno jam spiramine temperantur.* Dum ait: *Italiae populum incendiis Arianae saevitatis* olim coctum, tunc *sereno spiramine* temperari, luculenter ostendit, eodem A. D. 386. illa incendia prorsus extincta, non solum in universa *Italia*, quae erat Paroecia Mediolanensis, sed in toto etiam Occidente, in quo praeter Auxentium, paucos admodum ejus impietatis sectatores fuisse colligit Arnaldus Pontacus in Notis ad Chronicon Eusebii pag. 742. 745. Hinc Sanctus Basilius Epist. LXX. ad Episcopos Italiae et Galliae, *hoc enim*, inquit, *haereseos malum cuncta depascitur, et periculum est, ne vastatis Ecclesiis nostris, et ad sanam incolatus vestri partem serpat.* Non recte ergo Florentinius pag. 59. incertum existimat, an *Italia reliqua ab hisce sordibus fuerit purgata*, quamvis Sanctus *Valerianus Aquilejensis* ab Ecclesiae suae finibus Arianismum expellere laboraverit. Easdem etiam Epistolas soloeca, et in paucis verbis densa stribiligo, *Chromatio* prorsus abjudicant; ut *feriales*, pro *Kalendariis*; item *perquirere caussam*, pro *in crimen inquirere*; et *ex faece inquinare*, cum aliis omnino barbaris: mirorque Florentinium, ut has sordes *Chromatio* affingat, scribere non vereri, *Sanctum Episcopum ad Latini sermonis candorem minus accurate incubuisse*, propterea quod *mercatum* pro *nundinis* usurpaverit; quum tamen ea voce nihil latinius adferri possit, si latine profecto sapiunt Serenus et Varro apud Nonium verbo *Mercatus*, Plautus in Poenulo I. II. 126., et in Asinaria II. III. 17. Reliqua non moror, quum ipsemet Florentinius pag. 69. fateri tandem cogatur, Epistolas nequaquam esse sinceras; quanquam rursus erret, *omnia* eis contenta vera esse pronuncians: cujus sententiae falsitas ex jam dictis apparet. Fraudis originem puto haustam ex Cassiodoro Cap. XXXII. de Institutione Divinarum Literarum, ubi laudat Epistolam Hieronymi ad *Chromatium* et Heliodorum, in qua passiones Martyrum legebantur. Huic deperditae nugator quispiam Epistolas ab se confectas supposuit. Verba Cassiodori haec sunt: *et ideo futurae beatitudinis memores, vitas patrum, confessiones fidelium, passiones martyrum legite constanter (quas, inter alia, in Epistola Sancti Hieronymi, ad Chromatium et Heliodorum destinata, procul dubio reperietis) qui per totum orbem terrarum floruere; ut sancta imitatio vos provocans, ad cœlestia perducat.* Viden, in Hieronymi Epistola ipsa Martyres recensitos? Ergo alia fuit a Martyrologio, eoque longiusculo, et brevissimae Epistolae subjuncto, ut hodie contingit. Quare unicam Hieronymi Epistolam, a Cassiodoro laudatam, *Chromatii*, Heliodori, et Hieronymi *Literas* esse non puto, quae nunc exstant: quod tamen cum Henrico Valesio putavit Tillemontius Tomo XII. pag. 354. 355. Beda in Marcum Lib. II. Cap. XXVI., et Cap. VI. Retractationis in Actus Apostolorum laudat Martyrologium Sancti Hieronymi. Sed Joanni Mabillonio in Praefatione ad Acta Sanctorum Benedictina Saeculo IV. Parte II. pag. LXXXV. incertum videtur, an Hieronymus *Martyrologium* aliquod scripserit. Cassiodori quidem et Bedae sententiae adstipulari tamen videntur, et *Litaniae, collectae ex Libro, quem Beatus Hieronymus de Sanctorum per anni circulum natalitiis conscripsit*, inter Opera Alcuini pag. 280, licet Sancti nonnulli, Hieronymo recentiores, ibidem ab exscrip-

Digitized by Google

toribus, de more, fortasse additi reperiuntur. Valesius in Dissertatione de Martyrologio Rosvveydi, Hieronymianum memorari putat apud Gregorium Magnum Lib. VII. Epist. XXI. Jacobus Usserius in Chronologia sacra Cap. II. in fine non ambigit, quin Hieronymus, ut Chronicon, ita et Martyrologium Eusebii in Latinam linguam transtulerit, quod ab Usuardo, Adone, aliisque deinde auctum, retinuerit semper die XXV. Decembris, ab Orbe condito usque ad Natalem Christi, annorum numerum ab ipso Eusebio positum. Inde in universam Occidentalem Ecclesiam Chronologiae Eusebianae usus est propagatus, absque ulla tamen veritatis Ebraicae jactura; nam et in ipso Chronico Eusebius codicum Ebraicorum calculum simul cum suo diligenter adnotaverat, seriemque annorum Mundi ab Ebraeis per quinquaginta Jubilaeos dimensam proposuerat. Sic ferme Usserius. Tres autem Martyrologii Hieronymiani Codices superesse viri docti observarunt; sed tamen post ipsum Hieronymum aucti. *Primum* laudat Bollandus Tomo I. Januarii pag. 46. *Secundum* octingentis ab hinc annis scriptum, judice Mabillonio in itinere Italico pag. 188, edidit Florentinius Lucae A. D. 1666. *Tertium* ex Codice Corbejensi vulgavit Lucas Dacherius in Spicilegio Tomo IV. pag. 617. Hoc loco non est silendum, ab Anonymo de *Cursibus* Ecclesiasticis (quo nomine statas Ecclesiae preces, quae sub Breviarii nomine per singulos dies decurri ac recitari debent, majores nostri significarunt) apud Henricum Spelmannum in Conciliis Britanniae Tomo I. pag. 177. *Chromatio* et *Heliodoro Cursus Orientalis* originem tribui. *Holstenius*, ad oram *Spelmanni* in Bibliotheca Angelica, ejusdem Anonymi Codicem nongentorum annorum esse ex Usserio adnotavit. Mabillonius, in Disquisitione de *Cursu Gallicano* pag. 380. auctorem ex stilo subodoratus, Britonem aut Scotum facit, Cursumque cum Liturgia confundere arbitratur. De hoc nostri Chromatii Cursu nusquam alibi quidquam legitur.

VIII. In eundem locum falsarum mercium referri debent aliae Epistolae *Chromatii* et *Heliodori* ad Hieronymum, et Hieronymi ad eosdem, quarum auctoritate otiosi homines pretium conciliare studuerunt Opusculis *De ortu sive stirpe Mariae, et de Infantia Salvatoris*, olim a Gelasio I. Pontifice inter apocrypha relatis. Decretum enim de Libris recipiendis nos Gelasio alibi vindicavimus, et sincerum edidimus. Joannes Albertus Fabricius in Codice Apocryphorum, Hamburgi impresso A. D. 1703, Tomo primo inseruit easdem Epistolas, notis criticis confixas, exstantque inter Opera Sancti Hieronymi editionis Romanae A. D. 1572. Tomo IX. pag. 398, et Tomo V. pag. 444. editionis Parisiensis Joannis Martianaei anni 1706. apud Claudium Rigaud. Vossius etiam illas explodit in Libro II. de Historicis Latinis Cap. XI. Gravissimi viri Melchioris Cani Judicium praestat audire ex Libro XI. de Locis Theologicis Cap. VI. *Hujus generis fabula etiam illa est insulsa aeque ac barbara De Nativitate S. Mariae ad Chromatium et Heliodorum Episcopos.* Sixtus Senensis Libro II. Bibliothecae de Matthaeo agens, totum scriptum Hieronymo abjudicat, et Baronius etiam in Apparatu §. XLIV. Denique consulantur Christophorus a Castro in Historia Deiparae Virginis pag. 704. editionis Moguntinae anni 1610, et Rosvveydus in Lege Talionis pro Baronio pag. 106. contra Casaubonum Exercit. I. Cap. XV. opus ipsum inter fabulosa recenset quidem, diversum tamen ab eo putans, quod de eodem argumento haeretici antiquitus confixerunt: quod parum refert, dummodo Hieronymo non tribuatur; cui nemo sane judicio praeditus tribuit. Petrus Wastelius in Vindiciis Joannis Hierosolymitani Tomo II. Libro II. pag. 419. 423. *nonnaginta* Chromatii Homilias inter Opera Joannis Chrysostomi editionum Latinarum, Basileensis

Digitized by Google

Erasmicae, et Parisiensis Chevallonianae, latere contendit. Nullam interim probationem Wastelius adducit ea fortiorem, quam vox contracta *Chr.* eidem suppeditat. Hanc enim orae Codicum prius adpictam, postmodum exscriptores ab Chromatio homine Latino ad Chrysostomum Graecum, eoque celebriorem, designandum adplicuerunt. Hinc Chromatianas Homilias imperiti Chrysostomo tribuerunt. Haec Wastelianae sententiae prora et puppis. Sed vir bonus non olfecit, hasce Homilias in Matthaeum revera esse *Chrysostomi*, quas Latine reddidit Annianus Diaconus Celedensis Pelagianus, addita Epistola ad Orontium Episcopum, ob eandem haeresim ex Italia ejectum, et deinde in Concilio Ephesino damnatum. Eas ab se interpolatas postea edidit Georgius Trapezuntius. Annianus vertit etiam Chrysostomi Epistolam ad Neophytos, et Homilias VII. de laudibus Pauli; quas Evangelo Presbytero Pelagiano dicavit. Vide Fabricium in Bibliotheca Graeca Tomo VII. pag. 645.

OPERA SANCTI CHROMATII.

I.

Quæ supersunt.

Homiliæ XIIX. in Matthæum.

II.

Deperdita.

Epistolæ ad Sanctos Ambrosium, Hieronymum, et Joannem Chrysostomum, Honorium et Arcadium Augustos (1).

III.

Spuria.

Epistolæ II. ad Sanctum Hieronymum.

(Hactenus Fontaninus).

---

(1) Hæc tantummodo inter *Deperdita* Sancti Chromatii memorat Fontaninus. Nos vero in nostro *Deperditorum* elencho, non levibus sane conjecturis, alia quoque superius memoravimus pag. 83.

Digitized by Google

Digitized by Google

EX MONUMENTIS
ECCLESIAE AQUILEJENSIS
COMMENTARIO ILLUSTRATIS
a Fr. Bernardo Maria de Rubeis Ordinis Praedicatorum.
Argentinae (seu Venetiis) 1740.

CAPUT X.

Mortem obit Valerianus, eligitur CHROMATIUS: *an ordinatus a Divo Ambrosio? Ejus Patria inquiritur. Interpretationem Prophetiae Balaam obtinet ab Ambrosio: eique, et Heliodoro Altinensi nuncupat Hieronymus plurium S. Scripturae librorum latinam versionem, et commentarios. Rufinus ex Orientali peregrinatione Romam venit, ubi libros Origenis de Principiis latine vertit. Dissidium incipit cum Hieronymo; petitque Rufinus Aquilejam. Ipsum* CHROMATIUS *ad latinam Eusebianae historiae versionem inducit. Prima Alarici Gothorum Regis in Italiam irruptio.*

I. Tempus assecuti sumus, quo Valerianus, pro Aquilejensi et universa Ecclesia quamplurimis laboribus perfunctus fractusque, mortalem vitam cum aeterna commutavit. Sanctissimi Praesulis memoria celebratur die XXVII. Mensis Novembris in Fastis Ecclesiae. Annum ejus emortualem designat *trecentesimum octogesimum octavum* Dandulus in Chronico: quo etiam CHROMATIUM suffectum narrat his verbis: *Chromatius Aquilegiae Episcopus consecratur anno Domini* CCC. LXXXVIII. *Hic Hispanus genere, a Valeriano praedecessore Diaconus, postea Presbyter ordinatus, Catholicisque disciplinis eruditus, collaudatione Cleri et Populi hanc Sedem obtinuit.*

Vetusta desiderantur Monumenta, quibus haec certo confirmari queat Chronologia. Sed hoc anno cadente, vel etiam ineunte anno 389. diversatum esse Ambrosium Aquilejae novimus; unde conjectura sumi potest, eam in Urbem profectum esse Sanctissimum Antistitem ad novi Episcopi creationem. Primum nos docet Paulinus in Ambrosii Vita num. 21. *Extincto Maximo*, inquiens, *posito Theodosio Imperatore Mediolani, Ambrosio vero Episcopo constituto Aquilejae*, dedit ipse Ambrosius ad Imperatorem Epistolam (in Editione Nourriana XL.) ut ipsum a sententia revocaret de Synagoga quadam Judaeorum ab Episcopo Castri Callinici reaedificanda; deque Monachis, qui fanum Valentinianorum haereticorum, ab his contumelia provocati, incenderant, supplicio afficiendis. Atqui certo colligimus ex Codice Theodosiano, ipsum Augustum Theodosium nondum die XII. Kal. Octobris anni 388. discessisse Aquileja: ipsumque VI. Idus ejusdem Mensis jam Mediolanum venisse; qua in Urbe usque ad Majum insequentis anni commoratus est. Itaque Ambrosius anno cadente 388. vel ineunte ac incepto 389. manebat Aquilejae: ibique allegatam dedit ad Imperatorem Theodosium epistolam. Haec animo perpendens Baronius ad Annum CCC.LXXXVIII. num.

Digitized by Google

84. sic ait: „ Quod autem detineretur „ Ambrosius Aquilejae, cum nullum hoc „ tempore memoria sit, ibi celebratum „ fuisse Concilium; equidem existimo, „ illuc esse profectum ex more ad novi „ creationem Antistitis, cum defuncto „ Valeriano ejus Civitatis Episcopo, in „ locum ejus est subrogatus S. Chro- „ matius „. Non inanem puto conjecturam.

Morem vetustum, servari consuetum in ordinatione Episcopi tum Aquilejensis, cum Mediolanensis, exhibet Pelagius Papa I. in Fragmento I. Epistolae anno 557. aut insequente ad Narsetem datae, quod Lucas Holstenius edidit, his verbis: *Is mos antiquus fuit, ut quia pro longinquitate vel difficultate itineris ab Apostolico onerosum illis fuerat ordinari, ipsi se invicem Mediolanensis et Aquilejensis ordinare Episcopi debuissent: ut et Ordinandi electio a praesenti Ordinatore, ex consensu universalis cui praeficiendus erat Ecclesiae, melius et facilius potuisset agnosci; et in sua qui ad Episcopatum provehendus erat, nec tamen Ordinatori suo subdendus fuerat, ordinaretur Ecclesia.* Annon vero mos iste, quem Pelagius I. integro post saeculo, ac dimidio *antiquum* vocat, hac aetate indeperit? Aquilejam profectum Ambrosium scimus: neque profectionis alia causa occurrit, nisi novi Episcopi electio, et ordinatio.

II. Novum Antistitem Aquilejae Chromatium, *genere Hispanum* appellat Dandulus. D. Hieronymus in Epistola ad ipsum Chromatium, Jovinum, et Eusebium data, sic eos alloquitur: *Per vos ab Urbe vestra Ariani quondam dogmatis virus exclusum est.* Urbe intelligitur Aquileja, ubi Valeriani Episcopi tunc *Presbyter* erat Chromatius, *Archidiaconus* Jovinus, et *Diaconus* Eusebius. Urbem vero, eos alloquens, *vestram* vocat: quod Sacris muneribus in ejusdem Urbis Ecclesia defungebantur. Quidni etiam significet locum originis? In eadem Epistola commendat Hieronymus domum, familiam, Matrem, Sorores Chromatii. Eas igitur bene noverat ille, neque alibi nosse potuisse videtur, earumque uti consuetudine, nisi Aquilejae, aut proximis in locis.

Chromatii patriam Marianus Victorius locum putat, haud longe dissitum Stridone Hieronymi patria. Aliam profero conjecturam ex titulo, qui Chromatii operibus infra recensendis praefigitur in aliquibus editionibus: inscribuntur nempe Opuscula *Chromatii Romani Episcopi.* Legendum putant alii, *Cumani Episcopi*: quaeruntque locum in variis Orbis provinciis eo nomine appellatum, ubi Chromatius ille, quem ab Aquilejensi diversum putant, sedem tenerit. Baronio perinde est *Romanus* et *Aquilejensis* Episcopus; censet enim in Notis ad Diem XXII. Junii, et II. Decembris in Martyrologio, dictam aliquando Aquilejam Civitatem *Romanam*, aut *Romacianam*, aut *Romanicianam*: quam infra sententiam rejiciemus. Occurrit demum *Portus-Romatius*, de quo Plinius Libro III. Capite XVIII. in Venetia, decima regione Italiae, sic habet: *Colonia Concordia; Flumen et Portus Romatium.* Dictum etiam legimus *Portum Romatinum*, qui Oppidum est (hodie incolis *Porto-gruaro*) ad *Romatium* fluvium (vulgo *Limino*) apud Concordiam urbem excisam. Quidni Chromatius dictus fuerit *Romanus*, vel potius dici debuerit *Romatius* et *Romatinus* patria, Episcopus Aquilejensis?

III. Sacrarum Scripturarum studio maxime oblectabatur Chromatius, quas ipse Commentariis illustravit: aliosque doctissimos Viros Ambrosium et Hieronymum consuluit, adduxitque ut Commentarios, novamque latinam versionem adornarent. Ambrosium postulat, ut sibi aliquid e Sacris Codicibus epistolari familiaritate disputatum mitteret: gessitque morem Mediolanensis Episcopus, delecto e Prophetia Balaam argumento. Dedit itaque ei-

Digitized by Google

dem Chromatio Epistolam L. in Editione Nourriana, ubi num. 16. haec ejus verba habentur: *Hoc munusculum sanctae mentis tuae transmisi, qui vis me aliquid de Veterum Scriptorum interpretationibus paginare.* Suae provectae aetatis meminit Ambrosius: *Malo*, inquiens, *senilibus verbis de supernis rebus hallucinari tecum*: idest levia ac longe inferiora loqui et scribere. Hanc datam Epistolam a sene Ambrosio anno circiter 390. putat Nourrius.

In eodem studio consortem Chromatius habuit Heliodorum Altini Episcopum. Ambo fuerunt Hieronymo auctores eodem circiter anno, ut novam Tobiae versionem latinam elucubraret. Utriusque preces, instigationesque patefacit Hieronymus in ejusdem versionis Praefatione: *Mirari non desino*, inquiens, *exactionis vestrae instantiam. Exigitis enim, ut Librum Chaldaeo sermone conscriptum ad latinum stylum traham, Librum utique Tobiae .... Feci satis desiderio vestro.*

Non multo post tempore, anno circiter 391. (calculos Tillemontii sequor) postularunt iidem Episcopi Commentarios in Prophetias Osee, Amosii, Zachariae, et Malachiae, suppeditatis pecuniis ad sumptus necessariis: quorum loco misit eisdem Hieronymus, eorumque nominibus nuncupavit latinam versionem Proverbiorum, Ecclesiastis, et Cantici Canticorum. Verba sanctissimi Doctoris haec sunt: *Commentarios in Osee, Amos, et Zachariam, Malachiam quoque poscitis. Scripsissem, si licuisset prae valetudine. Mittitis solatia sumptum .... Itaque longa aegrotatione fractus, ne penitus hoc anno reticerem, et apud vos mutus essem, tridui opus nomini vestro consecravi: interpretationem videlicet trium Salomonis Voluminum, Proverbiorum, Ecclesiastis, et Cantici.*

Nuncupatos quoque Chromatio legimus Libros duos Commentariorum in Prophetam Habacuc. Prologum Libri primi his verbis exorditur Hieronymus: *Primum, Chromati, Episcoporum doctissime, scire nos convenit* etc. Alterius initium est: *Alterum, mi Chromati, Papa Venerabilis, in Habacuc librum scribimus.* Ipse Chromatius historicum et litteralem petierat hujus Prophetiae sensum, ut in Libri primi Prologo testatur Hieronymus: *A me violenter*, inquiens, *exigis ut ...., historiam tibi interpreter.* Hos ille suos recenset libros Capite ultimo de Viris Illustribus, ubi Opera memorat quae *scripserat usque in praesentem annum, idest Theodosii Principis decimum quartum.* Incidit decimus quartus Theodosii annus in aerae vulgaris annum 392. ac incipit die XIV. Kal. Februarias, ut Pagio placet: unde conscripti in Prophetam Habacuc Commentarii tempus patet.

Latinam demum τῶν Paralipomenon, postulante Chromatio, versionem adornavit Hieronymus, eidemque nuncupavit Aquilejensi Episcopo. Sic ipsum alloquitur in Praefatione: *Si Septuaginta interpretum pura, ut ab eis in graecum versa est, editio permaneret, superflue me, Chromati, Episcoporum Sanctissime atque doctissime, impelleres ut Hebraea Volumina latino sermone transferrem.* Ait ibidem S. Pater, *se nuper scripsisse librum de Optimo genere interpretandi*: quod Opusculum Epistolare, Pammachio nuncupatum, ad annum 396. judice Tillemontio spectat. Hunc ergo librum, qui *nuper* scriptus dicitur, eodem anno vel insequente, versio τῶν Paralipomenon consecuta est.

Haec sunt doctrinae, qua florebat Chromatius, praeclara testimonia: ipsumque discimus praecipuum auctorem Hieronymo fuisse, ut eximium latinae versionis Voluminum Hebraeorum aggrederetur opus, eidemque jam coepto manum ultimam imponeret. Virum excelsae mentis ipse Hieronymus celebrat in Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum anno circiter 396. scripto; ubi legimus, Eusebium, Chromatii fratrem, diem ultimum clausisse: in ejusque dormitione *Fortitudi-*

Digitized by Google

nem mentis, quem Heliodoro imitandam proponit, *ostendisse* Chromatium.

IV. Oriente relicto, Romam venit Rufinus. Romae cum degeret, Macarii, viri literis addictissimi, monitis precibusque impulsus, Origenis Apologiam ex graeco vertit in latinum sermonem, ediditque sub Pamphyli Martyris nomine. Quod opus Hieronymus in Libris postea scriptis contra Rufinum, aperte revocans quod antea scripserat in Catalogo Virorum illustrium, Eusebio Caesareensi adjudicandum contendit, vel alteri ex Origenis Sectatoribus; quin haec persuaderi opinio potuerit Criticis hominibus, qui majorem ejus Apologiae partem pro certissimo Pamphyli Martyris foetu habent. Id factum vero anno 397.

Insequente anno, Libros περὶ ἀρχῶν, laudato Macario consulente, latio reddidit idem Rufinus cum Praefatione, in qua miris laudibus Hieronymum exornat: monetque lectorem, in sua latina versione quod in illis Libris adulteratum alienumque putaverat, omnino praetermissum; aut secundum eam regulam prolatum esse, quam ab ipso Origene frequenter in caeteris Operibus invenerat constitutam; ac alia demum non pauca, quae obscurius dicta ab Auctore fuerant, clariore sensu exposita. Hinc jactum discordiae pomum est, quae Viros amicissimos, Hieronymum, et Rufinum, nimium concitavit: excitavitque Chromatium, utrique addictissimum, ut ambos refecto amicitiae foedere conciliaret.

V. Initium ego dissidii narro, quo commoti laudatissimi Viri in jurgia prolapsi sunt, seque vulgatis Epistolis ac libellis mutuo prosciderunt. Jam eorum tepuerat mutuus amor in Oriente, cum dogmata Origenis, quae magno videbantur in pretio habere Joannes Hierosolymitanus et Rufinus, aversari coeperat Hieronymus veluti fidei Christianae inimica. Aterbius quidam insequebatur eo nomine Rufinum Hierosolymis: ipseque Sanctus Pater, qui veluti haereticus ex amicitia Rufini judicabatur, suam coram palamque profiteri orthodoxiam voluit, dogmata Origenis, cujus eruditionem ac studium Scripturarum, antequam haeresim plenius nosset, in juvenili aetate laudibus ornaverat, aperte damnando. Simul etiam Epiphanius, qui Hierosolymam venerat, Joannem ejus Urbis Episcopum redarguerat, propterea quod Origenianae doctrinae patrocinium largiebatur, fovebatque amicitiam cum Rufino. Ea data occasione, cum utroque jurgium habuit Hieronymus; verum non cepit incrementa dissidium. Pristinam cum Rufino instauravit amicitiam, ac ambo junxerunt dexteras. Haec ipse narrat omnia Hieronymus Libro III. contra Rufinum.

Dissidii sopitos ignes latina excussit Librorum *de Principiis* versio, quam Romae adornaverat Rufinus. Opus ipsum plerique exsecrabantur, quod aliis in offendiculum fore timebant: arguebantque latinum Interpretem. Tunc enim Hieronymus ait in Epitaphio Marcellae ad Principiam: *Navem plenam blasphemiarum* Rufinum *Romano intulisse portui*. Adversariorum, inter quos memoro Eusebium Cremonensem, Pammachium, et Marcellam, querelas ut declinaret ille, Aquilejam pergere constituit: impetravitque a Siricio Papa literas Ecclesiasticas, quibus de orthodoxa in longinqua peregrinantium fide pro more illius aevi testimonium reddebatur. Siricii nempe *simplicitati illusisse* Rufinum, Hieronymo placet.

Obiit Siricius anno 398. die 26. Novembris, ut Pagius aliique probant: adeoque paullo antea Roma secesserat Rufinus. Mediolanum pertransit, ubi regebat Ecclesiam Simplicianus; ibique de quadam Librorum περὶ ἀρχῶν sententia quaestionem se habuisse cum Eusebio superius laudato, ipse testatur Rufinus Libro I. Invectivarum in Hieronymum. Aquilejam denique pervenit aut eodem anno cadente 398. aut ineunte coeptoque 399. De his omnibus certior ab amicis factus Hieronymus, Epistolam reddidit Pammachio et

Digitized by Google

Oceano: in eaque luculenter exponit, quo legerit animo laudaveritque Origenem, aemulorum refellit calumnias, diluitque suspiciones hominum, plurimosque Origenis errores prodit. Dedit aliam Rufino, quem gravi serioque admonet stilo, nolle se Origenis causa laudari, cujus mala dogmata exsecrabatur: atque satius esse, si jura velit instauratae amicitiae custodire. Novam denique Sanctus Pater Librorum *de Principiis* molitus est latinam versionem, ut quos Auctor docuerat errores, diligens ac fida nova detegeret interpretatio. In furorem Rufinus agitur: duosque Invectivarum libros hoc eodem anno in Hieronymum elucubrare coepit, quibus non modo Epistolam ad Pammachium et Oceanum datam, cujus exemplum ab amico Aproniano acceperat, aeriore calamo refutare conatur; verum etiam eximii Doctoris Commentarios in Sacram Scripturam aculeatis censuris perstringit.

VI. Dolebat Chromatius Aquilejae Episcopus, Viros sibi amicissimos, rupto foedere, quod ambo tot annis amore conjunctos tenuerat, ira permotos in dissidia ruere. Rufini mentem, et calamum alio convertere studuit: imposuitque provinciam eidem, ut Eusebii graecam historiam in latinum sermonem transferret.

Paruit Rufinus. Digna sunt animadversione, quae disserit in Praefatione: *Peritorum*, inquiens, *dicunt esse Medicorum, ubi immanere urbibus vel regionibus generales viderint morbos, providere aliquod medicamenti, vel poculi genus, quo praemuniti homines ab imminenti defendantur exitio. Quod tu quoque, Venerande Pater Chromati, medicinae exequens genus, tempore quo, diruptis Italiae claustris ab Alarico Duce Gothorum, se pestifer morbus infudit, et agros, armenta, viros longe lateque vastavit, populis a Deo tibi commissis feralis exitii aliquod remedium quaerens, per quod aegrae mentes ab ingruentis mali contagione subtractae melioribus occupatae studiis tenerentur, injungis mihi, ut Ecclesiasticam Historiam, quam Vir Eruditissimus Eusebius Caesareensis graeco sermone conscripsit, in latinum vertam: cujus lectione animus audientium vinctus, dum notitiam rerum gestarum avidius petit, oblivionem quodammodo malorum quae gererentur, acciperet.* Provinciam impositam explevit Rufinus, additis Eusebianae Historiae duobus Libris, proprio marte elucubratis. Neque tamen, dum hanc spartam adornabat, mitior erga Hieronymum effectus est: coeptis Invectivarum libris insimul conscribendis insudabat, quos anno 401. vulgavit.

VII. Rufini allata verba primam exhibent Alarici Gothorum Regis irruptionem in Italiam, ac tempus et annum patefaciunt, quo ipse in Eusebianae Historiae versionem incumbebat. Prosper in chronico sub *Consulibus Stilicone et Aureliano*, qui annum aerae Christianae 400. apperuerunt, haec habet verba: *Gothi Italiam, Alarico et Radagaisio Ducibus, ingressi;* Itemque sub Consulatu *Arcadii V. et Honorii V.* anno Christi 402. *Adversus Gothos vehementer, utriusque partis clade, Pollentiae* (quae Liguriae oppidum erat) *pugnatum est;* migravitque in Pannonias Alaricus. Irruptionem Radagaisi simul cum Alarico non pauci inficiantur. Putant alii, Alaricum anno 401. provecto in Pannonias regressum, iterum insequente anno irrupisse in Italiam. Pugnam quoque ad Pollentiam ad annum 403. differunt: et anno sequenti illigant Radagaisi ingressum, ut et ipse regiones Italiae pertentaret.

Sed unanimi contra Baronium consensu prima Alarici irruptio ad annum Christi 400. jam referri solet. Hanc Jornandes de Rebus Geticis Capite XXIX. his verbis describit: *Mox ut ergo antefatus Alaricus creatus est Rex, cum suis deliberans, suasit suo labore quaerere regnum, quam alienis per otium subjacere: et sumpto exercitu, per Pannonias, Stilicone et Aureliano Consulibus,*

Digitized by Google

et per Sirmium dextro latere, quasi viris vacuam intravit Italiam. Prima furorem ejus passa est Venetia inferior, quam postea Provinciam Forojuliensem dixerunt: ibique Rex Gothus *agros, armenta, viros longe lateque vastavit: populisque a Deo commissis* Chromatio *ferale exitium* minitabatur. Itaque anno 400. latinam Historiae Ecclesiasticae ab Eusebio conscriptae adornandam, injungente Chromatio, versionem suscepit Rufinus, complevitque.

CAPUT XI.

De Origenis damnatione: ipseque Rufinus in crimen vocatus, apologiam scribit. Origeniana dogmata damnat Theophilus Alexandriae, Anastasius Romae, Venerius Mediolani, Chromatius Aquilejae. Origenis causam distinguit Pontifex a causa Rufini, quem divino reservat judicio. Hieronymi dicta exponuntur. Ab eodem Rufino abjudicatur libellus palinodiae sub ejus nomine vulgatus. De auctore ejusdem conjecturae.

I. Jamdiu mota in Oriente adversum Origenis doctrinam quaestione, damnationem ejus urgebat Theophilus Alexandrinus: eademque Romae agitabatur causa, cui latina versio librorum *de Principiis*, quam Rufinus confecerat, ansam dederat. Ipse Rufinus vocabatur in crimen. Tunc *adducti testes* (Hieronymi verbis utor in Epitaphio Marcellae) *qui prius* a Rufino et asseclis *eruditi, et postea ab haeretico fuerant errore correpti: ostensa multitudo deceptorum*, qui latine versos libros parum cauti legebant: *impia quoque περὶ ἀρχῶν ingesta volumina, quae emendata manu scorpii* (idest Rufini) *monstrabantur.* Ne crimen, si quod esset, inultum maneret, *acciti* sunt Romam *frequentibus litteris haeretici*, (hoc appellantur nomine Rufinus, et asseclae:) *neque venire ausi.* Imo *tantum Romanae Urbis* (ejusdem Hieronymi verba sunt Libro III. contra Rufinum num. 21.) *judicium fugit* ipse Rufinus; *ut magis obsidionem barbaricam, quam pacatae urbis voluerit sententiam sustinere.* Alarici irruptionem intelligit, qui agros Aquilejenses, Italiam ingressus, occupavit, vastabatque.

Fidei suae, quam denigrari aegre sentiebat, prolixam apologiam, cum Romam accitus proficisci non potuerit, aut noluerit, attuleritque excusationem, ad Anastasium Romanum Pontificem misit Rufinus. *Audivi*, inquit, *quosdam, cum apud Beatitudinem tuam controversias sive de fide, sive de aliis nescio quibus quaestionibus commoverent, etiam mei nominis fecisse mentionem. Et tua quidem Sanctitas, velut ab ipsis incunabulis per Ecclesiasticae traditionis regulas instituta, de absente, sibique bene et in fide et in caritate Dei cognito, calumniantibus non accommodavit auditum. Ad me tamen, quoniam appetitae existimationis meae fama pervenit, aequum putavi, ut quoniam ipse post triginta fere annos parentibus redditus sum; et durum satis atque inhumanum erat, si tam cito desererem eos, quos tam tarde reviseram; simul et quia tam longi itineris labor fragiliorem me reddit ad iterandos labores, litteris meis satisfacerem Beatitudini tuae: non ut de sancta mente tua, quae velut quoddam Dei sacrarium aliquid iniquum non recipit, maculam suspicionis abstergerem; sed ut aemulis adversum me oblatrantibus, baculum quemdam tibi confessionis meae, quo abigerentur, offerrem.* Edit ergo fidei suae expositionem, quidve sentiat verbis dissertissimis declarat de Trinitate, de Verbi Dei Incarnatione, de Resurrectio-

Digitized by Google

ne, de Judicio Diaboli, de Animarum origine: seque demum Origenis, cujus Opera quaedam latine reddiderat, interpretem profitetur, non defensorem.

II. Interim Theophilus Alexandrinus libros Origenis interdixerat fidelibus, idemque Romae praestiterat Anastasius. Utrumque discimus ex ejusdem Pontificis Epistola *ad Simplicianum*, utique Mediolanensem Episcopum, quam Dominicus Vallarsius in sua Divi Hieronymi Operum Veronensi editione antea ineditam primus vulgavit. Haec legimus: *Theophilus frater et Coëpiscopus noster circa salutis commoda non desinit vigilare, ne Dei populus, per diversas Ecclesias Originem legendo, in magnas incurrat blasphemias .... Nos* (etiam) *in Urbe Romæ positi .... ne quis contra praeceptum legat haec quae diximus, damnavimus .... Hoc praeceptum tenentes, illud quidquid est fidei nostrae contrarium, ab Origine quondam scriptum, judicavimus a nobis alienum, atque punitum.* Simpliciani obitum Mediolanensia monumenta *die* XVIII. Calendas *Septembris anni* 400. consignant; unde datae Epistolae tempus definiri jam potest.

Eodem anno in Synodo Alexandrina a Theophilo convocata solemnior prodiit Origenis damnatio, quam Encyclicae *Palaestinis et Cypriis Episcopis* inscriptae complectuntur. Vulgavit eas laudatus Vallarsius ex antiquissimo Codice MS. Mediolanensi Bibliothecae Ambrosianae, olim S. Columbani Bobiensis: vocatisque ad examen nonnullis difficultatibus, contradicentes ut videntur Chronologiae calculos conciliat. Pari ardore in Origenem commotus Anastasius, Origeniana proscripsit dogmata, damnationis sententia missa ad Venerium, qui Simpliciano in Sedem Mediolanensem suffectus fuerat. Id ipse testatur in Epistola, quam anno 401. ad Joannem Hierosolymitanum dedit: *Qua re moti*, inquiens, *qualem Epistolam* (utimur editione Petri Constantii) *ad Fratrem et Coëpiscopum nostrum Venerium diligentiori cura perscriptam parvitas nostra transmiserit, ex subditis poteris comprobare.* Periit illa, aut latet adhuc in Bibliothecarum forulis.

Hanc in Origenem latam sententiam damnationis eodem cum Anastasio, et Venerio comprobasse Chromatium Aquilejensem spiritu, luculentissime testatur Hieronymus Libro II. contra Rufinum num. 22. *Beati Episcopi*, inquiens, *Anastasius, et Theophilus, et Venerius, et Chromatius, et omnis tam Orientis, quam Occidentis Catholicorum Synodus ... pari sententia, quia pari et spiritu, illum* (Origenem) *haereticum denunciant populis.*

III. Haec Joannes Hierosolymitanus cum accepisset, Anastasium consulit per Epistolam, num Rufinus ob versos e graeco in latinum sermonem saepe dictos Libros *de Principiis*, damnandus esset? Reddit Joanni Epistolam anno 401. Anastasius, qui Origenis causam distinguit a causa Rufini, et hanc divino reservat Judicio. Pontificis mentem ex ejusdem Epistola colligo, quam severo inito examine Petrus Constantius Tomo I. Epistolarum Romanorum Pontificum illustrat, Joannis Granerii editione ac sententia rejectis. Sic habet vero num. 2. et 3. *Rufinus, de quo me consulere dignatus es, conscientiae suae divinam habet arbitrum Majestatem, apud quam se integro devotionis officio ipse viderit, qualiter debeat approbare. Origenes autem, cujus in nostram linguam composita derivavit, antea et quis fuerit, et in quae processerit verba, nostrum propositum nescit. Quod vero sit animi mei studium, cum tua paidisper super hoc conferam Sanctitate. Hoc igitur mente concepi, quod Urbis nostrae populis de translatis Origenis lectio patefecit: quaedam puris mentibus velut nebula caecitatis injecta, fidem Apostolorum et Majorum traditione firmatam, velut devius anfractibus, illum voluisse dissolvere.* Hoc est: aliam Origenis causam esse docet, aliam Rufini,

Digitized by Google

Hujus conscientiae apud arbitram divinam Majestatem notissimae relinquendum consilium censet, quo latinam Origenis interpretationem exsecutus fuerit; unde judicium de Rufino sustinet Anastasius. Quae sequuntur de Origene, hunc sensum efferunt: Cum scopus noster sit de nomine Rufini, de quo uno a te consultus sum; nostri hujus idcirco propositi non est indagare, quis Origenes fuerit. Quod tamen mei animi studium, quis affectus erga eum, quae de illo sententia sit, paucis aperiam. Patefecit namque de libris ejus translatis lectio, ipsum voluisse, injecta puris mentibus caecitatis nebula, fidem dissolvere, quam firmat Apostolorum ac Majorum traditio. Hinc *ille*, quem Anastasius docet voluisse fidem Christianam dissolvere, Origenes est, non Rufinus; hoc enim loco veluti raptim, et extra propositum, Joanni Hierosolymitano significat, quid ipse de Origene sentiat.

Intermissam de Rufino repetit orationem num. 4. *Discere*, inquiens, *hoc loco libet, quid agat in Romanam linguam ista* (Origenis librorum a Rufino adornata) *translatio?* Pontificis judicium accipe. *Approbo, si accusat Auctorem, et execrandum factum populis prodit, ut justis tandem odiis teneatur, quem jamdudum fama constrinxerat. Si vero Interpres tantorum malorum consensum praestat, et legenda prodit in populis: nihil aliud sui opera laboris extruxit, nisi ut propriae veluti mentis arbitrio haec, quae sola, quae prima, quae apud Catholicos Christianos vera fide jam exinde ab Apostolis in hoc usque tempus tenetur, inopinatae titulo assertionis* (seu titulo novae per Origenem invectae doctrinae) *everteret.* Ubi Origenis dogmata, quae in latina Rufini versione prodebantur, absque ulla ambage iterum damnat Anastasius. Rufini vero nulla apparet absoluta condemnatio. Hypothetice loquitur Romanus Pontifex. Adprobat, si Rufinus interpres damnet Auctorem, ejusque iniqua dogmata exsecretur: anathema fert, si dogmatibus Origenianis latine redditis consensum praestet.

Eadem utitur Anastasius oeconomia num. 5. ubi primum multiplicis erroris damnat Origenem: deque Rufini conscientia, consilioque se minus solicitum praebet. *Absit*, inquit, *hoc ab Ecclesiae Romanae Catholica disciplina. Nunquam profecto eveniet, aliqua ut haec* (Origenis dogmata) *admittamus ratione, quae jure meritoque damnamus. Quapropter illa toto orbe Christi Dei nostri diffusa providentia probare dignabitur, accipere nos omnino non posse quae Ecclesiam maculent, probatos mores evertant, aures circumstantium vulnerent, jurgia, iras, dissensionesque disponant:* quae sunt exsecranda Origenis dogmatum veluti genera. *Qua re moti, qualem Epistolam ad Fratrem et Coëpiscopum nostrum Venerium diligentiori cura perscriptam parvitas nostra transmiserit, ex subditis poteris comprobare.* Ad Venerium missa Epistola dicitur diligentiore studio perscripta, ut appareat discrimen a breviore altera, quam ad Simplicianum dederat. In utraque vero damnatum Origenem, ejusque lectionem fidelibus interdictam, scimus.

Ad Rufinum redit: *Unde igitur*, inquiens, *habeat secum ille qui transtulit, servetque sibi hanc conscientiam, non superflua laboro formidine, neque inani timore solicitor.* At solicitudinem suam contra Origeniana commenta pergit Pontifex declarare: *Mihi certe*, inquiens, *cura non deerit, Evangelii fidem circa meos custodire populos: partesque Corporis mei per spatia diversa terrarum, quantum possum, litteris convenire, ne qua profanae interpretationis origo subrepat, quae devotas mentes, immissa sui caligine, labefactare conetur.* Pastorali officio functus ille fuerat, tum Origenis lectionem interdicendo, tum Origeniana dogmata condemnando: simulque invigilabat, ne caligo per latinam versionem immissa devotas simplicesque mentes labe-

Digitized by Google

factaret. Hinc *illud quoque*, inquit, *quod evenisse gaudeo tacere non potui, Beatissimorum Principum nostrorum manasse responsa, quibus unusquisque Deo serviens ab Origenis lectione revocetur: damnatumque sententia Principum, quem lectio rerum profana prodiderit.* Priorem, quam tulerant Theophilus Alexandrinus, et Anastasius Papa inhibitionem, secuta sunt Honorii et Arcadii Responsa, quae tamen exciderunt, aut nondum edita latent. Probabile censet Constantius, Origene a Theophilo ejusque Synodo Alexandrina damnato, interdictaque Operum illius lectione, ut fortius Origenistae absterrerentur, Imperialia edicta, quae postulaverant orthodoxi Patres, lata fuisse.

Sequitur Anastasius; *Hactenus sententiae meae forma processit.* Ac si diceret; hactenus quid sentiam exposui. Ait demum num. 6. *Quod te vero vulgi de Rufino querela solicitat, ut quosdam magis suspicionibus persequaris, hanc tuam opinionem constringam divinae lectionis exemplo, sicut scriptum est: Non sic homo ut Deus, nam Deus videt in corde, homo videt in facie.* Joannem scilicet monet Anastasius, ne tam facile livoris et invidiae velit eos suspectos habere, qui Rufini latinam translationem vocabant in crimen, cùm livor internum sit malum solius Dei oculis compertum. *Itaque, Frater carissime, omni suspicione seposita, Rufinum propria mente perpende, si Origenis dicta in latinum transtulit; et probavit: nec* (enim) *dissimilis a reo est, qui alienis vitiis praestat assensum.* Quemadmodum enim num. 4. conscientiae Rufini negotium omne reliquit, ac priusquam de illo quidpiam definiat, discere cupit, auctoremne accuset cujus interpres fuit, an errores ejus complectatur assensu: ita et nunc hortatur Joannem, ut ab omni suspicione liber, ad explorandum Rufini consilium enitatur. *Illud tamen tenere te cupio, ita haberi a nostris partibus* (a nostra regione, et urbe Roma) *alienum* (ac dissitum, Aquilejae namque commorabatur,) *ut quid agat, et ubi sit, nec scire cupiamus.* Nec enim se velle de mente et consilio ejus anxium et solicitum esse, superius dixerat. *Ipse denique viderit; ubi possit absolvi:* non a lata sententia; cujus nullum tota in Epistola vestigium; sed a suspicionibus, quae de illo ferebantur.

IV. Nihil igitur jure et merito designari potest, quod Rufini damnationem sonet in Epistola Anastasiana. Neque pro anathemate in ipsum lato allegari eadem Epistola debet juxta Garnerii editionem; cum ipsum admoneat Constantius, plures arbitratu suo mutationes induxisse, lectionesque varias ad praeconceptam opinionem accomodasse. Hinc vero, si damnatum Rufinum in aestu disputationis dixerit Hieronymus, mitiore sensu exponendus est ad mentem Anastasii, qui judicium omne in hocce negotio suspensum voluit.

Ait ille Libro III. contra Rufinum num. 15. *Quomodo susceperit Italia* (ut Rufinus jactabat) *quod Roma contempsit? Episcopi susceperint, quod Sedes Apostolica condemnavit?* Haec profert S. Pater de Apologia, quam Anastasio obtulerat Rufinus. At enim damnata dicitur Apologia, quia contempta: eamque Papa Anastasius idcirco contempsit, quia in Epistola ad Joannem Hierosolymitanum nullam ejus mentionem ingerit, nec ullam ejusdem rationem habere voluit.

Illa quoque Hieronymi verba objiciuntur, quae Libro II. contra Rufinum legimus num. 13. *Si non vis audire Fratrem monentem, audias Episcopum condemnantem;* itemque alia in Epitaphio Marcellae Viduae num. 10. *Acciti frequentibus litteris haeretici* (Rufinum et asseclas intelligit) *ut se defenderent, venire non sunt ausi: tantaque vis conscientiae fuit, ut magis absentes damnari, quam praesentes coargui maluerint.* Quae omnia, et si qua paria sunt, id unum significant: Origene per Anastasium dam-

Digitized by Google

nato, eos omnes pariter anathemate perculsos haberi, qui erroribus ejus implicati essent, quod suspicabatur de Rufino, et asseclis Hieronymus. Hanc ejus mentem aperiunt verba, quae Libro II. citato contra Rufinum eodem num. 13. leguntur: *Cur translaturus haeretica, in defensionem eorum praemittis quasi Martyris* (Pamphyli) *librum? Et id Romanis auribus ingeris, quod translatum totus orbis expavit? Aut certe si ideo interpretaris, ut eum haereticum arguas, nihil de graeco mutes, et hoc ipsum testare: quod prudentissime Papa Anastasius in Epistola, quam contra te scribit ad Epicopum Joannem, suo sermone complexus est: me liberans, qui id feci; et te arguens, qui facere noluisti.* Condemnationem innuit, quae legitur in Epistola Anastasii, non absolutam, sed hypotheticam. Sed in eo ab Anastasio differt Hieronymus; quod ille judicium suspendit, factamque a Rufino in ejus conscientiae consilium interpretationem transfert: hanc vertit Hieronymus in malam partem, ac pronus est in judicium malae conscientiae.

V. Libellum palinodiae profert ex Bibliotheca Vaticana depromptum Henricus Norisius Libro I. Historiae Pelagianae Capite III., quo Rufinus errores partim abs se assertos, partim sibi imputatos ejurat. Hanc ipsum cecinisse palinodiam putat ille, Romae post obitum Anastasii coram Innocentio I., qui in ejus locum sedemque anno 401. suffectus est.

Libelli titulum accipe. *Inc. propter fidem.* Priora verba sunt: *Propter venerationem Sanctorum locorum, Hierosolymam, et Bethleem, venimus: et intelleximus plures fratres in nobis scandalizari, eoquod audiverint, nos multa haeretica, et quae contra fidem Ecclesiae veniunt, profiteri. Itaque Deo praesente testamur, quae infrascripta sunt nos ex parte sensisse per errorem, et praesenti tempore condemnare: alia autem, in quibus falso infamamur, nec dixisse nec dicere; et contraria, quae in aliis suspicamur, posuisse atque damnasse.* Sequuntur Anathematismi duodecim, quibus Origeniana doctrina repudiatur, et ortae ex eo fonte damnantur haereses Pauli Samosateni, Arii, Apollinaris, et Photini. Idemque desinit libellus his verbis: *Finis de fide de nomine Rufini.*

Libellum eundem vulgavit Joannes Garnerius inter Opera Marii Mercatoris, Epistolae ab Anastasio ad Joannem Hierosolymitanum datae subjunctum. Priora verba sic efferuntur: *Propter venerationem Sanctorum locorum, Hierosolymam et Bethleem venimus, et intelleximus plures fratres in nobis scandalizari.* Haec sine dubio sana lectio est: neque convenientem aliquem sensum reddere potest superior lectio Norisiana. Verum etiam eodem haec verba legi modo in ipso Codice Vaticano, quem Norisius adhibuit, testatur Dominicus Vallarsius apud Ballerinos Fratres: quibus postulantibus, Codicem eundem, dum Romae diversaretur, diligentissime inspexit. Quomodo ergo hunc libellum scripserit Rufinus Romae coram Innocentio Pontifice, ut in gratiam Sedis Apostolicae rediret? Libelli auctor dicitur, *propter venerationem Sanctorum locorum* venisse *Hierosolymam et Bethleem*: ibique errores partim assertos, partim imputatos condemnasse, ut satis Fratribus faceret qui scandalum patiebantur. Haec Rufino Aquilejensi nullo modo conveniunt.

Alii duo Rufini occurrunt in Epistolis Divi Hieronymi. Alter est, de quo S. Pater in Epistola ad Rufinum Aquilejensem anno 399. data sic habet: *Frater meus Paulinianus necdum de patria reversus est, et puto quod eum Aquilejae apud S. Papam Chromatium videris. Sanctum quoque Presbyterum Rufinum ob quamdam causam per Romam Mediolanum misimus, et oravimus, ut nostro animo, et obsequio vos videret.* Hic erat Hieronymi discipulus, ex Bethleemitico secessu in Italiam negotii alicujus peragendi gratia missus.

Digitized by Google

Ad Rufinum alterum ejusdem Hieronymi habetur Epistola, quam anno praecedente 398. datam pluribus evincit Dominicus Vallarsius. In Codicibus MSS. bene multis inscriptio legitur ad *Rufinum Presbyterum Romanum:* ipsumque recens Hieronymo amicum factum, quae num. 6. leguntur verba, satis evincunt. Ait enim Hieronymus: *Haec ipsa in lectulo decumbentes, longaque aegrotatione confecti, vix Notario celeriter scribenda dictavimus, non ut impleremus materiam, sed ne tibi in principio amicitiarum aliquid imperanti* (Expositionem postulaverat de Judicio Salomonis) *videremur negare.* Si quispiam vero Rufinus libellum palinodiae, de quo agimus, ediderit, non alter, sed primus fortasse fuerit, quem in Occidentem ab Hieronymo missum vidimus. Fateri tamen debemus, priora ejusdem libelli verba haud ipsi bene et apte convenire, quae hominem exhibent; *Hierosolymam et Bethleem* proficiscentem *propter venerationem Sanctorum locorum.* An is dici queat, Rufinus Hieronymi discipulus, qui ex eremo Bethleemitica, quam dudum eum Hieronymo incolebat, negotii peragendi causa in Occidentem missus fuit, ad eandem eremum reversurus?

VI. Libellum eundem, repertum in Bibliotheca Monasterii Bobiensis, testatur Joannes Mabillonius in Itinere Italico, hoc modo inscriptum legi: *Abbreviatio Fidei catholicae exposita a Sancto Hieronymo, ut quidam in haeresim lapsi corrigerentur.* Hieronymo tribuendum Opusculum, nemo dixerit: verum ex diversa inscriptione quae in MSS. Codicibus habetur, facile conjicerem, neque ab aliquo Rufino vere illud editum esse, sed ab alio potius confictum suppositumque, cui per otium placuerit Hieronymi doctrinam Origenianis dogmatibus adversam colligere.

Attentiore mente si perpendas libelli anathematismos, adoptatam noveris doctrinam, quae Hieronymo placebat; tametsi ab aliis Ecclesiae Patribus aevo illo pro certa non habebatur. In duodecimo Anathematismo haec habentur: *Qui dicunt animas prius fuisse quam natae sunt, et non cum corpore secundum exemplum primi hominis a Deo quotidie fieri, anathema sit.* In hanc sententiam abiit semper Hieronymus, quae singulas rationales animas, nascentibus hominibus, creari novas tenet. Rufinus Aquilejensis in Apologia ad Anastasium variantes hocce de argumento opiniones refert: *Audio,* inquiens, *et de anima quaestiones fieri .... Legi quosdam dicentes, quod pariter cum corpore per humani seminis traducem etiam anima diffundatur .... Alii asserunt, quod formatis in utero corporibus, Deus quotidie faciat animas, et infundat. Alii, quod factas jam olim, idest tunc cum omnia Deus creavit ex nihilo, nunc eas judicio suo dispenset in corpore.* Dubium se haerere, atque perplexum testatur ille: *Ego vero cum haec singula legerim, Deo teste, dico quia hucusque ad praesens certi et definiti aliquid de hac quaestione non teneo.* Augustini nescit nemo perplexitatem, imo satis propensam mentem in propagationem animarum ex traduce. Revocatam hanc a S. Doctore in Epistola ad Optatum opinionem, putat Bellarminus: immerito sane, cum fateatur num. 2. nunquam *fuisse ausum, de hac quaestione definitam proferre sententiam.* Eos quidem num. 18. *inconsideratae temeritatis* arguit, qui *propaginem animarum defendunt;* non quia existimaret, erroneam et Scripturis adversam ab illis defendi sententiam: verum quod eandem pervicacius, quam par esset, tuarentur. Interim Hieronymus constantissime sentiebat in Libro contra Joannem Jerosolymitanum num. 22. *Quotidie Deum fabricari animas:* quod etiam Libro III. contra Rufinum num. 28. dogma vocat *Ecclesiasticum.* Hanc Hieronymi doctrinam tuebatur, qui praedictum efformavit anathematismum dicendumque anathema

Digitized by Google

proposuit iis, qui contrarium sentirent.

Dignus quoque animadversione est primus anathematismus, quo haec efferuntur: *Qui dicunt Diabolo, et Daemonibus, et impiis, hoc est Gentilibus, Judaeis, Samaritanis, omnibusque haereticis (exceptis christianis, qui rectam fidem sequuntur, et peccatores sunt), aliquando parcendum, et poenas eorum non esse perpetuas, anathema sit.* Exceptio de Christianis intellecta, qui rectam fidem sequuntur, et nihilominus cum lethali culpa decedunt, christianae doctrinae repugnat. Satis est hoc loco animadvertere: praedictum anathematismum, sive doctrinam spectes, sive solummodo verba, ex Hieronymi operibus decerptum esse. Ait enim postremo Capite Commentarii in Isaiam: *Sicut Diaboli, et omnium negatorum, atque impiorum, qui dixerunt in corde suo, Non est Deus, credimus aeterna tormenta: sic peccatorum atque impiorum, et tamen Christianorum, quorum opera igne probanda atque purganda sunt, moderatam arbitramur et mixtam clementiae sententiam judicis.* Paria scribit in Dialogo I. contra Pelagianos num. 28. *Si autem Origenes omnes rationabiles creaturas dicit non esse perdendas, et Diabolo tribuit pœnitentiam, quid ad nos? qui et Diabolum, et satellites ejus, omnesque impios, et praevaricatores dicimus perire perpetuo: et Christianos, si in peccato praeventi fuerint, salvandos esse post pœnas.* Nolim de mente Hieronymi disputare: ejusque verba catholico sensu exponantur de pugatoriis poenis, si placeat, per me licet, ac lubens consentio. Habeo tamen, ex ipsius Sancti Patris doctrina et verbis depromptum esse anathematismum, quo de agimus.

Quidni ergo conjici potest, quempiam fuisse, qui cum animadverteret in Libro III. Hieronymi contra Rufinum num. 23. tum ipsum S. Patrem veluti *haereticum* ex ejusdem Rufini *amicitiis* ab Aterbio *judicatum* aliquando fuisse, tum Aterbio *satis* ipsum *fecisse damnatione dogmatum Origenis*; inde sumpserit ansam libellum scribendi, in quo Hieronymi doctrina proponeretur, atque contraria dogmata anathemate percellerentur? Fortasse namque censuit otiosus Auctor, non aliter Hieronymum *satis fecisse* Aterbio, quam per libellum palinodiae, in quo *damnatio dogmatum Origenis* contineretur. Hinc vero proclive fuit, libellum eundem tum Hieronymo adscribi, ut in Codice Bobiensi, tum Rufino, sive Aquilejensi, sive discipulo Hieronymi, ut in aliis Codicibus.

CAPUT XII.

Ruptam dolet inter Hieronymum, et Rufinum amicitiam Augustinus. Hieronymum ad silentium hortatur CHROMATIUS. *Rufino in Aquilejensium Presbyterorum album adscripto favet. Cum eodem Rufino colit amicitiam Paulinus Nolanus.* CHROMATIO, *Gaudentio Brixiano, aliisque nuncupat Rufinus opera sua. Joannis Chrysostomi, sede Constantinopolitana deturbati, causam in Occidente strenue tutatur* CHROMATIUS.

I. Interim scriptis libellis Rufinus, et Hieronymus pugnabant. Duos ille Invectivarum libros, quos anno 399. inceperat, vulgavit anno 401. contra Hieronymum. Hisce nondum lectis, sed ex ore tantum amicorum ex parte auditis, edita respondet S. Pater anno insequente Apologia, in duos pariter tributa libros. Epistolam reposuit Rufinus: simulque Invectivarum libros misit, quibus tertium opposuit Apologiae librum Hieronymus.

Ruptam inter illos dolebat amicitiam

Digitized by Google

Augustinus. Aculeatos Rufini libros perstringit, simulque suaves animi sui sensus Hieronymo exponit in Epistola LXXIII. alias XV. anno circiter 404. scripta. Inquit enim num. 6. *Nescio quae scripta maledica* (Rufini Invectivarum libri) *super tuo nomine ad Africam pervenerunt. Accepimus tamen, quod dignatus es mittere, illis respondens maledictis. Quo perlecto, fateor, multum dolui: inter tam caras familiaresque personas, cunctis pene Ecclesiis notissimo amicitiae vinculo copulatas, tantum malum exstitisse discordiae.... Quis amicus non formidetur, quasi futurus inimicus, si potuit inter Hieronymum et Rufinum hoc quod plangimus, exoriri?* Et num. 10. *Hoc magnum et triste miraculum est, ex amicitiis talibus ad has inimicitias pervenisse: laetum erit, et multo majus, ex inimicitiis talibus ad pristinam concordiam revertisse.*

II. Mitiores animos Hieronymo ingerere studebat Chromatius Aquilejensis: idque admonitione sua obtinuit, ut ambo novis abstinerent scriptis, quibus invicem lacesserentur. Rufinum praesentem auctoritate sua urgebat, ut jurgio finem imponeret: neque sane responsum dedit ad tertium Apologiae librum, quem Hieronymus vulgaverat. Litteris etiam ad Hieronymum datis, finem obtinuit simultatum, quem vehementissime optabat.

Rem ipsam testatam reliquit Sanctissimus Vir Libro III. contra Rufinum num. 2. ubi causam profert, propterea quod, commonitione Chromatii neglecta, librum eundem conscripserit: *Testem*, inquiens, *invoco Jesum, me ad commonitionem S. Papae Chromatii voluisse reticere, et finem facere simultatum, et vincere in bono malum: sed quia minaris interitum nisi tacuero, respondere compellor, ne videar tacendo crimen agnoscere, et lenitatem meam malae conscientiae signum interpreteris.* Abstinuit deinceps jurgio, scriptoque Heronymus: quanquam data occasione non sine contemptu de Rufino scribit, sive adhuc vitam agente, sive denato.

III. Suam Rufino communionem, et amicitiam negavit nunquam Chromatius, ipsumque habuit coluitque inter caros Aquilejensis Ecclesiae Presbyteros. Rem hanc paullo fusius declaro, quam Henricus Norisius inficiatur. Monastico addictus instituto Rufinus, simulque laicus, post baptisma susceptum discessit Aquileja anno 371. aut sequente. Nondum Presbyter initiatus fuerat juxta calculos Tillemontii anno 386. quo ipsum, et Hieronymum, atque Melaniam invisit Hierosolymis et Bethleem Palladius, Lausiacae historiae Auctor. Sic enim ait Capite C. III. *Cum* Melania Seniore *vixit etiam nobilissimus, et moribus simillimus, et fortissimus Rufinus, ex Aquileja civitate Italiae, πρεσβυτερίᾳ εἰς ὕστερον καταξιωθείς, qui postea dignus est habitus Presbyteratu; quo non est inventus inter homines nec doctior, nec mitior.*

In Epistola S. Epiphanii ad Joannem Hierosolymitanum data, et a Hieronymo latine reddita, quae ad annum 394. spectat, *Presbyterum Rufinum* appellatum legimus. Ipsum fortasse Joannes, a quo magno in pretio habebatur, Presbyterum initiavit. Ordinatum vero titulo Monasterii, nullus dubito: qua ratione laudatus Epiphanius in eadem Epistola scribit, Paulinianum Monachum S. Hieronymi fratrem a se Presbyterum consecratum ad divina in Coenobio Bethleemitico Mysteria celebranda; eo quod *Sancti Presbyteri, Hieronymus, et Vincentius, propter verecundiam et humilitatem nollent debita nomini suo exercere sacrificia.* De variis Ordinationum titulis late ac praeclare agit Christianus Lupus in Notis ad Canonem VI. Concilii Calchedonensis.

Post annum 398. reducem Rufinum in Patriam et urbem Aquilejam, Aquilejensi Clero extra septa Monasterii aggregatum a Chromatio, colligere possumus ex Gennadio vetusto scriptore, qui Ca-

Digitized by Google

pite XVII. de Viris Illustribus Rufinum *Aquilejensem Presbyterum* vocat. Id inficiatur Norisius, cujus haec verba sunt Libro I. Historiae Pelagianae Capite II. *Neque post redditum a Chromatio Antistite in suum Clerum adscriptus videtur: etenim paullo post inde discessit, Orientem repetiturus.* Falli puto Virum doctissimum. Aquileja ante annum 407. discessisse Rufinum, probari non potest, ut infra dicendum. Verum etiam adscribi Clericos aevo illo potuisse alicujus Ecclesiae albo, quin ibidem permanentem sedem haberent, ostendit Tillemontius exemplo Paulini Nolani, qui in Epistola III. alias XLV. ad Alypium num. 4. refert: Ambrosium Mediolani Antistitem *suo* se *Clero vindicare voluisse, ut etsi diversis locis degeret, ipsius Presbyter censeretur.*

IV. Neque solum Chromatius, verum etiam plerique Sanctissimi Viri, qui hac aetate florebant, communionem Rufino Ecclesiasticam largiebantur, ab Anastasio damnatum minime putabant, fovebantque cum ipso amicitiam. Habentur Paulini Nolani Epistolae plures ad ipsum. Hoc loco eam liceat expendere, quae apud Lebrunum XXVIII. alias IX. ad *Sulpicium Severum* data est, ex qua discimus: tum Severum Paulino quoddam misisse Commonitorium plurium difficultatum, quas in Historia Sacra texenda offenderat, sibique expediri optabat: tum ab eodem Paulino Commonitorium idem transmissum ad Rufinum, ut ipse pro ea, qua pollebat, eruditione Severi difficultates explanaret. Ita vero amplissimo celebrat Rufinum elogio: *Praeterea autem jussisti, nimium opulenter tibi de paupere tuo blandiens, ut quae de Annalibus non unius gentis, sed generis humani fugerent, ego videlicet quasi peritior edocerem .... Attamen quod de meo non habui, de fratris unanimi opulentiore thesauro petivi: et ipsam adnotationem, quam Commonitorii vice miseras, litteris meis inditam, direxi ad Rufinum Presbyterum, Sanctae Melaniae spiritali in vita comitem, vere Sanctum et pie doctum, et ob hoc intima mihi affectione conjunctum. Si ille has, quae merito te permovent de annorum sive Regnorum non congruente calculo, hiantis historiae causas non ediderit, qui et scholasticis et salutaribus litteris* (sacris, et humanioribus) *graece juxta ac latine dives est, vereor ne apud alium in his regionibus* (Italiae) *frustra requiramus.*

Mentio Melaniae Senioris, cum qua spiritalem vitam in Ægypto et Hierosolymis plures annos transegerat Rufinus, reditum ejusdem pientissimae Viduae in Italiam indicare videtur. In sequente sane Epistola ad eundem *Severum* data, laudes ejus amplissime persequitur Paulinus: ipsamque narrat ex *Hierusalem post quinque lustra remeantem* se hospicio *excepisse.* Ubi annos viginti quinque commorationis Hierosolymitanae numerat ille, septem autem supra viginti Palladius in Historia Lausiaca.

Reditum Melaniae anno 402. illigant Editores Benedictini Operum S. Augustini Tomo II. in Praefatione, Lebrunus in Nova Operum S. Paulini Nolani editione, et Tillemontius Nota II. in Vitam S. Melaniae. Pagium adversantem novimus, cujus sententia est: Rufinum simul cum Melania, tum iter in Orientem suscepisse, tum in Italiam remigrasse. Prioris Chronographiae calculis aquiescimus, quos egregie pluribus argumentis vindicant ac asserunt Petrus et Hieronymus Fratres Ballerini, Presbyteri Veronenses Libro I. Observationum in Opera Henrici Norisii Capite II. num. 5. Hinc Paulinus praedicto Rufinum exornat elogio post magnos in ipsum Romae tumultus concitatos. Accedit confirmatio ex epocha conscriptae a Sulpicio Severo Historiae Sacrae, quam ducere animo concepérat *usque in Stiliconem Consulem*, ut ait Libro secundo, annum scilicet Christi 400. Hoc igitur anno Historiam suam adornabat Severus, eamque

Digitized by Google

uno vel altero post anno absolvit: eodemque circiter tempore difficultatum, quas offendebat Severus, commonitorium acceptum misit ad Rufinum Paulinus, ut dubia solveret, quae communis amici mentem animumque vexabant.

V. Operam ille suam, vitamque insumebat in Homiliis Origenis in Sacram Scripturam latio reddendis, aliisque proprio marte concinnandis elucubrationibus, quas Viris eximiis, quorum fruebatur amicitia et consuetudine, nuncupabat. Chromatio Aquilejensi Homilias in Librum Josue latine redditas obtulit, ipsumque in Epistola Nuncupatoria quae falso in vulgatis Hieronymo adjudicatur, his verbis alloquitur: *Quia ergo et tu, o mi semper Venerabilis Pater Chromati, injungis et praecipis nobis, ut aliquid ad aedificationem et constructionem Divi Tabernaculi ex Graecorum opibus et copiis conferamus; oratiunculas XXVI. in Jesum Nave, quas ex tempore in Ecclesia peroravit Adamantius senex, ex graeco latine tibi pro virium mearum parvitate disserui.* Ipsum Chromatium comparat Beseleeli, quem Divina Scriptura Exodi Capite XXXI. narrat, impletum fuisse *Spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere* ad extructionem Tabernaculi.

Heraclio, quem *fratrem* appellat, nuncupatos ab eodem Rufino habemus Commentarios ejusdem Origenis in Epistolam ad Romanos latine traslatos. In Peroratione, quam perperam Hieronymo tributam in vulgatis editionibus evincit Cotelerius ex MSS. Codicibus, opus aliud memorat, quod postulante Gaudentio Episcopo Brixiano aggressus fuerat: *Post hoc,* inquiens, *sane vocat nos opus, quod olim quidem injunctum est, sed nunc a B. Gaudentio Episcopo vehementius perurgetur, Clementis scilicet Romani Episcopi, Apostolorum comitis et successoris, de Recognitione Libri, ut in latinum vertantur .... Quod si me Dominus implere permiserit, redibimus ab illos* (Adamantii libros versione latina vulgandos) *et ad tua desideria, ut in Numerorum et in Deuteronomii Libros, Deo permittente, aliqua dicamus.* Morem gessit Gaudentio, fidem suam postea Heraclio liberaturus. Ait vero in Prologo Recognitionum: *Tibi quidem, Gaudenti, nostrorum decus insigne Doctorum .... opus, quod olim venerandae memoriae Virgo Silvia injunxerat, ut Clementem nostrae linguae redderemus, et tu deinceps jure hereditario poscebas, licet multas post moras, tandem aliquando restituimus.* In citata Peroratione post Commentarios in Epistolam ad Romanos, Origenis volumina recenset, quae latino sermone interpretatus jam fuerat: *Homilias sive Oratiunculas in Genesim, et in Exodum .... et in Librum Levitici .... et in Jesum Nave, et in Judicum Librum, et in Trigesimum sextum, et in Trigesimum septimum, et Trigesimum octavum Psalmum.* Alia ejus Opera Paulino Nolano, Urseio Abbati, et Donato nuncupata Capite sequente memorabimus.

VI. Ad Chromatium nostrum redit oratio, cujus solicitudo per haec tempora maxime emicuit in gravi causa Joannis Chrysostomi, Sede constantinopolitana per vim ac injuriam deturbati. Eudoxiae superbae Imperatricis instigatione, ac Theophili Alexandrini et conjuratorum Episcoporum malis artibus, damnatum Sanctissimum Virum anno 403. in Pseudo-Synodo habita in Suburbio Calchedonis ad Quercum, decreto suo Arcadius Augustus exulare jussit. Ingenti terrae motu facto, ac plebe ad seditionem vergente, ab exilio revocatus est. Impotentem haud remisit iram Eudoxia, donec iterum in Synodo Constantinopoli anno 404. celebrata ab adversariis oppressus in exilium Chrysostomus deportatur: quo perdurante, sanctissimum vitae cursum consummavit die 14. Septembris anni 407. Sedem porro eximii Praesulis in exilium acti occupavit primum [illegible]acius, tum Atticus.

Digitized by Google

Sede sua cum injuste depulsus exilium patiebatur Chrysostomus, litteras dedit ad Innocentium I. Romanum Pontificem, qui Anastasio anno 401. suffectus fuerat die 4. Decembris, aut anno insequente 402. die 27. Aprilis, ut aliis placet. Litteras easdem refert Palladius in Dialogo de Vita ejusdem Chrysostomi: similesque testatur (1) scriptas ab eo fuisse *ad Venerium Episcopum Mediolani, et ad Chromatium Aquilejae Episcopum.*

Opem Chrysostomo pro sua auctoritate ac dignitate collaturus Innocentius, litteras ad Honorium Imperatorem misit. His Augusti *pietas mota* (verba sunt Palladii) *jubet Occidentalium Synodum cogi: et cum unam simul sententiam tulissent, eam ad suam pietatem referri.* Congregatos narrat idem Palladius *Italiae* Episcopos. Romae Synodus habita est. Orant vero Patres supplicibus ad Imperatorem oblatis libellis, velit ipse Fratri suo et Imperii consorti Arcadio rescribere, ut jubeat Synodum fieri Thessalonicae; quo facilius utraque pars Orientis et Occidentis certum ac indubitatum de Joannis Chrysostomi causa judicium ferat. Sanctissimi Viri causam strenue tutabatur Chromatius, cujus Epistolam una cum litteris Romani Pontificis delegit Honorius, ut eas ad Arcadium mitteret. Haec ad annum 405. pertinent. Ait vero Honorius in Epistola ad Arcadium: *Quaenam enim sit Occidentalium de Joanne Episcopo sententia, ex omnibus Epistolis, quae ad me scriptae sunt, duas subjunxi, unam Romani, alteram Aquilejensis Episcopi.*

Romanae Ecclesiae Legati, *litteris acceptis Imperatoris Honorii, Innocentii, et Italorum Episcoporum, Chromatii Aquilejensis, et Venerii Mediolanensis, atque aliorum, necnon Commonitorio Synodi totius Occidentis,* publica evectione Constantinopolim profecti sunt. Has Chromatii Epistolas puto ab illis diversas, quas memorat Honorius, una cum suis ad Arcadium transmittendas. Fuerint fortasse ad ipsum Chrysostomum datae (2).

Operam iste rescivit in exilio, quam pro sua causa diligentissime navaverat Aquilejensis Episcopus, qui amplum idcirco ab eodem Chrysostomo elogium, et multas grates anno 406. consecutus est. Ait enim in Litteris ad ipsum datis. *Clarissima ferventis tuae ac sincerae caritatis tuba ad nos usque sonum suum diffudit.... Nec nos, licet alioqui tam longe disjuncti, minus quam ii qui adsunt vehementissimam atque igne plenam caritatem, sinceramque et ingenti libertate ac fiducia perfusam linguam, atque adamantinam contentionem exploratam habemus.* Gratias agit amplissimas pro diligentiore studio; quod magna animi contentione in ejus praestabat causa: ipsumque rogat, ut si Tabellarii occurrant, qui ad ejus solitudinem aut exilii locum venerint, de sua valetudine scribat. *Scis enim,* inquit, *quantum hinc voluptatis percepturi simus, cum de hominum tam ardenter nos amantium prospera valetudine crebrius ad nos afferatur.* Infecta re, Legati redierunt; impediente Theophilo, ne Synodus celebraretur, in qua, detectis dolis ejus, liquido patuisset innocentia Chrysostomi. Misero et iniquo Sanctissimi Viri exilio mors finem imposuit: egregiae vero Chromatii nostri erga ipsum caritatis et solicitudinis nunquam excidet memoria.

(1) Haudquaquam *testatur* Palladius *scriptas* ab Joanne Chysostomo *similes* Epistolas *ad Venerium* Mediolanensem, et *ad Chromatium* Aquilejensem: sed Chrysostomus ipse est, qui ita scribit, Epistolam suam claudens; uti non uno ex capite recte conjicit ac persuadet Coustantius in *Notatione* quam subjicit ad hunc locum, inter *Epistolas Romanorum Pontificum* col. 787. Editionis Paris. Vide integram illius Epistolae Chrysostomi clausulam inter *Veterum Testimonia*, quae congessimus in fronte hujus Voluminis post *Praefationem.*

(2) Ex his Palladii verbis, unde conjicit De Rubeis *datas fortasse a Chromatio ad ipsum Chrysostomum* Litteras, *colligebat* superius Fontaninus Cap. III. num. VI. *non ad Honorium solummodo, sed ad Arcadium quoque* Augustum *Litteras dedisse Chromatium in causa Chrysostomi.* Id ipsum cum Fontanino sentit etiam Ceillierus *Hist. Genèr. des Auteurs Sacrès* etc. Tomo. X. *Chap.* III. §. V. Quidni ad utrumque, ad Arcadium nempe et ad Chrysostomum, ea occasione scripserit *Chromatius?*

Digitized by Google

CAPUT XIII.

Mortem obit CHROMATIUS, *cujus Opera recensentur. Sedem Aquilejensem Augustinus conscendit. Aquileja discedit Rufinus.* (Reliqua hujus Capitis omittuntur, quae extra nos sunt.)

I. Sanctissimam denique vitam, laboresque multos praeclarosque pro Ecclesia universa et Aquilejensi Chromatius consumavit, cujus memoria die 2. Decembris colitur in Ecclesiae fastis. Vitae ejus terminum figit Dandulus anno Christi 407. Hanc epocham indicari a Paulino Nolano in Epistola ad Rufinum data, infra dicendum est. Tenuisse Chromatium addit Dandulus Ecclesiam Aquilejae, *annis* XVIII. *jam ex invasionibus Barbarorum plurimum Italia perturbata.* Prima scilicet vice Alaricus anno 400. irrupit in Italiam, longe lateque vastatis agris Aquilejensibus: neque recessit in Pannoniam, nisi post pugnam ad Pollentiam, Liguriae oppidum. Eandem postea regionem anno 404. aut insequente tentavit Radagaisius, alter Gothorum Rex, qui multis vastatis locis occubuit in Thuscia. De secunda Alarici irruptione mox agendum.

Nonnulla vulgata feruntur Opuscula, quae Chromatio tribui solent. Plures ab eo datas ad Innocentium Pontificem, Ambrosium, Hieronymum, Joannem Chrysostomum memoravimus Epistolas, quae perierunt. Ejusdem, et *Heliodori* nomine Epistolam ad Hieronymum scriptam recitat Baronius in Praefatione ad Martyrologium Romanum Capite V. in qua postulare perhibentur probatissimi Praesules: ut *famosissimos Feriales de Archivio S. Eusebii, Caesareae Palestinae Episcopi, inquirens, Martyrum dirigat festa.* Hanc cum Hieronymi Responsione inter spurias merces jure meritoque rejicit Annalium parens. Prodierunt etiam inter Opera Hieronymi sub eorumdem *Chromatii et Heliodori* nomine ad eundem Epistola, ejusdemque ad illos Responsio de libris *Apocryphis*, videlicet *De Ortu Mariae Reginae Virginis, simul et Nativitate atque infantia Domini nostri Jesu Christi:* quae Criticorum omnium calculis supposititiae habentur ac spuriae. Denique Petrus Wastelius Carmelita in Vindiciis Joannis Hierosolymitani, Chromatio *Homilias nonaginta* adjudicat, quae inter Opera Chrysostomi editae sunt: cui tamen calculos nostros adjicere non licet. Ejus etiam *Expositionem Orationis Dominicae* sistit Henichius Parte II. Historiae Ecclesiasticae, ut refert Gottfridus Olearius in Bibliotheca Scriptorum: quo de Opere mentio infra recurret.

Alia feruntur Opera, vel potius Operum fragmenta, sub ejus nomine saepius vulgata, quae Tomo V. Bibliothecae Patrum Lugdunensis hoc ordine recensentur: I. *De octo beatitudinibus, seu in Caput V. Matthaei.* II. *In Caput V. integrum ejusdem Matthaei, ac partem Capitis sexti.* III. *In Caput tertium Matthaei.* Primum Opusculum est Homilia, occasione nundinarum habita. Incipit: *Dat nobis, Fratres, conventus hic populi, et mercatus frequentia occasionem proponendi Sermonis Evangelici.* Seligitur sermo Christi apud Matthaeum de octo Beatitudinibus. Desinit: *Ut autem verbis finis cum praefatione concordet, si est gaudium Mercatoribus propter lucra praesentia et caduca, magis gaudeamus omnes et laetemur, quia tales Domini hodie invenimus margaritas, quibus nulla possint bona saeculi comparari. Quas ut aquirere, obtinere, possidere mereamur, auxilium nobis et gratia cum virtute ab ipso Domino postulan-*

Digitized by Google

da est, cui sit gloria in saecula saeculorum. Amen. Doxologiam animadverte.

Quae duo sequuntur, fragmenta sunt Commentarii in Evangelium Matthaei. Doxologia superius memorata, qua finis imponitur Homiliae *de Octo Beatitudinibus*, frequentius legitur in duobus reliquis fragmentis, aut eisdem aut consimilibus verbis concepta: nempe, *Cui laus et gloria in saecula saeculorum Amen;* vel *Cui est honor, laus, et gloria una cum Spiritu Sancto ante omnia saecula, et nunc et semper et in saecula saeculorum Amen;* vel *Qui est benedictus in saecula;* vel *Qui est benedictus in saecula saceculorum Amen.* Itemque demum illa verba habentur: *Per Christum Dominum nostrum.* Hinc duo colliguntur. Primo videntur Commentarii in *Homilias* tributi: quae juxta numerum repetitae Doxologiae, decem et septem vel etiam octodecim distinguuntur. Hanc debemus Tillemontio animadversionem. Deinde videntur ejusdem Auctoris esse praedictae omnes Homiliae, cum in eisdem pari modo Doxologiae formulae adhibeantur.

Inter Homilias in Caput quintum, et sextum Matthaei Expositio Dominicae Orationis habetur; quae num eadem sit, ac illa quam Henichius proponit, consulere poterit qui Ecclesiastica potitur ejusdem Historia. Haec eadem Opera in aliquibus editionibus inscribuntur titulo *Chromatii Romani Episcopi.* Hinc plerique Viri docti eadem Chromatio nostro abjudicanda censent. Titulum eundem exposuimus Capite X. num. 2.

II. Chromatio succedit Augustinus. Initae Sedis tempora, Praesulis patriam, morumque ac litterarum praestantiam declarat Dandulus in Chronico: *Augustinus*, inquiens, *Episcopus Aquilejensis inthronizatus est anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu-Christi* CCCC.VII. *quia plebs catholica ex Barbarorum invasione plurimum agitata, una cum Clero ad fidei suae robur, hunc origine Beneventanum, Virum orthodoxum, et Divinis Scripturis satis eruditum, sibi in Pontificem elegerunt.* Brevissimum est elogium, quod in Chronico Aquilejensi legitur: *Chromatio successit Augustinus Patriarcha, qui post annos* XIX. *ab ordinatione sua, aucto populo Dei, cum Sanctis in pace quievit.*

Sedis initium pendet ex anno emortuali Chromatii inferius designando. Tum vero Imperium Orientis adhuc tenebat Arcadius, cui anno 408. post Calendas Majas Junior Theodosius successit: regebatque Honorius Occiduas partes, quas Barbarorum turbae populationibus et incendiis vastabant. Patria *Beneventanum* vocat Augustinum Dandulus; cujus rei certa, ac vetusta desunt monumenta. Novemdecim Sedis annos numerat Chronicon Aquilejense; novem alios addit Chronista Venetus: *Augustinus*, inquiens, *Episcopus Aquilejae, suae inthronizationis anno* XXVIII. *defunctus est.*

Chromatio non Augustinum, sed Nicetam numerat immediate suffectum Ughellus in Italia Sacra. Errasse Virum, bene et optime de Ecclesiis Italiae meritum, evincunt allegata Chronica, quibus consonat Catalogus Forojuliensis, quem juxta formam Diptychorum confectum memoravimus, ac primo loco damus in Appendice. Alia nobis erunt certissima erroris argumenta proferenda, cum de Niceta agendum fuerit.

III. De obitu Chromatii nimium dolens Rufinus, anceps haerebat, an Aquilejae moram trahere deberet, an alibi quaerenda sedes foret: Romamque petere cum cogitasset, haec illi tamen certa non insedebat animo sententia. Hoc intelligenda sensu putamus Paulini Nolani verba, quae in ejus Epistola XLVI. alias XLVII. ad Rufinum data legimus: *Nunc vos in aestu solicitudinis, et incerto morarum, Romam peti judicastis.* Quaenam alia fuerit causa, ut aestu solicitudinis laboraret, ac incertus et anceps fluctuaret Rufinus ubi diversaretur, nisi Chromatii obitus? Aquilejae commorari nolebat post mortem

Digitized by Google

Sanctissimi Episcopi, quem patrem amantissimum expertus fuerat. Romam proficisci constituerat: neque tamen haec illius firma erat sententia. Unde pergit Paulinus: *Det nobis Dominus, a Domino laetificari quam primum de actu nostro .... Et incipiamus tamen sperare fructum praesentiae vestrae, si vos certi esse de vestra sententia, vel Domini circa vos placito coeperitis.* Nondum ergo, quam sibi deligeret sedem, decreverat Rufinus.

Quo anno praedicta Paulini Epistola scripta fuerit, inquirendum est. Temporis nota in eadem subindicari videtur, ubi haec habentur: *Nobis autem etsi pro tua caritate praesumptio sit, quia remeaturus ad Orientem non feres, invisitatis nobis, abire; tamen de peccatis nostris metus est, ne etiamsi tam nobis vicina filia Babylonis avertat.* Discimus, Rufinum jam tum animo statuisse regressum in Orientem. Non alia ibidem intelligitur *Filia Babylonis*, nisi Roma. Sensum declarat ipse Paulinus in Epistola XXIX. alias X. ubi loquens de Melania Seniore, quae Hierosolymis relictis, in Italiam ac Romam remigraverat, sic ait: *Hanc ergo filia Sion* (Jerusalem) *hactenus habuit, et desiderat: nunc filia Babylonis* (Roma) *habet, et admiratur.* Rogat ergo Rufinum Paulinus, ut profecturus ipse in Orientem, se inviso, non abeat: simulque tamen veretur, ne Roma, etiamsi vicina ipsi Paulino Nolae degenti, ipsum avertat.

Causam scilicet *metus*, quam profert Paulinus, pronum est intelligere novam Alarici Gothorum Regis irruptionem, quae Rufino impedimento foret, quominus Romanum iter aggrederetur, ac inde Nolam pergeret. Atqui Stilicone, qui Gothos in Italiam acciverat, decimo Calendas Septembris anni 408. interfecto, occupavit Alaricus Portum urbis: eodemque anno ad finem vergente Romam prima cinxit obsidione, ut ex Zosimo colligunt Viri rei Chronologicae peritissimi. Iterum anno insequente 409. ad obsidium Romae contendit Rex Gothus: quam denique tertia vice anno 410. obsedit, cepit, ac miserrime depopulatus est. Hoc anno captam Urbem, plurimi tenent ac probant Doctissimi Viri, quorum sententiam amplectimur, licet superiore id anno factum, censeat Pagius. Itaque data fuerit Paulini Epistola ad Rufinum anno 408. cadente, vel ineunte 409.

Hanc epocham calculo suo adprobant Tillemontius, et Lebrunus, qui Divi Paulini Operum novam editionem curavit uberrimis Notis exornatam: simulque arbitrantur, eodem anno 409. incepto adultoque nondum fuisse Paulinum ad insulas Nolanas evectum; siquidem Rufinus in Epistola nuncupatoria Libri II. de Benedictionibus, quem post allegatam Epistolam elucubratum dicemus, non alio nisi confidenti *Fratris* titulo ipsum appellat, neque verbum habet quod ejus indicet pastoralem solicitudinem ac dignitatem. Objecta proferunt illi, quae adversari videntur, et expediunt. Paucis expendere liceat, quod habet Pagius ad annum CCCC. III. num. 10. ab eisdem praetermissum. Verba refert Pelagii anno 417. ad Innocentium Papam, cujus obitum ignorabat, scribentis: nempe, *Legant illam Epistolam, quam ad Sanctum Virum Paulinum Episcopum ante duodecim fere annos scripsimus.* Hoc Epistolae fragmentum profert Augustinus in Libro de Gratia Christi Capite XXXV. Duodecim illi anni si retro numerentur, annus colligitur Christi 405. quo ad Paulinum *Episcopum* scribebat Pelagius. Ita sane: de tempore annoque datae Epistolae dubium nullum. At cum anno 417. testatur ille, se *ad Sanctum Virum Paulinum Episcopum scripsisse*, dignitatem significat, qua potiebatur ille anno, quo ad Innocentium scribebat, non anno quo ad Paulinum scripsit.

Quae cum obiter admonere pretium operae fuerit, jam postremo loco colligere liceat, anno circiter 408. vel etiam superiore, ut habet Dandulus, Chromatium e vi-

Digitized by Google

ta migrasse : ipsumque ideirco Rufinum *in aestu solicitudinis, et incerto morarum Romam petere judicasse:* neque tamen de concepta *sententia certum* fuisse.

(Quae sequuntur, ad Chromatium *non pertinent; et ideo hic finem huic Capiti imponimus.)*

Digitized by Google

EX DISSERTATIONIBUS

VARIÆ ERUDITIONIS etc.

Fr. Bernardi Mariae de Rubeis Ordinis Praedicatorum.

Venetiis 1762.

Capitis XVIII. num. V. et VI.

V. Obiit Sanctissimus Vir Valerianus, Aquilejensi Ecclesia sordibus haereseos purgata, quas Fortunatianus Praedecessor (1), ac finitimi Ariani intulerant, eademque jure Metropolitico aucta. Memoria ejus recolitur *die XXVII. Novembris* in Martyrologio Romano, aliisque duobus MSS. Sancti Cyriaci, et Sancti Maximini apud Bollandum, et Henschenium. *Diem* habent *praecedentem* 26. vetustum Martyrologium quod vulgavit Florentinius, et Corbejense apud ipsum, Hieronymianum et Gellonense apud Dacherium, Labbeanum et Auctarium Usuardi, et Bedae apud laudati Bollandi Continuatores. *Valentinum*, corrupto scilicet *Valeriani* nomine, exhibent Martyrologia Antuerpiense, et Rabani a Florentinio citata, et Richenoviense II. ab eisdem Bollandianis vulgatum.

Ad annum obitus quod attinet, ac successionem *Chromatii* in Sedem Aquilejensem, ita disserebam in Monumentis Capite X. num. 1. „ Hoc *anno cadente* „ 388. vel etiam *ineunte anno* 389. di„ versatum esse *Ambrosium Aquilejae* „ novimus: unde conjectura sumi potest, „ eam in Urbem profectum esse San„ ctissimum Antistitem *ad novi Episco„ pi consecrationem.* Primum nos docet „ Paulinus in Ambrosii Vita num. 21. „ *Extincto Maximo*, inquiens, *posito* „ *Theodosio Imperatore Mediolani, Am„ brosio vero Episcopo constituto Aqui„ lejae;* dedit ipse Ambrosius ad Impe„ ratorem Epistolam, in editione Nour„ riana XL. ut ipsum a sententia revo„ caret *de Synagoga quadam Judaeo„ rum* ab Episcopo Castri Callinici re„ aedificanda, deque Monachis qui *Fa„ num Valentinianorum Haereticorum*, „ ab iis contumelia provocati incenderant, „ supplicio afficiendis. Atqui certo colli„ gimus ex Codice Theodosiano, ipsum „ Augustum Theodosium nondum *die* „ *XII.* (seu X.) *Kal. Octobris*, (hoc „ est die 20. aut 22. Septembris) anni „ 388. discessisse Aquileja: ipsumque *VI.* „ *Idus ejusdem Mensis* jam Mediola„ num venisse, qua in urbe usque ad „ Majum insequentis anni commoratus „ est. Itaque Ambrosius *anno cadente* „ 388. vel *ineunte ac incepto* 389. ma„ nebat Aquilejae: ibique allegatam de„ dit ad Imperatorem Theodosium Epi„ stolam. Haec animo perpendens Baro„ nius ad Annum 388. num. LXXXIV. „ sic ait: *Quod autem detineretur Am„ brosius Aquilejae, cum nullum hoc* „ *tempore memoria sit ibi celebratum* „ *fuisse Concilium: equidem existimo,* „ *illuc esse profectum ex more ad novi* „ *creationem Antistitis, cum defuncto* „ *Valeriano ejus Civitatis Episcopo, in lo„ cum ejus est subrogatus Sanctus Chro„ matius.* Non inanem puto conjecturam „.

(1) Fortasse Vir Clariss. aliter hodie de Fortunatiano Aquilejensi sentiret: qua de re recolantur quae in Praefatione dicta sunt pag. XXIV. et XXV.

Digitized by Google

Hanc rejicit *Archiepiscopus Ancyanus, Justus Fontaninus*: ejusque vestigia premit *Jo: Josephus Liruti* in Opere citato (*Notizie delle Vite ed Opere scritte da' Letterati del Friuli*) in Vita Chromatii. Haec vero tradit ille in *Historia Litteraria Aquilejensi* Libro III. Capite III. num. II., scilicet 1. Vita migrasse Sanctum Valerianum *VI. Kal. Decembris*, seu die 26. Novembris. 2. Maximum Tyrannum ad tertium ab Aquileja lapidem *anno* 388. devictum fuisse *V. Kal. Augustas*, seu die 27. Julii, juxta Idacium in Fastis Labbeanis: secus vero *VI. Kal. Septembris*, seu die 27. Augusti, ut habet Socrates. 3. Hoste fuso, Aquilejae Theodosium aliquandiu substitisse: nam Lex X. *de infirmandis iis quae sub Tyrannis acta fuerant*, ibidem data est *VI. Kal. Octobris*, seu die 26. Septembris. 4. Post *sexdecim* mox *dies*, Legem similem, VII. in Codice Theodosiano, *Mediolani* latam fuisse *VI. Idus Octobris*, seu decima die ejusdem Mensis. 5. Eadem in urbe Mediolanensi ab ipso Theodosio datam Legem XVII. *De Haereticis* VI. Nonas Majas, seu *die* 5. *Maji anni insequentis* 389., ac etiam Legem XIX. *De Haereticis* VI. Kal. Decembris, seu *die* 26. *Novembris*. Hinc vero colligit Fontaninus, Theodosium anno 388. Aquilejae substitisse die 26. Septembris: eodemque anno versatum esse Mediolani die 10. Octobris.

„ Quo spatio temporis interjecto „ Ambrosius, (Viri docti verba sunt,) „ *extincto Maximo, posito Theodosio* „ *Imperatore Mediolani*, ut ait Paulinus, *Aquilejam* properavit: alias in alterutra urbe, non litteris, sed coram „ *de Rescripto in Christianos Mediolani vulgato* apud Augustum expostulasset „. Tum consulendos admonet Sammauraeos Auctores *Admonitionis* pro ordine Epistolarum Sancti Ambrosii §. XI., sicque demum ait: „ Cum autem, (ut vidimus,) *Valerianus obierit die* 26. „ *Novembris;* hinc constare, Ambrosium „ *ante*, non post obitum Valeriani *Aquilejam profectum:* ideoque *aliam ob causam*, quam ob *Chromatium Valeriano subrogandum*, qui *nondum* ex hac vita migraverat „.

Minime puto, *spatium temporis*, quo Aquilejam properavit Ambrosius, illud intelligi quod inter *diem* 26. *Septembris* fluxit, ac *diem* 10 *Octobris:* adeoque tota corruere videtur Fontanini ratiocinatio. Sammauraei Editores Operum Sancti Ambrosii, quos hac de re consulendos jubet, quantum eorum ex verbis intelligo, non adversantur. „ Statuendum „ itaque, (inquiunt,) *hanc Epistolam*, „ (XL. supra memoratam) *tunc temporis* fuisse scriptam, cum profligato Maximo, *Mediolanum rediit* Imperator. „ Atqui ex Codice Theodosiano intelligitur, eundem *XII. Kal. Octobris* (die 22 Septembris) *anno* 388 nondum recessisse Aquileja: *VI. vero Idus* ejusdem Mensis Octobris (*die* 10.) jam venisse Mediolanum: qua in urbe „ *usque ad Majum sequentis anni* commoratus est. Ex quibus liquet, *hoc ipso intervallo* Sanctum Praesulem, qui negotiorum suorum causa *Aquilejam se contulerat*, super memorati edicti revocatione scripsisse ad Theodosium „.

Ubi *intervallum illud* computasse intelligo Doctissimos Viros *a die* 10. *Octobris anni* 388., postquam Mediolanum rediit Imperator, *ad Majum anni insequentis*. Interpretationi nostrae favent Paulini verba in Vita Sancti Ambrosii. Ait ille num. 22. „ *Extincto Maximo, posito Theodosio Mediolani, Ambrosio vero Episcopo constituto Aquilejae:* (animadverte, Ambrosium dici constitutum Aquilejae, postquam Mediolani positus erat Theodosius:) in partibus Orientis in quodam Castello a Christianis Viris *Synagoga Judaeorum*, et *Lucus Valentinianorum* concremata sunt „ .... Sed de hujusmodi facto Comes „ Orientis ad Imperatorem relationem di-

Digitized by Google

„ rexit: qua accepta Imperator praecepe-
„ rat, ut Synagoga ab Episcopo loci re-
„ aedificaretur .... Sed hujus praecepti
„ tenor cum ad aures pervenisset Vene-
„ rabilis Viri *Ambrosii Episcopi*, dire-
„ xit *ad Imperatorem Epistolam*, quia
„ ipse *in tempore excurrere non pote-*
„ *rat:* qua illum convenit, ut id quod
„ ab eodem statutum fuerat, revocare-
„ tur „. Quo ex loco perspicue addiscimus, Theodosio, post Aquilejam relictam, jam posito Mediolani, de Synagogae incendio certiorem factum fuisse a Comite Orientis: atque tunc Ambrosium Aquilejae constitutum litteras ad Imperatorem dedisse de revocatione Edicti. Locus ergo relinquitur Baronii conjecturae, ut etiam *post diem* 26. *Novembris* Valeriani emortualem, in eam urbem Ambrosius perrexerit, Chromatium ordinaturus Episcopum. Caeterum Legem superius citatam VI. *de infirmandis his* etc. datam Aquilejae exhibet Codex Theodosianus, non *XII. Kal. Octobris*, ut Editores Sammauraei habent; neque *VI. Kal. Octobris*, ut Fontaninus affert: sed *X. Kal. Octobris, Theodosio II. et Cynegio Coss. anno* 388.

VI. Chromatii nostri Opuscula primus vulgavit *Jo. Sichardus* una cum Symmachi Papae Apologetico, *ex vetustissimo Codice* sub hoc titulo: *Chromatii doctissimi Episcopi Romani* etc. Basileae apud Adamum Petrum Mense Martio 1528. in 8. Difficultatem ingerit appellatio *Romani.* Patriam ejus putabat significari Sixtus Senensis. Chromatium vocat *Hispanum* Dandulus: at ullo sine probato vade adseritur sive *Romanus patria*, sive *natione Hispanus.* Baronius in Martyrologio ad Diem XXII. Junii, et II. Decembris in Notis observat, *Aquilejam* dictam aliquando civitatem *Romanam:* adeoque Chromatium vocari *Episcopum Romanum*, perinde esse ac *Episcopum Aquilejensem.* Quesnellus ad Epistolam CXXIX Sancti Leonis §. IV., Pagius ad Annum CCCXCVI. num. VII., Tillemontius in Monumentis Histor. Eccles. Tomo XI. dictum *Romanum* docent, hoc est *Catholicum*, vel etiam *Episcopum Ecclesiae Romano in Imperio positae.* Tot inter conjecturas mihi etiam quae menti meae inciderat, proferre licuit in *Monumentis Ecclesiae Aquilejensis* Capite X. num. II. ut nempe eo vocabulo patria Chromatii indicaretur, eaque fuerit *Concordia*, de qua sic habet Plinius Libro III. Capite XVIII. *Colonia Concordia, Flumen et Portus Romatium:* adeoque Chromatius dici potius debuerit *Romatius*, seu *Romatinus* patria, ac deinde *Episcopus* Aquilejensis.

Justi Fontaniui *posthuma Historia Litteraria Aquilejensis* lucem vidit typis Romanis anno 1742. Injectam difficultatem expendit Libro III. Capite IV. num. II., quam ita solvi debere putat, ut *Romanus* dictus fuerit Chromatius, hoc est *Latinae seu Occidentalis Ecclesiae Pater, et Episcopus.* Interpretationem amplectitur *Joannes Josephus Liruti.* In argumenta quae proferuntur, animadversiones addo. Testis vocatur Sanctus Hieronymus, qui in Epistola ad Damasum (XV. in Editione Veronensi) ait: *Novellum a me, homine Romano, nomen exigitur:* in ea scilicet, quae tunc de una, vel tribus in Deo Hypostasibus mota fuerat in Oriente controversia. Minus aptum videri potest exemplum. Se quippe *Romanum* appellat *hominem* Hieronymus, non ea solum ratione quia *natus in Occidente*, ac *latinae linguae* homo erat: verum quia maxime Romanae Cathedrae addictus erat, ac fidei professor quam in ea quaestione Romana Sedes tradebat. Unde praemiserat, sibi in eo dissidio consulendam esse *Cathedram Petri, et fidem Apostolico ore laudatam:* se rursum ait, *Cathedrae Petri communione consociari*: ac demum subdit, *absit hoc a Romana fide.* Non ergo se Hieronymus *hominem Romanum* vocavit ea solum ratione, quia *Latinae seu Occidentalis Ecclesiae homo esset.*

Digitized by Google

Testes addit *Gelasium Cyzicenum* Libro I. Concilii Nicaeni in Praefatione, *Patres Nicenae Synodi* II. Actione I., et *Photium* Codice LXXXIX., qui *Romanum* dixere *Rufinum*. An vero conveniens fuerit eorum testimonium? In Graeco textu Cyziceni, Nicaenorumque Patrum lego Rufinum πρεσβυτέρα Ρώμης *Praesbyterum Romae:* quae voces indicant, Rufinum ab illis creditum *Romanum:* non *latinum, et Occidentalis Ecclesiae* Presbyterum dumtaxat; sed Romanum *patria et ortu.* Quo etiam errore fortasse captus Photius, Rufinum vocat τῶ Ρωμαίω. At mirum non esset, Graecos Scriptores vocasse Rufinum *Romanum*, hoc est *latinum*, et *Occidentalis Ecclesiae Scriptorem:* subit attamen miratio, apud ipsos Occidentales vocari Chromatium *Romanum*, idest latinum et Occidentalis Ecclesiae Episcopum.

Testimonium denique, veluti locupletissimum, affertur Albini cognomento Alcuini, qui in *Libello contra haeresim Felicis* nondum edito, adservatoque inter Palatinos Bibliothecae Vaticanae Codices, inter Patrum latinorum dicta, *Augustini, Isidori*, et *Leonis*, affert etiam *Chromatii* sententiam his verbis: *Chromatius quoque Sanctae Romanae Ecclesiae Antistes in Libello, quem de octo Beatitudinibus inscripsit* etc. Animadvertere praestat, Chromatii verba quae ab Albino seu Alcuino citantur, in praedicto exstare Libello, quem edidit Sichardus: ad eademque hanc appingi a Sichardo notam in Libri margine: *Citatur hic locus ab Albino contra Felicem ex Chromatii Libello de Octo Beatitudinibus.* Hinc vero colligendum est, ex hoc Alcuini loco, non alio ex Codice Chromatium in Operum ejus editione a Sichardo appellatum *Episcopum Romanum.*

Sed hocce vocabulo, aut verbis illis *Sanctae Romanae Ecclesiae Antistes* id unum significare Alcuinum voluisse, quod Chromatius fuerit *Occidentalis, et Latinae Ecclesiae Antistes quidam*, minus verisimile videtur. Cur pari titulo *Augustinum*, et *Isidorum*, sine dubio Latinos et Occidentales Episcopos, quorum testimonia decerpit, non insigniverit? Alcuino synchroni Galliarum, et Germaniae Episcopi in Synodica *ad Praesules Hispaniae contra Felicem et Elipandum*, quae exstat in Concilio Francofordiensi, cum Patres Ecclesiae Latinae et Occidentalis *Hieronymum*, et *Augustinum*, et *Cassiodorum* allegent, eos non appellant *Romanos*, aut *Ecclesiae Romanae Episcopos, et Patres:* quo postea titulo Paschasium Diaconum, et Gregorium Magnum insigniunt: *Paschasius Sanctae Romanae Ecclesiae Diaconus,* (inquientes,) *et Gregorius Papa Romanus.* Quid est rursum quod titulum *Sanctae Romanae Ecclesiae Antistitis* minus obvio sensu adhibuerit, ad lectores decipiendos aptissimo?

Nolim ego suspicari, ejusdem Tituli auctorem fuisse Alcuinum. Is legerit in Codicibus aut *Sanctae Romanae Ecclesiae Antistitem*, aut *Episcopum Romanum.* Quo haec verba intellexerit sensu, non dixerim. Equidem septem illi Episcopi, qui in Ecclesia Lateranensi, sua quisque per vices redeunte hebdomada, mysteria celebrabant, appellari apud Scriptores consueverunt *Episcopi Romani, Pontifices Romani, Romanae Ecclesiae Episcopi, Episcopi Cardinales Romanae Ecclesiae.* Hujusmodi Episcoporum mentio prima reperitur apud Baronium ad Annum 769. An ergo ex istis unus existimatus fuerit Chromatius? An imperitus ignarusque Librarius, cum animadverteret Chromatium abs Hieronymo vocari *Papam Venerabilem* in Prologo Libri II. Commentariorum in Prophetam Habacuc, et *Episcoporum Sanctissimum* in Praefatione ad Latinam τῶν Paralipomenon versionem, crediderit ipsum summum Pontificem, ejusque Opera exscribens, titulo insigniverit *Episcopi Romani*, aut *Sanctae Romanae Ecclesiae Antistitis?*

At idem titulus nullo vitio laboret.

Digitized by Google

An alia praesto fuerit verisimilior interpretatio? *Theodoricus Ruinart* in Nota 49. ad Historiam Persecutionis Vandalicae observat: *Romanorum nomine Catholicos fuisse designatos tum ab Haereticis ipsis, ut in hoc loco, tum etiam a Catholicis Auctoribus.* Locus est Libro I. num. 14. ubi *Jocundi Presbyteri Ariani* verba sunt ad Theodericum Regis filium: *Si gladio peremeris* (Armogastem,) *incipient eum Romani Martyrem praedicare.* Mabillonium citat hac de re disserentem in Praefatione ad Liturgiam Gallicanam num. XI. Ejus accipe verba: ,, Catholici apud Gregorium ,, Turonensem Episcopum, *Romani* non ,, semel dicti. Unus locus est in Libro I. ,, *de Gloria Martyrum* Capite XXV., ,, ubi Gregorius agens de violatis per ,, Haereticos Lusitaniae Fontibus, et de ,, caelesti vindicta in violatores, haec subdit: *Denique Theodegisilus hujus Rex* ,, *regionis, cum vidisset hoc miraculum* ,, *quod in his Sacratis Deo Fontibus* ,, *gerebatur, cogitavit intra se dicens,* ,, *quia ingenium est Romanorum, (Romanos enim vocitant homines nostrae* ,, *Religionis,) ut ita accidat, et non* ,, *est Dei virtus.* Idem in ejusdem Libri ,, Capite LXXX. refert miraculum in fidei Christianae approbationem factum ,, in Presbytero Catholico adversus Presbyterum Arianum: qui Catholicus Presbyter *nostrae Religionis* a Gregorio, ,, *Romanorum* vero ab Haereticis appellatur. Imo etiam a Catholicis ipsis *Romana fides* pro *Catholica* ante id tempus sumebatur. Sic Hieronymus in prima Apologia adversus Rufinum: *Fidem suam quam vocat? Eamne, qua* ,, *Romana pollet Ecclesia? an illam,* ,, *quae in Origenis Voluminibus continetur? Si Romanam responderit, ergo catholici sumus* ,,. His Ruinartus adjecit Theodosium Juniorem Augustum in Epistola ad Acacium, aliosque Episcopos, et Anachoretas, quae in Concilio Ephesino refertur: ubi eos adhortatur, ut sese *probatos Romanae Religionis Sacerdotes* exhibeant. Addo ego ex Ducangio in Glossario, antiquiorem Luciferum Calaritanum in Libro ad Constantium Imperatorem de non parcendo in Deum delinquentibus: *Itaque cum non esse illum Filium Dei dicitis .... Nos vero Romani dicimus unius substantiae cum Patre illum esse.* Dignissimam accipe demum laudati Ruinartii animadversionem ibidem: *Is autem mos* (Catholicos vocandi Romanos,) *potissimum invaluit, cum barbari Arianae sectae addicti provincias Romani Imperii devastarunt.* Vocis ergo *Romanorum* pro *Catholicis* usum a remota habemus aetate. Ætas haec convenit cum tempore, quo Chromatius Aquilejensem regebat Ecclesiam, ut ex Lucifero Calaritano patet: ac rursnm sub ipso Chromatio irruptiones Gothorum, qui Ariana lue infecti erant, in Venetiam ac Italiam incepisse, notum est. Quidni ergo Chromatius in rectae fidei protestationem Operi suo inscribere se voluerit *Episcopum Romanum,* idest *Catholicum,* vel *Ecclesiae Romanae,* idest Catholicae *Episcopum?* Quidni potius qui sequiore aetate Opera ejusdem exscribebat, in ejus fidei praeconium appellaverit ipsum *Episcopum Romanum,* et hanc appellationem veluti ejus propriam retinuerint sequioris aetatis Notarii, aut exscriptores?

Apud Paulum Diaconum Libro IV. Capite XXXIV. ubi duorum Patriarcharum Aquilejensium, Schismatici unius, ac alterius Catholici Synodi Quintae Œcumenicae veneratoris, electio narratur, sic legimus: ,, His diebus, (anno circiter ,, 607.) defuncto Severo Patriarcha, ordinatur *Joannes Abbas* Patriarcha in ,, *Aquileja vetere* cum consensu Regis ,, (Langobardorum,) et Gisulfi Ducis: ,, in *Grados* quoque ordinatus est *Romanis* Candidianus Antistes .... *Candidiano* quoque defuncto, apud *Grados* ordinatur Patriarcha Epiphanius.... ,, ab Episcopis qui erant *sub Romanis* ,, Hujusce vim vocis exposuimus in nostris

Digitized by Google

Monumentis Capite XXXIII. num III. Ruinartus loco citato Nota 199. ad hunc locum in Historia Persecutionis Vandalicae Libro V. num. XVIII.: „ *Quos* (Barbaros) quantiscumque muneribus foveris .... illi aliud nesciunt, nisi invidere *Romanis;* et quantum ad eorum attinet voluntatem, semper cupiunt splendorem et genus *Romani nominis* obnubilare, nec ullum *Romanorum* omnino desiderant vivere: „ sic disserit: *Post varias Barbarorum irruptiones, cum in plerisque Imperii, potissimum Occidentalis, Provinciis, Barbari simul et antiqui populi, quos alias Romani subjugaverunt, permixti essent; mos invaluit ut isti Romani, alii Barbari appellarentur .... Theodoricus Ostrogothorum in Italia Rex leges pro Barbaris, idest suae gentis hominibus, et pro Romanis, antiquis scilicet Italiae incolis, tulit. Plura ea de re exempla vide, si vacat, apud Hadrianum Valesium, Libro VI. Rerum Francicarum circa medium.* Vocis ejusdem significata plura patent. Tillemontius Tomo XI. Monum. Hist. Eccl. Nota II. in Sanctum Chromatium, hoc sensu *Romanorum* vocem intelligit in loco Pauli Diaconi: eodemque fortasse sensu Chromatium dictum *Romanum* indicat. Eadem est Quesnelli sententia in Notis ad Sancti Leonis Epistolam CXXIX. num. 4. „ *Romanis* ordinatus dicitur Candidianus: „ iis scilicet *Aquilejae Veteris incolis,* „ qui *Gradum* transmearant, parebant- „ que *Romanis* „. Vanam conjecturam optime refellit Fontaninus loco citato. *(Hactenus De Rubeis).*

Digitized by Google

SYLLABUS

EORUM, QUÆ IN HOC VOLUMINE EXHIBENTUR.

I. Post Operis Titulum, adest Operis Nuncupatio. pag. . . . . III.

II. Praefatio ad Lectorem. pag. . . . . V.

III. De Sancto *Chromatio* Episcopo Aquilejensi Veterum Testimonia Selecta. pag. . . . . LXXXI.

IV. Ex Martyrologio Romano cum Notis Baronii. pag. . . . . XCI.

V. Lectiones propriae ad Officium Sancti *Chromatii* Aquilej. Episcopi, ex Libello, seu *Proprio Sanctorum* Dioecesis Utinensis. Ibidem.

VI. Lectiones ad Tertium Nocturnum. pag. . . . . XCII.

VII. Titulus Primae Editionis Sancti *Chromatii*, Basileae MDXXVIII, una cum Epistola Nuncupatoria Joannis Sichardi. pag. . . . . XCV.

VIII. De Sancto *Chromatio* Episcopo Aquilejensi Andreas Gallandius in *Prolegomenis* etc. pag. . . . . XCVII.

IX. Elenchus *Scriptorum*, quae supersunt, Sancti *Chromatii* Aquilejensis Episcopi. pag. 1

X. Sancti *Chromatii* Aquilejensis Episcopi *Tractatus* singularis, seu *Sermo, De octo Beatitudinibus.* pag. 3

XI. Sancti *Chromatii* Aquilejensis Episcopi *Tractatus*, qui supersunt, *in Evangelium Sancti Matthaei.* pag. 11

XII. *Dicta* a Sancto *Chromatio* (dum Presbyter esset Aquilejensis Ecclesiae) in Concilio Aquilejensi Anni CCCLXXXI. contra Palladium et Secundianum Haereticos Arianos. pag. 81

XIII. *Scripta Deperdita* Sancti *Chromatii* Aquilejensis Episcopi. pag. . . 83

Digitized by Google

XIV. *Scripta* Sancto **Chromatio** Aquilejensi Episcopo *falso attributa.* pag. 85

XV. Ex *Historia Litteraria Aquilejensi* Justi Fontanini, Caput III. et IV. Libri III. pag. 95

XVI. Ex *Monumentis Ecclesiae Aquilejensis* a Fr. Bernardo Maria De Rubeis *Commentario illustratis,* Capita X. XI. XII. et pars XIII. pag. . 121

XVII. Ex *Dissertationibus Variae Eruditionis* ejusdem De Rubeis, Numeri V. et VI. Capitis XVIII. pag. 141

Digitized by Google

INDEX RERUM.

A

Abbas Alcuinus. Vide Alcuinus.

Adulterium. Quid de Uxoribus Adulteris dimittendis scripserit S. *Chromatius*? pag. XLI. et 50. Quid super hoc *Chromatii* loco senserint Dupinius, Tillemontius, Sixtus Senensis? p. 112. b. 113. a.

Adversarius noster, quocum reconciliari debemus, iuxta Evangelium, *dum adhuc sumus in via*, quinam intelligi debeat? pag. 42. Opiniones variae a S. *Chromatio* adferuntur. p. 43. Ipse vero *Adversarium* hunc *Spiritum Sanctum* cum aliis intelligit. p. 44.

Alaricus Gotthorum Dux, Anno 400., et iterum An. 407. aut 408. in Italiam irrupit, et Aquilejensem regionem concussit. p. LVII. et LIX. De prima Alarici irruptione vide Fontaninum quoque p. 101. a., et De Rubeis p. 125. b. De altera eundem De Rubeis p. 139. a.

Alcuinus Abbas, seu Flaccus Albinus. Hic Textum S. *Chromatii* refert de *Trinitatis Mysterio*; nobisque adjutrices manus obtulit ad Textum ipsum emendandum, qui foede corruptus legitur tum in Bibliotheca PP. Lugdun., tum in Novissima Gallandii. p. XI. LXXXIX. 15. 108. b. 109. a. Primus ipse *Chromatii Scripta* appellavit *Libellum De octo Beatitudinibus*, fortasse ex MS. Codice quo utebatur p. XXII. Ab ipso quoque, omnium primo, appellatum *Chromatium* novimus *Episcopum Romanum*, immo *Romanae Ecclesiae Antistitem* p. 108. b. et seqq. et 144. a. Non ita tamen ut ipse crediderit *Chromatium* reapse fuisse Urbis Romae Episcopum, et Pontificem Summum. p. 109. b. Immo, ut nec ipse hujus tituli auctor fuerit. p. 144. b.

Ambrosius S. Mediolanensis Ep. De Legibus humanis, quoad Castimoniam Conjugalem, eadem docebat, quae postea docuit Aquilejae S. *Chromatius*. p. XLIII. Testimonium hujus Sancti Doctoris de S. *Chromatio*. p. LXXXV. vide etiam p. 98. b. Praeclara affertur hujus Sancti Viri de Juramento doctrina. p. 113. b. Num a S. Ambrosio inauguratus fuerit Episcopus S. *Chromatius* p. 97. a. et seqq. 122. a. 141. et seqq.

Anastasius S. Papa. In Epistola ad Joannem Hierosolymitanum nihil omnino habet de transmissa Origenis Damnatione ad *Chromatium* Aquilejensem. p. 100 b. Origenis caussam a caussa Rufini Aquilejensis distinxit S. Anastasius. p. 127. b. et seqq.

Angariatio *mille passuum* ex Evangelio quid sit? et quis etiam spiritalis hujus loci sensus? p. 56.

Anima humana. Variae SS. Patrum de Animae humanae origine sententiae p. 131. a. b.

Anonymum tertium Fratrem S. *Chromatii*, quem excogitaverat Fontaninus, rejecit De Rubeis. p. XIV. et 95. b.

Anonymus antiquus Auctor bene meritum scribit S. *Chromatium* etiam de Ecclesiastica Liturgia. p. LII. et XC.

Anni Christi, nec Quarto, nec Quinto Saeculo signabantur; immo longe postea coepit usus. p. LXIII. LXIV.

Apostoli *Sal terrae*. p. 26. et seqq. Apostoli *Lumen Mundi*. p. 31.

Aquilejensis Ecclesia. Haec Quarto Saeculo habebat *Commentarios in Evangelia*, opus Fortunatiani Aquilejensis Episcopi, cujus meminit S. Hieronymus. p. XXIV et seq. In hac Ecclesia quoque *S. Chromatii* aetate vigebat usus *quotidianae*, aut certe frequentissimae Fidelium *Communionis* p. XXXVI.

Digitized by Google

Aquilejensis Ecclesia dicta aliquando *Ecclesia Forojuliensis*, et Aquilejenses Episcopi dicti *Episcopi Forojulienses*, ob Sedem stabilem quam habuerunt, Octavo praesertim ac Nono Saeculo, in Civitate Fori-Julii. p. LVIII. In Aquilejensi Ecclesia de Sacra Liturgia benemeritus perhibetur S. *Chromatius*. p. LII. et XC.

Quo elogio Aquilejensis Ecclesiae Clericos S. Hieronymus ornaverit? p. 96. a. Aquilejensis Ecclesia et Mediolanensis hoc proprium habebant, ut ipsi se invicem utriusque Episcopi ordinarent in Ecclesia illius qui esset ordinandus. p. 122. a.

Aquilejensis Urbs, et Aquilejensis Ager, pluries tentati militaribus copiis, tum Romanorum, tum Barbarorum ab Anno 388. usque ad Annum 408. p. LVI. et LVII.

Arcadius Augustus. Huic Honorius Augustus frater Litteras dedit in caussa S. Joannis Chrysostomi, et Epistolam quoque misit S. *Chromatii* Aquilejensis ad se scriptam pro eodem. p. LXXXVIII. Ad Arcadium ipsum peculiares Litteras pro Chrysostomo dedisse *Chromatium* eadem occasione conjicit Fontaninus. p. 102. b.

Arianos haereticos, et Arianam haeresim insectatus est S. *Chromatius*, tum Presbyter, tum Episcopus. p. LXXXI. et 14. 81. 111. a.

Asquinus Basilius, *Viae Geminae* Aquilejensis Inscriptionem post Bertolum edidit cum trium linearum lacuna. p. LXX. In hac lacuna vero *Hadriani* Principis nomen fuisse autumat, non *Diocletiani*. p. LXXII. Asquini opinioni subscripserunt Cortinovius, ac Filiasius. Ibid.

Augustinus Aquilejensis Episcopus, S. *Chromatii* successor. p. 104. a. 138. a.

Augustinus S. Hipponensis Episcopus. Hic docebat, quod hominis vita, quantalibet praepoleat fecunditate justitiae, sine peccatorum remissione non agitur. p. XXXV. Pulchre diremit exortam sua aetate quaestionem, de quotidiana; an potius intermissa *Communione*. p. XXXVIII. Ex Berardo, nonnulla Augustinus deprompsit ab Opere *Chromatii*, in Matthaei Evangelium, in suarum lucubrationum usum. p. LII. et seqq. Quid scripserit Augustinus de Legibus Saeculi, relate ad Christianorum Connubia. p. XLV. et XLVI. Multum doluit Hieronymum inter et Rufinum ruptam fuisse amicitiam. p. 132. b. et seq.

B.

Bachiarius Monachus. Ejus sententia de *Juramento*. pag. 113. a. b.

Baptismus Christi, et Joannis; et utriusque differentia. p. 11. Quare Christus a Joanne baptizari voluit? p. 12. Baptismo Joannes egebat, quia sine peccato esse non poterat. p. 13. Baptismi gratia mystice praeostensa, cum populus Israel per Jordanem inductus est in terram promissionis. Ibid. Quid significet, quod baptizato Domino aperti sunt coeli? p. 16.

Baronius Cardinalis. Quid scripserit de S. *Chromatio* in Notatione sua ad Martyrologium Romanum? p. XCI. Ejus judicium de Epistola sub S. *Chromatii* et Heliodori nomine ad S. Hieronymum, *De Natalitiis Sanctorum* etc. deque altera sub S. Hieronymi nomine ad eosdem. p. 88. et seqq. Baronii conjecturam de Ordinatione S. *Chromatii* a S. Ambrosio Aquilejae peracta, infirmare nititur Fontaninus. p. 97. a. et seqq. Hanc vero non inanem putat De Rubeis. p. 121. et seqq. Immo eandem valde probabilem asserit. p. 141. et seqq.

Barthius Caspar. Quanti hic fecerit S. *Chromatii Scripta*? p. 112. a. Vocem *Mammonae* in Evangelio, nullum *Chromatio* melius exposuisse scribit. Ibid. b.

Barre Renatus Laurentius De la. Hic Rufini Operum editionem adornavit, in qua *Chromatius* apparet a Rufino dictus *Pontifex Maximus*. pag. LIX. Quid Vallarsius de hoc titulo *Chromatio* affecto existimet? Ibid.

Digitized by Google

Basileensis Editio prima Anni 1528. *Scriptorum* S. *Chromatii* plurimum valuit ad emendandas editiones Bibliothecae PP. Lugdunensis, et Novissimae Andreae Gallandii. p. X. Hujus primae editionis Titulus, una cum Epistola Nuncupatoria Joannis Sichardi p. XCV.

Basilius S. Magnus, *Beselehel* appellatus fuit a S. Gregorio Nazianzeno; et quo sensu? p. L.

Beatitudines Evangelicae sunt gradus quidam firmissimi, per quos sanctae animae possunt ascendere ad Regnum Coelorum. p. 4. Beatitudinum Evangelicarum gradus celsior quis sit? p. 8. Sunt Scala Jacobi, cujus cacumen de terra pertingebat ad Coelum. p. 9. Hanc comparationem Magdeburgenses notarunt; sed eos merito Fontaninus redarguit. p. 114. b.

Berardus Carolus Sebastianus, Romanos Correctores *Decreti* Gratiani emendat in uno ex locis, ab ipso Auctori *Operis Imperfecti* in Matthaeum, seu etiam Chrysostomo, ab his vero per verbum *Idem Chromatio* tributo. p. XXIX.

Asserit Berardus, nonnulla Sanctum Augustinum deprompsisse ex *Chromatii Scriptis* in Matthaei Evangelium. p. LII. Haec Berardi assertio illustratur. Ibid. et seqq.

Bertolus Joannes Dominicus, primus vulgavit Aquilejensem Inscriptionem *Viae Geminae*, cum trium linearum lacuna, quae pridem apud Gruterum aliosque deerat. p. LXX. et seq. In hac lacuna *Diocletiani* scalptum fuisse nomen putavit, et contra Asquinum scripsit, qui *Hadriano* potius locum dederat. p. XXII. Bertoli opinio nihilominus deseritur a Cortinovio et Filiasio, qui pro *Hadriano* stant cum Asquino. Ibid.

Beselehel quis fuerit; et quo sensu Rufinus Aquilejensis Sanctum *Chromatium* dixerit *Beselehelem* sui temporis? p. L. et seqq. et LXXXVI.

Blondellus David a Fontanino refutatur, in eo quod scripsit, Chrysostomum de sua iniqua damnatione aeque appellasse ad Romanum Pontificem, et ad Venerium Mediolanensem, et ad *Chromatium* Aquilejensem. p. 103. a. et seqq.

Boni Maurus, *rarissimam* possedit *primam editionem* Operis Gennadii *De Viris illustribus*, ubi Nicetas dicitur *Romanae Civitatis Episcopus*. p. LVI. Venetiis detexit plumbeum Numisma, seu Sigillum, *Chromatii Aquilejensis Episcopi* nomen praeferens, cum numerali nota CCCCXX; cujus hic figura iterum exhibetur, et de quo disseritur. p. LXII. et seqq. Alia quoque monumenta ostendebat, quae postea, quoad maximam saltem eorum partem, spuria ac fictitia judicata fuerunt. p. LXIII.

C.

C. Tertia Latinae Linguae Littere, ita efformata, ut duobus rectis angulis constet a tergo positis, antiquitatem Quinti Sacculi non ostendit; immo sequiorem aetatem prodit. p. LXV.

Cassiodorius. Testimonium de S. *Chromatio* Episc. Aquilejensi. p. LXXXIX. Hoc Testimonium fortasse ansam dedit cuipiam nugatori, ut Hieronymianae Epistolae ibidem memoratae, ac deinceps deperditae, alias a se confictas supponeret. Ibid. et p. 117. a. b.

Ceillierus Remygius, digna quidem S. *Chromatii* nomine illius *Scripta* fatetur; sed haec ipsius reapse esse, validius probari posse cuperet. p. XIX. Nos contra nihil deesse asserimus ad plenam probationem. p. XX. Ceillierus defenditur adversus falsam ineptamque assertionem Diarii Gallici, cui titulus *Journal des Sçavans*. p. XXI.

Animadvertit Ceillierus Historiam Judith a *Chromatio* citari, absque ulla dubitatione divinae auctoritatis Libri illius, unde historia sumpta est. p. XXX. Textum quoque *Chromatii* citat Ceillierus, unde disciplina tunc vigens eruitur *quotidianae*, aut certe frequentissimae, fidelium *Communionis*. p. XXXVI. Textum alium, qui ad Matrimonium pertinet, mentione facta Legum humana-

Digitized by Google

rum, quae super hac re tunc vigebant in Romano Imperio, contra Evangelicam doctrinam. p. XLI. et seqq.

Chromatii nomen occurrit pluries apud Latinos et Graecos, uti animadvertit Fontaninus; et tres ipse memorat *Chromatios*, praeter Aquilejensem nostrum. p. 96. b.

Chromatius S. Episcopus Aquilejensis. Cur ejus *Scripta*, seu *Opuscula*, quae supersunt, nova, post tot veteres, editione donentur? p. V. et seqq. Quanti meriti Vir habitus fuerit S. *Chromatius* a primis suae aetatis Ecclesiae luminibus? p. VI. et seq. De eodem erudite scripserunt, inter nostrates, Fontaninus praesertim, atque De Rubeis p. VII. Horum *Lucubrationes* integrae exhibentur in hoc volumine. p. 95. 121. 141. Distributio *Scriptorum S. Chromatii* antiqua et nova, eorumque tituli. p. IX. *Scripta* haec emendatiora hic dantur; et quibus auxiliis? p. X. Elenchus *Scriptorum* S. *Chromatii* juxta novum ordinem hujus Editionis. p. 1. *Dicta* a S. *Chromatio* in Concilio Aquilejensi anni 381., dum adhuc esset Presbyter sub S. Valeriano Episcopo. p. XI. 81. 96. b. *Scripta Deperdita S. Chromatii*, eorumque indiculus. p. XII. 83. *Scripta S. Chromatio falso attributa*. p. XII. 85. et seqq. 116. et seqq. 137. a. Editiones varias *Scriptorum S. Chromatii*, post primam Basileensem, et ante postremam Gallandii, indicat Fontaninus. p. 105. et seqq. *Scriptorum Chromatii* quae supersunt, necnon *Deperditorum*, ac *Spuriorum*, elenchum dedit, non tamen accuratum satis, idem Fontaninus. p. 119.

S. *Chromatius* fratrem habuit, *Eusebium* nomine, nequaquam vero tertium alium a Fontanino *Anonymum* dictum. p. XIV. 95. b. Aquilejensis Patria *Chromatius* fuit. p. XVII. Hoc probat Fontaninus. p. 95. Nec prorsus adversatur De Rubeis, licet *Romatium* potius, vel *Romatinum* patria a *Portu* Plinii *Romatino*, *Chromatium* suspicetur. p. 122. b. Ex *Eusebiorum* Aquilejensi Familia facile fuit, uti conjiciebat Clar. Angelus Maria Cortinovius. p. XVIII.

Quo Anno Episcopatum inierit; et a quo fuerit Episcopus ordinatus S. *Chromatius*? p. 97. a. et seqq. 121. et seqq. 141. et seqq. Quantis, et quam magnis amicitiis floruerit. p. 98. b. et seqq. Rufinum et Hieronymum, licet inter se dissidentes, semper coluit, immo conciliare tentavit p. 100. b. *Pontificis Maximi* appellationem a Rufino nequaquam *Chromatius* habuit. p. LIX. et seqq. et 101. a. S. Joannis Chrysostomi caussam defendendam suscepit S. *Chromatius* p. 101. b. et seqq. 136. a. b. Sacrarum Litterarum studio maxime oblectabatur S. *Chromatius*. p. 122. b. et seqq.

Scripta S. Chromatii, quae supersunt, ipsius reapse sunt, quidquid dubitanter scripserint Tillemontius atque Ceillierus. p. XVIII. et seqq. Hoc probaverat pridem Fontaninus p. 110. et seqq. Et nos quoque confirmamus ex Joanne Clerico. p. XX. Quam praeclare de his *Chromatii Scriptis* in veteribus eorumdem Editionibus? p. 111. b. et seqq. Quis horum *Scriptorum* stilus? p. 115. b. De his, deque *Spuriis* quid De Rubeis scribat? p. 137. et seqq.

S. Chromatii Scripta quid reapse sint, et quo ordine, et qua occasione elucubrata? p. XXII. et seqq. Praeter primum *Tractatum*, seu *Sermonem*, qui proprie est *De octo Beatitudinibus*, reliqua omnia sunt Fragmenta duo, insignia tamen, *Commentarii* ipsius in Matthaeum, et quidem in usum piae fidelium lectionis, ab eodem conscripti. p. XXIII. et seq. Qua probabiliter occasione *Commentarium* hunc scripserit S. *Chromatius*? p. XXIV. Probabiliter *Commentarium* suum scripsit S. *Chromatius* ab ipso Evangelii S. Matthaei exordio usque ad finem. p. XXV. Quid *Doxologiae* frequenter a S. *Chromatio* usurpatae? p. XXVI. et seqq. Historias *Judith* atque *Estheris* commemorat, ceu veras Historias, nihilque dubitat de divinitate horum Librorum, prout apud Catholicos sunt. p. XXX. et seqq. Libros quoque *Sapientiae* atque *Ecclesiastici* pro Divinis habet. p. XXXII.

Sententias quasdam S. *Chromatii* Gratianus Monachus *Decreto* suo inseruit; etsi, per errorem, sub Chrysostomi no-

Digitized by Google

mine. p. XXIX. S. Augustinus nonnulla deprompsit, juxta Berardum, ex *Chromatii Scriptis* in Matthaei Evangelium. p. LII.

Textus expenditur S. *Chromatii* de S. Joanne Baptista. p. XXXII. et seqq. Textus itidem alius, qui agit de *Quotidiana* Fidelium *Communione*. p. XXXVI et seqq. Textus quoque, qui ad Matrimonium pertinet, ac Leges humanas respicit quae tunc vigebant, contra Evangelii doctrinam. p. XLI. et seqq.

Sanctum *Chromatium* appellat Rufinus *Beselehelem* sui temporis. p. L. et seqq., et LXXXVI. Quo sensu hoc eum nomine appellaverit? p. LI. Juxta veterem Anonymum auctorem S. *Chromatius* benemeritus censendus est in Ecclesia Aquilejensi etiam de Ecclesiastica Liturgia. p. LII. et XC.

Cur S. *Chromatius* Aquilejensis Episcopus, dictus fuerit *Episcopus Romanus*, et etiam *Sanctae Romanae Antistes Ecclesiae?* p. LIV. et seqq. Referuntur opiniones super hac re Fontanini, atque De Rubeis, necnon Abbatis Frobenii. p. LIV. LV. LXXXIX. Opinio nostra asseritur, et fulcitur. p. LV. et seqq.

Annus emortualis S. *Chromatii*, etsi non idem a Fontanino ac De Rubeis adseratur, ultra tamen Annum Christi 408. non protenditur. p. LVIII. Occasione hujus Anni fuse disseritur de plumbeo quodam Sigillo seu Numismate *Chromatii Epis. Aquil.* nomen praeferente, et numeralem notam CCCCXX. cum Episcopali Pedo. p. LXII. et seqq. Concluditur Sigillum seu Numisma illud opus esse Anno Millesimo posterius, nihilque facere contra ac Fontaninus atque De Rubeis de Anno emortuali S. *Chromatii* scripserunt. p. LXVI. Vide Fontaninus. Vide De Rubeis.

Quam probabiliter S. *Chromatius* teneret Viam, ut ab Aquileja ad *Romatium* seu *Romatinum Portum* diverteret? p. LXVIII et seqq. Vide Rufinus, Chrysostomus, Baronius, Tillemontius, Ceillierus, etc.

Chrysostomus Joannes S. Testimonia de S. *Chromatio* Episc. Aquil. p. LXXXVII. *Chromatium* certiorem facit Chrysostomus de suis aerumnis; et *Chromatius* ipsius caussam suscipit defendendam. p. 101. et seqq. 135. b. et seq. Gratias agit Chrysostomus *Chromatio* pro suscepto ipsius caussae patrocinio. p. LXXXVII. et 102. b. et 136. b.

Sub Chrysostomi nomine Gratianus Monachus nonnulla S. *Chromatii* inseruit in suo *Decreto*. p. XIX. et XXIX.

Civitas supra montem posita, quaenam sit? p. 32.

Clericus Joannes, veteres Auctorum, Scriptorumque Catalogos non tanti semper facit, ut spuria aut dubia haberi debeant *Scripta* omnia, quae ab iis non recensentur. p. XX.

Codex Rufinianus Ecclesiasticae Eusebii Historiae, qui in Tabulario insignis Collegiati Capituli Civitatensis adservatur, multae auctoritatis censeri debet, licet fortasse antiquior non sit Saeculo XII. p. LIX. et seq.

Communio Quotidiana Fidelium. Vide Quotidiana.

Concordiensis Episcopus, qui a longo jam tempore non Concordiae sedet, sed in Civitate Portus-Gruarii, in communi loquendi scribendique modo, non Concordiensis, sed *Portus-Gruarii Episcopus* nuncupatur. p. LVIII.

Concupiscentia quoque *rea* (et non Adulterium tantum) tenetur *ad crimen*. p. 46. 47.

Confessio Sacramentalis, priscis Ecclesiae Saeculis, non praemittebatur *Quotidianae*, quae tunc vigebat, Fidelium *Communioni*, nisi ab iis, qui se aliquo gravi peccato obstrictos sentirent. p. XXXVIII et seqq.

Connubia Christianorum. Vide Matrimonium.

Cortinovius Angelus Maria. Hic plura Monumenta Aquilejensia recens inventa illustravit ad Familiam *Eusebiorum* spectantia; ad quam, juxta ipsum, fortasse pertinebant Sancti Viri *Chromatius*, et

Digitized by Google

Eusebius fratres. p. XVII. et seq. Inscriptionem *Viae Geminae* Aquilejensis accuratiorem dedit in lacuna trium linearum. p. LXXI. Et *Hadriani* Principis inserto nomine ingeniose supplevit. p. LXXII. Vide Filiasius.

Correctores Romani *Decreti* Gratiani *Chromatio* restituerunt quae ipse tribuerat Chrysostomo. p. XXIX.

Crucis Signum in Sigillis veterum Episcoporum. LXVII.

Cyprianus S. *Exomologesin* conscientiae memorat *apud Sacerdotes Dei*, etiam pro cogitationibus minus rectis. p. XL.

D

De Rubeis Bernardus Maria. Hic in suis *Monumentis Ecclesiae Aquilejensis* etc., de S. *Chromatio* multa erudite disseruit; cujus etiam *Lucubratio* integra, ex eisdem excerpta, hic exhibetur. p. XIII. et 121. Etiam in suis *Dissertationibus Variae Eruditionis* quaedam attigit de S. *Chromatio* contra Fontaninum: atque haec ipsa dantur in fine. p. XIII. et 141. Citantur *Nummi Patriarcharum Aquilejensium*, quos ipse aere incisos eruditis notos fecit, atque illustravit. p. LXV. Fallitur tamen vir egregius, dum Palladium Helenopolitanum testari asserit scriptas a Joanne Chrysostomo litteras etiam *Chromatio* Aquilejensi de aerumnis suis: ipse namque Chrysostomus hoc in fine Epistolae suae testatus est. p. LXXXVII. et 136. Aliter hodie fortasse scriberet de Fortunatiano Episcopo Aquilejensi ante S. Valerianum. p. 141. Vide Fontaninus.

Deus, quamvis omnium Dominus, quorum tamen praecipue Dominus esse dignetur? p. 79.

Diabolus, quorum Dominus intelligatur? p. 79.

Diarium Gallicum. Vide *Journal des Sçavans.*

Dicta a S. *Chromatio* (dum Presbyter esset Aquilejensis Ecclesiae) in Concilio Aquilejensi Anni 381. p. 81.

Dilectionem fraternam quanti faciat Dominus? p. 41. 42.

Diocletianus Augustus. Hujus Principis nomen putavit Bertolus exstitisse olim in lacuna trium linearum Inscriptionis Aquilejensis *Viae Geminae*. p. LXXII.

Divitum pericula, et Thesaurorum fallacia. p. 75. et 76. Quomodo etiam divites Thesaurum caelestem consequi possint? p. 76.

Doctrinae caelestis mirum principium! non a terrore incipit, sed a Beatitudine. p. 4.

Doxologiae a S. *Chromatio* usurpatae, et qua de caussa? p. XXVI. et seqq. Earum diversitas; et qua probabiliter de caussa? p. XXVII. *Doxologiarum* usus in Epistolis Apostoli Paulli, necnon et Petri. p. XXVI. In Epistola quoque I. S. Clementis Papae *ad Corinthios*. p. XXVII. Animadversio Cl. Morcelli de vario *Doxologiarum* usu apud veteres Patres. p. XXVIII.

E

Ecclesia est *Civitas supra Montem posita*. p. 32.

Eleemosynam facientes, tuba canere non debent; et quare? p. 60. et 61.

Elenchus *Scriptorum*, quae supersunt, S. *Chromatii* Aquilejensis Episcopi. p. 1.

Episcopus est Ecclesiae *Oculus* ex Evangelio: quem abjiciendum ex doctrina Dominica ait *Chromatius* a corpore Ecclesiae, si per pravam fidem et turpem conversationem Ecclesiae scandalum fuerit. p. 48. Iterum Episcopus est *Oculus* corporis Ecclesiae, si catholicus et fidelis doctor exstiterit; secus, si per haeresim obcœcatus etc. p. 78.

Estius asserit, S. Joannem Baptistam non fuisse sine venialibus peccatis, et ideo Christo dixisse: *Ego a te debeo baptizari*. p. XXXVI.

Eusebii Caesariensis *Chronicon* in vetustioribus MSS. caret Arcolis illis, ubi *An-*

Digitized by Google

ni Domini ab ipsius Nativitate signati in Editionibus ipsius apparent. p. LXIV. Ejusdem, *Cronicon* genuinum nuper Venetiis editum apud Patres Armenos S. Lazari, ex textu Armeniaco Quinti Saeculi, nullam mentionem habet Annorum, vel *ante Christum*, vel *post*. Ibid. Eusebii *Historiam Ecclesiasticam* latinam fecit Rufinus Aquilejensis jussu *Chromatii*, eamque eidem nuncupavit. p. LXXXV. 101. 125. a.

Eusebius Sancti *Chromatii* frater, Diaconus prius Aquilejensis fuit, postea Episcopatus honore cumulatus. p. XIV. Facile esse potuit Bononiensis Sedis Episcopus; idemque propterea, qui Concilio Aquilejensi interfuit Anno 381., et inter Sanctos Episcopos Bononiensis Ecclesiae numeratur. p. XV. Explanatur difficultas, quae oritur ex epochis Sancto Eusebio Bononiensi signatis apud Clariss. Lambertinum. p. XVI. et seq.

Eusebianam quamdam Familiam Aquilejensem, et illustrem quidem, nobis notam fecerunt, non multis ab hinc annis, Monumenta aliquot, eaque praeclara, quae ex Aquilejae ruderibus eruta fuerunt. p. XVII. et seq. Ea Cl. Angelus Maria Cortinovius libellis editis illustravit; neque aegre omnino conjecit ad hanc Familiam pertinuisse ambos hos Fratres *Eusebium* atque *Chromatium*. p. XVIII.

Exomologesin conscientiae memorat S. Cyprianus, quam faciebant Fideles *apud Sacerdotes Dei*, etiam pro cogitationibus minus rectis. p. XXXIX. et seqq.

F

Fabiola Matrona Romana pœnitens, ob initum alterum, vivente primo viro, Connubium. p. XLIV.

Filiasius Jacobus, Cortinovio adhaeret in *Hadriani* Principis nomine Inscriptioni *Viae Geminae* Aquilejensis inserendo; quin notam tamen habuerit emendationem ab eo factam in lacuna trium linearum. p. LXXII.

Flaccus Albinus. Vide Alcuinus.

Florius Franciscus Comes, Metropolitanae Aquilejensis Praepositus. Hic *Lectiones Proprias* pro Secundo Nocturno Officii S. *Chromatii* lucubravit. p. VIII. Eas videas. p. XCI. et seq. Proclivitatem quamdam patefecit in Bachiario suo Romae edito agnoscendi in Sancto *Eusebio* Bononiensi *Eusebium Chromatii* Aquilesis fratrem; deinde proclivitatem illam extendit, ut rem probare, *conjecturae* tamen nomine, in promptu haberet. p. XV. et XVI.

Fontaninus Justus, Archiepisc. Ancyranus. Hic in sua *Historia Litteraria Aquilejensi* egregie de S. *Chromatio* scripsit; cujus etiam *Lucubratio* hic exhibetur. p. XIII. et 95. Gallandius quoque *Lucubrationem* hanc valde commendat. p. CI.

Tertium tamen *Chromatii* fratrem, quem Anonymum dicit, frustra asseruit. p. XIV. 95 96. Errat quoque Fontaninus, dum Anno 400. adhuc asserit in vivis fuisse *Eusebium* Episcopum, *Chromatii* fratrem. p. 96. Necnon dum ait Anno 371. *Chromatium* fuisse adhuc Diaconum. Ibid. Errat similiter, dum Origenianae damnationis ad *Chromatium* transmissae mentionem fieri asserit in Epistola S. Anastasii Papae ad Joannem Hierosolymitanum. p. 100 a. b. Gratis asserit S. *Chromatium* nominatum fuisse a Rufino Aquilejensi *Pontificem Maximum*, et hoc *honoris caussa*. p. LIX. et seqq. Hujus tamen erroris caussa fuit, quia Vallarsianam Rufini Editionem, quae obitum post ipsius prodiit, et in qua Barraeanae prioris error corrigitur, ille videre non potuit. p. LIX Vide Barre. Anno 1713. *Lucubrationem* suam de *Chromatio* scribebat Fontaninus, Anno vero 1736. obiit; ideoque pleraque illi nota non fuerunt, quae postea ab Eruditis enucleata sunt p. 101. a. b.

De *Chromatii* Anno emortuali disserit Fontaninus, de successore ipsius, deque Cultu, quem in Ecclesia obtinuit. p. 104. a. b. De *Episcopi* etiam *Romani* titulo S. *Chromatio* attributo. p. 106. b. et seq. Hallucinatur Vir doctus, dum *Chromatii* Textum de Trinitatis Mysterio a se ex Alcuini MS. relatum, legi asserit *totidem verbis* in Bibliotheca PP. Lugdunensi. p. 109. a. b.

Digitized by Google

Blondellus a Fontanino refutatur. p. 103. a. et seqq. Magdeburgenses Centuriatores similiter arguuntur; et ab eorum calumniis *Chromatius* vindicatur. p. 113. b. et seqq. Vide *Chromatius*. Vide De Rubeis.

Fortunatianus Episcopus Aquilejensis, *Commentarium* scripsit *in Evangelia*; de quo S. Hieronymus. p. XXIV. Hic, etsi male audiat Ariani dogmatis caussa, novissime tamen habuit defensores, qui pro ipsius recta fide decertarunt. p. XXV. Aliter propterea de eodem hodie scriberet etiam de Rubeis. p. 141.

Frobenius Abbas, novissimus Editor Operum Alcuini, opinionem suam promit, cur S. *Chromatius* dictus fuerit *Episcopus Romanus*. p. LV. LXXXIX. et XC.

G

Galenus Medicus, asserit Trajanum Principem Italiae Vias pene omnes instaurasse. p. LXXIII. Quid, si Trajanum scribens, *Trajanum-Hadrianum* indicare voluerit? p. LXXIV.

Gallandius Andreas. De S. *Chromatio* Episcopo Aquilejensi: ex *Prolegomenis* ipsius ad Tomum VIII. *Bibliothecae Veterum Patrum* etc. p. XCVII. Hic Fontaninum laudat, veluti eum, qui *Chromatianam* spartam omnibus melius adornavit. p. CI.

Garnerius Joannes. Hic S. Papae Anastasii Epistolam ad Joannem Hierosolymitanum interpolavit; licet hoc fecerit supplementi gratia, et absque ulla decipiendi voluntate p. 100. a. 127. b. 129. a.

Gentiles a S. *Chromatio* nominantur, velut adhuc suo tempore exstantes, et persecutioni faciendae prompti, si haec excitaretur. p. 43. Idem memorat Fontaninus. p. 110. b.

Gratianus Monachus. Hic nonnulla *Chromatii* nostri inseruit *Decreto* suo, sub Chrysostomi tamen nomine. p. XXIX. Hoc Fontaninus, atque De Rubeis minime indicarunt. Ibid. Loca haec *Chromatii* a Gratiano inserta afferuntur. Ibid. Indicantur quoque. p. 12. 52.

Gregorius S. Nazianzenus, *Beselehelem* appellavit S. Basilium Magnum. p. L.

Grynaei Joannis Editio *Scriptorum S. Chromatii* inter *Monumenta SS. Patrum Orthodoxographa* Basileae 1569. plurimum valuit ad emendandas Editiones Bibliothecae PP. Lugdunensis, et novissimae Andreae Gallandii. p. X. Egregie sentit Grynaeus de S. *Chromatii Scriptis*. p. 112. a.

H

Hadrianus Augustus. Hujus Principis nomen, potius quam *Diocletiani*, exstitisse olim in Inscriptione Aquilejensi *Viae Geminae*, merito putant contra Bertolum Asquinus, Cortinovius, Filiasius. p. LXXII. et seqq. Ejusdem Principis nomen exstitisse autumamus etiam in altera Aquilejensi Inscriptione *Viae Anniae*, recens detecta. p. LXXI. *Invicti* elogium, in utrisque Inscriptionibus apparens, *Hadriano* primum in Lapidibus dari cœpit, uti Bertolus animadvertit. p. LXXIV. *Invicti* elogium *Hadriano* tributum legitur etiam in ejusdem Inscriptionibus integris. Ibidem. Aliae Inscriptiones afferuntur ad *Hadrianum* spectantes, quae jam dicta de eodem confirmant. p. LXXIV. et seqq. *Pii* atque *Felicis* elogia *Hadriano* tributa sinceritatem non ledunt Inscriptionum ad eum pertinentium. p. LXXV.

Hadrianaeum Aquilejae hic Princeps condidit, quod demum Christianorum Sacris, post Ecclesiae pacem, addictum fuit. p. LXXIII. et seq. Cur deletum *Hadriani* nomen in utrisque Aquilejensibus Inscriptionibus Viarum *Anniae* et *Geminae*? p. LXXVI.

Henricus Quartus Imperator. Hujus Principis Nummi, nuper Venetiis inventi, in Arca Divi Marci Evangelistae, exhibent Litteram C. duobus angulis rectis a tergo sitis efformatam. p. LXV. et seq.

Heroldus Joannes, egregiae de *Chromatii Scriptis* sentit in suis *Orthodoxographis* etc. p. 112. a.

Digitized by Google

Hieronymus S. Praeclara ejus sententia de Connubiis Christianorum. p. XLIV. Testimonia plura hujus S. Doctoris in unum collecta de S. *Chromatio* Episcopo Aquilejensi. p. LXXXI. et seqq. Epistolae tres, sub S. Hieronymi nomine ad *Chromatium* et Heliodorum. p. 86. 87. 92. *Chromatii* rogatu, Hieronymus varios Scripturarum Sacrarum Libros in latinum Sermonem convertit. p. 99. b. et seq. 123. a. et seqq. Hieronymi silentium de *Chromatii Scriptis* in Libro *De Viris illustribus* nihil facit pro *Scriptis* ipsis *Chromatio* abjudicandis. p. 111. a. b. Dissidium Hieronymum inter et Rufinum pro Origenis dogmatibus. p. 124. et seqq. Hieronymi verba de Rufini damnatione mitiore sensu exponenda sunt. p. 129. b. Vide *Chromatius*. Vide Rufinus.

Hodie vox in *Pane Quotidiano*, quem petimus, quid significet? p. 67.

Honorius Augustus. Testimonium de S. *Chromatio* Episcopo Aquilejensi. p. LXXXVIII. 102. a. 136. a. et seq. Vide Arcadius.

Hypocrisis, et Hypocritae, maxime in Orationibus fundendis, in Evangelio damnantur. p. 62.

I

Jejunium, non propter humanam gloriam (sicut hypocritae) sed propter futuram spem. p. 71. Opus jejunii vultus hilaritate velemus. p. 73. Exempla afferuntur hujus jejunii. Ibid.

Inimicorum dilectio ex Evangelio inculcatur. p. 58. 59.

Inscriptiones duae Aquilejenses, de Viis ad Aquilejam pertinentibus, *Annia* et *Gemina*. p. LXX. et LXXI. Uni eidemque Principi videntur positae, ob Vias ambas ab eodem restitutas. p. LXXI. Hic autem *Hadrianus* fuisse perhibetur. p. LXXII. et seqq.

Innocentius S. Papa I. Quid scripserit de Christianis illis, qui interveniente repudio, alia inierunt Connubia? p. XLV. Quomodo judicaverit Caussam Connubialem, quae favore Legum humanarum nitebatur? p. XLVI. et seq.

Invidia bono facto semper est comes. p. 7.

Joannes Baptista S. Hic, juxta *Chromatium*, baptizatus a Christo fuit; et *Baptismo egebat, quia sine peccato esse non poterat*. p. XXXII. Haec res fusius pertractatur. p. XXXIII. et seqq.

Job, se in omnibus Virum Evangelicum praebuit, et mandatum Domini, antequam audiret, implevit. p. 46.

Jota et *Apex* de Lege, quid mystice significare etiam possint? p. 37.

Journal des Sçavans, Mense Martio Anni 1745. Notatur hujus Diarii indiligentia in recensenda opinione Remygii Ceillieri de *Scriptis S. Chromatii*. p. XXI. et seq. Vide Trevoltienses.

Juramentum. *Jurare nos prorsus non convenit*, ajebat S. *Chromatius;* et qua de caussa? p. 51 Quare Deus noster saepe juraverit? p. 52. Per elementa jurare nos prohibet Dominus; et quare? Ibid. et seq. *Chromatii* sententiam de *Juramento* expendit Sixtus Senensis. p. 113. b. Praeclara de Juramento doctrina S. Ambrosii. Ibid.

Justitia, quomodo expetenda a nobis, ut vere *beati* esse possimus. p. 21. et 22. *Justitiae* desiderio in tantum sitire debemus, ut propter eam et poenas corporis, et ipsam mortem contemnere debeamus. p. 25.

Justitia Scribarum et Pharisaeorum quaenam fuerit? p. 38. *Justitiam* nostram coram hominibus non facere, quid sit? p. 59. 60.

L

Labus Joannes, publici juris primus fecit Inscriptionem Aquilejensem, nuper Aquilejae inventam, quae nobis nunc primum notitiam praebet cujusdam *Viae* Aquilejensis, *Annia* dictae. p. LXVIII. et seq.

Digitized by Google

Lambertinus Prosper (postea Benedictus Papa XIV.). Hic meminit S. *Eusebii* Episcopi Bononiensis, nulla tamen mentione facta Aquilejensis originis hujus Sancti Viri. p. XVI. Epocas ipse signat Episcopatus *Eusebii* Bononiensis: et difficultas, quae ex his epochis oritur contra *Eusebium Cromatii* fratrem, aut valde minuitur, aut etiam tollitur. XVI. et XVII.

Lavare faciem, juxta Evangelium, quid sit? p. 74.

Lectiones Propriae pro Secundo Nocturno, ad Officium S. *Chromatii* Aquilej. Episcopi. p. XCI. Vide Florius Franciscus.
Lectiones Propriae pro Tertio quoque Nocturno, ex *Chromatii* ipsius *Scriptis*. p. XCII. et seqq.

Legem solvere, *et Prophetas* non venit Dominus, sed adimplere; et quomodo? p. 36. 39.
Leges humanas Divinis praeferre, delinquere est. p. XLI. Nemo sibi blandiatur de Legibus humanis, quae contra Dei Legem sint. p. XLIII.

Leo S. Papa I. Quomodo judicaverit Caussam Connubialem Aquilejensem, quae favore Legum humanarum nitebatur? p. XLVII. et seq.

Lipsius Martinus, quam praeclare de *Chromatii Scriptis* in suo *Micropresbytico*? p. 111. b. et seq.

Lirutus Joannes Josephus, aere incisos dedit Nummos, atque illustravit, qui in Forojuliensi Provincia cursum habuerunt. p. LXV. Nummum, inter alios, Venetum exhibet, qui habet Litteram C. duobus angulis rectis a tergo sitis efformatam. Ibid.

Litterarum formae, quae apparent in *Chromatiano* Sigillo, seu Numismate, indicant illud conditum fuisse post Annum Christi Millesimum. p. LXIV. et seq.

Lucerna, ad quid accenditur? et qui *Lucernae* nomine in Evangelio intelligantur? p. 33. 34. Quinam sint qui *lucernam* caecae mentis velamine obscurant? Ibid. Hujus lucernae Evangelicae typi veteres exponuntur. p. 34. Quid sit *lucernam* in manibus portare? Ibid. *Lucernae* nomine etiam Dominum intelligere possumus, qui prius humilis tamquam *Lucerna* apparuit, et postea in ipso Crucis Candelabro tamquam Sol resplenduit. p. 35. 36. *Lucerna corporis nostri* quid sit? p. 77. 78.

Luctus salutaris, quis intelligendus sit? p. 5. Quinam lugentes sint *beati*? p. 19. 20.

Lumen Mundi Discipulos suos Dominus nuncupat; et qua de caussa? p. 31.

Lupius Antonius Maria, fragmentum latini Lapidis exhibet, ubi Littera C. apparet, constans duobus angulis a tergo sitis. p. LXV.

M

Mabillonius Joannes, de Episcoporum antiquis Sigillis citatur, deque Crucis signo, quod proprio nomini anteponebant cum subscriberent Actis seu Chartis. p. LXVII.

Magdeburgenses Centuriatores a Fontanino refutantur, in eo, quod de *Chromatii* aetate scribunt. p. 96. b. Vindicatur quoque *Chromatius* ab eorum calumniis. p. 113. b. et seqq.

Malus, a quo liberari in fine Orationis Dominicae postulamus, quis sit? p. 70.

Mammona quid sit, quae interdum etiam religiosas mentes captivat? p. 79. 80. Vide Barthius.

Mandata Dei, quae judicio hominum Saeculi minima putantur et parva, apud Deum non sunt parva, sed necessaria. p. 37.

Maninus Leonardus Comes, Patricius Venetus, aere incisos dedit Nummorum typos Henrici IV. Augusti, in sua Lucubratione, cui titulus, *Memorie Storico-Critiche* etc. p. LXVI.

Digitized by Google

Mantuana Editio Saeculi XV. Rufinianae versionis Ecclesiasticae Eusebii Historiae p. LX. Mantuana Civitas, Diœcesis olim Aquilejensis pars. Ibid. Episcopalis postea facta, Metropoli Aquilejensi addicta fuit. Ibid.

Manus nomine ex Evangelio, juxta *Chromatium*, Presbyter significatur; quem Dominus a corpore Ecclesiae abscindi jubet, si pravam fidem teneat, aut non recte vivat. p. 48. 49.
Manus dextera et *sinistra* in Scripturis quid sint? p. 61.

Marchinius Joannes Franciscus. Quid asserat de Libro *Estheris*, atque de Libro *Ecclesiastici*? p. XXXI. et XXXII.

Marsella Dominicus Antonius. Auctor Dissertationis: *Il Pontificato Massimo non mai assunto dagl' Imperatori Cristiani.* p. LXI.

Martyrologium Romanum. Quid de S. *Chromatio*; et quid ibidem de eo Baronius Cardinalis? p. XCI.

Matrimonium. Doctrina S. *Chromatii* de Matrimonii vinculo ex Evangelica lege, contra ac tunc permitterent leges humanae a Paganis conditae. p. XLI. et 49. 50. Documenta super hac re primorum Ecclesiae Magistrorum ad Fidelium informationem. p. XLII. Quae S. *Chromatius* Aquilejenses docebat super humanis Gentilium legibus Matrimonia respicientibus, eadem paullo pridem Mediolanensibus praedicaverat S. Ambrosius. p. XLIII. Aliorum Ecclesiae Patrum doctrinae afferuntur super eodem argumento, relate ad leges Juris Romani paganae originis. p. XLIV. et seqq.
Vide Innocentius, Hieronymus, Leo, Nicetas, Fabiola.

Mendacium. Mentiri, etiam absque Juramento, licitum non est. p. 51. Omne mendacium ad auctorem Diabolum revocatur. p. 53.

Mercatus frequentia dat S. Chromatio occasionem habendi *Sermonis* ad populum. p. 3. Sub *mercatus* figura, merces proponuntur spirituales. Ibid. et p. 9. Ex hoc *mercatu* a Chromatio nominato, quid inferat Fontaninus? p. 111. a. Vocem *mercatus* idem Fontaninus latinam defendit contra Florentinium. p. 117. a.

Misericordia Dei non promeretur, nisi a misericordibus. p. 23.

Misericors in ipsos etiam inimicos, majorem sibi cumulum misericordiae in adventu Domini praeparabit. p. 6.

Mitis homo esse non poterit, nisi prius *pauper spiritu* factus fuerit. p. 5. Quinam vere *mites* dicendi sunt, ideoque *beati*? p. 21.

Montem Dominus conscendit Benedictiones Discipulis daturus; et quare? p. 16. 17.

Monumenta plura Veneta, de quibus in prima nostra Editione, spuria demum atque fictitia detecta ac judicata fuerunt. p. LXIII. et LXVI.

Morcellus Stephanus Antonius. Animadversio de vario *Doxologiarum* usu apud veteres Patres. p. XXVIII. Hic in sua *Africa Christiana*, *Pontificem* illum *Maximum*, de quo Tertullianus *De Pudicitia*, Cyrum S. esse asserit Episcopum Carthaginensem. p. LXII.

Munditia cordis, et conscientiae puritas, nullam nubem ad intuendum Dominum patietur. p. 7. Quinam vere censendi sint *mundo corde*, quos *Dominus beatos* dicit? p. 23. *Ipsi Deum videbunt*; et quando, et quomodo? Ibid. et 24.

N.

Neumanus Franciscus; de Graecis Litteris *Omicron* et *Omega*, figura quadrata efformatis in Nummis vetustissimis. p. LXVI.

Nicetas S. Episcopus Aquilejensis, Epistolam Decretalem a S. Leone Magno accepit, qua mulieres Aquilejenses jubebantur, relictis secundis viris, ad priora

*

Digitized by Google

redire conjugia. p. XLVII. et seq. Nicetas hic dictus fuit *Romanae Civitatis Episcopus* in quodam Gennadii Codice MS., necnon in prima Editione rarissima Operis Gennadiani. p. LVI. Fontaninus super hac difficultate Baronio minime suffragatur: sed morte praeventus, rem enucleare non potuit. p. 106. b.

Numisma, seu Sigillum plumbeum *Chromatianum*. Vide Sigillum.

Nuncupatio hujus Voluminis Emmanueli Lodio Utinensium Pontifici; ideoque in hac ipsa regenda parte Aquilejensis olim Diœcesis S. *Chromatii* successori. p. III.

O

O. Littera Latinae linguae, figura quadrata exhibetur in plumbeo Sigillo, seu Numismate *Chromatiano*. p. LXII. et seq. Haec figura quadrata excludit ab hac Littera antiquitatem aevi *Chromatiani*, et prodit potius aetatem Anno Millesimo posteriorem. p. LXIII. et seqq.

Oculos eruere, et *Manus* abscindere, ex Evangelio quid sit? p. 47. 48. *Oculi* nomine filii et proximi veniunt, qui, si scandalum generaverint, abjiciantur a nobis. p. 48. *Oculi* nomine Episcopus etiam significatus agnoscitur a *Chromatio*; quem Episcopum abjiciendum docet a corpore Ecclesiae, si per pravam fidem et turpem conversationem, Ecclesiae scandalum fuerit. Ibid. Iterum *Oculus* corporis Ecclesiae Episcopus est, si catholicus, et fidelis doctor existat; secus, si per haeresim obcaecatus etc. p. 78.

Oratio quomodo a nobis facienda? p. 62. 63. Clamore vocis non est opus in Oratione, sed clamore fidei, et religiosae mentis devotione. p. 63. Varia devotae Orationis exempla. Ibid. Multiloquentia verborum in Oratione opus non est. Ibid. *Oratio Dominicalis* a *Chromatio* per partes explanatur. p. 64. et seqq. In hac brevitate Orationis universa continentur, quae fidei ac saluti nostrae sunt necessaria. p. 70. Haec Dominica Oratio videtur esse illud Verbum breviatum, quod praenuntiaverat Isaias. Ibid.

Origenes. Hujus (caeteroquin doctissimi Viri) errores a S. *Chromatio* denunciati suis populis fuerunt. p. 100. b. 127. b. Fallitur Fontaninus, dum Origenianae damnationis ad *Chromatium* transmissae mentionem fieri asserit in Epistola S. Anastasii Papae ad Joannem Hierosolymitanum. Ibid. et 128. et seqq. Origenis errores nihilominus ab Anastasio Papa damnati; et Origenis Libri interdicti fidelibus fuerunt. p. 127. a. et seqq. Origenes ipse haereticus populis denunciatus. Ibid. b. Origenis caussam distinxit S. Anastasius Papa a caussa Rufini Aquilejensis. Ibid. b. et seqq. Vide Rufinus. Vide Hieronymus.

P

Paciaudius Paullus Maria. Scriptores recenset, tum Catholicos, tum externos, qui de S. Joanne Baptista, deque rebus ad eundem pertinentibus, egerunt. p. XXXVI.

Pacifici quinam sint, et quae potior et sublimior pacificatio? p. 7. *Pacifici* sunt, qui pacem Ecclesiae sub Catholicae fidei unitate custodiunt. p. 24. Omni studio pacem Ecclesiae servare nos convenit. Ibid.

Palladius Helenopolitanus. Ejus Testimonium de S. *Chromatio* Episc. Aquilejensi. p. LXXXVIII. Nequaquam Palladius, sed Chrysostomus ipse est, qui scriptas asserit a se Litteras etiam *Chromatio* Aquilejensi, de exilio et aerumnis suis. p. 136. a.

Panis noster quotidianus, quem petimus in Oratione Dominica, quid sit? p. 67.

Papae appellatio S. *Chromatio* attributa a S. Hieronymo. p. LXXXII. LXXXIII. Haec honoris compellatio, passim obvia tunc temporis Episcopis erat. p. LV. Haec fortasse in caussa fuit, cur facilius S. *Chromatius* ab ineruditis amanuensibus posterioris aevi *Romanus Epi-*

Digitized by Google

scopus, ac etiam *Pontifex Maximus* scriberetur. Ibid. et p. LXXXIX. et 144. b. et seqq.

Patrem habere nos *Deum*, et licenter dicere *Patrem* Deum ac Dominum nostrum, quantae gratiae munus sit? p. 64.

Paulinus S. Nolanus, *Adversarium* illum, quocum ex Evangelio reconciliari debemus *dum adhuc sumus in via*, *Spiritum Sanctum* intelligendum esse putat. p. 115. b.

Pauperes spiritu, quinam sint? p. 4. *Pauperes spiritu* ipsi incipiunt jam esse *mites*. p. 5. Non omnes pauperes sunt *beati*. p. 18. Beatae paupertatis exemplum nobis primi in se Apostoli praebuerunt. Ibid. Paupertatis doctrinam, de qua *Chromatius*, egregie defendit Fontaninus contra Magdeburgensium calumnias. p. 114. a et seqq..

Pax Ecclesiae. Vide *Pacifici*.

Peccatorum dimissio a Deo non obtinetur, nisi nos ipsi in nos peccantibus dimittamus. p. 68. 69. 71.

Pedum Episcopale, quod visitur in parte postica Sigilli seu Numismatis *Chromatiani*, indicat aetatem illius operis *Chromatio* posteriorem; maxime vero Pedi illius forma. p. LXVIII.

Persecutionis tempore, propter nomen Christi, omnia debemus cum gaudio accipere, et tollerare. p. 25. 26. Ad persecutionis tempora animos parat Christianorum *Chromatius*. p. 55. 56.

Peutingeriana Tabula Viam quidem signat ab Aquileja ad Concordiam; quae tamen *Via Annia* Inscriptionis nostrae esse non potest. p. LXXVIII.

Pontificis Maximi titulo nequaquam Rufinus *Chromatium* nominavit, *honoris caussa*, uti existimat Fontaninus. p. LIX. Ita appellatus conspicitur in Editione Operum Rufini, quam adornavit Renatus Laurentius De la Barre, quaque Fontaninus fortasse utebatur; sed errore *Antiquariorum*, ut Vallarsius scribit. Ibid. Minime vero ita appellatur *Chromatius* in insigni Codice Rufiniano Collegiatae Ecclesiae Civitatensis, qui multae auctoritatis censeri debet. Ibid. et seq. Neque in Mantuana Editione Anni 1479. p. LX.

Pontificis Maximi titulus Anno Christi 400., aut circiter, quo Rufinus ad *Chromatium* versionem suam nuncupabat Eusebianae Historiae, nondum in Christianum usum traductus fuerat; neque ad indicandum Supremum Ecclesiae Hierarcham, Romanum Pontificem. p. LXI. Tertulliani textus unicus, qui pro hoc titulo jam pridem Romano Pontifici attributo, affertur a viris Clarissimis, ad rem non facit. Ibid. et seq.

Presbyter, *Manus* nomine, in Evangelio significatur. Vide *Manus*.

Q

Quotidiana Fidelium *Communio* priscis Ecclesiae Saeculis. De hac pag. XXXVII. Haec vigebat in Aquilejensi quoque Ecclesia S. *Chromatii* aetate. Ibid. et 67. 68. Quaestionem exortam, eo circiter tempore, et fortasse inter Afros, de quotidiana, an potius intermissa, Fidelium *Communione*, pulchre diremit S. Augustinus. pag. XXXVIII. Quotidianae *Communioni* non praemittebatur Confessio Sacramentalis, nisi ab iis, qui se aliquo gravi peccato obstrictos sentirent. p. XXXIX. et seqq.

R

Raca in Evangelio quid sit? et cur vetet Dominus dici fratri *Raca*? p. 40.

Radagaisius Gotthorum Dux, Anno 404. aut 405. Italiam ingressus Aquilejensem Agrum tentavit. p. LVII.

Regni Dei adventus, quem in Oratione Dominica postulamus, quomodo intelligi debeat? p. 66.

Repudii Libellus apud Judaeos quare permissus? et cur sublata a Domino ac Salvatore nostro illa licentia? p. 49. 50.

Digitized by Google

uti ajunt, Episcopalis l[illegible], S. *Chromatii* tempore, nondum ita fixa sancitaque erant, prout sequentibus Saeculis. p. LVI.

Romani Episcopi appellationem habuit S. *Chromatius*; et qua de caussa, juxta opiniones Fontanini, De Rubeis, et Abbatis Frobenii? p. LIV. Opinio nostra super hac re exponitur, et fulcitur. p. LV. et seqq.

Romatius, seu *Romatinus Portus* a Plinio memoratus, ubi aliquando S. *Chromatium* diversatum fuisse autumamus. p. LVI. et 122. b. 143. b. In hoc *Romatio* seu *Romatino Portu* S. *Chromatius* diem fortasse clausit extremum. p. LVIII.

Rubeis. Vide De Rubeis.

Rufini duo ab Aquilejensi diversi, occurrunt in Epistolis S. Hieronymi. p. 130. b. Num alter ex his libellum palinodiae scripserit, qui Rufino Aquilejensi tributus fuit? p. 131. a.

Rufinus Presbyter Aquilejensis, tempore S. *Chromatii*, eundem sui temporis *Beselehelem* dixit; et quo sensu? p. L. et seqq. et p. LXXXVI. Testimonia ejusdem Rufini de S. *Chromatio* afferuntur. p. LXXXV. et seqq. Rufinum Aquilejae baptizavit S. *Chromatius*, dum Presbyter esset, Anno 371., aut 372. p. 96. b. Rufinum *Chromatius* semper coluit; immo cum Hieronymo conciliare tentavit post exorta inter utrosque dissidia. p. 100. b. 133. a. b. Rufinum, ex Monacho jam Presbyterum factum, Aquilejensi Clero aggregavit *Chromatius*. Ibid. b. Quanta cum laude de Rufino Aquilejensi scripserit Palladius Helenopolitanus? p. 133. b. Praeter *Chromatium*, alii quoque sanctissimi Viri amicitias cum Rufino Aquilejensi colebant. p. 134. a.

Rufini Codex Membranaceus Ecclesiasticae Eusebii Historiae ab ipso latinae factae, Saeculi circiter XII., exstat in Tabulario Collegiatae insignis Ecclesiae Civitatensis: atque de hoc Codice conjectura. p. LIX. Mantuana Editio ejusdem Operis Anni 1479.; [ac de eadem conjectura. p. LX. *Chromatium* nequaquam Rufinus appellavit *Pontificem Maximum*. p. LIX. et seqq. Rufini Prologus ad *Chromatium* in Eusebii Historiam a se latinam factam. p. LXXXVI. et 101. a. 125. a. Dissidium Rufinum inter et S. Hieronymum pro Origenis dogmatibus. p. 124. a. b. Rufini caussam a caussa Origenis distinxit S. Anastasius Papa in Epistola ad Joannem Hierosolymitanum super hac re, et Rufinum ipse nequaquam absolute damnavit. p. 127. b. et seqq. Num Rufini Aquilejensis sit Libellus palinodiae, quem vulgavit Norisius etc. p. 131. a. et seqq. De *Chromatii* morte nimium doluit Rufinus; et Aquilejae amplius commorari nolebat: incertus tamen erat quo pergeret. p. 138. b. et seqq. Vide Hieronymus. Vide *Chromatius*.

S

Sabatierius Petrus, etiam ex *Chromatio* nostro textus Scripturae Sacrae congessit, ad antiquam Italam versionem restituendam. p. XXX.

Saecularium rerum contemptum nobis Dominus inculcat in Evangelio. p. 55.

Sal terrae quid sit, inquiritur; et quomodo Apostoli *sal terrae* dicti? p. 26. 27. Virtus salis exponitur; et quid Gratia cœlestis per salem figurata operetur in nobis? 27. 28. Hujus salis figurae veteres exponuntur. p. 28. 29. Infatuari salem, quid sit? p. 30 Judae Iscariotis exemplum proponitur; qui cum sal et ipse fuisset, infatuatus postea, de domestico fidei, inimicus factus est veritatis. Ibid. Quid sit infatuatum salem conculcari ab hominibus? Ibid.

Sanctificatio nominis Dei, quam in Oratione Dominica postulamus, quid sit? p. 65. 66.

Scripta Deperdita S. *Chromatii* Aquilejensis Episcopi. p. 83.

Scripta S. *Chromatio* Aquilejensi Episcopo *falso attributa*. p. 85. et seqq.

Digitized by Google

Scripturae Sacrae loca aliter *Chromatius* ex Itala antiqua versione. p. XXX. et p. 110. b.

Serry Jacobus Hyacintus. De S. Joannis Baptistae sanctificatione in utero matris multa erudite disserit. p. XXXV.

Sichardus Joannes. Epistola Nuncupatoria *Scriptorum S. Chromatii* Sigismundo Ilsungo. p. XCV. Quam praeclare in ea de S. *Chromatii Scriptis*? p. XCVI. et 111. b.

Sigillum, seu Numisma plumbeum *Chromatianum*, recens, ut fertur, Venetiis inventum, cujus etiam typus iterum hic exhibetur, ad S. *Chromatii* Aquilejensis aetatem nullatenus pertinet. p. LXIII. et seq. Quinimmo post Annum Christi Millesimum conditum fuit. Ibid. et seqq. Qua probabiliter de caussa tunc conditum putamus? p. LXVII. et seq. De veterum Episcoporum Sigillis, vide Mabillonium.

Sixtus Senensis. Monitum de falsis Epistolis sub *Chromatii* et Heliodori nomine ad Hieronymum, et sub Hieronymi, nomine ad *Chromatium* et Heliodorum. p. 85. Hic nonnulla quoque *Chromatii* loca, cum aliorum Patrum sententiis conferens, luculenter explanat. p. 112. b.

Spiritus Sancti mentio, quando, et cur in *Doxologiis* a Patribus invecta? p. XXVIII. *Spiritum* S. putat *Chromatius* intelligendum esse *Adversarium* illum, quocum reconciliari ex Evangelio debemus *dum adhuc sumus in via*. p. 44. Hanc *Chromatii* sententiam Magdeburgenses arguunt; sed prorsus maligne, ut Fontaninus ostendit, addito etiam exemplo S. Paulini Nolani. p. 115. a. b.

Stua Joannes Petrus a. Hic, post Fontaninum, Fortunatianum Episcopum Aquilejensem peculiari Dissertatione ab Arianismi labe liberavit. p. XXV.

Syllabus eorum, quae in hoc volumine exhibentur. p. 147.

T

Tentatio, in quam nos non induci postulamus in Oratione Dominica, quid sit? p. 69.

Terrae possessio *mitibus* promissa, non in praesenti vita, sed in futura locum habebit; et quomodo? p. 21. Calumniantur hanc *Chromatii* doctrinam Magdeburgenses; sed omnino inepte, ut Fontaninus animadvertit p. 115. a.

Testimonia Veterum selecta de S. *Chromatio* Aquilejensi. p. LXXXI. et seqq.

Theodosius Magnus Augustus Tyrannum *Maximum* Aquilejae obsedit, captumque morte multavit Anno 388. p. LVI. Tyrannum quoque *Eugenium* Anno 394. in Aquilejensi Agro praelio superavit, ac morti tradidit. Ibid. Theodosius Aquilejae aliquandiu subsistens Tyranni *Maximi* Acta abrogavit. p. 98. a.

Thesauros nostros vult nos Dominus in Cœlo recondere; et quomodo? p. 75. 76. Non potest cor in Cœlis habere, qui thesaurizare sibi magis in terra maluerit. p. 76.

Tillemontius cuperet solidiora adesse momenta, quae S. *Chromatio* Aquilejensi *Scripta* assererent sub illius nomine edita. p. XIX. Huic Fontaninus satisfecit. p. 110. et seqq. Nos quoque nonnihil addimus super hac re. p. XX.

Tiraboschius Hieronymus. Quid de tempore, quo, apud Italos saltem, cœpit usus signandi Chartas Annis Christi? p. LXIV.

Titulus Primae Editionis *Scriptorum S. Chromatii* Episc. Aquilejensis, una cum Epistola Nuncupatoria Joannis Sicchardi. p. XCV.

Tractatus titulum, quem Gallandius posuit *Scriptis S. Chromatii*, nos quoque retinuimus, etsi ab ejus ordine recesserimus. p. IX.

Digitized by Google

Trajanus Augustus. Hic pene omnes Italiae Vias instauravit, teste Galeno Medico, cujus verba afferuntur. p. LXXIII. Ipsi tamen positae non fuerunt Inscriptiones Aquilejenses duae deleti nominis, Vias *Anniam* et *Geminam* indicantes; quia hanc injuriam, ut nomen ipsius deleretur, Princeps Optimus non merebatur. Ibid.

Trevoltienses Diarii Litterarii conditores, Mense Novembri Anni 1744. Ceillieri Articulum de *Chromatio* Aquilejensi genuine referunt, contra ac fecerint Anno sequenti auctores Diarii alterius *des Sçavans* nuncupati. p. XXI. et seq.

Tribulationem fratrum, quasi propriam, computare debemus; et ideo petentibus, vel mutuo postulantibus, communicare. p. 56. 57.

Trinitatis Mysterium. Celebris textus S. *Chromatii* de hoc Mysterio, qui depravatissimus exstat tum in Bibliotheca PP. Lugdunensi, tum in novissima Gallandii, suae integritati restitutus exhibetur. p. XI. et 15 16.

U

Ungere Caput, juxta Evangelium, quid sit? p. 73.

Ursam quamdam, e captivitate reversam, ad priorem maritum redire decrevit S. Innocentius Papa I., rejecta secunda muliere, quam maritus sibi, illius captivitatis tempore, copulaverat. p. XLVI. et XLVII.

Ursius Cardinalis, *Pontificem* illum *Maximum*, de quo Tertullianus *De Pudicitia*, non Zephyrinum S. Papam esse putat, sed Cyrum S. Episcopum Chartaginensem. p. LXI.

V

Vainesius, e Maurinorum Familia, animadvertit Litteram C. duobus angulis rectis a tergo sitis efformatam, obtinuisse in Inscriptionibus Saeculi XI. p. LXV. Litteram quoque Latinam O. quadratae formae, in Inscriptionibus usurpatam, pertinere ait ad medium aevum. p. LXVI.

Valerianus S. Episcopus Aquilejensis. Huic successit in Episcopatu S. *Chromatius*; et quo Anno? p. 97. et seqq. 121. et seqq. 141. et seqq.

Vallarsius Dominicus, editor et illustrator Operum S. Hieronymi, animadvertit *Annos Domini* citatos in Eusebii *Cronico* a Divo Hieronymo latine reddito, additionis esse valde posterioris. p. LXIV. Explicat quoque, unde prodierit *Pontificis Maximi* titulus *Chromatio* datus in Praefatione Rufini ad eundem etc., ex Editione Rufiniana Renati Laurentii De la Barre. p. LIX.

Verbis non solum operandum est, sed etiam factis. p. 38. Verba inutilia, et otiosa quare vetentur? p. 40.

Via *Annia* Aquilejensis. Exhibetur Inscriptio recens Aquilejae detecta, quae *Viam Anniam* Aquilejensem prodit, hactenus ignotam omnibus Aquilejensium Antiquitatum Scriptoribus. p. LXVIII. LXIX. Haec Inscriptio genuina est, nihilque in ea vitiatum irrepsit. Ibid. Haec Via illa esse non potuit, quae in Tabula Peutingeriana signatur etc. p. LXXVIII. Locus inquiritur prope Aquilejam, ubi probabiliter haec *Annia Via* Aquilejensis fuerit. Ibid. Hac fortasse Via prope Aquas sita utebatur S. *Chromatius* ut ab Aquileja ad *Portum Romatinum* pergeret, et ut a *Portu Romatino* Aquilejam rediret. Ibid. et LXXIX.

Via *Annia* Romana. De hac nihil in Scriptoribus antiquis, et parum admodum in Inscriptionibus. p. LXXVII. Ex iis tamen Viis erat, quae porrigebantur per Italiae regiones, quae inter Romam et Eridanum sunt. Ibid.

Via *Appia*. Cujusdam *Appiae* Viae Aquilejensis in Chartis veteribus indicatae meminit Bertolus: sed haec potius Via *Annia* est, de qua Inscriptio Lapidis recens detecti. p. LXXVII. et LXXVIII.

Digitized by Google

Via *Gemina* Aquilejensis. Hujus Viae Inscriptionem referunt Bertolus, Asquinus, Filiasius cum laeuna trium linearum, signata per continuam punctorum seriem. At Cortinovius, post accuratam Lapidis inspectionem, lacunam ipsam emendavit, spatiolis vacuis interjectis; et *Hadriani* Principis nomen ingeniose inseruit. p. LXXII.

Vindictae retributio a Domino prohibetur, et quare? p. 54. 55.

Voluntas Dei, quam in Oratione Dominica fieri postulamus, quaenam sit? p. 66 67.

Z

Zaccaria Franciscus Antonius. Hic, post Fontaninum, Fortunatianum Episcopum Aquilejensem purgavit, defenditque ab Ariani dogmatis labe, et ab imputatione fractae ab eo constantiae Liberii Papae. p. XXV.

Zucculi Leopoldus et Sanctes Fratres, laudati, et testes citati pro recens detecto Aquilejensi Lapide, Viam *Anniam* Aquilejensem indicante. p. LXIX.

Digitized by Google

ERRATA quædam præcipua ita CORRIGAS.

Pag. IX.	lin. 23. initum	initium
Pag. X.	lin. 28. Alcunius	Alcuinus
Pag. XV.	lin. 21. Bacharium	Bachiarium
Pag. XVII.	lin. 28. perjuncundum	perjucundum
Pag. XIX.	lin. 27. refelleret; quae	refelleret, quae
Pag. XXI.	lin. 5. *Journal de*	*Journal des*
Pag. XXIII.	lin. 27. *Scripta, Tractatus*	*Scripta. Tractatus*
Pag. XXIV.	lin. 2. integri, Commentarii	integri Commentarii
Pag. XXXI.	lin. 22. Articolo	Articulo

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

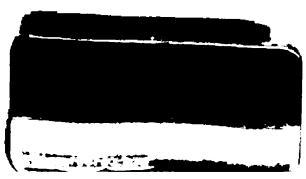

Digitized by Google

Digitized by Google